

BAŠTINA

SJEVEROISTOČNE BOSNE

TUZLA, 2010.

Broj **3**

JU ZAVOD ZA ZAŠTITU I KORIŠTENJE
KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG NASLIJEDA
TUZLANSKOG KANTONA

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

BAŠTINA
SJEVEROISTOČNE BOSNE
BROJ 3, 2010.

***ČASOPIS ZA BAŠTINU, KULTURNO-HISTORIJSKO I PRIRODNO
NASLIJEĐE***

**Northeast Bosnia's Heritage
Number 3. 2010.**

Heritage magazine, Culture-historical and natural heritage

**Glavni i odgovorni urednik:
*doc. dr. sc. Edin Mutapčić***

**Urednik u redakciji:
*mr. sc. Rusmir Djedović***

**Članovi redakcije:
Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda; prof. dr. Ivan Balta;
prof. dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić;
Samir Halilović, prof., doc. dr. sc. Adnan Tufekčić, doc. dr. sc. Izet Šabotić;
*doc. dr. sc. Omer Hamzić; Munisa Kovačević, prof. (sekretar)***

Lektor: *Sanja Dukić*

**Izdavač: *JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog
naslijeđa Tuzlanskog kantona***

Za izdavača: *Benjamin Bajrektarević, direktor Zavoda*

Grafička obrada naslovne strane: *Dražen Kosec, dipl. ing. arh.*

Naslovna strana: *Unutrašnjost branič kule utvrde Srebrenik*

**ONLINE
ISSN 2232-7665**

Tuzla, 2011.

Saradnici broja 3 časopisa Baština sjeveroistočne Bosne

1. *Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda, Tuzla*
2. *Doc. dr. sc. Edin Mutapčić, prodekan Pravnog fakulteta, Tuzla*
3. *Mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod, Tuzla*
4. *Dr. Thomas Butler, Harvard University, USA*
5. *Doc. dr. sc. Omer Hamzić, Univerzitet Travnik*
6. *Prof. dr. sc. Edin Jahić, RGG Fakultet Tuzla*
7. *Mr.sc. Nikola Čiča, KŠC, Tuzla*
8. *Mr. sc. Kemal Bašić, Tuzla*
9. *Mr. sc. Nusret Kujraković, Medžlis IZ Gradačac,*
10. *Mr. sc. Kemal Nurkić, Gradačac*
11. *Edhem Omerović, Tuzla*
12. *Mr. sc. Mensur Husić, Behrambegova Medresa Tuzla,*
13. *Hasan Gazibegović, Gračanica*
14. *Munisa Kovačević, prof., Zavod, Tuzla*
15. *Senad Begović, prof., Zavod, Tuzla*
16. *Seudin Muratović, prof., Živinice*
17. *Elvis Bećirović, prof. OŠ „Sjenjak“, Tuzla*
18. *Mr. sc. Edna Klimentić, Biblioteka Filozofskog fakulteta, Tuzla*
19. *Almedin Ibrišimović, prof., Srebrenik*
20. *Samir Halilović, prof., OŠ „Memići“*
21. *Ljubica Bećirović, OŠ „Rapatnica“*
22. *Ifeta Jahić-Begović, dipl. ing. arh., Kompanija Širbegović*
23. *Mr. sc. Almira Bećirović, OŠ „Brčanska Malta“, Tuzla*
24. *Edin Šaković, prof., Filozofski fakultet, Tuzla*
25. *Orhan Jašić, prof., Tuzla*
26. *Zehrudin Muhedinović, prof., OŠ „Rapatnica“*
27. *Esada Grabus, prof., Medicinska škola Jezero, Sarajevo*
28. *Mr. Nedim Rabić, Institut za istoriju Sarajevo*
29. *Esaf Lević, prof., Arhiv TK, Tuzla*
30. *Osman Kavazović, Tuzla*
31. *Mirsad Omerčić, prof., Gračanica*
32. *Almir Mušović, prof., OŠ „Novi grad“, Tuzla*

SADRŽAJ

PROŠLOST

<i>Dr. sc. Edin Mutapčić, docent</i> Gradačac i okolina u srednjem vijeku	10
<i>Dr. Thomas Butler</i> Bogomil cultural syncretism.....	38
<i>Mr. sc. Rusmir Djedović</i> Vakufi u gradu Srebrenici od 15. do 20. stoljeća.....	42
<i>Seudin Muratović, prof.</i> Živinice i okolna naselja u prvoj polovini 16. stoljeća.....	56
<i>Mr. sc. Kemal Nurkić</i> Tapu zabit defteri 1290-92. H. Gradačac	64
<i>Mr. sc. Nusret Kujraković</i> Inicijativa građana za rekonstrukciju sultan Fatih Mehmed-hanove džamije u Gradačcu.....	70
<i>Elvis Bećirović, prof.</i> 90 godina Husinske bune 1920-2010.....	78
<i>Edin Šaković, prof.</i> Arnautsko brdo u Gornjoj Orahovici kod Gračanice: prahistorijska gradina i antičko nalazište.....	84
<i>Samir Halilović, prof.</i> Novoistražena srednjovijekovna nekropola „Groblje“ kod Kalesije.....	92
<i>Mirsad Omerčić, prof.</i> Sahat kule sjeveroistočne Bosne	100
<i>Almir Mušović, prof.</i> Arheološko istraživanje lokaliteta „Trg slobode“ u Tuzli.....	112
TRADICIJA	
<i>Orhan Jašić, prof., Zehrudin Muhedinović, prof., Esada Grabus, prof.</i> Religijski fenomen dovišta Prisadi u Brnjičanima pored Srebrenika.....	120

<i>Mr. sc. Kemal Bašić</i> Kulturno-historijsko naslijeđe Gornje i Donje Tuzle u radovima Refika Hadžimehanovića	132
<i>Mr. sc. Rusmir Djedović, mr. sc. Almira Bećirović</i> Razvoj naselja Avdibašići i porijeklo stanovništva, antropogeografska i etnografska istraživanja.....	144
<i>Edhem Omerović</i> Nepoznate srednjovjekovne nekropole u Sapni.....	158
PORODICE I LIKOVI ZAVIČAJA	
<i>Mr. sc. Mensur Husić</i> Hafizi Husići iz Lipovica kod Kalesije	170
<i>Hasan Gazibegović</i> Kratak osvrt na istraživanje porijekla familije Gazibegovića.....	180
<i>Seudin Muratović, prof.</i> Muratovići iz Bašigovaca.....	184
NASLIJEDE – BAŠTINA	
<i>Mr. sc. Nikola Čiča</i> Povjest Franjevačkog samostana u Tuzla s posebnim osvrtom na izgradnju kulturnog centra „Sveti Franjo“.....	196
<i>Ifeta Jahić-Begović, dipl. ing. arh.</i> Revitalizacija historijskog jezgra Sokola	202
<i>Esaf Lević, prof.</i> Izložbe arhivske građe Arhiva Tuzlanskog kantona.....	210
<i>Dr. sc. Omer Hamzić</i> Centralno spomen-obilježje poginulim borcima/šehidima i civilnim žrtvama rata u odbrambeno-oslobodilačkom ratu 1992–1995. u Gračanici.....	216
<i>Mr. sc. Edna Klimentić</i> Mikrotoponimija Tuzle.....	232
<i>Osman Kavazović</i> Bosanski grb na nišanu u Jelovče Selu.....	242
<i>Edhem Omerović</i> Turbe Veiz dede u Teočaku.....	246

Munisa Kovačević, prof.
Brateljevička ili Djevojačka pećina,
zaštita kulturno-historijskog i prirodnog dobra.....250

Ljubica Bećirović, prof.
Etimološka i semantička interpretacija hidronima na području
općine Srebrenik.....258

AKTIVNOSTI ZAVODA

Benjamin Bajrektarević, prof.
Naučni skup „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“270

Senad Begović, prof.
Historijat zidne dekoracije u Hotelu Bristol u Tuzli
akademskog slikara Ismeta Mujezinovića.....276

Munisa Kovačević, prof., Senad Begović, prof.
Mogućnosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu.....284

Benjamin Bajrektarević, prof.
Izvještaj o radu Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog
i prirodnog naslijeđa TK za 2010. godinu.....294

PRIKAZI – RECENZIJE – OSVRTI

Dr. sc. Edin Jahić
Tuzla – sjećanje na bisere stare gradske jezgre.....300

Mr. Nedim Rabić
Naučni skup u Gračanici o lokalnoj historiji.....302

Munisa Kovačević, prof.
Zbornik radova o Banovićima.....306

PROŠLOST

Doc. dr. sc. Edin MUTAPČIĆ

GRADAČAC I OKOLINA U SREDNJEM VIJEKU

Abstrakt:

Arheološki i pisani tragovi nas upućuju da se još u ranom srednjem vijeku na rijeci Savi formirala granica srednjovjekovne bosanske države. Upravo iz tog razloga, područje Gradačca i okoline ima veoma značajnu stratešku ulogu, kao pogranično područje prema rijeci Savi, odnosno susjednom ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Navedeno područje se nalazilo u župi Nenavište (koja je pripadala „zemlji“ Usori) koje se spominje na samom početku vladavine bosanskog bana Stjepana II (iza 1323. godine). Ofanzivna ugarska akcija početkom XV stoljeća, dovodi do demografske praznine na navedenom području. Tako se Gradačac i okolina tokom XV i prve polovine XVI stoljeća nalaze najprije pod ugarskom vlašću (od 1408. do 1443. godine), a zatim bosanskom (od 1443. do 1463.), te kao sastavni dio Srebreničke banovine pod ugarskom vlašću (od 1464. do 1520. godine). Sam naziv Gra/da/čac se prvi puta spominje u historijskim izvorima (sačuvanim u prepiskama iz franjevačkih samostana) 18. septembra 1461. godine u povelji kralja Stjepana Tomaševića. Bez obzira na ovaj dosta relativno kasni spomen Gradačca u pisanim izvorima, ne možemo zaobići činjenicu da se upravo na području današnjeg gradskog centra vrlo rano formiralo utvrđenje i središte srednjovjekovne župe Nenavište.

Ključne riječi: *Gradačac, Nenavište, Bosna, župa, nahija*

UVOD

Novija historiografska istraživanja sasvim opravdano su pomjerila nastanak srednjovjekovne bosanske države u IX stoljeće. Tu prije svega mislimo na naučne doprinose Nade Klaić i Muhameda Hadžijahića.¹ Prema našem mišljenju, pogodan momenat za nastanak bosanske države jeste raspad avarskog kaganata, kada se uopšte stvaraju predispozicije na samostalno političko organizovanje na južnoslavenskim prostorima. Na bosanskim prostorima se već od kraja XII stoljeća odigrava proces feudalne

¹ Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna, Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.)*, Eminex, Zagreb, 1994.; Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo, 2004.

dezintegracije koji dovodi do formiranja bosanskih zemalja. Svakako, među njima od posebnog značaja za vladarsku porodicu Kotromanića bila je sjeverna bosanska zemlja Usora gdje se od ranog srednjeg vijeka formira institut mlađeg vladara, ili nasljednika (vicebana, vladanija).²

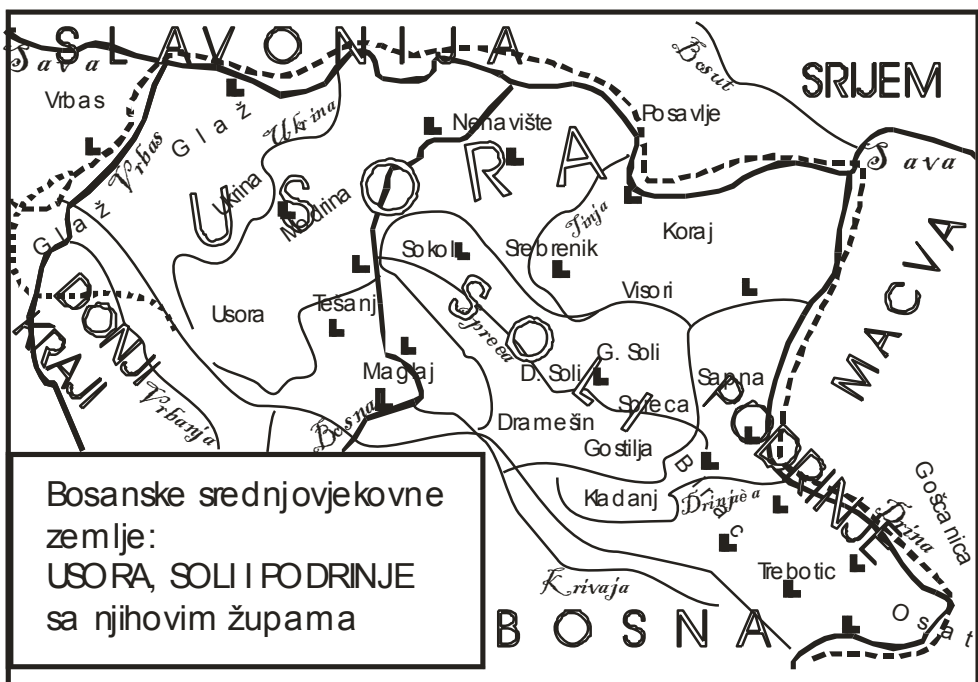
Upravo taj proces decentralizacije nastavlja se kontinuirano tokom XIII i prve polovine XIV stoljeća. Taj proces dovodi do toga da se nekada jedinstvena „zemlja Usora“ cijepa na „Usoru“ i „Sol“ – kako se to i navodi pri prvom terminološkom pomenu ovih „zemalja“ u dokumentima iz 1225. godine.³

Naime, riječ je o pismima pape Honorija III kaločkom nadbiskupu Ugrinu. U prvom pismu je papa zahvalio ugarskom prelatu na njegovoj riješenosti da uništi heretike „de Bosna, Soy, et Wossora“ dok je drugim pismom potvrdio odluku kralja Andrije II da kaločkom nadbiskupu preda „terras quasdam, videlicet Bosnam, Soy et Wossora“, da bi ih očistio od heretika.⁴

² Prateći historijske izvore, možemo u potpunosti opovrgnuti ono što je dosadašnja historiografija pokazivala kada je u pitanju odnos Usore i Soli, odnosno da je Usora u XIV stoljeću u sebi apsorbovala i „zemlju Sol“. Naime, kao što smo već konstatovali, proces koji se odvijao bio je suprotan od toga. Još od ranog srednjeg vijeka, na sjeveru Bosne se javlja zemlja Usora koja se od zemlje Bosne razdvajala starom granicom pokrajina Panonije i Dalmacije. Naime, sjeverno i južno od navedene granice, koja je u prošlosti razdvajala dvije rimske provincije Panoniju i Dalmaciju, još u vrijeme avarske prevlasti nad ovim prostorima naselila je brojna avarsko-slavska masa (u kojoj su, svakako, Slaveni dominantni u brojnosti), tako da je usljed kasnije podjele između doseljenika došlo do posezanja na onu granicu koja je imala svoj historijski, ali i prirodno-geografski aspekt. Uostalom i Porfirogenit spominje neovisnu sklaviniju, koja ubuhvata prostor Dalmacije i Panonije. Navedena činjenica nas neupitno upućuje na zaključak da u periodu nastajanja prvih država na južnoslavenskim područjima imamo obrnute, odnosno dezintegracione faktore, odnosno činjenice da se usljed podjele nasljedstva i sl. određena teritorija dijeli. Mišljenja smo da se upravo jedan takav proces odigrao i u prvoj polovini XIII stoljeća, odnosno da se s vremenom od matice Bosne otcijepila Usora sa Soli kao jedinstven prostor. Pri tome je dobila novonastala zemlja „Soli“ izraženiji stepen individualiteta, omogućivši plemstvu iz navedenih krajeva da u potpunosti učestvuju na najvišoj razini u političkom životu srednjovjekovne Bosne. Međutim, nešto kasnije će doći do izdvajanja i Donjeg Podrinja, odnosno Trebotića kao zasebne oblasti. (O svemu više: Edin Mutapčić, *Mjesto i uloga Usore u državno-pravnoj tradiciji srednjovjekovne Bosne*, Pregled, Časopis za društvena pitanja, Godište L, Broj 2., Sarajevo, 2009., str. 133-147).

³ T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, JAZU, Zagreb, 1906., svezak III, (dalje: T. Smičiklas, *CD*) str. 242-243;

⁴ T. Smičiklas, *CD*, III, str. 242-244; Jelena Mrgić, *Župe i naselja „zemlje“ Usore*, JIČ, br. 1-2., Beograd, 2000., str. 29.

Karta br. 1. Bosanske srednjovjekovne zemlje: Usora, Soli i Podrinje

Iz svega se jasno vidi da ove sjeverne „bosanske zemlje“ imaju i zajednički vjerski izraz s „zemljom maticom“ i da su zaražene „herezom“. To ipak govori o teritorijalnom prisustvu srednjovjekovne bosanske države južno od rijeke Save još od ranog srednjeg vijeka. To svakako potvrđuje i „mreža“ ranosrednjovjekovnih utvrđenja koncentrisanih uz rijeku Savu.⁵ Naposljetku, to će potvrditi i bosanski ban Stjepan II u svojoj povelji, konstatovavši da vlada „od Save do mora i od Drine do Cetine“.⁶ U nekoliko uvodnih rečenica željeli smo konstatovati da se područje današnjeg Gradačca i okoline još od ranog srednjeg vijeka nalazilo u okviru „zemlje“ Usore, odnosno srednjovjekovne bosanske države.

GRDAČAČKO PODRUČJE DO POČETKA VLADAVINE STJEPANA II KOTROMANIĆA (1314-1353)

Prva stoljeća izgradnje bosanske države, uostalom kao i cijeli evropski rani srednji vijek, su vrlo oskudna historijskim izvorima. U ranijem tekstu smo dali elemente koji pokazuju da je rijeka Sava jasna granica

⁵ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 2, Sarajevo, 1988.

⁶ Ludwig Von Thallóczy; *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig 1914. (dalje: Thallóczy, *Studien*) str. 13-15.

srednjovjekovne Bosne. Upravo takve podatke nam je sačuvao i bizantijski hroničar (u pratnji cara Emanuela Komnena) Ivan Kinam. Opisujući pokrete bizantijske vojske 1150. godine on konstatuje: „Kad stigoše blizu Save, odatle zaokrenu prema drugoj reci po imenu Drina koja izvire negde odozgo i odvaja Bosnu od ostale Srbije. Bosna nije potčinjena arhižupanu Srba nego narod u njoj ima poseban način života i upravljanja“.⁷ Kako dragocjeni podaci. Dakle, u vrijeme vladavine prvog imenom poznatog bosanskog bana, bana Borića, granica je i na rijeci Savi, ali i Drini. Također, slavenski doseljenici koji žive zapadno od rijeke Drine imaju samostalan „način života i upravljanja“.⁸ To se odražava i u narednom periodu u bitkama oko Braničeva 1154-1155. godine kada bosanski ban 'Borič' („egzarh dalmatske zemlje Bosne“ kao saveznik /„simahos“/ ugarskog kralja) predvodi bosanske čete u borbama protiv Bizanta kod Braničeva.⁹ Međutim, ovi uspjesi nisu spriječili privremeno potpadanje Bosne pod bizantijsku vlast (1167-1180) u periodu vladavine Emanuela Komnena. Ponovno osamostaljenje bosanskog prostora vezano je za vladavinu bana Kulina, čija diplomatska aktivnost je prepoznatljiva po njegovoj povelji od 29. avgusta 1189. godine.¹⁰ O veličini Kulinove Bosne govore nam izvori iz prepiske papskog legata Ivana de Kazamarisa. U pismu koje je on, nakon skupa na Bilinom polju, uputio papi, navodi se da je Bosna prostrana zemlja „dest dana hoda“, te predlaže da se na njenoj teritoriji formiraju tri-četiri nove biskupije.¹¹ Svakako da u ovo vrijeme značajnu ulogu u Usori imaju knez Sibislav i njegova majka Ancila,

⁷ Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, knjiga IV, Beograd, 1971., str. 26-29. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo, 1997., str. 31

⁸ M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 1997., str. 31; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Knjiga IV, str. 26-29.

⁹ Koliko je pažnje privlačilo ovo bosansko svrstavanje na ugarsku stranu najbolje govori činjenica da car Emanuel Komnen u potjeru za Borićem šalje najhrabriji dio svoje vojske predvođen carevim hartularijem (visokim oficijem) Vasilijem (*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Knjiga IV, str. 49-52).

¹⁰ Gregor Čremošnik je konstatovao da se original povelje Kulina bana danas nalazi u Dubrovniku, da je to ustvari ranije pogrešno definirani stariji prepis - koji ima devet redova latinskog teksta (Opširnije: Gregor Čremošnik, *Orginal povelje Kulina bana*, GZM, Nova serija, Sarajevo, 1957., str. 192-215).; Najstarije mišljenje, a u posljednje vrijeme i u bosanskohercegovačkoj javnosti općeprihvaćeno, da je petrogradski primjerak original, zastupao je najznačajnije Josip Vrana. (Vidi: Josip Vrana, *Da li je sačuvan original isprave Kulina bana*, Radovi Staroslavenskog instituta 2, Zagreb, 1955., str. 5-56; Isti, *Koji je od triju sačuvanih primjeraka original isprave Kulina bana?*. Radovi Zavoda za slavensku filologiju 4, Zagreb 1961, 73-86). Pomirljivo rješenje nudi u posljednje vrijeme Milko Brković. Svojom analizom Brković upotpunjuje Čremošnikovo mišljenje, ali napominje da nije ni važno koji je od tri primjerka original, jer su sva tri primjerka nastala u približno isto vrijeme, pa su time svi originalni. Milko Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave bosanskih vladara izdane u Dubrovniku*, Anali Zavoda za historijske znanosti JAZU, broj 28, Zadar, 1990., str. 41-61.

¹¹ T. Smičiklas, *CD, III*, str. 36.

sin i supruga pokojnog bana Stjepana, koji se spominju u korespondenciji sa papom Grgurom IX 1236. godine i koji ih uzima „pod zaštitu Svetog Petra”.¹² Poznato je da je u prvoj polovini XIII stoljeća navedeno područje pod kontrolom bosanskih banova, a svakako najduže Mateja Ninostava. To potvrđuje i boravak kralja Bele IV od 14. do 21. juna 1244. godine u gradu Glažu, „na međi zemlje Usore“¹³, odnosno sjeverozapadnoj granici bosanske države.

U tradicionalnoj historiografiji prvim pomenom područja u neposrednoj blizini Gradačca smatrala se Belina darovnica iz 1244. godine. Navedeni dokument donedavno je smatran temeljnim dokumentom „ugarskog patronata“ nad Bosnom. Međutim, hrvatska historičarka Nada Klaić je uspješno dokazala da se radi o „falsifikatu”.¹⁴ Naravno, prihvatajući navedeno mišljenje, vrlo je bitan vremenski okvir nastanka (krivotvorenja). Svakako se radi o srednjem vijeku, te nam navedeni dokumenat (krivotvorina) ostavlja značajne tragove o geografskim nazivima mjesta u području našeg interesa. Tako se u navedenom dokumentu „u Usori potvrđuje kralj bosanskoj biskupiji one posjede, koje joj je darovao Ban Ninoslav, radi raznih nepravdi i šteta,. Biskup i njegov kaptol imaju pravo pobirati desetinu, kunovinu i druge poreze u Usori, Solima, Donjim Krajevima i drugim nespomenutim župama na način ugarskih biskupa. Taj je posjed također prostoran iako manji od onog u Slavoniji. On ide od ušća rijeke Tolise u Savu Tolisom i Suhom Tolisom do izvora rijeke zatim brdom

¹² Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1964., str. 60.

¹³ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata - Od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, Knjiga prva, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1974. (dalje: V. Klaić, *Povijest Hrvata*, I) str. 261-262; U glaškom podgrađu je bila crkva Sv. Nikole, za koju se u popisu župa zagrebačke biskupije iz 1334. g. kaže da je na granici Usore („ecclesia sancti Nicolai de Gallas in metis Wzore“). Franjo Rački, *Popis župa Zagrebačke biskupije*, Starine, JAZU, knjiga IV, Zagreb, 1872. Rački nije uspio pročitati de Gallas. Vidjeti str. 213; Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 111.

¹⁴ Belina darovnica danas se smatra grubim falsifikatom koji „nema nikakve veze bilo s kraljem Belom IV ili s banom Ninoslavom“ (kako to konstatuje znamenita hrvatska historičarka Nada Klaić). Međutim, uzmemo li u obzir prilike u bosanskoj biskupiji i u samoj Bosni u drugom i trećem desetljeću XIV. stoljeća kad nastaje „rat“ između franjevaca i dominikanaca, onda se naravno ne čini isključenim da se u bosanskoj biskupiji, dakle u Đakovu, sastavlja spomenuta krivotvorina. Ona je trebala „vratiti“ dominikancima ona prava u Bosni koja tada uživaju od njih mnogo spretniji franjevci. Najzad, nije isključeno niti to da falsifikat naručuje Peregrin kad iz Bosne odlazi na biskupsku stolicu u Đakovo. On je imao dosta razloga da se u tom trenutku, dakle kao bosanski biskup, bori za izmišljena prava bosanske biskupije (Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 112-115).

do izvora Modriče, te niz taj potok do rijeke Bosne, zatim Bosnom do njezina ušća u Savu i konačno Savom, dok ne primi Tolise.¹⁵

Tradicionalna historiografija nastojala je da pod svaku cijenu „svrsta Bosnu pod okrilje ugarske krune“. Za to je vrlo pogodan period druge polovine XIII i početak XIV stoljeća. Naime, mirne političke prilike između Bosne i susjednih država zasnovane na međusobnim rodbinskim vezama, a uzavrele unutarpolitičkom borbom vladara i plemstva, zasigurno su uticale na tu stabilizaciju odnosa između Bosne i susjedne Ugarske. Novonastali politički odnosi protkani „Zlatnom bulom“, ograničavali su samovoljno vladarevo uključivanje određenih porodica u politički život. Za tu priliku itekako pogodni su dobri odnosi sa bosanskom vladajućom porodicom, koja je „zauzvrat“ konstantno imala posjede u Slavoniji, da se ljudi bliski kralju održavaju u političkom životu formalnim titulisanjem „banom Bosne“, „banom Usore i Soli“ i sl. Tako se ugarska plemkinja „vojvotkinja Ana“, pri potvrdi očeve darovnice iz 1264. godine, titulira kao vojvotkinja „Bosna et de Mazo“ (Bosne i Mačve).¹⁶ U povelji ugarskog kralja Stjepana V od 3. maja 1271. godine, spominje se „Belam ducem Machow et de Bozna“.¹⁷ U dvije povelje kralja Ladislava IV od 27. novembra 1272. godine, spominju se pored ostalih: „Henrico bano de Wozora ot de Sou... Stephano bano de Bozna“.¹⁸ Istom titulacijom se spominje pomenuti Henrik u potvrdi darovnice Bele IV manastiru Sv. Mihajla, koju 3. decembra 1272. godine potvrđuje kralj Ladislav IV.¹⁹ On takođe u potvrđivanju privilegija oca Stjepana V (iz 1271. godine) to čini i za „patris sui Stephani“ banu Bosne (?) 2. januara 1273. godine.²⁰ Prvog marta 1273. godine posljednji put se među svjedocima u poveljama Ladislava IV spominje „Stephano bano de Bozna“.²¹ Već u junu

¹⁵ Grupa autora, *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knjiga Prva, HKD Napredak, Sarajevo, 1942 (dalje: *Napretkova Poviest*), str. 745-746; Uporedit: T. Smičiklas, *CD*, IV, str. 236-240.

¹⁶ Eusebio Fermendžin, *Acta Bosnae, Potisimum ecclesiastica cum insertis editorum documerum registis (925-1752) Zagrenae*, 1892., str. 15.

¹⁷ E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, str. 15.

¹⁸ Emericus Nagy, *Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, vol. VIII, Budapestini, 1891., str. 148-149; U obje navedene povelje radi se o ovjerama – prepisima ranijih povelja, kojima je kralj Stjepan V izvršio određena darivanja. Navedena darivanja su učinjena 1263. i 1265. godine.

¹⁹ G. Féjer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae, 1834-1844; V/2 str. 56-57; E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, str. 15.

²⁰ G. Féjer, *Codex diplomaticus Hungariae...*, V/2, str. 70-72; E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, str. 16. Među svjedocima spominju se i „Henrico bano de Vozora et de Sou i Stephano bano de Bosna“. U gore pomenutom tekstu ne navodi se zemlja pomenutog bana Stjepana.

²¹ T. Smičiklas, *CD*, VI, str. 21-22.; Ćirković, u ovom slučaju čini se ispravno, uviđa da je pomenuti Stjepan „ugarski velikaš, a ne Prijezdin sin istog imena koji se pojavio znatno docnije“ (S. Ćirković, *Isorija Bosne*, str. 74), ali slične zaključke ne želi donijeti u svojim

iste godine (7. juna) spominje se „Egidio bano et de Macho et de Bosna.“²² Navedena osoba se sa pomenutom titulom spominje još u četiri povelje, koje su izdate tokom juna i jula 1273. godine.²³ Ukoliko ovako brze smjene uzmemo da su stvarne, a ne fiktivne, kako to mislimo, onda se neminovno kao zaključak nameće da dolazi do nešto izraženijeg spajanja Bosne, a naročito Usore i Soli sa Ugarskom.²⁴ Stoga, nimalo ne čudi mišljenje nekih historičara da je “bosanski ducatus” sastavni dio ugarske krune. Tako je historiografija iskonstruisala da „prognanik“ sa srpskog prijestolja (bez vojske i zemlje) Dragutin, postane gospodarem sjeverne Bosne, tj. Usore i Soli. Naravno tu fiktivnu titulu nosio je da bi se održao u plemićkom životu zahvaljujući prije svega rodbinskim vezama sa ugarskom i bosanskom vladarskom porodicom.²⁵

Donošenjem „Zlatne bule“ u Ugarskoj, dolazi do procesa pojačane uloge staleškog plemstva. Na taj način, vlast kralja je u velikoj mjeri ograničena, a samim tim je i kraljeva mogućnost da, shodno dotadašnjoj političkoj praksi, dijeli plemićke pozicije i stalešku ulogu u velikoj mjeri ovisila o snazi feudalnih moćnika.²⁶ Upravo iz tog razloga nimalo ne

kasnijim analizama, kada se takođe nameću u isto vrijeme stvarni bosanaki banovi, i oni koji su tu titulu nosili deklarativno.

²² Marko Šunjić, *Izvori za istoriju Bosne i Hercegovine*, knjiga I, Sarajevo, 1977. (rukopis), str. 198-199.

²³ E. Nagy, *Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, vol. VIII, str. 153-155,

²⁴ S. Ćirković, *Istorija*, str. 72.

²⁵ Mladen Ančić, *Putanja klatna, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV stoljeću*, ZIRAL, Mostar, 1997. str. 73-74.; S. Ćirković, *Istorija*, str. 75; Naime, Dragutinova kći Jelisaveta udaje se za Prijezdinog sina (1284. godine) i nasljednika bosanskog banskog prijestolja Stjepana I Kotromanića. Ova „bosansko-srpska alijansa“ pokazala je značajne „političke rezultate“ jedno stoljeće kasnije, jer je dala „banu Tvrtku pravni osnov da se proglasi za srpskog kralja“. Dakle, Prijezdi uopće ne smeta da otac supruge njegovog sina Stjepana nosi titulu koja je već ustaljena na ugarskom dvoru za one kojima je, uostalom, bila potrebna titula radi ličnog statusa. Da u ugarskoj pravno-političkoj praksi je postojala intitulacija zemalja koje su se samo djelimično našle pod njenom vlašću najbolje nam govori praksa sa početka XV stoljeća kada su zauzimanjem nekoliko gradova na sjeveru Usore proglašavali određene velikaše vojvodom Usore. Tako npr. od 1411.–1415. godine Ivan Gorjanski, vazal kralja Sigismunda, nosi titulu usorskog vojvode koju istovremeno nosi i Vukmir Zlatonosović kao pripadnik bosanskog plemstva. (P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 34; P. Živković, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi* (posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća), *Historijski zbornik*, god. XXXIX (1), Zagreb, 1986. /dalje: P. Živković, *Zlatonosovići*/ str. 147-161; Živković, Pavao; *Tvrtko II Tvrtković – Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo, 1981.

²⁶ O Zlatnoj buli i njenoj ulozi vidjeti više u: *Istorija Mađara*. U navedenom tekstu posebno obratiti pažnju na dio koji govori o veličini kraljevog domena u vrijeme kralja Stjepana i doba donošenja Zlatne bule. Zatnom bulom došlo je do sljedećih krupnih promjena na ugarskoj pravno-političkoj sceni. Masa nezadovoljnika, na saboru u Stonom Beogradu 1222. godine, prisilila je Andriju II da jednom svečanom poveljom obeća promjenu stanja. Ta povelja je, po svom visećem zlatnom pečatu, nazvana Zlatnom bulom. Zlatna bula nije

izenađuje često upotrebljavanje Bosne, odnosno njenih sjevernih zemalja Usore i Soli, kao posjeda određenim plemićima, lojalnim ugarskom dvoru, i to uglavnom stranaca kojima je dijeljenje plemićkih titula bilo zabranjeno „Zlatnom bulom“.²⁷ Naime, na taj način kralj je omogućio da u prilično složenim okolnostima u svojoj neposrednoj blizini drži sebi odane i bliske ljude, kojima je, uglavnom, za takvu ulogu nedostajala titula. Na taj način, imamo situaciju da se „gospodari“ pri ugarskom dvoru smjenjuju, kada je u pitanju Bosna prebrzo i za suvremene izborne procese, a kamoli za jedno privilegovano staleško društvo kakvo je bilo srednjovjekovno.²⁸ Sa druge strane, gotovo svi bosanski vladari imaju svoje posjede i u Ugarskoj. Dio tih posjeda držao je i ban Prijezda.²⁹ S tim u vezi, postavlja se još jedno pitanje, a to je: Da li bi se u političkom životu Ugarske uključio bilo ko iz priključene (osvojene, pridružene) zemlje?

Iako, konkretan odgovor teško možemo naći, pokušat ćemo ga dati teoretski. Neminovno je da, bez obzira na svu složenost feudalnog sistema, na prostoru Usore i Soli imamo čvrstvo izgrađene bosanske državne institucije, koje se, kako je to u nauci zaključeno, nisu mogle stvoriti tako brzo³⁰, samim time kod svih slojeva stanovništva se stvara osjećaj bosanske pripadnosti – pogotovo ukoliko imamo u vidu specifičnost vjerskog organizovanja i povoljniju poresku politiku. Jedno je sigurno, u navedenoj situaciji ugarski dvor bi tražio sebi odane predstavnike tadašnjeg usorsko-solskog političkog (plemičkog) života iz reda domaćih snaga, a pošto to nije činio, sa velikom sigurnošću možemo konstatovati da je njihova vlast nad dijelom Bosne, odnosno Usorom i Soli, bila samo fiktivna u plemićkim

sačuvana u originalu, iako je izdata u sedam primjeraka, nego samo u prepisima. Zlatnom bulom se zabranjuje kralju da strance imenuje na visoke državne položaje, da poklanja čitave županije, da kraljevske prihode daje nevjernicima u zakup, da prodaje so, osim u Solnoku i Segedinu, da njegova pratnja odsjeda na imanjima plemića i njihove livade koristi za ispašu svojih svinja. Zabranjuje se, takođe, gomilanje funkcija. Određuje se da se novac, i to od dobrog metala, mijenja godišnje jedanput i da se redovno održavaju sabori, na praznik Svetog Stjepana kralja (20. augusta), kojim će predsjedavati kralj ili, ako je on opravdano spriječen, palatin (Grupa autora, *Istorija Mađara*, Clio, Beograd, 2002., str. 64-70).

²⁷ Vidjeti prethodnu napomenu. Analiziranjem imena koja se spominju sa titulama iz bosanskih zemalja, jasno se može vidjeti da dominiraju oni koji su izvan stvarnog ugarskog državno-političkog prostora, kojima je, prema tome, „Zlatnom bulom“ bilo to zabranjeno.

²⁸Evo jednog primjera kako to izgleda u ranijoj historiografiji: U početku svoga vladanja nije Ladislav popunio vojvodsku čast mjesto Bele. U to se vrijeme spominje Matija, ban čitave Slavonije, Henrik, ban Usore i Soli, palatin Roland, ban mačvanski, Pavao, ban severinski, Grgur, ban Kučeva i Braničeva, te Stjepan, ban bosanski (Stephano bano de Bozna). Tokom g. 1273., banom čitave Slavonije postade Henrik Gisingovac, a banom mačvansko-bosanskim (de Macho et de Bozna) Egidije, ali već slijedeće godine njega nestaje, Egidijev je naslov „bosanskog“ bana bio samo počasni. (Napretkova Poviest, str. 234)

²⁹ T. Smičiklas, CD, IV, str. 594.

³⁰ P. Anđelić, O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore, str. 30

zvanjima kralju određenih bliskih ljudi.³¹ Cijelo to vrijeme sjevernom Bosnom vlada porodica Kotromanića, a njen ban Prijezda, 8. maja 1287. daruje župu Zemljanik svom zetu Ladislavu Baboniću (sinu slavonskog bana Stjepana III) kao miraz svoje kćerke Katarine prilikom njene udaje za ovog slavonskog velikaša.³²

Tome u prilog ide i zaključak mađarskog historičara P. Engela da „ne smije se bez zadržke tvrditi da je Bosna tijekom cijelog srednjeg vijeka bila vazalna zemlja ugarske krune“, te svoje istraživanje o takvim („vazalnim“) odnosima usmjerava tek od vremena poslije vladavine Stjepana II Kotromanića.³³

ŽUPA NENAVIŠTE

Osmanski defteri iz 1533. godine registruju Gradačac kao samostalnu nahiju koja je najvećim dijelom nenaseljena.³⁴ Međutim, u popisu iz 1548. godine Gradačac se nalazi u nahiji Nenavište i to je naziv nahije i u kasnijim popisima. N. Filipović je mišljenja da je do uspostavljanja nahije Nenavište došlo „već u toku 1536. g.“, „u koju su ušle zemlje i naselja koja su zbog ranijih prilika bili u sastavu nahije Gradačac, a nahija Nenavište je inicijativom zvorničkog sandžak-bega Džafer-bega, naseljena velikom grupacijom Vlaha.“³⁵ Ukoliko uzmemo da kada je u pitanju ovaj nivo organizovanja, imamo tendenciju na cijelom bosanskom prostoru da se srednjovjekovne župe potpadanjem pod osmansku upravu transformišu u nahije. Na taj način, posredstvom osmanskih izvora, dobijamo formu organizacionog ustrojstva gradačačkog područja tokom srednjeg vijeka, odnosno pripadnosti župi Nenavište. Ovo je svakako jedna od najsjevernijih bosanskih župa i obuhvatala je područje neposredno uz sjevernu bosansku granicu, odnosno rijeku Savu.³⁶

Prvu informaciju o Nenavištu (župi?) imamo iz jedne povelje koja govori o ženidbi bosanskog bana Stjepana II Kotromanića. Naime, saradnja između Bosne i Bugarske, koja je učvršćena sklapanjem dinastičkog braka između bosanskog bana Stjepana II Kotromanića sa kćerkom bugarskog cara

³¹ O tim promjenama tzv. vladara i upravnika Bosne vidjeti više u: Napretkova poviest, str. 232-249.

³² Pejo Ćošković, *Susret sa zagubljenom poviješću, područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 2001., (dalje: P. Ćošković, *Gradiška*), str. 42.

³³ P. Engel, *Neki problemi*, str. 58.

³⁴ Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, ANU BiH – SANU, Sarajevo, 1986., str. 146, 154, 167.

³⁵ Nedim Filipović, *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2005. (nadalje: N. Filipović, *n. dj.*), str. 315.

³⁶ Isto

Mihaila negdje iza 1323. godine, imat će značajnog odraza i na prilike u Usori. O tome govore vrlo interesantni detalji iz navedene povelje. Uloga dovođenja mlade princeze i buduće banice iz Bugarske u Bosnu, povjerena je velikom knezu Grguru Stjepaniću. Zbog svog „savjesnog i uspješnog“ obavljanja navedenog zadatka, ban Stjepan II, za osvjedočenu „vjernu službu“, nagrađuje kneza Grgura sa pet sela (to je i razlog izdavanja navedene povelje). Darovana sela se u navedenoj povelji poimenično nabrajaju, te se saopštava i već spomenuti razlog navedenog poklona:

„ТОИ МЪ ДАМО ЗА НЕГОВУ ВЛЪДЪРНУ СЛУЖАВУ ТАДЪ, КАДА ГЪ ПОСЛАХМО ПОНДА НАШИМИ ВЛЪСТЕАН ПО ГОС БУГАРЪСКОМУ, И У ТОМ НАМЪ ПОСЛУЖИ ПРЪВО И ВНОНО“

Među darovanim selima pominje se **Modričъ**, današnja Modriča na desnoj obali donje Bosne i selo **Jakšъ**, današnje selo Jakeš na lijevoj obali Bosne, nasuprot Modriče. Za selo Jakeš, a svakako i Modriču, naglašava se da su u „*Nenavišći*“. Iako u navedenom pomenu nema izričitog spominjanja župe Nenavište, mi na osnovu ranije naše konstatacije, kao i organizacione strukture tog perioda, možemo konstatovati da se u navedenom slučaju radi o župi pod nazivom Nenavište. Ova je župa zahvatala teritoriju sa lijeve i desne obale donjeg toka rijeke Bosne. Na kraju isprave o kojoj je riječ, Pribisav dijak s ponosom ističe da je on dijak bana Stjepana „koji držaše od Save do Mora i od Cetine do Drine“.³⁷

Ovo je svakako nepobitan dokaz da je granica bosanske države tada, a vjerovatno i u ranijem periodu, bila na Savi. U nauci je dobro poznata i opšteprihvaćena činjenica, da je granica izlazila na Savu između ušća Drine i ušća Vrbasa, odnosno cijelim obuhvatom ove župe sjeverna granica je rijeka Sava.³⁸ Danas je vrlo teško precizno definirati prostorni obuhvat koji je obuhvatala ova župa. Jedino sa velikom sigurnošću možemo konstatovati da se ova župa od svog prvog pomena nalazila u zemlji Usori.³⁹

Navedena povelja bana Stjepana II nam, takođe, otkriva da je na području župe Nenavište bio vrlo izražen vladarev domen, odnosno zemlja na kojoj je on imao neograničeno pravo raspolaganja, te je on u ovoj prilici daruje velikom knezu Grguru Stjepaniću. U pisanim izvorima nema spomena o naselju i utvrdenju sa imenom Nenavište.⁴⁰ Jedino zahvaljujući opširnom

³⁷ Thallóczy, *Studien*, str.13-15.

³⁸ Miloš Blagojević, *Severna granica bosanske države u XIV veku*, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Međunarodni naučni skup, 13. – 15. decembar 1994., Istorijski institut SANU, Beograd 1995. (nadalje: M. Blagojević, *Severna granica*), str. 59–76.

³⁹ Pavao Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore*, Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu, broj XIII, Sarajevo 1977. (dalje: Anđelić, *O usorskim vojvodama*), str. 17-44.

⁴⁰ Sam naziv župe Nenavište vrlo je teško odrediti. U historijskoj literaturi o tome ne postoje valjani tragovi. U nauci je prihvaćeno mišljenje da su imenice sa završetkom „-šte, -šće“ staroslavenskog porijekla. Izgleda da toponim ima značenje: „(utvrđenje) NE-NA- (visokom)

defteru Osmanskog sandžaka iz 1548. godine, znamo da se navedeno naselje nalazilo u blizini današnjeg Skugrića („Karye-y Iskagrić ma'a Nenavište-i ovasi tabi'ri Nenavište“ / Selo Skugrići s poljem Nenavište u nahiji Nenavište).⁴¹

Međutim, poznato je da su župe, po pravilu, imale središnje župno naselje i da je ono bilo zaštićeno utvrđenjem. Vrlo često se radilo o jednoj te istoj lokaciji.⁴² U nauci je prisutno mišljenje da prvobitno središte župe Nenavište treba tražiti u ranoslavenskom utvrđenju „Gradina u Skugriću“, a tek krajem XIV stoljeća, u vrijeme prve pojave vatrenog oružja, ulogu župnog središta preuzima tvrđava Gradačac.⁴³ Međutim, naše mišljenje je da prvobitno središte srednjovjekovne župe Nenavište treba tražiti u Doboru, a

VIŠJEM (mjestu, položaju u prostoru), odnosno NE-NA-VIŠJE - NENAVIŠTE“ (*Modriča sa okolinom u prošlosti*, Modriča, 1986, str. 23).

⁴¹ *Najstariji katastarski popis bosanskog, zborničkog i kliškog sandžaka (rukopis)*, Knjiga IV, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1978., str. 336.

⁴² *Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 21.

⁴³ U navedenom periodu „iz osnova se mijenja sistem odbrane tvrđava“, pa bedemi od nasute zemlje staroslavenskog „gradišta“ iz ranog srednjeg vijeka sada više ne mogu računati na ozbiljnu odbranu. Kamena kula, koja je možda nešto ranije, ili baš tada sagrađena, takođe nije u novom vremenu pružala neke ozbiljne šanse pri odbrani. Zato je župno središte postala tvrđava Gradačac, čije je utvrđenje na prirodno uzdignutom položaju baš i građeno zato da odgovori potrebama odbrane u novom vremenu. Stara Gradina u selu Skugriću je i dalje održavana, jer je u lokalnim prilikama mogla poslužiti kao prvo pribježište i privremena zaštita. Kasnije, tokom dugih vijekova, mogla je imati i neku drugu funkciju, nama danas nepoznatu. Keramički nalazi upućuju na vrlo dug vremenski period života na Gradini - od ranog do u kasni srednji vijek. Mogućnost istog takvog hronološkog rješenja pruža i arhitektura Gradine. Jer, između odbrane tvrđavskog ulaza humkom od nasute i pečene zemlje, pa do odbrane tog ulaza kamenom kulom, bez sumnje stoji razlika od čitave jedne epohe. Ipak, nužno je ponoviti i sve ranije izrečene rezerve oko ovih zaključaka, jer, jednostavno, arheoloških ispitivanja ovdje nije bilo, pa se svi zaključci temelje jedino na površinskom pregledu ovog zanimljivog fortifikacionog objekta.

Položaj Gradine je na prostranoj terasi, koja je u geološkoj prošlosti bila obala Panonskog jezera, a koja je sada oko 10-15 metara izdignuta iznad doline Posavine. U pozadini je terasa, naslonjena na posljednje, najniže ogranke masiva planine Trebave. Sa ove visije pritiče širom dolinom rječica Tolisa. Terasa sa Gradinom je na lijevoj obali Tolise, a rječica se okolo nje povija i time stvara jezičasti ispust, prema jugoistoku isturen u močvarnu dolinu. Tako je položaj Gradine dobrim dijelom okružen vodom, a stranice terase tu su strme. Na toj, jugu i istoku okrenutoj strani, nasuti bedem utvrđenja je uočljiv kao povišeni rub platoa terase. Na ostalom dijelu bedem se samo mjestimično zapaža, a kao cjelina liči na velik i nepravilan prsten, samo mjestimično blago naglašen u ravnini platoa terase. Na jugoistočnoj strani je prostrana uzvišica-humka. Na njenoj površini je obilje urušenog građevinskog materijala-kamena i crvenkasto nagorenih komada pečene zemlje. Očito je ovdje bila centralna tačka odbrane, jer je branjen ulaz u tvrđavu. U ranom srednjem vijeku je taj uzvišeni položaj-humka-ojačan nasutim i pečenim zemljanim bedemom. Kasnije je, tokom srednjeg vijeka, na tom mjestu sagrađena kamena kula. Prilikom oranja nailazi se na temelje zidova od kamena, a izvan obima humke nema kamena, već jedino komada pečene zemlje, svakako dijelova starih bedema (*Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 20-22).

da kasnijim cijepanjem ove župe na dvije kasnosrednjovjekovne (Nenavište i Dobor) sjedište Nenavišta postaje Gradačac, a Dobor sjedište istoimene župe (nahije na početku osmanske uprave). Naime, kako vidimo iz darovnice Stjepana II, područje sa obje strane rijeke Bosne nalazilo se u Nenavištu, dok na početku osmanske uprave navedeno područje je graničnom linijom na navedenoj liniji odvojeno na nahije Nenavište i Dobor. Ta granica je imala i još značajnije odredište, jer je ona predstavljala razgraničenje i između Zvorničkog sandžaka, kome pripada Nenavište, i Bosanskog sandžaka u čijem sastavu je nahija Dobor.⁴⁴

U nauci se smatra da se još neka mjesta koja spominju srednjovjekovni dokumenti mogu svrstati u neposrednu gradačačku okolinu. Tako se u vrijeme ugarsko-bosanskih ratova na početku XV stoljeća, spominju i nazivi „castrum Branich“ (Branich, 1408. godine) i Kovač (1415. godine). Branko Belić ubicira navedene lokalitete u očuvanim arheološkim tragovima na ovom području u tzv. „utvrđenja Gradac“ u selu Vranjak, na sjevernom rubu visoravni Duge njive. Na navedenom lokalitetu očuvani su temelji srednjovjekovnog utvrđenja (Kovač?),⁴⁵ dok bi prema navedenom mišljenju, Branich mogla biti gradina Braniča (Gradina Vitača) u okolini Obudovca (zaselak).⁴⁶

⁴⁴ Nedim Filipović, *n. dj.*, 127-354;

⁴⁵ Na sjevernom rubu visoravni Duge njive, na teritoriji sela Vranjak, nalaze se u temeljima očuvani tragovi utvrđenja Gradac. Bliže hronološko opredjeljenje utvrđenja Gradac na Trebavi nije moguće dati bez arheoloških istraživanja. Kako su na površini, naročito oko humke, na južnoj strani, nađeni rijetki fragmenti naše domaće keramike zrelog srednjeg vijeka, to bi, zasada bio i osnovni pokazatelj da je tvrđava bila korištena od kraja 13. do prve polovine 16. stoljeća. U cjelini gledano, Gradac je sasvim malo utvrđenje, jer je plato na grebenu širok samo 6-8 metara. Rastezanje između dva poprečna rova, ako je sjeverno udubljenje uopšte rov, nije veće od 20-25 metara. Preko raskršća na visoravni Duge njive, dolinom rječice Babešnice ide se u dolinu rijeke Bosne, a dolinom rječice Tolise stiže se u Posavinu, dok se dolinom rječice Rajske dolazi u dolinu rijeke Tinje. Očito je da utvrđenje Gradac zatvara i kontroliše najvažnije trebavske putne pravce, zbog čega je i sagrađeno na ovom čvorištu putova. (*Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 26-27).

⁴⁶ Lokalitet je utvrđeni položaj u močvarnom predjelu. Znatno povišena greda nad okolinom (ima kotu 95 metara, a okolina 90-91 metar) širine je oko 50-60 metara i pruža se pravcem istok – zapad, sa znatnim povijanjem od zapada prema sjeverozapadu, odnosno južne strane prema jugoistoku. Gredu je, sa južne i sjeverne strane, omeđila bara. To su meandri rječice Čađavice, koja je jedan od brojnih transportera trebavskih voda preko posavskih močvara, pa se nešto sjevernije i gubi u tok oko rječice Tolise. Korito Čađavice je južna obala naše grede, a uz sjevernu obalu je krak riječnog meandra koji se slijepo završava. Na taj je način prirodnim putem zaštićen jedan dio povišene grede. Kada je prokopan širi jarak na zapadnom, jako suženom dijelu grede, dobijeno je izduženo poluostrvo. Uzduž južne i sjeverne strane, koje čine obalu grede iznad močvare, postoje tragovi nasipa. Na svojim krajevima oba nasipa se međusobno približavaju i spajaju. Na zapadu je na njihovom dodiru jedna nasuta humka. Na istoku se i južni i sjeverni nasip – bedem završavaju po jednom nasutom humkom. Međusobno se dvije humke ne dodiruju, a taj razmak u širini oko deset metara su vrata utvrđenja. Mještani kažu Vidačka ili Vitačka vrata, i na čitavom ovom

Čini se da je to područje u prelaznom periodu dugo ostalo nenaseljeno. Naravno, postavlja se pitanje od kada je nastala ta „demografska pustoš“ na navedenom teritoriju. Ona je svakako prisutna još na samom početku XV stoljeća o čemu govori jedan ugarski izvor iz tog perioda. Riječ je o darovnici ugarskog kralja Sigismunda, kojom on nagrađuje Ivana Morovičkog. U navedenom dokumentu se, pored ostalog, govori o opustjelim krajevima u „districtum Wzura“, pošto su oni (Ugri) u jednoj akciji popalili, raselili i uništili („omni sui parte coneremavit, depopulavit et devastavit“) navedeno područje.⁴⁷

Baveći se istraživanjem prijelaznog perioda srednjovjekovne bosanske historije, Taib Okić dolazi do zaključka da „u predjelima koji su bili pod vlašću Mađarske tj. u sjevernim dijelovima Bosne“ ne spominju se pristalice Crkve bosanske („bogumili“). „Prema navedenom mišljenju „ova šutnja može se objasniti represivnim mjerama protiv 'bogumila' od strane mađarsko-hrvatskog kraljevstva i Vatikana. Nije sporno da su kraljevi te carevine i Vatikan pokretali krstaške vojne pohode i inkvizicijske reperkusije protiv 'bogumila'.“⁴⁸ Navedena pustoš će trajati kontinuirano tokom XV i prvog polovini XVI stoljeća.

Sa današnjeg aspekta, usljed oskudnosti izvora, vrlo je teško reći kada je došlo do podjele nekada jedinstvene župe Nenavišta na dva dijela. Nama se nameću dva alternativna zaključka. Prvi zaključak se odnosi na pridobijanje posjeda na ovom teritoriju porodice Hrvatinića i rekonstrukcijske radove na dobojskoj tvrđavi krajem XIV stoljeća kada je, možda, došlo do stvaranja feudalnog domena navedene porodice i u skladu sa time do mogućeg organizovanja nove župe – župe Dobor.

Druga mogućnost nameće da je došlo do nove podjele kao rezultat različitih osmanlijskih osvajanja u ovom dijelu nekadašnje usorske zemlje. Tako su područja sa istočne strane rijeke Bosne ušla nešto ranije u sastav Osmanskog carstva, te su s vremenom prihvatila stari naziv Nenavište. Područje sa lijeve strane je u sastav ovog carstva ušlo najmanje jednu i po deceniju kasnije i tada se javlja pod nazivom nahije Dobor. Isti naziv nosi i glavno strateško utvrđenje, a samim time i administrativni centar ove nahije

velikom objektu dvije humke i vrata između njih se do danas u ravnici dobro daju zapaziti. Mještani čitav ovaj prostor zovu Polje braniča ili Polje vitača. Zatim se kaže i Gradina braniča i gradina Vitača. Ime Braniča će biti izvorno i prvobitno, jer je zaselak, dio sela Obudovca oko lokaliteta, »još od davnina Braniča«. Lokalitet je naseljen još u prahistorijsko doba. (*Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 26-28)

⁴⁷Ferdo Sišić, *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, Starine, JAZU, Knjiga XXXIX, Zagreb, 1938. str. 259-263.

⁴⁸ Tajib Okić, *Bosanski kristijani (bogumili) prema nekim neobjavljenim osmanskim izvorima* (prevod: Kemal Bašić), Anali, Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga XXI-XXII, Sarajevo, 2003., 147;

varoš Dobor.⁴⁹ Interesantno je da tek sa zauzimanjem Dobora dolazi do ponovne upotrebe Nenavište – kao naziva za Nahiju.⁵⁰

Ovom prilikom iznosimo mišljenje jednog od vodećih istraživača medijevalnih prilika na prostoru sjeverne Bosne, Pave Anđelića. Prema njegovom mišljenju, župa Nenavište „se već u kasnom feudalizmu dijelila na dva manja kotara, sa sjedištima u Gradačcu i Doboru.

Značajniji gospodarski centri razvili su se u podgrađima utvrđenih gradova i u Modriči, za koju se pretpostavlja da je već u XIV stoljeću kulturno središte šire okoline.“⁵¹

Posljednje dvije decenije, tj. od 1443. godine pa do pada Srednjovjekovne bosanske države pod Osmansku vlast 1463. godine, Gradačac će biti sastavni dio bosanskog kraljevstva.⁵²

Upravo u tom periodu dolazi i do prvog spomena Gradačac u historijskim izvorima. Riječ je povelji-darovnici kralja Stjepana Tomaševića njegovom stricu knezu Radivoju, koja je sačuvana u prepiskama iz franjevačkih samostana. On u navedenoj povelji stricu potvrđuje one posjede koje je on u Usori imao za vrijeme njegovog oca kralja Stjepana Tomaša. Među njima i grad „Gračac sa svim seli koja mu je bio dao gos/podin/ kralj Tomaš“. Povelja je pisana u „kraljevskom gradu Bobovcu, 18. septembra 1461. godine.“⁵³

Na području Gradačca evidentirano je i nekoliko lokaliteta stećaka: Jelovče Selo, Srnice, Tramošnica, Gornje Ledenice, Donji Hrgovi i Gornja Međeđa. Na ovom posljednjem lokalitetu „Greblje“ u G. Međeđi sačuvan je jedan stećak sa polovičnim natpisom, na kojem je sačuvano ime Dragoslava, vjerovatno unuka neke značajne osobe jer je to istaknuto na stećku, ali nažalost u uništenom dijelu. Stećak su podigli Dragoslavovi sinovi.⁵⁴ Moramo napomenuti da je ovaj lokalitet, vjerovatno, pripadao kasnosrednjovjekovnoj župi Soko, kao uostalom i navedeno naselje na periferiji župe Nenavište.

⁴⁹ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk, Postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 58, 172-173.

⁵⁰ N. Filipović, *n. dj.*, str. 315.

⁵¹ Pavao Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 22.

⁵² P. Engel, *n. dj.*, str. 67-72.

⁵³ Fra Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, Sarajevo-Zagreb, 2003, str. 262-266; Ćiro Truhelka, *Fojnička kronika*, GZM za BiH, broj XXI, Sarajevo, 1909., str. 446-448.

⁵⁴ Nedin Rabić, *Mjesto i značaj Gradačca u srednjovjekovnoj Bosni i njenoj teritorijalnoj organizaciji*, *Prilog izučavanju Gradačca u doba srednjovjekovne Bosne*, Gračanički glasnik, br. 24, Gračanica, 2007., str. 52-54.

POLITIČKE PRILIKE U GRADAČCU I OKOLINI TOKOM XIV I XV STOLJEĆA

Vladavina bosanskog bana Stjepana II Kotromanića (1314-1353), za posljedicu je imala političku stabilnost Bosne koja je trajala pune tri decenije. Ovaj vladar, naposredno po dolasku na vlast, uspio je da pripoji bosanskoj državi humsku zemlju, te da eliminiše i najmanje moguće kalkulacije u pogledu stabilnosti političkih prilika na sjeveru države. Već u prvim poveljama iz 1322. godine, kao svjedoci javljaju se predstavnici Usore, sa Soli i Trebotićem.⁵⁵

Da su političke prilike vrlo sigurne, potvrđuje nam i činjenica da on boravi u neposrednoj gradačkoj okolini u gradu Srebreniku, te u njemu dočekuje rođenje svog sina i prima poslanike Dubrovačke republike, kojima daruje Rat, Ston, Prevlaku i otoke oko Rata.⁵⁶

Sa susjednom Ugarskom razvijaju se dobrosusjedski odnosi, čiji krajnji rezultat će biti udaja banove kćerke za ugarskog kralja Ludovika.⁵⁷ Svakako sve ovo se moralo pozitivno odraziti na političke, a pogotovo privredne prilike na području Bosanske posavine.

Promijenjena politička situacija kada je u pitanju sjeverna Bosna, nastaje dolaskom na vlast Tvrtka I (1353-1391). Na početku njegove vladavine prostor sjeverne Bosne („Usore“), u koji svakako spada i gradački kraj, ne spominje se u njegovoj vladarskoj tituli. Međutim, ubrzo su se prilike stabilizovale, te je Usora ponovno prisutna u intitulaciji mladog bana.⁵⁸ To saznajemo i iz povelje bosanskog bana Tvrtka I (Bobovac, 1. XI 1356.), kojom on „potvrđuje“ bosanskom biskupu Petru posjed (Dubicham) Dubica za crkvu Sv. Petra u Usori.⁵⁹ Takođe, svojom darovnicom iz 1374.

⁵⁵ Thallóczy, *Studien*, str. 7-8; 14-15.

⁵⁶ Fr. Mikosich, *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Vienna, 1858. str. 105-107.

⁵⁷ S. Ćirković, *Istorija*, str. 121.

⁵⁸ I u dosadašnjoj nauci nije odgonetnuto zašto se svjedoci iz Usore, sa izuzetkom Trebotića, ne pojavljuju u prvim poveljama bana Tvrtka. Teško je odgovorit da li je riječ o pobuni Pavla Kulišića, o čemu nam saopštava M. Orbini, ili je riječ o prvom sukobu između Tvrtka i Vukca (N. Klaić). Svakako da manje uporišta ima mišljenje M. Ančića, da se radi o prelazku trojice Stjepanića-Hrvatinića pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja. Naše mišljenje ide u prilog Orbinijevom, da se ipak radi o pobuni jednog od članova kuće Kotromanića (Pavla Kulišića?) koji se nije mogao pomiriti sa činjenicom da se na banskom prijestolju nalaze mladi vladari Tvrtko i Vukac (Vidjeti: N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, 217-222.; M. Ančić, *Putanja klatna*, str. 158.; Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd, 1968., str. 148-149.

⁵⁹ Thalloczy, *Studien*, str. 331-332. *Tu se navodi i to da je bosanski biskup dokumentirao to darivanje originalnom darovnicom koju je izdao ban Prijezda. Od Tvrtka se tražilo da obnovi tu darovnicu, što je on i učinio. U pomenutoj povelji Tvrtko I potvrđuje posjed Dubicu,*

godine, Tvrtko I daruje Bosanskoj biskupiji područja u samom susjedstvu Dubice pod nazivom Jelsauicha (Jelšavica). On tom prilikom ističe da se upravo u navedenoj crkvi, u narodu zvanoj „Zhentilije“, on i vjenčao.⁶⁰ U nauci je prisutno mišljenje da se Tvrtko I sa bugarskom princezom Dorotejom vjenčao u crkvi Svetog Ilije kod Modriče, u župi Nenavište. Pavao Živković smatra da je riječ o područjima koja su spadala u neposredno modričko područje (podnožje Vučjaka), gdje pronalazi i određene toponomastičke sličnosti.⁶¹

Gradačačko područje nije moglo biti pošteđeno ratnih razaranja prilikom velikog sukoba kod Srebrenika, septembra 1363. godine, u kome su bosanske snage razbile vojsku mađarskog kralja Ludovika koju je predvodio državni kancelar Nikola Kont.⁶² Opstanak na vlasti banu Tvrtku I bio je 1366. godine u potpunosti ugrožen, usljed pobune njegovog brata Vukca. Situacija je svakako imala dinamične reperkusije i u ovim krajevima.⁶³ Tom prilikom Tvrtko se, uz pomoć ugarskog kralja Ludovika, održao na vlasti. Ujedno, to je prvi put da jedan bosanski vladar priznaje potčinjenost ugarskom kralju.⁶⁴ Ali, kako će se uskoro pokazati, to je bila samo epizoda pred velikim vladarskim uspjesima koji su u narednom periodu obilježili njegovu vladavinu.⁶⁵ Vrhunac svoje vladavine Tvrtko I obilježava krunidbom u Mileševu kod Prijepolja 1377. godine.⁶⁶ Kao vješt državnik, pronalazio je saveznike i izvan ranijih bosanskih posjeda. Tako je negdje oko 1387. godine svojim saveznicima u borbama u Hrvatskoj braći Horvat dodijelio grad Dobor u Usori. Oni ubrzo počinju organizovati svoje pohode prema sjeveru, odnosno Sremu.⁶⁷

Ovoj uspješnoj epizodi Tvrtkove vladavine dolazi kraj njegovom smrću 1391. godine. Na prijestolju ga zamjenjuje stari Stjepan Dabiša. Dolazi do ponovnog zatezanja situacije, posebno na sjeveru Bosne, oko Dobra

vlasništvo crkve sv. Petra u Usori, koje su ranije potvrdili ban Prijezda i njegov stric Stjepan (II), bosanski banovi (“...quamdam possessionem ecclesie sancti Petri in Vsura, nomine Dubimcham, concessam a nostris predecessibus, scilicet a magno Prezda olim Bano, avo Stephani magni pridem similiter patruī nostri, necnon et confirmatam per eundem Stephanum magnum similiter Banum patruum nostrum carissimum...”).

⁶⁰ Fermendžin, *Acta Bosnae*, 40-42.

⁶¹ Pavao Živković, *Studije iz povijesti Bosanske posavine, Usore i Soli*, HKD Napredak – podružnica Osijek, Osijek, 2000., 37-40.

⁶² F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb, 1902., str. 18.

⁶³ S. Ćirković, *Istorija*, str. 129-132.

⁶⁴ Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, I, Zagreb, 1898. str. 83-84.

⁶⁵ S. Ćirković, *Istorija*, str. 135-157; 160-166.

⁶⁶ Vladimir Ćorović, *Tvrtko I Kotromanić*, SKA, Beograd-Zemun, 1925., str. 40-42.; Napretkova poviest, str. 35.; Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882., str. 25-26.

⁶⁷ S. Ćirković, *Istorija*, str. 158-160.

naročito, kojeg su držala braća Horvat.⁶⁸ To je dovelo do otvorenog sukoba u kojem su ugarske snage osvojile ovaj tvrdi bedem Bosne u gradačačkom okruženju. Nakon osvajanja utvrde Sigismund ju je spalio, napustio i povukao se iz ovog područja. U razdoblju poslije 1398. godine, kada je Hrvoje Vukčić Hrvatinić pristao uz kralja Ladislava Napuljskog i time ponovno postao Sigismundov neprijatelj, u izvorima ponovno nailazimo na podatke o nizu manjih sukoba između njih dvojice. Iz svih vijesti u tim izvorima jasno proizlazi da je “ugarska granica tada išla duž Save”. Upravo na tom području, Ugarska podiže “jednu liniju manjih utvrda, uglavnom poznatih kao *castella*, koji su, kao mostobrani, trebali služiti u obrani od Hrvojevih napadaja”.⁶⁹ U tim pograničnim sukobima najviše su stradali posjedi Nikole Gorjanskog. Tako je 1398. godine u Bosnu bila upućena još jedna ugarska vojska, čija je odrednica napada bila Usora. Bosanci, predvođeni kraljem Stjepanom Ostojom, spremno su je dočekali.⁷⁰ Ni u toku naredne dvije godine (1400. i 1401.) sjever Bosne nije bio pošteđen ugarskih pljački i napada. Ovoga puta činili su to odredi Nikole Gorjanskog i Ivana Morovićkog. Tek poslije 1401. godine može se reći da su nastupili mirniji dani za ovo područje. Ugarska je bila zaokupljena unutrašnjim previranjem, pa je Sigismund morao za izvjesno vrijeme napustiti aktivnu politiku prema Bosni, sve do 1404. godine.⁷¹ U samoj Bosni, kao i Usori, dolazi do pojačane feudalne anarhije. Upravo to je imalo za posljedicu da se stvaraju različite unutrašnje i spoljašnje koalicije koje će često prouzrokovati i smjene bosanskih vladara. Jačanje krupnih feudalaca i njihovo samostalnije istupanje zahvatilo je i sjeverne krajeve Bosne. Tamo su vodeću ulogu u društvenom i političkom životu zemlje imali Zlatonosovići, Dinjičići, Stančići i Tihoradići.⁷²

⁶⁸ Pavo Živković, *Usora i Soli – poprište značajnih događanja u XIV i XV stoljeću*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, knjiga XV, Tuzla, 1984., str. 35.

⁶⁹ P. Engel, *Neki problemi*, str. 67. Nekoliko decenija kasnije, u julu 1394. godine, kada je, nakon dugotrajnih sukoba, došlo do sklapanja mira između kralja Žigmunda Luksemburškog i Tvrtkovog nasljednika Dabiše, ranija praksa je obnovljena. Vjerojatno je dio ugovora bila i pogodba da kralj Dabiša dobije upravu nad županijom Šomođ (mađ. Somogy) kao ugarski dostojanstvenik. Ovu je službu obnašao do svoje smrti u septembru 1395. godine.

⁷⁰ P. Živković, *Usora i Soli – poprište historijskih događaja*, str. 36.

⁷¹ Vidi: S. Čirković, *Istorija*, str. 174. Ovo datiranje sada se može potvrditi prema jednom neobjavljenom pismu koje je kralj sastavio 20. srpnja 1394. godine *sub castro Dobro* (P. Engel, *Neki problemi*, str. 67).

⁷² P. Živković, *Usora i Soli – poprište historijskih događaja*, str. 35. U drugoj deceniji XV stoljeća, usorski vojvoda Vukmir Zlatonosović (maj 1415. do august 1420. godine) on je posjedovao, iako ne kao nasljedno dobro već kao kraljevski honor, tvrdi grad Đurđevac (mađ. Szentgyörgy), kojem je pripadao jedan od najvećih posjeda u Slavoniji. Kao njegovu kaštelani spominju se u tri isprave Franko, odnosno Vukašin i Radošin. Ne zna se kada i zašto je Vukmir dobio ovaj posjed, ali je poznato da je grad bio u njegovom posjedu i nakon

Smirivanju unutrašnjih prilika u Ugarskoj i pobjeda Sigismundove struje dovodi do novih sukoba 1405. godine, tako da se sa ugarskom opasnošću ubrzo suočio i novi bosanski kralj Tvrtko II Tvrtković. Te godine dolazi do ugarskih napada iz dva pravca, tako da je Ivan Morovićki sa svojim odredima provalio u sjeverne dijelove Bosne, te u prodoru dolinom Bosne vezao dio bosanskih snaga u ovom dijelu. Drugi dio ugarske vojske, koju su predvodili Nikola Gorazdi i Ladislav Silagy, prodro je u sjeveroistočne dijelove Usore, zahvativši sigurno i područje župe Nenavište na svom putu, i krenuo do Srebrnika, kao glavni cilj ovog osvajačkog pohoda.⁷³

Kratkotrajnost njihovih uspjeha ogleda se u tome da se u ljeto 1407. godine Sigismund priprema za napad na Bosnu.⁷⁴ Krajem maja 1408. godine, Sigismund sa vojskom prolazi kroz sjeverne dijelove Usore i zaustavlja se u utvrđenom Doboru. Tu boravi i početkom juna, a onda se iznenada vraća u Ugarsku preko Srijema i Bačke.⁷⁵ Tamo ga je čekala sakupljena nova vojska, koja je brojala blizu 60.000 vojnika. Sa cjelokupnom vojskom, Sigismund je septembra te godine provalio u Usoru dolinom rijeke Bosne. Prodor je išao ubrzanim tempom, tako da je već 20. septembra bio sa logorom pod Maglajem. Potkraj toga mjeseca bila je ugarska vojska na povratku prema Doboru, koji je Sigismund napustio sredinom oktobra 1408. godine. Jedan dio vojnih formacija zasigurno je ostao u Bosni da čuva novoosvojena područja.⁷⁶

U jesen 1410. godine, Sigismund se posljednji puta okrenuo k Bosni, krenuvši na jug sve do Srebrenice.⁷⁷ Kroz kraće vrijeme, Ugarska je kontrolirala i istočnu Bosnu na gornjem toku rijeke Drine.⁷⁸ Nakon što je bio izabran za cara Svetog rimskog carstva, Sigismund je svoje zanimanje usmjerio prema zapadnim problemima. Od tog vremena malo je pažnje posvećivao bosanskom pitanju. Vjerojatno je posljedica takvog odnosa bila i njegova kobna pogreška koju je počinio u vezi s Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem. Naime, u junu 1413. godine Sigismund je zbog Hrvojevog napada na zemlje vojvode Sandalja Hranića, proglasio odluku o oduzimanju svih njegovih dobara, koja je imao u Ugarskoj i Slavoniji. Već u augustu 1413. godine, bila je u toku ofanziva slavonskog bana Pavla Čupora i

1420. godine, vjerojatno do njegove smrti 1425. godine, kada ga je kralj poklonio jednom ugarskom velikašu. (P. Engel, *Neki problemi*, str. 61)

⁷³ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, str. 185.

⁷⁴ S. Ćirković, *Istorija*, str. 207-210.

⁷⁵ S. Ćirković, *Istorija*, str. 207-210; P. Živković, *Usora i Soli – poprište historijskih događaja*, str. 38.

⁷⁶ P. Živković, *Usora i Soli – poprište historijskih događaja*, str. 38-39.

⁷⁷ P. Engel, *Neki problemi*, str. 68.

⁷⁸ P. Engel, *Neki problemi*, str. 69.; Mihajlo Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, knjiga I, SANU, Odjeljenje društvenih nauka, Beograd, 1955., str. 31-84.

usorskog vojvode Ivana Gorjanskog protiv Hrvoja.⁷⁹ Hrvoje se, pak, nakon što se uzalud nastojao opravdati kod kralja, okrenuo Osmanlijama i pozvao njihove jedinice protiv Ugarske. Posljedica toga bila su pustošenja osmanlijskih trupa u Slavoniji od početka 1414. godine, kao i “istovremena propast ugarskog gospodstva u Bosni”.⁸⁰ Time, ustvari, višegodišnji ugarsko-bosanski sukobi, koji su sa različitim intenzitetom trajali sve do 1415. godine, dobijaju svoj konačni epilog. Naime, te su godine udružene bosansko-osmanske snage vjerovatno na području Lašve razbile ugarsku vojsku.⁸¹ Time su Ugari za duže vrijeme isključeni iz političkih prilika u Bosni. Od bosanskih područja, oni su držali neposredno gradačačko okruženje sa glavnim strateškim centrom u Srebreniku, sve do 1443. godine.⁸²

Na ovom području, svojim brzim i iznenadnim akindžijskim napadima, prisutne su Osmanilje koje su u ljeto 1426. godine pustošili po Bosni i nesmetano prodirali sve do Hrvatske.⁸³ Političke prilike tridesetih godina XV stoljeća ponovo su ove sjeverne bosanske krajeve stavile u epicentar političkih događanja. Naime, tada je ugrožen položaj kralja Tvrtka II zbog sukoba sa vlastitim plemstvom koje je okupljeno oko usorskog vojvode Vukašina Zlatonosovića.⁸⁴ U taj sukob se umiješao uz pomoć Osmanlija, kao pretecent za kralja, Radivoj Ostojić (Kotromanić).⁸⁵ U novonastaloj situaciji, imuni ne ostaju ni Mađari, koji preduzimaju pohod na Bosnu, u cilju davanja podrške kralju Tvrtku II. Ugarsku vojsku, koja je u ljeto 1434. godine u svom

⁷⁹ P. Engel, *Neki problemi*, str. 68-9.

⁸⁰ P. Engel, *Neki problemi*, str. 69. Naime, Srebrenik je bila jedina od ove tri utvrde koje su ostale pod ugarskom kontrolom. Pored utvrde Srebrenik, okrug je obuhvaćao i utvrde Brčko i Grabovac. Ova posljednja se kasnije više ne spominje, dok su prve dvije poslije smrti Gorjanskoga 1428. godine, ostale u posjedu njegove udovice. Kasnije su Srebrenik i Brčko bili u vlasti Matka Talovaca sve do prvih osmanlijskih osvajanja, koja su uslijedila kratko prije 1443. godine. Mađari su držali u Bosni još i utvrde Vrbas i Kozara koje su 1413. godine oduzete vojvodi Hrvoju.

⁸¹ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticvs ac civilis*, /X/5, str. 670-671; Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*, knjiga III, str. 90-91; S. Ćirković, *Dve godine bosanske istorije (1414-1415)*, Istorijski glasnik, Organ istorijskog društva NR Srbije, broj 3-4, Beograd, 1953.; Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti, Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387-1463.*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006., str. 198. U jednoj ispravi kralja Sigismunda za nekog službenika magistra kraljevskih konjušara Lovre Hedervarija od 29. septembra 1433. godine spominje se da je on bio ranjen u bici protiv Osmanlija *prope castrum Dobay in eodem regno nostra Bosneac districtu de Vzura situation*. (P. Engel, *Neki problemi*, str. 70)

⁸² P. Engel, *Neki problemi*, str. 70-72.

⁸³ Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*, Beograd, 1940., str. 434-435.

⁸⁴ Pavao Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, str. 163-169.

⁸⁵ O pokušaju Radivoja da dođe na bosanski prijesto vidi više: Thallóczy, Studien, str. 83-85.

prodoru u Bosnu prošla kroz Usoru, predvodio je tadašnji „ugarski upravnik“ Gradačca i okruženja Matko Talovac.⁸⁶

Zasada je nepoznato kako je okončana ugarska vlast u ovim sjevernim dijelovima Bosne. Jedino je poznato da je Srebrenik kratko vrijeme prije 1443. godine pao u osmanlijske ruke, da je Jajce kasnije pripalo bosanskom kralju, a da je Komotin bio posjed Radivoja Ostojića. Nepoznato je, međutim, kada je i pod kojim okolnostima Talovac izgubio ove utvrde.⁸⁷ Najvjerovatnije da je kralj Tvrtko II Kotromanić nagradio Matka Talovca zbog podrške pružene 1434. godine posjedima koje je, vjerovatno, ovaj držao za života Tvrtka, ali dolaskom na vlast Radivojeva brata Stjepana Tomaša, navedena situacija se mijenja. Vjerovatno su posjedi kao porodično dobro vraćeni Radivoju.

Od 1448. godine počinje stalan boravak Osmanlija u Bosni, koji sa centrom u Hodidjedu (*Vilajet Hodidjed*) u župi Vrhbosni formiraju tzv. Bosansko krajište.⁸⁸ To svakako doprinosi poboljšanju odnosa između Ugarske i Bosne. Kralj Stjepan Tomaš, usljed ugroženosti od Osmanlija, sve više boravi u sjevernoj Bosni. Sredinom novembra 1449. godine nalazimo ga u Doboru, gdje se susreo sa mačvanskim banom Ivanom Morovićkim. Tom prilikom je sklopljen sporazum o savezništvu između obje strane svakako usmjeren na zajedničku odbranu od Osmanlija. Tomaš se odlučno stavlja na stanovište antiosmanlijske politike. Upravo u želji da pridobije simpatije zapada, počinje da progoni sljedbenike Crkve bosanske. Osmanlije su već bili zagospodarili centralnom i istočnom Bosnom, držeći, uz to, sve klance koji su vodili na sjever. Za njih je od posebnog značaja bio sjever Bosne, radi prodora u Slavoniju. Tih posljednjih godina, bosanski kraljevi Stjepan Tomaš

⁸⁶ P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 172-176.; P. Engel, *Neki problemi*, str. 71-72.; On je tom prilikom 1434. godine uspio zauzeti utvrde Bočac, Jajce i Vranduk, koji su od ranije poznati kao posjedi pretendenta Radivoja Kotromanića. Jajce, Bočac kao i utvrda Komotin ostali su u posjedu Talovca, koji je ove 1437. godine utvrde posjedovao kao kraljevski *honor* (O posjedima Radivoja Ostojića (Kotromanića) vidi: Thallóczy, *Studien*, str. 79-83). Međutim, i pored tih prvobitnih uspjeha, njegova vojna ekspedicija nije se proslavila u Bosni. Štoviše, morala je brzo da napusti južne krajeve. Sa njima se povukao i kralj Tvrtko II Tvrtković, koji se vraća na bosanski prijesto tek poslije smrti vojvode Sandalja, koji je bio glavni oslonac privremenog Radivojeva uspjeha (Pavao Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 172-176).

⁸⁷ P. Engel, *Neki problemi*, str. 72.

⁸⁸ Pojam Bosansko krajište označavao je onaj teritorij kojim su Osmanlije vladali od početka njihove stalne vlasti u župi Vrhbosni (1448) do pada Bosanskog kraljevstva i osnivanja Bosanskog sandžaka (1463). Taj teritorij nazivao se u našem jeziku Bosansko krajište, kako to vidimo iz spomenutog hercegovog pisma od 19. jula 1453. g. u kome se to krajište prvi put spominje. U osmanskim izvorima ono se prvi put spominje u ovome popisu iz 1455. g. prvo pod imenom Vilajet Hodidjed, svakako po glavnoj utvrdi, a zatim pod imenom Vilajet Saray-ovasi, prema novom trgovištu u tome vilajetu (H. Šabanović, *Bosansko krajište (1448-1463)*, GID, broj IX, Sarajevo, 1957., str. 181.)

i njegov sin Stjepan Tomašević su odbijali plaćati danak sultanu. Početkom maja 1463. godine Osmanlije su preplavili istočne dijelove Bosne. Najprije su napali na posjede Tvrtka Kovačevića u Podrinju, a zatim su se uputili u Gornju Bosnu, u kraljeve neposredne posjede. Opustošili su tom prilikom i neke dijelove Usore, ali se tamo nisu dugo zadržavali. Krenuli su u potjeru za bosanskim kraljem u zapadne dijelove zemlje.⁸⁹ Ubrzo su osmanlijske snage, predvođene sultanom Mehmedom II i glavnokomandujućim u ovom bosanskom pohodu Mehmed-pašom Anđelovićem, slomile otpor Bosanaca. Poslije toga, Mahmud paša je poslije trodnevne opsade zauzeo Bobovac, a zatim je krenuo u potjeru za kraljem, kojeg je zatekao kod Ključa. Time je srednjovjekovna Bosna došla pod osmansku vlast.⁹⁰ Područje Gradačca i okoline je već naredne 1464. godine došlo pod ugarsku vlast kao sastavni dio „Srebreničke banovine“. Ova banovina nastala je kao rezultat ofanzivnih akcija, koje je vodio ugarski kralj Matija Korvin na ovom području.⁹¹ U sastavu Srebreničke banovine, pored Srebrenika, našli su se gradovi: Soko, Barka (Brčko) i Waja (neutvrđeno). U početku su Srebreničkoj banovini, svakako, pripadali i gradovi Teočak i Gradačac.⁹² U navedenom položaju gradačacko područje će ostati do konačnog pada ove banovine nešto prije 1520. godine.⁹³

⁸⁹ P. Živković, *Usora i Soli – poprište historijskih događaja*, str. 41-42.

⁹⁰ Nešri Tarihi, str. 762-763; O padu Bosne vidjeti: Gavro Škrivanić, *Vojničke pripreme srednjovjekovne bosanske države pred propast*, GDI, Godina XIV, Sarajevo, 1964., str. 221-228; Desanka Kovačević, *Pad bosanske srednjovjekovne države prema dubrovačkim izvorima*, GDI, Godina XIV, Sarajevo, 1964., str. 205-220; A. S. Kovačević, *Pad Bosne i Hercegovine pod Turke u spisima bosanskohercegovačkih franjevacu*, Nova et vetera, svezak 1, Sarajevo, 1979., str. 117-142; Marko Šunjić, *Trogirski izvještaji o turskom osvajanju Bosne*, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika, br. 29, Sarajevo, 1989., str. 139-157.

⁹¹ Đuro Basler, *Stari grad Srebrenik u Majeveci*, Biljeg Srebrenika, br.1., Srebrenik, 2003., str. 83 (nadalje; Đ. Basler, *n. dj.*) O samom nastanku Srebreničke banovine postoje i drugačija mišljenja. Tako je Boris Nilević, svakako, u dosadašnjoj nauci osoba koja je izučavanju historije Srebrenika posvetila najviše pažnje kaže: „Mađari su u sjevernoj Bosni osnovali 1465. godine dvije banovine: Jajačku, sa središtem u istoimenom gradu, koja je obuhvatala porječje Vrbasa sve do ušća u Savu sa gradovima: Jajce, Banjaluka, Greben, Soko, Jezero, Vinac i dragi, i Srebreničku, sa sjedištem, u gradu Srebreniku.“ (Boris Nilević, *Srebrenik u srednjem vijeku na historijskoj sceni*, Biljeg Srebrenika, br. 1., Srebrenik, 2003., str. 39).; Ovdje ćemo navesti i mišljenje Đure Baslera, objavljeno u jednom njegovom ranijem radu, koji konstatuje da kralj Matija Korvin 1463. godine preuzima grad Srebrenik i da na „njemu formira jedno od žarišta borbe za odbranu Mađarske od turskih nasrtaja“ (Đ. Basler, *Stari grad Srebrenik i problematika njegove konzervacije*, Naše starine, Godišnjak zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine, br. IV, Sarajevo, 1957., str. 120; nadalje: Đ. Basler, *Srebrenik*)

⁹² B. Nilević, *n. dj.*, str. 50., Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975., str. 36, 46.

⁹³ S. Kulenović-R. Djedović-E. Mutapčić, *Srebrenik historijsko-etnografske skice*, Srebrenik, 2007., str. 123-125.

NAHIJA NENAVIŠTE (GRAČAC)

U nauci je već poznato mišljenje da se granice župe Nenavišta približno poklapaju s područjem predratnih općina (do 1992. godine): Gradačca, Modriče, Orašja, Bosanskog Šamca i Odžaka. Navedeni zaključci su rezultat analize osmanlijskih deftera iz XVI stoljeća.⁹⁴ Već smo konstatovali da Osmanlije zadržavaju postojeću administrativnu strukturu, s tim da se župa sada naziva nahija. Još pada u oči da prema navedenoj literaturi osmanski defteri ne spominju utvrđenje, tvrđavu Nenavište. Međutim, oni granice nahije Nenavište u XVI stoljeću vrlo sigurno ocrtavaju – to su rijeke Bosna, Sava i Tinja, a južna granica je duboko u području Trebave, gdje su njena najjužnija sela Koprivna i Rajska. Središte župe je, već prema prvom popisu iz 1533. godine, u „varoši grada Gračca“ (Gradačca).⁹⁵

Za navedeno područje danas se upotrebljava naziv Bosanska Posavina. Pod ovim nazivom se podrazumijeva uopšte nisko zemljište na desnoj strani Save počevši od Bosanskog Šamca, odnosno od donjeg toka rijeke Bosne, pa dalje na istok. Međutim, u samoj Posavini kažu da je „Posavina samo ona površina što je plavi Sava“, dakle, pojas niskog zemljišta pored Save, a između Bosanskog Šamca i Brčkog. Na sjeveru, Posavina u širem smislu se prostire „od Save pa sve do Trebave i Majevice planine na jugu“. Stanovnike predjela na lijevoj strani Bosne ovi iz Bosanske Posavine zovu Prekobošnjaci ili Prekobosanci, a taj kraj je Vučjak; južno od Posavine su im, u Trebavi i podgorini Majevice uopšte, Brđani, Brdnjaci ili Brnjaci, čija se oblast uopšte zove Brda.⁹⁶

Prostrana nahija Nenavište (Gradačac), koja se prostirala zapadno od nahije Koraja, a sjeverno od Srebrenika i Sokola, tj. područje koje su zatvarale rijeke Tinja, Sava i Bosna, čije je sjedište bio grad Gradačac, koji se u prvim osmanskim izvorima obično nazivao „kal'a-i Gračac“ dugo je vremena zadržala raniju nenaseljenost. Tako saznajemo da je još 1533. godine ta nahija pusta. Postojala su u njoj tada samo četiri slabo naseljena mjesta: „varoš grada Gračaca“, Bihća Glavica, Koprivnica i Modriča – sa svega 49 kuća poreskih obveznika sa 10 mudžereda.⁹⁷ U toj „varoši grada Gračaca“ evidentirano je bilo svega 11 muslimanskih kuća i 6 kršćanskih, sa 2 mudžereda, a u današnjoj Modriči 2 muslimanske i 14 kršćanskih kuća sa 4 mudžereda. Navedeni popis bilježi i franjevački samostan „Sv. Ilije“ u

⁹⁴ Pavao Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str.21.

⁹⁵ *Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 22.

⁹⁶ Milenko S. Filipović, *Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne*, ANU BiH, Građa, Knjiga XVI, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 12, Sarajevo, 1969., str. 111–112.

⁹⁷ *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka*, str. 154- 167, 201.

Modriči.⁹⁸ Tih 13 kuća (u Gračcu i Modriči) predstavljalo je cjelokupno oporezovano muslimansko stanovništvo u toj nahiji (muslimani 26,5%).⁹⁹

Tako je osmanska vlast navedeno područje zatekla opustjelim, što je svakako rezultat brojnih etničkih promjena u minulom periodu. O demografskim promjenama kao rezultat uspostave osmanske vlasti govore mnoga pusta, kasnije kultivisana zemljišta (mezre) u cijeloj nahiji, očito, ranija naseljena mjesta. Te godine spominje se 13 takvih nenaseljenih mezri.¹⁰⁰

Za nesigurnost u nahiji Nenavište na početku osmanskog perioda i vrlo kasno sistematsko naseljavanje koje su Osmanlije činile u novoosvojenim krajevima, razloge treba tražiti i u činjenici da se obližnja tvrđava Dobor sve do 1535. godine nalazila van osmanskih ruku, kada ju je zaposjeo bosanski sandžak-beg Gazi Husrev-beg, nakon što je u borbi sa Husrev-begom poginuo njen posjednik despot Stefan Berislavić. Ubrzo iza toga, vjerovatno već u toku 1536. g., uspostavljena je nahija Nenavište, u koju su ušle zemlje i naselja, koja su zbog ranijih prilika bila u sastavu nahije Gradačac.¹⁰¹ Naredni period obilježava vlaška kolonizacija. Tako je još 1548. godine Džafer-beg (zvornički sandžak-beg) pozivao vlaške knezove i primićure da nasele ovo područje svojom rajom, uz znatne poreske povlastice. Do te godine nahija je bila uglavnom nenaseljena, a spomenuti poziv odnosio se, bez sumnje, na ravničarska i vodoplavna područja prema Savi u koja se niko nije žurio. To se vidi i po tome što je taj sandžak-begov poziv prilikom popisa evidentiran uz selo Hajsice (Hasići), koje se nalazi blizu utoka Bosne u Savu. Do te godine nastala su u nahiji sljedeća nova, odnosno naseljena stara opustjela naselja (sela): Crkvice ili Križevac (vjerovatno današnje selo Crkvina, jugozapadno od Bosanskog Šamca), Vučkovac ili Tinjica (vjerovatno današnje selo Vučkovci, jugoistočno od Gradačca), Slatina, „selo Slatnica sa bunarom Svibovac“ (vjerovatno današnje selo Sibovac), Čremošnica (danas Tramošnica), Žabar, „Orahova Rika“, „Milutinovo Selište“, Petrosalići,

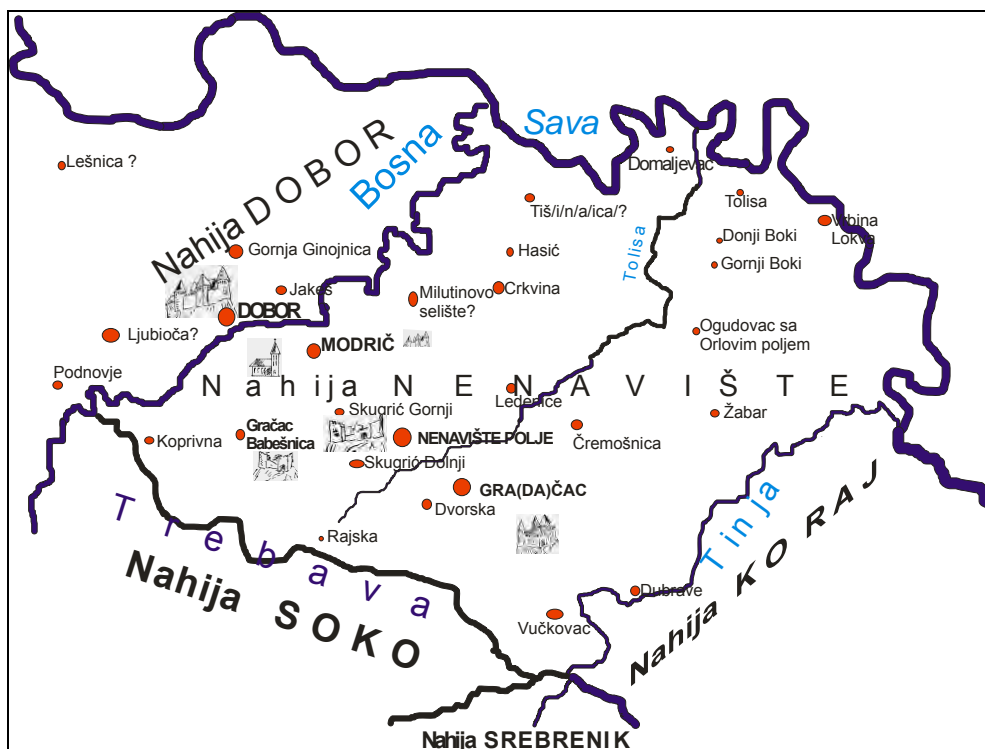
⁹⁸ Isto, 154; „Mezra crkve Ilinska Polja“

⁹⁹ A. Handžić, *O širenju islama u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, „Studije u Bosni“, Istanbul, 1994., str. 61–63. Rad je objavljen i u Prilozi za orijentalnu filologiju, br. XVI–XVII, Sarajevo, 1977. Isti, Tuzla, str. 5–48.

¹⁰⁰ A. Handžić, *O širenju islama u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, str. 61–63.; Isti, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 138–140. Te mezre su: „mezra Dvorska kog grada Gračaca“, Sapna, Dolska, Mihaljevac, Moranica, Dišnica, „mezra Tolisa i Vrbina Lokva“ (kod današnjeg Orašja), Gornji i Donji Skugrići, Nenaviško Polje (Nenavište ovasi), koja se mezra, odnosno nekadašnje naselje i sjedište ranije župe Nenavišta nalazilo kod današnjeg sela Skugrića, zapadno od Gradačca, „mezra Brestovo Polje u blizini sela Modriče“, „mezra crkve Ilinska Polja“, Rajska i mezra Dubrave. Neke od tih mezri kasnije su ponovo naseljene i tako postale sela, dok neke nisu, pa im kasnije i imena iščezavaju.

¹⁰¹ N. Filipović, *n. dj.*, str. 314–316.

Domanovci (Domaljevac), Ledenice, Poznojevići, Koprivna, Hajsici, „selo Gornji i Donji Boki“ (danas selo Bok, jugozapadno od Orašja), Jakšići, Rupanovići (Županovići?), Kojasići, „selo Ogudovac sa Orlovim Poljem“ (danas Obudovac), Babešnica, Rajska, „selo Brestovo Polje, blizu sela Modriče“, Tolisa (kod Orašja), Gornji i Donji Skugrići, „selo Skugrići sa Nenaviškim Poljem“, i Tolisa (kod Skugrića).¹⁰²

Karta br. 2. Nahija Nenavište

Da su tu nahiju zaista naselili vlasi, svjedoči više naziva novih sela, koja se ranije ne spominju ni kao mezre, a koja nose čisto rodovska imena vlaha (Poznojevići, Petrosalići, Jakšići, Kojasići, Skugrići; posljednje nalazimo i istočno od Vlasenice), kao i to što je većina tih sela bila ili carski ili sandžak-begov has. Vlaški knezovi kao sitne spahije imali su tu i svoje timare, u koje su spadala sela: Čremošnica, Hajsici i Petrosalići, „Ogudovac sa Orlovim Poljem“, „mezra Tvrdkovište kod Save“, Skugrići, Tolisa (kod Skugrića), dok je u nekim od tih sela još i 1548. godine naplaćivana filurija (vlaški porez), umjesto ispendže (Tolisa, Ogudovac, Orlovo Polje, Hajsici i

¹⁰² A. Handžić, *O širenju islama u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI v.*, str. 61-63. Isti, Tuzla, str. 138-140.

Petrosalići).¹⁰³ Tako dolazi u narednom periodu do demografskog, ali i ekonomskog oživljavanja.

U narednih pola stoljeća dolazi do izraženijeg napredovanja Modriče, koja do početka XVII stoljeća, ili tačnije do 1600. godine, prerasta u kasabu. Naime, tada je u „kasabi Modriči“ bilo 97 muslimanskih i 107 kršćanskih kuća. U navedenoj kasabi održavan je pazarni dan, dok se u njenoj gradskoj džamiji petkom održavala molitva. Status stanovnika kasabe uživao je kvart oko džamije sa čaršijom - džemat muslimanske časne džamije sa 50 kuća, a ostalo stanovništvo i dalje je imalo status seoskoga rajinskog stanovništva.¹⁰⁴ Na drugoj strani u navedenom periodu, Gradačac još uvijek stagnira, zadržavši status varoši. Navedene demografske okolnosti su uticale da je od svih nahija na području sjeverne Bosne proces prihvatanja islama najslabije izražen u ovoj nahiji.¹⁰⁵

IZVORI I LITERATURA:

- Ančić M., *Putanja klatna, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV stoljeću*, ZIRAL, Mostar, 1997.;
- Anđelić Pavao, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore*, Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu, Broj XIII, Sarajevo 1977.;
- *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 2, Sarajevo, 1988.;
- Basler Đ., *Stari grad Srebrenik u Majeveci*, Biljeg Srebrnika, br.1., Srebrenik, 2003.;
- Basler Đ., *Stari grad Srebrenik i problematika njegove konzervacije*, Naše starine, Godišnjak zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine, br. IV, Sarajevo, 1957.;
- Blagojević M., *Severna granica bosanske države u XIV veku*, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Međunarodni naučni skup, 13. – 15. decembar 1994., Istorijski institut SANU, Beograd 1995.;
- Brković M., *Srednjovjekovne latinske isprave bosanskih vladara izdane u Dubrovniku*, Analiz Zavoda za historijske znanosti JAZU, broj 28, Zadar, 1990.;
- Čremošnik G., *Orginal povelje Kulina bana*, GZM, Nova serija, Sarajevo, 1957.;
- Ćirković S., *Dve godine bosanske istorije (1414-1415)*, Istorijski glasnik, Organ istorijskog društva NR Srbije, broj 3-4, Beograd, 1953.;

¹⁰³ A. Handžić, *O širenju islama u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI v.*, str. 61-63. Isti, Tuzla, str. 138-140.

¹⁰⁴ A. Handžić, *Tuzla*, str. 160-161.

¹⁰⁵ A. Handžić, *O širenju islama u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, str. 138-140.

- Ćirković S., *Istorija srednjovekovne bosanske države, Srpska književna zadruha*, Beograd, 1964.;
- Ćorović V., *Historija Bosne*, Beograd, 1940.;
- Ćorović V., *Tvrtko I Kotromanić*, SKA, Beograd–Zemun, 1925.;
- Čošković P., *Susret sa zagubljenom poviješću, područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 2001.;
- Dinić M., *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, knjiga I, SANU, Odjeljenje društvenih nauka, Beograd, 1955.;
- Djedović, R., *Srednjovjekovne feudalne familije iz okoline Gračanice*, Gračanički glasnik, br. 2, Monos, Gračanica, 1996., str. 8-14.
- Lovrenović D., *Na klizištu povijesti, Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387-1463.*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006.;
- Engel Pal, *Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa*, Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Volumen 16, Zagreb 1998.;
- Fejér G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae, 1834-1844.;
- Fermendžin E., *Acta Bosnae, Potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documerum regestis (925-1752)*, Zagrenae, 1892.;
- Filipović Milenko S., *Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne*, ANU BiH, Građa, Knjiga XVI, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 12, Sarajevo, 1969.;
- Filipović N., *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2005.;
- Grupa autora, *Istorija Mađara*, Clio, Beograd, 2002.;
- Hadžijahić M., *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo, 2004.;
- Handžić A., *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, ANU BiH – SANU, Sarajevo, 1986.;
- Handžić A., *Studije u Bosni*, Instambul, 1994.;
- Handžić A., *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.;
- Imamović M., *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo, 1997.
- Imamović M., *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 2003.
- Klaić N., *Srednjovjekovna Bosna, Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.)*, Eminex, Zagreb, 1994.;
- Klaić V., *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.;
- Klaić V., *Povijest Hrvata - Od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, Knjiga prva, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1974.;
- Kovačević A.S., *Pad Bosne i Hercegovine pod Turke u spisima bosanskohercegovačkih franjevaca*, Nova et vetera, svezak 1, Sarajevo, 1979.;

- Kovačević D., *Pad bosanske srednjovjekovne države prema dubrovačkim izvorima*, GDI, Godina XIV, Sarajevo, 1964.;
- Kulenović S. - Djedović R. - Mutapčić E., *Srebrenik historijsko-etnografske skice*, Srebrenik, 2007.;
- Lašvanin N., *Ljetopis*, Sarajevo-Zagreb, 2003.;
- Mikosich Fr., *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Viennae, 1858.;
- Modriča sa okolinom u prošlosti, Modriča, 1986.;
- Mrgić J., *Župe i naselja „zemlje“ Usore*, JIČ, br. 1-2., Beograd, 2000.;
- Mutapčić E., *Mjesto i uloga Usore u državno-pravnoj tradiciji srednjovjekovne Bosne*, Pregled, Časopis za društvena pitanja, Godište L, Broj 2., Sarajevo, 2009.;
- Nagy E., *Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, vol. VIII, Budapestini, 1891.;
- Najstariji katastarski popis bosanskog, zvorničkog i kliškog sandžaka (rukopis), Knjiga IV, Orjentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1978.;
- Nilević B., *Srebrenik u srednjem vijeku na historijskoj sceni*, Biljeg Srebrnika, br. 1., Srebrenik, 2003.;
- Okić T., *Bosanski kristijani (bogumili) prema nekim neobjavljenim osmanskim izvorima* (prevod: Kemal Bašić), Anali, Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga XXI-XXII, Sarajevo, 2003.;
- Orbini M., *Kraljevstvo Slovena*, Beograd, 1968.;
- *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knjiga Prva, HKD Napredak, Sarajevo, 1942.;
- Rabić N., *Mjesto i značaj Gradačca u srednjovjekovnoj Bosni i njenoj teritorijalnoj organizaciji*, Prilog izučavanju Gradačca u doba srednjovjekovne Bosne, Gračanički glasnik, br. 24, Gračanica, 2007.;
- Rački F., *Popis župa Zagrebačke biskupije*, Starine, JAZU, knjiga IV, Zagreb, 1872.;
- Smičiklas T., *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, JAZU, Zagreb, 1906.;
- Šabanović H., *Bosansko krajište (1448-1463)*, GID, broj IX, Sarajevo, 1957.;
- Šabanović H., *Bosanski pašaluk, Postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982.;
- Šišić F., *Vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb, 1902.;
- Šišić F., *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, Starine, JAZU, Knjiga XXXIX, Zagreb, 1938.;
- Škrivanić G., *Vojničke pripreme srednjovjekovne bosanske države pred propast*, GDI, Godina XIV, Sarajevo, 1964.;

- Šunjić M., *Izvori za istoriju Bosne i Hercegovine, knjiga I*, Sarajevo, 1977. (rukopis);
- Šunjić M., *Trogirski izvještaji o turskom osvajanju Bosne*, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika, br. 29, Sarajevo, 1989.;
- Šurmin Đ., *Hrvatski spomenici*, I, Zagreb, 1898. str. 83-84.
- Thallóczy Von Ludwig; *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig 1914.;
- Truhelka Ćiro, *Fojnička kronika*, GZM za BiH, broj XXI, Sarajevo, 1909.
- Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, knjiga IV, Beograd, 1971.
- Vrana J., *Da li je sačuvan original isprave Kulina bana*, Radovi Staroslavenskog instituta 2, Zagreb, 1955.;
- Vrana J., *Koji je od triju sačuvanih primjeraka original isprave Kulina bana?*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 4, Zagreb 1961.;
- Živković P., *Studije iz povijesti Bosanske posavine, Usore i Soli*, HKD Napredak – podružnica Osijek, Osijek, 2000.;
- Živković P., *Usora i Soli – poprište značajnih događanja u XIV i XV stoljeću*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, knjiga XV, Tuzla, 1984.;
- Živković P., *Usorska vladeoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća)*, Historijski zbornik, god. XXXIX (1), Zagreb, 1986.;
- Živković, P., *Tvrtko II Tvrtković – Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo, 1981.;

Dr. Thomas BUTLER

BOGOMIL CULTURAL SYNCRETISM

In order to understand the cultural phenomenon referred to as “Bogomilism” in the Slavic lands, “Patarenism” in Italy, and “Catharism” in France, it is essential to recognize that this belief system — some would call it heresy - existed in Europe from the late tenth to the fifteenth centuries. An agglomeration of written and oral influences, some Christian and some pagan, Bogomilism was more a *syncretism* than a synthesis.

At the root of this belief system was the idea that there were two co-existing principles in the cosmos, one totally good or spiritual (God the Father) and the other evil and material (Satan). This belief was woven of many strands including Gnosticism, Manicheism, Messalianism and Paulicianism. It had two variants, one that was absolute, recognizing an eternal balance between Good and Evil, and another that was mitigated, viewing the Father as supreme and Satan as his inferior rival. Both variants held that Satan (the evil one) had created man and all material things.

It was natural that such a heresy would take root in the disordered society that tore apart Bulgaria at the end of the tenth century. In the Presbyter Cosmas’s “Sermon Against the Newly-Appeared Bogomil Heresy” (ca. 970 A.D.) we find a veritable Jeremiad over the woeful state of the Bulgarian nation. From his “Sermon” we have the picture of a population deserted by its ruling class and intelligentsia. Cosmas decries husbands who desert their families for the safety of monasteries, and monks who live in relative comfort or travel abroad, while the rest of the population suffered. The domestic chaos was exacerbated by the war with Svjatoslav of Kiev (968-969 AD), followed by the capture of the capital of Preslav, and the subsequent conquest of the country by Byzantium. It was within such disorder that the bogomilism put down its roots.

A further contributor to the national disharmony was the persistence of traditional pagan customs; although Christianity had been officially sanctioned by Khan Boris a century earlier (865 A.D.), it was not readily accepted. We learn from Boris’s correspondence with Pope Nicholas I that the boyar class revolted against the new faith, preferring their time-honored rituals. Their protest was brutally suppressed by Boris, who boasted to Pope Nicholas that he had annihilated fifty-two boyar families, including their children. Boris’s son, Vladimir, who ruled for only four years (887-891) led a

second revival of paganism, for which he was deposed and blinded by his father. Such desperate attempts to return to the old pagan customs illustrated that the ancient Slavo-Bulgar rituals were deeply embedded in the nobility as well as in the people, who were willing to risk their lives for their preservation. In time, many of the ancient pagan heroes were adopted as Christian martial saints, who are depicted in military dress in the manuscripts.

The conflict between the old religion and Orthodox Christianity provided ideal conditions for the fertilization of the Bogomil heresy, which incorporated elements of both religions, while also including elements of a dualist faith called Paulicianism, popular among Armenian immigrants in Bulgaria. Although Bogomilism drew some basic tenets from Paulicianism, there developed an essential difference in their dualistic beliefs, the Bogomils favoring a mitigated version in which the Father was supreme, while the Paulicians favored an absolute dualism in which the two principles — Good and Evil - were co-equal. Obolensky in his book on the Bogomils surmised that the new Bulgarian ideology was also influenced by Messalianism with its anti-materialist views and conviction that man's spiritual efforts should be directed at eradicating his inherent evil through constant prayer.

In addition to such external influences as Paulicianism and Messalianism, Bogomilism assimilated native pagan mythology as well, including myths about the dragon who is Satan. In the "Interrogatio Johannis", an original bogomil work written under the influence of mitigated dualism, Christ tells John that after Satan created Adam and Eve, he assumed the form of the dragon and had intercourse with Eve through his tail. Satan is also referred to as the dragon in the "Vision of Isaiah", where a mighty battle takes place between him and the armies of Heaven led by Michael the Archangel, as in the Apocalypse.

The frequency of the dragon motif in Bulgarian folklore helped prepare the acceptance of the dualist division of the world between darkness and light, earth and sky, God and Satan. Folk belief in nature spirits also contributed to this syncretic cosmology. For example, the samodivas and vilas of folklore - the spirits of streams, woods, and winds - cross back and forth between the spirit world and the material universe, sometimes befriending a hero, and at other times enchanting a maiden.

In the peasant mind the spirit world was beyond death, but was not divine Paradise. The peasant is aware of the existence of this second world which he links to nature. In folklore the spirits move back and forth between their world and the natural world. The peasant knows that he must beware of the dead, who will try to lure him into their world. Spirit maidens were believed to set traps for innocent young men. Communication with the departed inhabitants of the other world was attempted at weddings, when the

mother of the groom went into an upper room to send messages to departed relatives. She asked about the welfare of the departed. Some peasants believed that this was the world where the events described in the Old Testament actually took place.

In discussing bogomilism as a syncretic phenomenon, we should of course recognize the role of fundamental Christianity. As Paul Duvernoy pointed out in discussing the related Provençal sect called “Cathars”, we need to remember that this was basically a Christian belief system. Inspired by the apostolic mission, bogomilism drew its teachings from the four Gospels, which it accepted in their canonical form, even while providing highly esoteric interpretations of some of the parables, as reflected in the glosses on gospel manuscripts, such as the Sreckovic gospel. For example, the dishonest steward is interpreted as Satan.

The main bogomil prayer was the Lord’s Prayer, in its Greek version, with the closing “for thine is the kingdom, and the power, and the glory”. The fourteen opening lines of St. John’s Gospel (“In the beginning was the Word...”) were an especially revered text, playing a crucial part in the spiritual baptism called the “Consolamentum”. Bogomils carried these opening fourteen lines with them. Although they originally rejected most of the Old Testament, branding it as Satan’s handiwork, they did accept the Psalms, along with the New Testament. Over the centuries more of the Old Testament became part of their canon.

Although there was never a Bogomil art of note, other than the illuminations in some of their gospels, there is reason to believe that at least some of the monumental gravestones in medieval Bosnian graveyards may have been inspired by Bogomil beliefs. I have visited the graveyards at Radimlja near Stolac, and Glumine, near Klek on the Adriatic Coast, as well as the truly amazing stele in a graveyard high above Cavtat in a place called Brotnice.

The spirituality of some of these massive stones is undeniable, but the code for their decipherment is long forgotten. At Radimlja, for example, the warrior statues have a disproportionately large right hand, making us conjecture that this is “the good right hand” that the Manicheans believed would rescue lost souls from the darkness of oblivion. Then, too, in the garden of the State Museum in Sarajevo there is a gravestone showing a man in a simple tunic with a rope belt, rising toward some doves. He radiates the demeanor of one of the “perfect” (savrseni), but we will never know for sure who he is. This sculpture is the fourth side of a stone that seems to illustrate the stages of a man’s life.

In my opinion the most important of the Bosnian grave monuments is an obelisk in the State Museum garden, transported by Ciro Truhelka in 1913 from a graveyard at Donja Zgosca, near the medieval Bosnian capital of

Visoko. On one side of this column is depicted a cosmos that matches almost perfectly the cosmos described in the “Interrogatio Johannis”, as pointed out originally by Vakarelska. Its base is hell fire, above which lies the earth, under water, supported by two yoked leviathans. Also depicted are the seven heavens. In his collected writings, Carl Jung has commented on the cosmos described in the “Interrogatio” and he places the origin of the myth to the Middle East. He mentions, specifically, the Bulgarian version and points to the presence of an Old Bulgarian word (osob’) in the Latin translation. Probably the translator did not know the Latin translation for this word which means “person” or “individual”.

The ancient Eastern cosmology described above was adapted for the “Interrogatio” by an eleventh or twelfth century Bulgarian writer to provide a setting for his story of the seduction of one-third of the angels by Satan, their fall, Satan’s drying of the earth, and his creation of man. It continually amazes me that this ancient myth, as depicted in the Donja Zgosca stone column, should be depicted on a gravestone in a fourteenth-century Bosnian graveyard. The stone’s closeness to the cosmos of the “Interrogatio”, as well as the latter’s reflection of its Middle Eastern antecedents, remind us again of the rich, multi-layered syncretism that contributed to the development of dualistic belief systems in Bulgaria, Italy, Provence, and Bosnia.

Mr. sc. Rusmir DJEDOVIĆ

VAKUFI U GRADU SREBRENICI OD 15. DO 20. STOLJEĆA

Abstrakt

Poznato je da institucije vakufa i raznovrsni njihovi sadržaji bitno a ponekad i presudno, doprinose ukupnom, pa i urbanom razvoju naših gradova tokom osmanske uprave. Vakufi su najčešće namijenjeni izgradnji i funkcionisanju muslimanskih vjerskih i prosvjetnih ustanova, ali oni obuhvataju i brojne druge urbane, javne i ekonomske sadržaje.

Grad Srebrenica, od srednjeg vijeka pa sve do danas, predstavlja značajno strateško, političko i ekonomsko (rudarsko, zanatsko i trgovačko) središte Podrinja. Za očekivati je da su i vakufi ostavili vidan trag u razvoju grada od uspostavljanja osmanske uprave, sredinom 15. stoljeća, pa sve do 20. stoljeća.

Vakuf, a pogotovo njegov uticaj na urbani razvoj Srebrenice, nije do sada detaljnije istraživani. U nauci je dobro poznata značajna uloga institucije vakufa u urbanom razvoju osmanskih, ali naravno i bosanskohercegovačkih gradova. Cilj ovog rada je istražiti i ukazati na osnovne karakteristike svih do sada poznatih vakufa grada Srebrenice tokom osmanske uprave i ukazati na značaj i ulogu vakufa u urbanom razvoju grada Srebrenice u zadnjih 500 godina.

Ključne riječi: Srebrenica, vakuf, urbani razvoj.

Na području sjeveroistočne Bosne i Hercegovine su tokom cijelog perioda osmanske uprave po gradovima postojali brojni i bogati vakufi. Oni postoje i kasnije, pa sve do danas. Ovi vakufi su ostavili vidan trag u razvoju i izgledu svih gradova. Naročito veliki broj i bogate vakufe imaju gradovi Donja Tuzla (Tuzla) i Gračanica (preko četrdeset), zatim: Zvornik, Brčko, Gornja Tuzla, Bijeljina, Gradačac, Kladanj, Srebrenica...

O vakufima u nekim gradovima sjeveroistočne Bosne je do sada pisano.¹⁰⁶ O vakufima grada Srebrenice do sada nema posebnih istraživanja.

¹⁰⁶ Halima Korkut, O vakufima u sjeveroistočnoj Bosni, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga V-VI, Sarajevo, 1978.; Rusmir Djedović, Uloga i značaj Turalibegovog vakufa u urbanom razvoju grada Tuzle, Stav – časopis za društvena pitanja, kulturu i umjetnost, br. 2, februar 2003., Narodna i univerzitetska biblioteka Derviš Sušić, Monos, Tuzla; Edin Šaković, Značaj vakufa u razvoju gračaničke čaršije, Gračanički glasnik 17, maj

U gradu Srebrenici se osnivaju vakufi i postoje vakufski objekti od početka osmanske uprave. U narednom izlaganju donosimo osnovne podatke o vakufima Srebrenice do austrougarskog perioda.

VAKUFI

Sredstvima i zalaganjem vakifa (dobrotvora) u Srebrenici, kao i u drugim mjestima Osmanskog carstva, podizani su brojni objekti vjerskog, javnog i ekonomskog karaktera. Prve dvije srebreničke džamije su podignute i uzdržavane sredstvima države.

DŽAMIJA U UTVRDI SREBRENİK

Najstarija je džamija u naselju, a nalazila se u srednjovjekovnom gradu a potom osmanskoj utvrdi Srebrenik, na brdu iznad središta naselja. Uređenje i podizanje najstarijih džamija unutar ili neposredno pored osvojenih gradova-utvrđi, bio je uobičajen postupak osmanskih vlasti. Primjer su: Zvornik, Kušlat, Teočak, Srebrnik (na Majeveci)... Tako je bilo i u slučaju ovog grada-utvrde, koji je odmah po osvajanju uređen i stavljen u funkciju.

Početakom 16. stoljeća kao službenici ove džamije se spominju Mevlana Abdi, hatib i imam i Velija, mujezin.¹⁰⁷

DŽAMIJA SULTANA BAJEZIDA II (ČASNA DŽAMIJA)

Izgrađena je prije 1533. godine, odnosno još za vladavine sultana Bajezid II (1481-1512.), zvanog Velija (Sveti). Odatle je Evlija Čelebija prolazeći kroz Srebrenicu 1660. godine, naziva *Bajezid Velijina džamija* i opisuje je kao jednostavnu bogomolju u starom stilu s jednom munarom a pokrivenu ćeremitom.¹⁰⁸

Ova džamija se u popisima iz 16. stoljeća navodi samo kao *Časna džamija*. Godine 1533. kao službenici ove džamije se spominju Mevlana, hatib i Ahmed, mujezin.

Da su ove dvije najstarije džamije u Srebrenici iz druge polovine 15. i početka 16. stoljeća izgrađene i uzdržavane od državnih sredstava govori i podatak iz 1533. godine, kada je za rashode osvjetljenja i prostirke u džamiji utvrde Srebrenica bio određen iznos 360 akči godišnje od državnih prihoda (poreza) sela Draževine u nahiji Šubin.¹⁰⁹

2004., Monos, Gračanica, str. 69-81; Rusmir Djedović, Vakufi u Tuzli od XVI do XX stoljeća, Zbornik radova Veliki vakifi Bosne, BZK Preporod, Tuzla, 2006., str. 71-76.

¹⁰⁷ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975. str. 150.

¹⁰⁸ Evlija Čelebi, *Putopis*, Sarajevo Publishing, 1996., str. 99.

¹⁰⁹ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975. str. 150.

VAKUF ČARŠIJSKE DŽAMIJE

Jedan je od najstarijih vakufa u Srebrenici, a vjerovatno je vezan za Sultan Bajezidovu džamiju iz 15/16. stoljeća. Bit će da je stradala u ratovima na prelazu sa 17. na 18. stoljeće, pa obnovljena. Zna se da je zgradu džamije obnovljao i Hadži Selman-aga 1836. godine.

1890. godine kao musakafat ovog vakufa donosi prihode od kirije u iznosu od 35 forinti a kao mustagelat su registrovani prihodi od vakufske zemlje u iznosu od 50 forinti, ukupno 85 forinti. Prihodi *Vakufa Čaršijske džamije* u Srebrenici su 1890. godine potrošeni na plaće imama i mujezina džamije od 16 i 50 forinti. Na troškove rasvjete džamije potrošeno je 15 forinti. Prema proračunu vakufa realizovana potreba je iznosila 81 forintu, a suvišak te godine je u vakufu iznosio 4 forinte.¹¹⁰

Vakuf Čaršijske džamije u Srebrenici, prema prvim gruntovnim evidencijama 1894. godine posjeduje kao nekretninu zgradu džamije sa gradilištem i dvorištem, k.č. 1/451, površine 140 m².¹¹¹

Vakuf Čaršijska džamija prema proračunu iz 1913. godine, ima prihode od mlina i zemlje u iznosu od 190 kruna. Troškovi su išli na plaće imama i mujezina džamije od 30 i 160 kruna. Te godine mutevelija vakufa je Ahmetaga Pašagić.¹¹²

Vremenom vakuf Čaršijske džamije je uvećavan novim nekretninama. Tako su 1936. i 1938. godine kupljena parcele Bojna (k.č. 519 i 516) od Alije Selmanagića.¹¹³ Godine 1936. u ovaj vakuf je familija Kovačević poklonila parcelu na k.č. 156.¹¹⁴

Zgrada Čaršijske džamije koja je srušena u julu 1988. godine, zbog izgradnje nove zgrade, bila je skromnijih dimenzija 6x8,5 m i sa drvenom munarom. Do tada je džamija, u stvari mesdžid, bila bez minbere u kome se obavljalo pet dnevnih namaza, dok su se džuma i bajrami klanjali u obližnjoj Bijeloj džamiji.¹¹⁵

VAKUF ČARŠIJSKE ČESME (VODE)

Ovaj vakuf je iste starosti kao i prethodni.

¹¹⁰ Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890., Sastavljeni po zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu, Drugi svezak, str. 75.

¹¹¹ Gruntovne knjige iz 1894. godine za k.o. Srebrenicu. Gruntovna knjiga X, uložak broj 458. Gruntovnica opštinskog suda u Srebrenici. Svi brojevi katastarskih čestica (k.č.) se danas nazivaju stari premjer, za razliku od brojeva k.č. novog premjera od prije nekoliko decenija.

¹¹² Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913., Sarajevo, str. 287.

¹¹³ Gruntovna knjiga XI, uložci broj 516 i 519.

¹¹⁴ Gruntovna knjiga X, uložak broj 494.

¹¹⁵ Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 286.

Prema proračunu vakufa iz 1890. godine, *Vakuf Čaršijske česme (vode)* je prihode u iznosu od 40 forinti imao kao musakafat na ime kirije od pekarnice. Ovi prihodi su trošeni na uzdržavanje česme.¹¹⁶

Hamam je u Srebrenici postojao još početkom 16. stoljeća (tačnije 1533. godine). Tad se spominje kao *Carški hamam* i donosio je godišnji prihod od 333 akče.¹¹⁷

Prema tradiciji ovaj hamam se nalazio u mahali Crvena rijeka.

VAKUF CRVENA RIJEKA ČESME (VODE)

Spominje se 1890. godine, a vjerovatno je vezan za prethodni ili iskorištavanje ljekovitih voda Gubera.

Te godine musakafat ovog vakufa donosi prihode od kirije dućana u iznosu od 25 forinti. Stvarni izdaci *Vakufa Crvena rijeka česme (vode)* u Srebrenici 1890. godine iznose 20 forinti i troše se na uzdržavanje česme. Suvišak vakufa je iznosio 5 forinti.¹¹⁸

TEKIJA

Kao i u ostalim gradovima tokom 17. stoljeća, i u Srebrenici postoji tekija. Spominje je i Čelebija. Morala je imati svoj vakuf za uzdržavanje, a odavno je nestala.

VAKUFI TRI MEKTEBA IZ PERIODA 16-17. STOLJEĆE

Sredinom 17. stoljeća se u gradu Srebrenici spominju tri mekteba.¹¹⁹ Morao je svaki od njih obavezno imati svoj poseban vakuf. Ovi vakufi su osnovani, a mektebi izgrađeni tokom 16. ili u prvoj polovini 17. stoljeća.

Do sredine 19. stoljeća u Srebrenici je postojala zgrada jednog starog mekteba, koji je vremenom postao sasvim trošan. Vakuf koji ga je opsluživao je izgleda odavno bio propao, pa nije ni bilo vakufskih sredstava za njegovo održavanje, niti za plaću za hodže, koji su nastojali da uče djecu.¹²⁰ Na mjestu ovog mekteba je 1866. godine izgrađena medresa.

Vjerovatno se na mjestu jednog od mekteba iz ovog perioda, krajem 19. stoljeća nalazi mekteb za školovanje ženske djece. To vidimo iz spominjanja posebnog vakufa pod nazivom *Vakuf mejtefa za žensku djecu* u 1894. godini.¹²¹ Ovaj vakuf tada ima kuću sa kućištem i dvorištem na k.č.

¹¹⁶ Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890., str. 75.

¹¹⁷ Nedim Filipović, *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2005., str. 199.

¹¹⁸ Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890., str. 75.

¹¹⁹ Evlija Čelebi, *Putopis*, Sarajevo Publishing, 1996., str. 99.

¹²⁰ Hifzija Suljkčić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 288.

¹²¹ Knjiga - abecedni popis vlasnika nekretnina za k.o. Srebrenicu. Gruntovnica opštinskog suda u Srebrenici.

362/3 površine 70 m² (izgleda u mahali Crvena rijeka) i dućan sa gradilištem u Čaršiji na k.č. 1/62 površine 30 m².¹²²

Vakufski prihod ženskog mekteba 1912. godine je bio 160 kruna.¹²³

Prema proračunu iz 1913. godine *Vakuf ženskog mekteba* u Srebrenici ima ukupne godišnje prihode od 207 kruna. Oni dolaze od vakufske pekare i vakufske zemlje u iznosu od 187 i 20 kruna. Izdaci su išli na plaću mualimu od 40, kiriju za mektebsku zgradu od 120 i paušal od 40 kruna. Te godine je vidak vakufa iznosio 7 kruna, a mutevelija je bio Ahmetaga Pašagić.¹²⁴

Zgrada ženskog mekteba bila je u Skender mahali. Imala je sprat, a ispod njega je bio dućan. Mekteb je radio do 1941. godine, a poslije Drugog svjetskog rata je srušen kao dotrajao. Mualimi mekteba su bili imami Čaršijske džamije.¹²⁵

Posebni *Vakuf mejtefa u Srebrenici*, 1894. godine ima sljedeće nekretnine: zgradu mekteba, koja se vodi kao kuća sa kućištem na k.č. br. 1/449 i površinom od 160 m²; zatim parcelu šljivik pod mejtefom na k.č. 1/450, površine 230 m² i voćar u srebreničkoj čaršiji na k.č. 1/686, površine od 130 m².¹²⁶

Analizom katastarskih planova grada Srebrenice sa kraja 19. stoljeća, dobro se vidi da je zgrada mekteba većih dimenzija, neposredno sa istočne strane Čaršijske džamije (danas je na tom mjesti velika zgrada Islamskog centra). Također, vakufski voćar (veća zgrada) se nalazi u sjevernom dijelu čaršije (u visini Policijske stanice, preko Križevice rijeke).¹²⁷

VAKUF PETRIČ DŽAMIJE

Ovaj vakuf je osnovan u prvoj polovini 17. stoljeća, a vezan je za uzdržavanje džamije u Petrić mahali. Bit će da je stradao na prelazu 17-18. stoljeće.

Vakuf Petrić džamije 1890. godine, ima prihod kao musakafat od kirije u iznosu 10 forinti. Prihod kao mustagelat od trećine jedne kuće čifčija

¹²² Gruntovna knjiga VIII, uložak broj 375.

¹²³ Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 289. Ovaj autor, dobar poznavalac islamske baštine sjeveroistočne Bosne, ovdje ne navodeći izvor, spominje prihode te godine i drugih srebreničkih vakufa: Bijela džamija 250, Čaršijska džamija 140, Crvena rijeka džamija 150, Petrića džamija 50, musala 50, mektebi-ibtidaija 2240, ženski mekteb 160 i medresa 1050 kruna.

¹²⁴ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913., Sarajevo, str. 289.

¹²⁵ Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 287

¹²⁶ Gruntovna knjiga V, uložak broj 239.

¹²⁷ Katastarski plan iz 1883-1885. godine, za k.o. Srebrenicu, razmjera 1:3.125. Katastar Srebrenica.

i od vakufske zemlje je 20 i 4 forinte. Ove godine rashodi vakufa odlaze kao berivo na plaće imama džamije (24 forinte) i mujezina (2 forinte). Za rasvjetu džamije potrošeno je 5 forinti. Suvišak vakufa je iznosio 3 forinte.¹²⁸

Vakuf Petričke džamije pri osnivanju gruntovnice kotara Srebrenica 1894. godine, ima više nekretnina. Zgradu džamije sa gradilištem i dvorištem na k.č. 1/291 površine 140 m²; šljivik kod džamije na k.č. 1/290 površine 350 m²; gradilište blizu džamije na k.č. 1/279 površine 30 m². Zatim, vakuf ima veće zemljišne posjede u vrh mahale Petrič: groblje Učina bašča na k.č. 247/1 površine 26.000 m², groblja na k.č. 205 i 1/312 površine 1.830 i 500 m² i oranicu kod groblja na k.č. 240 površine 1.980 m².¹²⁹

Prema proračunu vakufa iz 1913. godine **Vakuf Petrič džamije** ima prihode od vakufske zemlje u iznosu od 40 i vakufskih nekretnina od 5 kruna. Izdaci su išli na plaće imama i mujezina od 40 i 5 kruna. Mutevelija vakufa je bio Ahmetaga Pašagić.¹³⁰

Zgrada džamije je imala veće dimenzije od većine ostalih džamija Srebrenice. Osnovica je pravougaonik sa stranicama 10x7,5 m. Zidana je od lomljenog kamena sve do krovne konstrukcije, 6 metara visine i 98 cm debljine. Pokrivena je četvorovodnim krovom koji je u novije vrijeme prekriven crijepom. Munara je drvena, a džamija je imala i mahfil. Obnovljena je 1983. godine.¹³¹

VAKUF DŽAMIJE CRVENA RIJEKA

Odnosi se na džamiju iz prve polovine 17. stoljeća u istoimenoj mahali, a prema nekima i sa prelaza 15-16. stoljeće (vezan za Sultan Bajezidovu džamiju).

Iz proračuna za 1890. godinu vidimo da **Vakuf džamije Crvena rijeka** ima sljedeće prihode: kao musakafat 25 forinti od kirije, a kao mustagelat 65 forinti od prihoda vakufskih zemalja. Rashodi su išli kao berivo za plaće imama i mujezina džamije od 70 i 2 forinte. Za rasvjetu džamije je išlo 15 forinti. Suvišak vakufa je iznosio 3 forinte.¹³²

Vakuf džamije Crvena rijeka zvane Šarena džamija 1894. godine posjeduje sljedeće nekretnine: zgradu džamije sa gradilištem na k.č. 1/400 površine 40 m², groblje na parceli k.č. 1/399 od 360 m² površine i dućan sa gradilištem u Čaršiji na k.č. 1/49.¹³³

¹²⁸ Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890, str. 77.

¹²⁹ Gruntovna knjiga X, uložak broj 460.

¹³⁰ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913, Sarajevo, str. 288.

¹³¹ Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 286-287.

¹³² Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890, str. 73

¹³³ Gruntovna knjiga X, uložak broj 457.

Vakuf džamije Crvena rijeka prema proračunu iz 1913. godine ima prihode od vakufske zemlje i kiriju u iznosu od 190 kruna, od kojih je 160 išlo na plaću imama džamije, a 30 kruna je bio višak. Tada je mutevelija vakufa Ahmetaga Pašagić.¹³⁴

Zgrada džamije je imala dimenzije 6x8,5 m, građena od lomljenog kamena i drveta, s drvenom munarom i pokrivena crijepom. Ima mišljenja da je najstarija džamija na ovom mjestu izgorila, pa je podignuta ova manja.¹³⁵

TRI VAKUFA NEPOZNATIH DŽAMIJA IZ 17. STOLJEĆA

Vakufi tri džamije koje spominje Čelebija sredinom 17. stoljeća, usljed stradanja Srebrenice u 17-18. stoljeću, nisu se održali, a lokacija tih džamija je u nauci nepoznata.

VAKUF MUSALE

Musala u Srebrenici je osnovana još početkom osmanske uprave. Uzdržavao ju je posebni vakuf, a obuhvata veliki kompleks zemljišta sjeverno od Čaršije.

Kada je podignuta musala u Srebrenici i ko joj je vakif nije poznato, a gledajući po konstrukciji zida, mogla je nastati u 16. stoljeću.¹³⁶

Musala, je dugo bila veći slobodni prostor u gradu (namijenjen za masovne javne i vjerske skupove). Vremenom se udaljeniji dijelovi pretvaraju u groblje a na nekim počinje izgradnja stambenih, javnih i drugih objekata.

Krajem osmanskog perioda na Musali se nalazi desetak kuća i uređena musala (kao graditeljska cjelina za molitve). Ovaj prostor je posebno postao zanimljiv za izgradnju (puteva, javnih objekata) dolaskom austrougarske uprave i kasnije.

Vakuf Musala u Srebrenici pri osnivanju gruntovnice kotara Srebrenica 1894. godine ima evidentiranu samo jednu parcelu od nekadašnjeg velikog zemljišnog kompleksa koji se nalazio sjeverno od Čaršije u Srebrenici. Tada vakuf musale ima parcelu zemljišta na k.č. 98 površine 650 m², a nalazi se između novoizgrađenih zgrada kotarske uprave i osnovne škole.¹³⁷

Musala u Srebrenici je imala mihrab koji je bio ugrađen u zid a minbera je bila od drvene građe, pokrivena i ograđena daskom. Nalazila se na jednom ravnom platou dimenzija 20x15 m a bila je ograđena kamenim zidom

¹³⁴ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913, Sarajevo, str. 287.

¹³⁵ Hifzija Suljkić, Spomenici islamske kulture u Srebrenici, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 286.

¹³⁶ Hifzija Suljkić, Spomenici islamske kulture u Srebrenici, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 287.

¹³⁷ Gruntovna knjiga X, uložak broj 459.

visine dva metra i širine 100 cm, pokrivena perdom. Ova musala se nalazila udaljena od Čaršijske džamije oko 100 m. Sve ovo je postojalo do 1953. godine.¹³⁸

Vakuf Musala u Srebrenici prema proračunu vakufa iz 1913. godine ima prihode u iznosu od 200 kruna. Oni dolaze od kirija vakufskog zemljišta, što se nalazi kod centrale (odnosi se i na šupu na tom zemljištu) u iznosu od 150, kao i od prodate bašče u iznosu od 50 kruna. Za popravak musale je trošeno 100, a višak u vakufu je te godine iznosio 100 kruna. Mutevelija vakufa, kao i većine drugih vakufa u Srebrenici, bio je Ahmetaga Pašagić.¹³⁹

Prema narodnom pamćenju na musali se klanjao Bajram i bila je aktivna sve do 1935. godine. Musalu je srušila šumska uprava i na njoj podigla svoju zgradu, u kojoj je bila ambulanta, obdanište.... Posljednji imam musale u Srebrenici je bio Abid ef. Đozić. Ova cjelina, pod krošnjama raznih starih voćaka, bila je rijedak kulturno-historijski spomenik ovog grada.¹⁴⁰

VAKUF SKENDER (BIJELE) DŽAMIJE

Ovaj vakuf je po svemu sudeći osnovan na prelazu 17-18. stoljeće, kada je Hadži Skender izgradio džamiju na mjestu katoličke crkve, poslije velikih stradanja Srebrenice. O ovome govore narodna tradicija, arhitektura i historijski podaci. Nije sigurno da li se radi o crkvi franjevačkog samostana sv. Marije ili dubrovačkoj crkvi sv. Nikole.¹⁴¹

Prema proračunu **Skender džamije vakufa** u Srebrenici iz 1890. godine, osnovni prihod kao musakafat je dolazio od kirija u značajnom iznosu od 112 forinti. Prihod od vakufskih zemalja kao mustagelat je iznosio 70 forinti. Rashodi su išli kao berivo na plaće imama i mujezina džamije, po 122 i 43 forinte a na rasvjetu džamije je trošeno 15 forinti. Suvišak je te godine u vakufu iznosio 2 forinte.¹⁴²

Osnivanjem gruntovnice u kotaru Srebrenica 1894. godine, **Vakuf Hadži Skender džamije u Srebrenici** ima značajne nekretnine. Zgradu džamije sa gradilištem i dvorištem na k.č. 362/2, površine 270 m²; dvije parcele groblja pored džamije na k.č. 358/1 i 362/1, površine 500 i 3.300 m²; groblje koje se nalazi preko rijeke na k.č. 186, površine 7.300 m²; oranica

¹³⁸ Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 287.

¹³⁹ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913., Sarajevo, str. 288.

¹⁴⁰ Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 285-286.

¹⁴¹ O tome i više o arhitekturi džamije vidjeti u: Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975. str. 149-153.; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, knjiga II, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974., str. 137. i Hifzija Suljkić, *Spomenici islamske kulture u Srebrenici*, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 287.

¹⁴² Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890., str. 77

Landića njiva na k.č. 159 sa 14.500 m². Vakufu tada pripadaju i nekretnine u čaršiji: dućan na k.č. 1/48, površine 15 m² i voćar na k.č. 1/484, površine 1.700 m². Navedenom vakufu pripada i veći kompleks zemljišta na Musali (sjeverno od današnje zgrade Opštine), a u statusu groblja. Radi se o parcelama na k.č. 1/164, 1/521 i 118/1 sa površinama od 740, 2.640 i 12.560 m².¹⁴³ Ovaj vakuf je 1901. godine kupio od familije Ibrahimagića parcelu na k.č. 1/681 površine od 20 m².¹⁴⁴

Vakuf H. Iskender (Bijela) džamija godine 1913. kao prihod od vakufske zemlje i kirija dućana ima 250 kruna. Rashod je na plaće imama i mujezina džamije u iznosima od 160 i 80 kruna. Višak je iznosio 10 kruna. Mutevelija vakufa je tada Ahmetaga Pašagić.¹⁴⁵

VAKUF MEDRESE

Srebrenica je mogla imati medresu još u vrijeme svog „zlatnog doba“, tokom 17. stoljeća. Tada je u gradu bilo oko 800 kuća, blizu 5.000 stanovnika, razvijena čaršija, šest muslimanskih mahala, šest džamija, tri mekteba, tekija, hamam, i bila je središte prostranog kadiluka...¹⁴⁶

Poznato je da je na mjestu jednog starog i zapuštenog vjersko-prosvjetnog objekta, čiji je vakuf bio odavno propao, godine 1866. izgrađena nova zgrada za medresu.¹⁴⁷ Zgrada je sagrađena prizemno, na cokli od lomljenog kamena i drveta. Imala je pet učionica i hodnik, dimenzija 20x 8x3 m, i bila je pokrivena crijepom. Ovu akciju je izvela grupa uglednih stanovnika Srebrenice, koji su sporazumno, između sebe, skupili priloge i izgradili medresu sa više odaja, a pobrinuli su se i za muderiza. Također, pobrinuli su se i za budući opstanak medrese, tj. troškove uzdržavanja. Osnovali su poseban vakuf u koji su uvakufili nekoliko čitluka, od čijih prihoda se uzdržavala medresa i muderizi (plaća, ogrev zimi...)¹⁴⁸

Selman-aga, rodonačelnik poznate srebreničke familije Selmanagića koja je odigrala značajnu ulogu u istoriji Srebrenice, najvažniji je vakif (dobrotvor) za medrese u Srebrenici, tokom 19. stoljeća.

Vakufu koji je namjenjen za uzdržavanje medrese u Srebrenici poklanjalo je nekretnine više poznatih i bogatih Srebreničana i Srebreničanki. Iz službenog naziva ovog vakufa krajem 19. stoljeća koji glasi **Vakuf hadži Selmanage, hadži Rustembega i hadži Ruki hanume medrese**, to dobro vidimo. Pored Selman-age, u vakuf medrese u Srebrenici su vakufili i

¹⁴³ Gruntovna knjiga X, uložak broj 461.

¹⁴⁴ Gruntovna knjiga VIII, uložak broj 382.

¹⁴⁵ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913., Sarajevo, str. 287.

¹⁴⁶ Evlija Čelebi, Putopis, Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1996., str. 99.

¹⁴⁷ Ovo je zabilježeno u jednoj vijesti u časopisu Bosna, 1866. godine.

¹⁴⁸ Hifzija Suljkić, Spomenici islamske kulture u Srebrenici, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 288.

Rustem-beg i Ruki(ja) hanuma. Ovaj Rustem-beg je rodonačelnik poznate srebreničke familije Rustembegovića. I jedina za sada poznata žena vakif u Srebrenici, Ruki(ja) hanuma, vjerovatno je iz neke značajne familije ovog grada.

Prema proračunu iz 1890. godine, *Vakuf hadži Selmanage, hadži Rustembega i Hadži Ruki hanume medrese* u Srebrenici ima prihod kao mustagelat od značajnih 300 forinti. Dolazio je na ime trećine od 12 kuća čifčija. Ovaj prihod su uvakufili navedeni vakifi, očito od svojih nekadašnjih kmetova u nekom od sela okoline Srebrenice. Detaljnijim istraživanjima se svakako mogu naći kmetovska selišta od kojih su ti prihodi i dolazili.

Svih 300 forinti godišnjeg prihoda vakufa medrese u Srebrenici odlazilo je na plaću muderiza (profesora) navedene medrese.¹⁴⁹

Ova medresa se početkom 20. stoljeća naziva i **Hadži Hasanagina medresa**. Vjerovatno ju je obnavljao hadži Hasanaga Selmanagić, pa se poslije opravke zvala po sahibi-hajratu.¹⁵⁰

Vakuf Medresa u Srebrenici prema proračunu vakufa iz 1913. godine ima prihode od vakufske zemlje od značajnih 810 kruna i bio je drugi po ekonomskoj snazi u gradu i kotaru Srebrenici. Sav ovaj iznos je išao na plaću muderiza medrese. Mutevelija vakufa Medrese tada je bio Haki ef. Đozić.¹⁵¹

Prema jednom izvještaju o radu Uleme-medžlisa u Sarajevu iz 1932. godine, vidimo da je medresa u Srebrenici prestala da radi.

Vakuf hadži Sulejman-age sina hadži šejh Osman-age,

Nepoznata je godina izdavanja vakufname¹⁵², kao i njegov sadržaj.

Vakuf Avdije Rustembegovića

Vakufnama je iz 1892. godine.¹⁵³

¹⁴⁹ Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890, str. 77.

Ovdje vrijedi ukazati da se u navedenom proračunu na strani 73., spominje i **Bratunci džamije vakuf**. Ova džamija se nalazi u mjestu Bratunac u okviru kotara Srebrenica. Vakuf džamije u Bratuncu 1890. godine ima prihode od 35 forinti, a dolaze kao mustagelat od nekoliko vakufskih njiva i jedne bašče (voćnjaka). Rashodi vakufa su išli kao berivo na plaću imama džamije u iznosu od 25 forinti i na popravak džamije u iznosu od 7 forinti. Suvišak vakufa je iznosio 3 forinte.

Vakuf Bratunac džamije prema proračunu vakufa iz 1913. godine ima prihod od vakufske zemlje u iznosu od 208 kruna. Ova suma je išla na plaću imamu džamije od 131 krunu a 77 kruna je bio porez i ekvivalent. Mutevelija ovog vakufa je tada bio Avdibeg Rustembegović (Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913, Sarajevo, str. 286.).

¹⁵⁰ Hifzija Suljkić, Spomenici islamske kulture u Srebrenici, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 288-289.

¹⁵¹ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913, Sarajevo, str. 287.

¹⁵² Zejnil Fajić, Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga IX-X, Sarajevo, 1983., str. 291.

Vakuf hadži Hasana i hadži Avdije Selmanagića

Vakufnama iz 1902. godine.¹⁵⁴ Vjerovatno se radi o sredstvima za obnavljanje medrese u Srebrenici.

Vakuf Mekteb ib-tidaije

Mekteb ib-tidaija je u Srebrenici otvorena početkom 20. stoljeća. Školske 1908/1909. godine mekteb je imao 95 učenika, radila su dva mualima: Husejn ef. Đozić i Ali ef. Klančević sa godišnjom plaćom od 640, odnosno 240 kruna.¹⁵⁵

Prema proračunima vakufa iz 1913. godine, *Vakuf Mektebi ib-tidaije* u Srebrenici je bio najbogatiji i imao je najveće prihode. Značajni prihod od 940 kruna je dolazio od vakufske kuće, a odnosio se na 1912. godinu. Izdaci ovog vakufa su bili brojni, a najkrupniji su: plaća podvornika od 360, mektebski paušal od 100 i kućna kirija od 360 kruna. Manji izdaci su bili: čišćenje odžaka u vakufskoj kući u godini 1912. sa 10, popravak vakufske kuće u godini 1912. sa 20, plaća za osiguranje vakufske kuće pripadajuće Mekteb ib-tidaije sa 14, čišćenje odžaka u godini 1913. sa 10, kućne popravke za godinu 1913. sa 50 i osiguranje u godini 1913. sa 14 kruna. Ukupni izdaci vakufa su te godine 938, a višak je 2 krune. Mutevelija vakufa koji se o svemu brinuo je bio Ahmetaga Pašagić.¹⁵⁶

Vakuf Ali-ef. Selmanagića sin hadži Hasan-age

Vakufnama iz 1936. godine.¹⁵⁷

ZNAČAJ VAKUFA U RAZVOJU GRADA SREBRENICE

Kako vidimo, grad Srebrenica je od početaka osmanskog perioda, pa do austrougarskog perioda imao, koliko je poznato, preko dvadeset posebnih vakufa.

Kontinuirani rast grada Srebrenice od kraja 15. stoljeća, kulminira početkom druge polovine 17. stoljeća. Tada (1660. godine) Evlija Čelebija u Srebrenici registruje: razvijenu Čaršiju sa 70 dućana i zanatskim radnjama, šest muslimanskih mahala, šest džamija, tekiju, tri mekteba, hamam, han.

¹⁵³ Zejnil Fajić, Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga IX-X, Sarajevo, 1983., str. 291.

¹⁵⁴ Zejnil Fajić, Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga IX-X, Sarajevo, 1983., str. 291.

¹⁵⁵ Hifzija Suljkić, Spomenici islamske kulture u Srebrenici, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 287-288.

¹⁵⁶ Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913, Sarajevo, str. 288.

¹⁵⁷ Zejnil Fajić, Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga IX-X, Sarajevo, 1983., str. 291.

Svakako tada postoji i vojna utvrda, varoš sa nemuslimanskim stanovništvom, panađurište i samostan sa crkvom. Nije do sada u nauci razjašnjeno gdje bi se danas nalazilo svih šest mahala i šest džamija Srebrenice tog vremena. Svakako se radi o današnjim mahalama: Čaršija, Crvena rijeka i Petrič sa džamijama u njima. Ostale tri mahale i džamije su potpuno nepoznatog položaja.

Teški ratovi na kraju 17. i tokom 18. stoljeća, kao i epidemije bolesti, nerodne godine i gladi, ostavljaju traga u stagnaciji urbanog razvoja grada Srebrenice. Gotovo nestaje katoličko stanovništvo, a na mjestu katoličke crkve (srušene 1690. godine) se gradi džamija. Strada i dosta muslimanskog stanovništva.

Posebno stradaju urbani, ekonomski, kulturni i vjerski sadržaji u Srebrenici. Od nekadašnjih šest džamija, tri nestaju sa historijske pozornice.

Nema očuvanih izvora, niti tradicije o vakufima i vakifima iz 16. i 17. stoljeća. Ne zna se za postojanje velikih vakifa toga doba, kao što znamo za neke susjedne gradove (Nova Kasaba, Zvornik, Tuzla, Kladanj). Tako, npr. obližnje naselje Novu Nasabu je u 17. stoljeću osnovao i uglavnom svojim vakufskim objektima izgradio poznati vakif Musa-paša, budimski vezir.

Od poznatih značajnijih vakifa grada Srebrenice znamo za sljedeće:

Hadži Skender, koji je vjerovatno početkom 18. stoljeća od svojih sredstava i svojim vakufom napravio današnju Bijelu džamiju. Vjerovatno je uvakufio i druge sadržaje. Zbog toga se kasnije cijela mahala oko te džamije naziva Skender mahala.

Hadži Selman-aga, rodonačelnik Selmanagića, je tokom prve polovine i sredine 19. stoljeća bio najveći vakif u Srebrenici. On je obnovio Čaršijsku džamiju, učestvovao u izgradnji medrese, a dosta toga je dao u vakuf.

Familije **Selmanagić** i **Rustembegović** su također dosta vakufili.

Od druge polovine 15. stoljeća pa do austrougarskog perioda, vakufi grada Srebrenice imaju brojne i raznovrsne sadržaje. Radi se o vjerskim, prosvjetnim, javnim, ekonomskim i drugim objektima i zgradama. To su: sedam džamija, najmanje tri mekteba, medresa, tekija, hamam, mlin, više česama (vodovoda), dvije pekare, više dućana, kuće, voćari i magaze, musala i brojna groblja.

Vakufe Srebrenice uzdržavaju prihodi od: kirija brojnih objekata, čitluka i čivčija, zakupa raznih zemljišta (gradilišta, oranica, šljivika...).

Vakufski rashodi su išli na: održavanje i opravke vakufskih objekata, rasvjetu, prostirke, čišćenje odžaka, osiguranja, paušale, zakupe zgrada... Svakako, najviše su vakufi izdavali na plaće službenika vakufskih sadržaja, kao što su: imama i mujezina u džamijama, muderiza, mualima i podvornika u medresi i mektebima, mutevelija (upravnika) vakufa.

SAŽETAK

Kako vidimo iz prethodnog, grad Srebrenica je u zadnjih 500 godina imala preko dvadeset vakufa koji su imali brojne sadržaje (vjerske, prosvjetne, javne, ekonomske...). Opće historijske prilike su uslovile i njihova velika stradanja, pa i potpuna nestajanja. Međutim, uvijek je u Srebrenici stanovništvo i pojedinci ulagalo u nove vakufe, kako bi gradske funkcije Srebrenice podiglo na odgovarajući nivo.

Svakako, i ovo istraživanje potvrđuje sa su vakufi imali brojne sadržaje i značajan uticaj i ulogu u urbanom razvoju grada Srebrenice u zadnjih 500 godina.

IZVORI I LITERATURA

1. *Gruntovne knjige iz 1894. godine za k.o. Srebrenicu. Gruntovnica Opštinskog suda u Srebrenici.*
2. *Katastarski planovi iz 1883-1885. godine, za k.o. Srebrenicu, razmjera 1:6.250 i 1:3.125. Katastar Srebrenica.*
3. *Knjiga Abecedni popis vlasnika nekretnina za k.o. Srebrenicu. Gruntovnica Opštinskog suda u Srebrenici.*
4. *Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890. sastavljeni po zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu, Drugi svezak.*
5. *Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1913, Sarajevo.*
6. *Evlija Čelebi, Putopis, Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1996.*
7. *Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Svjetlost, Sarajevo, 1975.*
8. *Mehmed Mujezinović, Islamska epigrafika, knjiga II, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.*
9. *Zejnir Fajić, Popis vakufnema iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga IX-X, Sarajevo, 1983.*
10. *Halima Korkut, O vakufima u sjeveroistočnoj Bosni, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga V-VI, Sarajevo, 1978.*

11. *Rusmir Djedović, Uloga i značaj Turalibegovog vakufa u urbanom razvoju grada Tuzle, Stav – časopis za društvena pitanja, kulturu i umjetnost, br. 2, februar 2003., Narodna i univerzitetska biblioteka Derviš Sušić, Monos, Tuzla.*
12. *Edin Šaković, Značaj vakufa u razvoju gračaničke čaršije, Gračanički glasnik 17, maj 2004., Monos, Gračanica.*
13. *Nedim Filipović, Islamizacija u Bosni i Hercegovini, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2005.*
14. *Rusmir Djedović, Vakufi u Tuzli od XVI do XX stoljeća, Zbornik radova Veliki vakifi Bosne, BZK Preporod, Tuzla, 2006.*
15. *Hifzija Suljić, Spomenici islamske kulture u Srebrenici, Sabrani tekstovi knjiga II, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007.*

Seudin MURATOVIĆ, prof.

ŽIVINICE I OKOLNA NASELJA U PRVOJ POLOVINI XVI STOLJEĆA

Najraniji podaci o Živinicama i okolini vezani su za prostor sjeveroistočne Bosne. Oni govore o eksploataciji soli u Tuzli, kao i ostacima ilirskih naselja sojeničkog tipa, rimskog novca, gradina i raznih drugih predmeta.

U periodu srednjovjekovne bosanske države ovi prostori su pripadali župi Usore i Soli, ali bez detaljnijih podataka o naseljima sa područja današnje općine Živinice. Iz tog vremena značajni su, prije svega, materijalni ostaci koji svjedoče o prošlosti ovih krajeva, među koje spadaju gradine i stećci, ali za nešto detaljnije podatke potrebno je izvršiti arheološka istraživanja na čitavom prostoru današnje općine Živinice.

Tek od perioda osmanske uprave u Bosni i Hercegovini (od 1463. do 1878. godine) ostali su detaljniji podaci o oblastima i naseljima. U nauci je općeprihvaćeno stajalište da je potpuno zauzimanje teritorije župe Soli od strane Osmanlija izvršeno tek 1512. godine. Zauzimanjem Bosne i ostalih susjednih krajeva, Osmanlije su između 1478. i 1483. godine osnovale Zvornički sandžak, koji se u svom teritorijalnom obimu u početku sastojao od nekoliko nahija, da bi znatno proširenje doživio padom Srebreničke banovine (1512-1515)¹⁵⁸. Zvornički sandžak u XVI stoljeću ima 31 nahiju u osam kadiluka. Ovaj sandžak je ušao u sastav Bosanskog ejaleta kada je i osnovan, 1580. godine.

Porijeklo naziva Živinice i vrijeme nastanka ovog naselja nije pouzdano utvrđeno. Analizirajući dosadašnje verzije o nastanku naziva Živinice najrelevantnije je mišljenje Adema Handžića, koji smatra da se Živinice do dolaska Osmanlija uopće nisu nazivale tako, nego Tatarice, i da su se nalazile u nahiji Drametin (Dramešin)¹⁵⁹, što je potpuno izvjesno jer se ovo naselje nalazi u blizini današnjih Živinica¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1982., str. 171.

¹⁵⁹ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975., str. 23.

¹⁶⁰ Vidjeti više: Seudin Muratović, Zehudin Maslić, *Stećci na području općine Živinice*, „Hamgraf“ Živinice, 2008., str. 17.

Na osnovu popisa *Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, područje Živinica i okoline pripadalo je Zvorničkom sandžaku i prostiralo se u okviru četiri nahije, i to: *Spreča, Drametin, Gostilj, Donja Tuzla*.

U okviru tih nahija bila su sljedeća sela:

nahija Spreča: Dedino (Djedino), Svojat, Dubrave;

nahija Drametin: Tatarice (Živinice), Donja Višća, Gornja Višća, Đurđevik, Čodorovići (Oodorovići);

nahija Gostilj: Crijevčiči, Dedino¹⁶¹, Lukavica, Gvozdovići, Dunajevići, Kulenići (Kuljan), Matijevići, Tuval (Zelenika);

nahija Donja Tuzla: Priluk¹⁶².

Karta iz XVI stoljeća sa nahijama Spreča, Dramešin, Gostilj, Donja Tuzla

Didino (današnje Djedino) je pripadalo Gostilju, a sastojalo se od: pet muslimanskih kuća, 11 hrišćanskih kuća, neoženjenih jedan i dvije baštine. Ukupan prihod iznosio je 1400 akči. U drugom osmanskome popisu iz 1533. godine, selo Dedino je pripadalo nahiji Spreča, a sastojalo se od: 13 muslimanskih kuća, dva neoženjena; hrišćanskih kuća 38, neoženjenih osam, baština osam; primućura jedan i neoženjenih tri. Navodi se da je tu imao timar¹⁶³ Hamza iz Hercegovine sa drugovima, jeničer Mahmud, Džafer tobdžija - posadnik u tvrđavi Zvornik, Alija nedžara (zidar) - posadnik u

¹⁶¹ Selo Dedino (Djedino), prema osmanskome popisu iz 1519. godine, nalazilo se u nahiji Gostilju, a u popisu iz 1533. g. u okviru je nahije Spreča.

¹⁶² Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*. Građa knjiga XXVI., Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 22, Sarajevo, 1986.

¹⁶³ Potiče od perzijske riječi *timar*, čije je osnovno značenje „njegovanje, čišćenje i uredno hranjenje konja“. Odatle je u prenesenom smislu timar zemljišni posjed koji je svom uživaocu, spahiji ili timarliji, tj. vojniku-konjaniku trebalo da osigura prihode za vlastito izdržavanje, opremu i izdržavanje konja. Timar je kao feudalni posjed bio isključivo u funkciji vojnih potreba države. Drugim riječima, timar je bio feudalno *leno*, koje je dodjeljivano za vršenje vojničke službe.

tvrđavi Zvornik, Husein (sin Hoškadema) - posadnik u tvrđavi Zvornik. Ukupan prihod iznosio je 7013 akči¹⁶⁴.

Svojat se nalazio u nahiji Spreča, a pripadao je kao timar posadniku u tvrđavi Zvornik -Rustemu, sinu Alije, sa prihodom od 1400 akči. Također je u njemu i timar imao Ahmed, sin Alije, ali u manjoj vrijednosti. Pomenuto naselje se sastojalo od: šest muslimanskih kuća, dva neoženjena; hrišćanskih kuća dvije i neoženjenih dva.

*Dubrave*¹⁶⁵ pripadaju nahiji *Spreča* i brojale su: 27 muslimanskih kuća, 18 neoženjenih i pet baština; hrišćanskih kuća 60, neoženjenih 24, po jedan mezri, primućur, čifluk. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 7469 akči.

Tatarice (današnje selo *Gornje Živinice*) su pripadale nahiji Drametin, a sastojalo se od: sedam muslimanskih kuća, jednog neoženjenog; hrišćanskih kuća 12, neoženjenih pet, baština devet; jednog primućura i jednog neoženjenog. U ovom naselju timare su posjedovali Mustafa - posadnik u tvrđavi Zvornik, u vrijednosti od 1500 akči, Rustem, sin Alije, također posadnik u tvrđavi Zvornik, u vrijednosti od 1400 akči, zatim Mehmed, sin Huseina, i drugi Mehmed kao naknadu što idu u rat na konju i za izgubljene posjede u Smederevskom i Hercegovačkom sandžaku, u vrijednosti 1890 akči. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 4790 akči.

Dolnja Vihća (*Donja Višća*) pripadala je nahiji Drametinu, i brojila je: dvije muslimanske kuće, dva neoženjena; hrišćanskih kuća osam, neoženjena tri, baštine četiri i primućur jedan. Tu je imao timar Musa, sin Kasima, posadnik u tvrđavi Zvornik. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 1400 akči¹⁶⁶. Prema navodima Adema Handžića, samo ime sela Višća potiče od vlašskog stanovništva koje ga je i donijelo sa sobom, navodeći da u slučajevima gdje postoje dva imena za jedno naselje, kao npr. Koprivac i Višća, da su prvi naziv tog naselja zatekli naseljavajući taj prostor, a kasnije mu dali svoje ime, tj. ime njihovog ranijeg naselja.

Gornja Vihća ili Koprivac (*Gornja Višća*)¹⁶⁷ pripadala je nahiji Drametinu, sastojala se od: 21 kuće, četiri neoženjena i četiri baštine. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 1980 akči¹⁶⁸. Pripadalo je kao timar Ahmedu Bosni, starješini oklopnika sa drugovima, sa prihodom 2388 akči¹⁶⁹.

¹⁶⁴ *Akča* – srebreni novac, kovao se od vremena Orhana Gazija (1326-1360) do kraja XVII stoljeća, a u Evropi uobičajen naziv *aspra* ili *jaspra*.

¹⁶⁵ Dubrave su vjerovatno dobile naziv po „Dubravi“ čije je značenje šuma.

¹⁶⁶ Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*. str. 32

¹⁶⁷ Već od drugog osmanskog popisa iz 1533. godine, Gornja Vihća se spominje pod imenom Koprivac.

¹⁶⁸ Može se primjetiti da se ukupni iznosi prihoda ne slažu jer su dati podaci iz oba popisa 1519. i 1533. godine.

¹⁶⁹ Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*. str. 32

Đurđevik je pripadao nahiji Drametin, sastojao se od: šest muslimanskih kuća, jednog neoženjenog i jedne baštine; hrišćanskih kuća 30, neoženjenih osam, baštine 15. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 3330 akči¹⁷⁰. Timare u Đurđeviku imali su sljedeći: Jusuf iz Zvornika - posadnik u tvrđavi Telčak (Teočak), u iznosu 1400 akči, Alija - posadnik u tvrđavi Telčak u iznosu 1400 akči, Fetija, sin Alijin - posadnik u tvrđavi Telčak u iznosu 1400 akči i Hasan, sin Hamze, posadnik u tvrđavi Telčak u iznosu 1400 akči. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 5600 akči. Ujedno se spominje i naselje „Drabčići“ (koje se nalazilo pored Đurđevika) u vezi ukupnog prihoda.

Lukavica se nalazila u nahiji Gostilj, pripadala je Mehmedu, sinu Hasana vojvode, kao timar u vrijednosti 2400 akči. Pomenuti timar je dobio kao nadoknadu što ide na konju u rat. Lukavica se sastojala od: sedam muslimanskih kuća, sedam baština; hrišćanskih kuća 32, neoženjenih 12¹⁷¹. Kasnije se navodi da je taj posjed dobio jer je bio lišen timara od 3527 akči u istom sandžaku (Zvorničkom sandžaku) i da ide 5 džemaza II 936. godine, na konju u rat¹⁷². Također se navode njegovi prihodi u nahiji Gostilj:

Selo Lukavica, prihod	3492
Mezra Milići, prihod	440
Mlinovi na rijeci Lukavici, prihod	65
Ukupno: 4097	

*Čodorovići*¹⁷³ (današnji *Odorovići*) pripadali su nahiji Gostilj, a sastojali su se od: jedne muslimanske kuće; hrišćanskih kuća 21, neoženjenih četiri. U ovom naselju timar je imao Ahmed Bosna, stariješina oklopnika sa drugovima - posadnik u tvrđavi Zvornik, sa prihodom 2412 akči, zatim Alija, sin Ahmeda, posadnik u tvrđavi Zvornik.

Brnjica se nalazila u nahiji Gostilj pod nazivom Brdnica, a sastojala se od: pet muslimanskih kuća, šest neoženjenih; hrišćanskih kuća 11, neoženjenih sedam, baštine sedam. U ovom naselju timare su imali: Džafer tobdžija - posadnik u tvrđavi Zvornik, Alija nedžara (zidar) - posadnik u tvrđavi Zvornik, i Husein, sin Hoškadema, posadnik u tvrđavi Zvornik. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 2275 akči.

Gračanica se nalazila u nahiji Gostilj, a sastojala se od: 12 muslimanskih kuća, tri neoženjena, jedna baština; hrišćanskih kuća četiri i 14 baština. Timare su imali u ovom naselju Hamza iz Hercegovine sa drugovima - posadnik u tvrđavi Zvornik, Džafer tobdžija - posadnik u tvrđavi Zvornik,

¹⁷⁰ Isto, str. 32

¹⁷¹ Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, str. 36

¹⁷² Preračunavanjem 936. hidžeretske godine dobijemo 1530. godinu, po gregorijanskom kalendaru.

¹⁷³ Čodorovići ili Odorovići zajedno sa Gornjom Vihćom, jedno vrijeme su nosili zajedničko ime „Koprivac“.

Alija nedžara (zidar) - posadnik u tvrđavi Zvornik, i Husein, sin Hoškadema, posadnik u tvrđavi Zvornik. Ukupan prihod iznosio je 2525 akči.

*Tuval (vjerovatno današnja Zelenika)*¹⁷⁴ se nalazio u nahiji Gostilj, a sastojao se od: dvije muslimanske kuće; hrišćanskih kuća pet i jedna baština. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 500 akči. Timar je tu imao Sulejman, Arnauta, koji je lišen timara u Smedrevskom sandžaku od 4961 akču. Ide na konju u rat. Dana 22 rebia II 932. godine u vrijednosti 807 akči.

*Kulenići*¹⁷⁵ (Kuljan) su pripadali nahiji Gostilj, koje je brojalo: 12 muslimanskih kuća, dva neoženjena; hrišćanskih kuća jedna, baština sedam. U ovom naselju su posjedovali timare: Isabalija, Mehmed, sin Huseina, i drugi Mehmed (kao naknadu što idu u rat na konju) i za izgubljene posjede u Smederevskom i Hercegovačkom sandžaku, u vrijednosti 1092 akče.

Matijevići su bili u nahiji Gostilj, a sastojali su se od: dvije muslimanske kuće; hrišćanskih kuća osam, baština pet. U ovom naselju također su posjedovali timare: Mehmed, sin Huseina, i drugi Mehmed, kao naknadu što idu u rat na konju, i za izgubljene posjede u Smederevskom i Hercegovačkom sandžaku u vrijednosti 1254 akče¹⁷⁶.

Crijevići su pripadali nahiji Gostilj, a sastojali su se od: jedne muslimanske kuće, jedne baštine; hrišćanskih kuća 13, neoženjenih dvojica, baštine jedna. Ukupan prihod iznosio je 2000 akče. U daljem popisu se navodi da su u selu Crijevići timar dobili Husrev i Mehmed, sinovi Ilijasa, jer je njihov otac imao timar u Bosanskom sandžaku i umro. Također se navodi da idu na konju u rat dana 6. sefera 938. godine.

Njihovi prihodi:

Selo Crijevići	2117
Mlinovi na rijeci Gostilji	90
Ukupno:	2.207
zakupom:	2.895

Husrevov dio: 1447; Mehmedov dio: 1447.

Gozdovići (Gvozdovići) su bili u okviru nahije Gostilj, a sastojali se od: jedne kuće i četiri baštine. Tu je imao timar Isabalija, a bio je i jedan neraspoređeni timar (Mahmul), koji je naknadno dodijeljen u posjed spahijinog sina Abdulaha, sina Jusufa. Dana 2. zilkade 937. godine u vrijednosti 533 akče¹⁷⁷.

Priluk se nalazilo u nahiji Donja Tuzla. Sastojao se od: četiri muslimanske kuće, jedne baštine; hrišćanskih kuća 24, neoženjenih šest, baštine šest. Ukupni prihod ovog naselja iznosio je 1636 akči

¹⁷⁴ Zelenika se nekad još nazivala „Zloselo“.

¹⁷⁵ U popisu Zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533. godine, Adem Handžić je Kuleniće (Čaniće) ubicirao kao Kuljan.

¹⁷⁶ Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*. str. 40

¹⁷⁷ Isto, str. 43

<i>nahija</i>		<i>Spreča</i>							
<i>br</i>	<i>selo naselje</i>	<i>muslimanskih kuća</i>	<i>neoženjenih</i>	<i>baština</i>	<i>hrišćanskih kuća</i>	<i>neoženjenih</i>	<i>baština</i>	<i>primućura</i>	<i>čifluk</i>
1	<i>Didino</i>	13	2	-	38	8	8	1	-
2	<i>Svojat</i>	6	2	-	2	2	-	-	-
3	<i>Dubrave</i>	27	18	5	60	24	-	1	1
ukupno:		46	22	5	100	34	8	2	1
<i>nahija</i>		<i>Drametin</i>							
<i>br</i>	<i>selo naselje</i>	<i>muslimanskih kuća</i>	<i>neoženjenih</i>	<i>baština</i>	<i>hrišćanskih kuća</i>	<i>neoženjenih</i>	<i>baština</i>	<i>primućura</i>	<i>čifluk</i>
1	<i>Tatarice</i>	7	1	-	12	5	9	1	-
2	<i>Dolnja Vihća</i>	2	2	-	8	3	4	1	-
3	<i>Gornja Vihća</i>	21	4	4	-	-	-	-	-
4	<i>Đurđevik</i>	6	1	1	30	8	15	-	-
ukupno:		36	8	5	50	16	28	2	-
<i>nahija</i>		<i>Gostilj</i>							
<i>br</i>	<i>selo naselje</i>	<i>muslimanskih kuća</i>	<i>neoženjenih</i>	<i>baština</i>	<i>hrišćanskih kuća</i>	<i>neoženjenih</i>	<i>baština</i>	<i>primućura</i>	<i>čifluk</i>
1	<i>Lukavica</i>	7	-	7	32	12	-	-	-
2	<i>Čodorovići</i>	1	-	-	21	4	-	-	-
3	<i>Brnjica Brdnica</i>	5	6	-	11	7	7	-	-
4	<i>Gračanica</i>	12	3	1	4	-	14	-	-
5	<i>Tuval Zelenika</i>	2	-	-	5	-	1	-	-
6	<i>Kulenići Kuljan</i>	12	2	-	1	-	7	-	-
7	<i>Matijevići</i>	2	-	-	8	-	5	-	-
8	<i>Crijevčić</i>	1	-	1	13	2	1	-	-

	<i>i</i>								
9	Gozdovi či	1	-	4	-	-	-	-	-
1 0	Didino Djedino	5	-	-	11	1	2	-	-
ukupno:		48	11	13	106	26	37	-	-
	nahija	Donja Tuzla							
<i>br.</i>	<i>selo naselje</i>	<i>muslima nskih kuća</i>	<i>neože njenih</i>	<i>bašti na</i>	<i>hrišćan skih kuća</i>	<i>neože njenih</i>	<i>baština</i>	<i>primu ćura</i>	<i>čifl uk</i>
1	Priluk	4	-	1	24	6	6	-	-
ukupno:		4	-	1	24	6	6	-	-
18 -1	Svega:	134	41	24	280	82	79	4	1

Tabelarni prikaz nahija i naselja za Živinice i okolinu

ZAKLJUČAK:

Prošlost Živinica i okolnih naselja od najranijeg doba su vezani za prostor župe Usore i Soli, ali ta prošlost nije još dovoljno istražena kako bi se dobila zaokružena cjelina o životu, broju stanovništva, običajima i kulturi ovih krajeva. Značajnije i detaljnije podatke za ove krajeve dobivamo tek iz perioda osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, a posebno iz prva dva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine), o naseljima, broju kuća, stanovništva i ostalog. Na osnovu pomenutog popisa u Živinicama, okolna naselja u XVI. stoljeću nalazila su se u okviru Zvorničkog sandžaka i bila su podijeljena u četiri nahije, i to: Spreča, Drametin, Gostilj, Donja Tuzla. Sumirajući podatke iz ovog popisa, područje današnjih Živinica i okoline sastojalo se od: 17 naselja (sela), u okviru kojih je bilo: 134 muslimanske kuće, 41 neoženjeni, 24 posjeda baštine; 280 hrišćanskih kuća, 82 neoženjena, 79 baštine, 4 primućura, 1 čifluk i 1 mezri.

IZVORI I LITERATURA:

1. *Adem Handžić, Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine). Građa, knjiga XXVI., Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 22, Sarajevo, 1986.*
2. *Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Sarajevo, 1975, str. 23.*
3. *Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, „Hamgraf“ Živinice, 2008.*
4. *Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela, Sarajevo, 1982.*
5. *Grupa autora, Živinice kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju, Živinice, 1988.*
6. *Pavao Anđelić, Doba srednjovjekovne bosanske države - Kulturne istorije do pada ovih zemalja pod osmansku vlast, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.*
7. *Sima Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd, 1964.*
8. *Grupa autora, Istorija naroda Jugoslavije, knjiga I, do početka XVI veka, Beograd, 1953.*
10. *Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo, 1978.*
11. *Noel Malcolm, Povijest Bosne – Kratki pregled, Zagreb – Sarajevo, 1995.*

Mr. sc. Kemal NURKIĆ

TAPU ZABIT DEFTERI 1290-92. H. GRADAČAC

Preturajući po Arhivu TK, rukopise, deftere i berate koji su pisani na osmanskome jeziku i poneke od njih namjeravajući prevesti na bosanski jezik, pronašao sam jedan katastarski defter koji je stigao iz Turske državne direkcije katastarskog arhiva pod nazivom '*Tapu Zabıt Defterieri*', Gradačac, iz 1870-tih godina.

Prije nego što objasnim o kakvim se zabilješkama radi i kako se taj defter našao u Arhivu TK, podsjetio bih na najvažnije podatke o Gradačcu kroz historiju.

Gradačac se prvi puta spominje 1461. godine u jednoj darovnici, koju je izdao bosanski kralj Stjepan Tomašević na Bobovcu 18.9.1461. godine¹⁷⁸. U toj darovnici se navodi da kralj Stjepan Tomašević za zasluge vjernom stricu Radivoju, knezu, dariva '*... i na Usori grad Tešan sa svim što god mu je služio gnemu do smrti gna. Kragla Tomaša i grad Gračac sa svim seli, koja mu je bio dao kragl Tomaš...*'¹⁷⁹ Nema sumnje da je taj Gračac baš današnji Gradačac, jer u župi Usori nije bilo grada sa sličnim imenom.

Nakon pada Bosne pod osmansku vlast, Gradačac je bio u okviru srebreničke banovine. Vojnom akcijom bosansko-sandžačkog Firuz bega, cijeli ovaj prostor ulazi u sastav osmanske države. U početku osmanske vladavine u Bosni je bilo pet (5) sandžaka i to: Banjalučki, Kliški, Zvornički, Hercegovački i Novopazarski. Međutim daljom reorganizacijom, broj sandžaka se povećao na devet. Kada su osmanlije osvojile srebreničku banovinu, te iste godine su je pripojili Zvorničkom sandžaku, od kada je u njegovom sastavu i Gradačac sa svojom okolinom.

Najstariji osmanski katastarski defter iz ovog kraja potječe iz 1533. godine. U tom defteru se spominje gračačka nahija, koja se u kasnijim defterima ne pojavljuje pod tim imenom, već pod imenom Nenavište. U to vrijeme Gradačac je prazan i napušten. U defteru iz 1548. godine spominje se Nenavište i u njemu naselje Modriča u kojem se tada održava sajam¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Prepiska ove darovnice se nalazi u Fojničkoj hronici.

¹⁷⁹ Fojnička hronika, priredio Ćiro Truhelka, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, Sarajevo 1909. god., str. 447.

¹⁸⁰ Istanbul Basbakanlık Arsivi

Područje Gradačca u prošlosti mijenjalo je svoje granice zavisno od vremena. Tako je župa Nenavište¹⁸¹ svojevremeno obuhvatala šire područje bosanske Posavine.

Nahija Gračac¹⁸² pripada zvorničkom sandžaku i u prvom popisnom defteru za zvornički sandžak se spominje selo Modriča gdje je bilo muslimanskih kuća dvije, nemuslimanskih 14 i neoženjenih četvorica, te mezra¹⁸³ crkve Ilinska Polja, Nenavište, Brestovo polje¹⁸⁴ u blizini sela Modriča, Gornji i Dolnji Skugrići, Tolisa i Grbina Lokva. Sve je to zabilježeno u timaru Mehmeda sa ukupnim prihodom od 5.000. U timaru Vuka zabilježene su slijedeće mezre: Dišnica, Moranica, Mihaljevac, Dolska i Sapna sa ukupnim prihodom od 1.852.¹⁸⁵

Da je dolaskom Osmanlija na tom području došlo do velikih etničkih promjena, govore mnoga gore navedena pusta mjesta. Još i 1548. godine zvornički sandžakbeg je pozivao vlaške knezove i primićure da nasele ovo područje svojom rajom uz znatne poreske povlastice.¹⁸⁶

Prije sredine druge polovine XVI. stoljeća u Zvorničkom sandžaku bilo je uspostavljeno osam kadiluka. Tada Gradačac pripada Gračaničkom kadiluku.

Po uvedenom tanzimatu 1851. godine, Bosna je podijeljena u sedam sandžaka i to; *Sarajevski, Travnički, Banjalučki, Tuzlanski, Bihački, Novopazarski i Mostarski*. Ovi sandžaci su podijeljeni u kaze ili nahije (općine). Gradačac je tada pripadala Tuzlanskom sandžaku sa još šest kaza kojima je sjedište bilo u Tuzli.

O DEFTERIMA OPĆENITO

Brojni i najvažniji izvori iz osmanskog perioda historije Bosne i Hercegovine najčešće su van naše države. Defter je naziv za sve zapisnike, protokole, zvanične knjige osmanske administracije, ali i pojedinačne akte koji čine neku listu, popis ili obračun.

Ovaj defter je došao u Arhiv TK zahvaljujući naporima ove ustanove da što više približi historiju ovih krajeva široj javnosti. Svakako treba kazati i

¹⁸¹ Nenavište se prvi put spominje 1323. god. sa mjestom Jakešom i Modričom. Također, Nenavište se spominje u gradačaćkom kraju kroz cijelo vrijeme osmanske vladavine sve do XIX st. Danas u samom jezgru grada, nedaleko od kompleksa starog grada, ulica nosi ime Nenavište.

¹⁸² Stari naziv ove nahije je Nenavište. Naselje Nenavište nalazilo se kod sela *Skugrići*, jer je 1548. god. zabilježeno: 'Selo Skugrići sa poljem Nenaviše' (BBA, TD No- 260, str. 168).

¹⁸³ Selišta

¹⁸⁴ Kasnije (1548), to je selo *Brestovo Polje*

¹⁸⁵ Dva prva popisa zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533. god., ANU BiH, Sarajevo 1986.

¹⁸⁶ Adem Handžić, 'Studije o Bosni'. Istanbul 1994.

da je ova ustanova zahvaljujući njenom menadžmentu postala otvorena za istraživače koji žele da istraže ovaj period.

Značaj deftera kao izvora ne leži samo u njegovoj historiografskoj dimenziji, nego i mjestu koje bi imao u onomastičkim, topografskim, etnološkim i drugim istraživanjima. Iako je bilo istraživača koji su svoje značajne studije zasnovali upravo na ovim prvorazrednim izvorima, do danas je put do čitalačke javnosti našlo tek nekoliko deftera. Međutim, građa iz 19. stoljeća, ne samo da nije došla na red za publikovanje, nego je tako malo i korištena, da ovaj defter tim više dobija na vrijednosti, jer po svim pokazateljima datira iz godina neposredno pred austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine.

Forma u kojoj je napravljen ovaj popis je u direktnoj vezi sa pokušajem Porte da izvrši klasifikaciju i registraciju zemlje i poreza prema Zemljišnom zakonu iz 1858. godine, te fermanom od 28. safera 1284. h.g. ili 1. juli 1867. godine, kojim Porta nalaže bosanskim upravnim organima da izvrše popis nekretnina i obradive zemlje u vilajetu.

O SAMOM DEFTERU

Defter sadrži pojedinačna mulkovna dobra, dobra koja pripadaju cijeloj zajednici podjednako, a nakon toga su popisane zemljišne površine. Među navedenim vrstama nekretnina se pojavljuju kuće, kolibe, konak, štala, hambar, vodenica, sušnica, čardaci, džamija, mekteb, crkva, groblje, dućan, magaza, kahvana, njiva, šuma, bahča, vrt itd. Analizom popisa može se napraviti rekonstrukcija veličine naselja, jer su nekretnine popisivane prema mahalama i sokacima u kojima se nalaze. Podaci o broju dućana pružaju vizuru gradske i seoske privrede.

S obzirom na to da je u ovom defteru samo 115 listova, treba napomenuti da su pomenute samo određene gradske mahale. Vremenski opseg koji pokriva ovaj defter se kreće od 1873. do 1875. godine.

Pomenute su slijedeće mahale: mahala Svirac, mahala Kiptijan, mahala Kala, mahala Varoš, mahala Čaršija, mahala Bukva i Gornja Azizija kao kaza. Ovdje treba imati u vidu mogućnost sličnog ili eventualno drugačijeg čitanja naziva. Defter je pisan na originalnom osmanskome jeziku.

Na početku, defter daje katastarske podatke o mahali Svirac i spominje oko 180 kuća, mahala Kiptijan (Kıptıyan) gdje je registrovano oko 90-tak kuća, Kala mahala¹⁸⁷ koja je brojila nekoliko desetina dućana, mahala Varoš koja je brojila oko 83 kuće uglavnom nemuslimanske, Čaršijska mahala koja je brojila oko 180 kuća, mahala Bukva koja je tada brojila oko

¹⁸⁷ Kala mahala je bila otprilike dio današnjeg centra i oko današnje kule.

200 kuća, Gornja Azizija¹⁸⁸ gdje se ne spominju mahale i tada je brojila oko 273 kuće. Defter, kada govori sa čime neki posjed graniči, govori i o tome da na pojedinim mjestima graniči sa vakufom¹⁸⁹, ali ne daje ime vakufa ili vakifa¹⁹⁰.

Letimičnim uvidom u podatke koji su uneseni, primijetili smo da se u pogledu nositelja vlasništva pojavljuju i žene kao nosioci imanja. Naime, kod drugih pogledanih deftera sa ovog područja kao što su Bijeljina, Brčko, Gračanica itd. nositelji imanja ili posjeda su uglavnom muškarci.

Što se tiče onomastike, u izvorima iz starijih razdoblja rijetko možemo pronaći današnja prezimena. Ovaj defter je utoliko dragocjeniji što su u njemu već prisutne današnje forme prezimena u velikoj mjeri, tako da se mogu prepoznati i danas postojeća u gradačačkoj regiji. Pored slavenskog dodatka –ić, možemo naići na vlastito ime + perzijski dodatak *zade*, odnosno osmanski termin *oğlu*, a sve u značenju riječi sin ili potomak.

Pregled popisa sadrži kolone sa jasno utvrđenim značenjem: ime posjeda, ime mahale ili mjesta, dužina posjeda (zira-korak), klasa posjeda, drugi okolni posjedi sa kojima graniči, ime vlasnika posjeda, procjena vrijednosti.

Navest ćemo nekoliko primjera iz ovog deftera:

Nahija Gradačac, mahala (Isvirica) Svirac

1. Hafiz Osman, sin Osmana, posjeduje: kuću, štalu, hambar, veličine 100 zira¹⁹¹, koji graniče sa javnim putem, Hasanom i Mustafom. Ukupnom vrijednosti od 300 kuruša¹⁹².
2. Ahmed, sin Alije Čavušovića, posjeduje: kuću, štalu, hambar, bahču, veličine 100 zira, koji graniče sa javnim putem, vakufom, Hasanom. Ukupne vrijednosti 500 kuruša.
3. Mehmed, sin Hasana Durakovića, posjeduje: kuću, štalu, hambar, veličine 30 zira, koji graniče sa javnim putem i Mustafom. Ukupne vrijednosti 800 kuruša.
4. Osman paša, zade Hasan bega, posjeduje: kuću, štalu, hambar, veličine 240 zira, koja graniči sa javnim putem i Omerom. Ukupna vrijednost 8500 kuruša.

Nahija Gradačac, mahala Kiptijan

1. Husejn, sin Mustafe, posjeduje: kuću, veličine 5 zira, koja graniči sa Alijom, Begom, javnim putem, Kulom. Ukupna vrijednost 500 kuruša.

¹⁸⁸ U vrijeme osmanske vladavine ime Gornja Azizija je nosila današnje naselje Bosanski Šamac

¹⁸⁹ Zadužbina

¹⁹⁰ Dobrotvor

¹⁹¹ Zemljišna mjera u Osmanlija (jedan korak)

¹⁹² Novčana jedinica

2. Omer, sin Husejna Bašalića, posjeduje: kuću i štalu, veličine 10 zira, koji graniče sa Mustafom, Mahmudom, javnim putem i kulom. Ukupna vrijednost 400 kuruša.
3. Mehmed, sin Mehmeda Inkića, posjeduje: kuću i štalu, veličine 10 zira, koji graniče sa Ibrahimom, Selimom i javnim putem. Ukupna vrijednost 200 kuruša.

Nahija Gradačac, mahala Varoš

1. Lazić Petko posjeduje samo kuću koja graniči sa Jovanom, putem i Mehmedom. Ukupna vrijednost 100 kuruša.
2. Niko Simić posjeduje kuću i štalu koji graniče sa Jozom, Stankom, javnim putem i Perom. Ukupna vrijednost 200 kuruša.
3. Simo sin Sime posjeduje kuću, pekaru, hambar, koji graniče sa Lazom i javnim putem. Ukupna vrijednost 1500 kuruša.

Nahija Gradačac, mahala Čaršija

1. Mustafa Sarajli posjeduje kuću i hambar veličine 15 zira, graniči sa javnim putem i Mehmedom. Ukupne vrijednosti 500 kuruša.
2. Hanifa, kćerka Hasana, posjeduje kuću i bahču veličine 40 zira, graniči sa Mahmudom, putem, Abdulahom. Ukupna vrijednost 500 kuruša.
3. Ahmed, sin Husejna, posjeduje kuću, štalu, bahču, veličine 110 zira, koja graniči sa Mustafom, Husejnom, hadži Kasimom. Ukupna vrijednost 450 kuruša.

Nahija Gradačac, mahala Bukva

1. Merjema, kćerka Husejna, posjeduje dio bahče, veličine 20 zira, koja graniči sa Omerom, Abdićem, Dervišom. Ukupna vrijednost 100 kuruša.
2. Abdulah, sin Husejna Abdića, posjeduje dio bahče, veličine 80 zira, koja graniči sa hadži Salihom. Ukupna vrijednost 200 kuruša.
3. Fatima, kćerka Hasana, posjeduje dio bahče, veličine 80 zira, koja graniči sa Mustafom, Muradom, Mustafom i Omerom. Ukupna vrijednost 200 kuruša.
4. Hava, kćerka Mustafe, posjeduje kuću i bahču, veličine 40 zira, koja graniči sa Ibrahimom, Bajramom. Ukupne vrijednosti 200 kuruša.

Nahija Gradačac, mahala Kala

1. Osman, sin Osmana, posjeduje kuću, hambar i sušnicu, veličine 30 zira, koja graniči sa hadži hafizom, putem i Azizom. Ukupna vrijednost 300 kuruša.
2. Mustafa, sin Husejna Mulaalića, posjeduje kuću i bahču, veličine 30 zira, koja graniči sa Hasanom, Mulamehmedom, Ahmedom i javnim putem. Ukupna vrijednost 1500 kuruša.

Mr. sc. Nusret KUJRAKOVIĆ

**INICIJATIVA GRAĐANA ZA REKONSTRUKCIJU SULTAN
FATIH MEHMED-HANOVE DŽAMIJE U GRADAČCU**
(povodom 300 godina od njenog prvog spomena u arhivskim izvorima)

UVOD

Osnovano je pretpostaviti da počeci organiziranog vjerskog života i prvih molitvenih objekata u Gradačcu sežu do 1548. Godine, stacioniranjem u gradačačkoj tvrđavi prve stalne vojničke posade od 10 mustahfiza¹⁹³, koji su sa stanovništvom podgradskog naselja formirali prvi gradačački džemat. Shodno tadašnjim potrebama i broju muslimana¹⁹⁴, ali i činjenici da je do 1548. godine već bila izgrađena Carska džamija u Modriči koja je, kao i Gradačac, pripadala jedinstvenoj upravno-teritorijalnoj oblasti/nahiji Nenavište, opravdano je zaključiti da prvi vjerski objekat vjerovatno nije bila džamija, već **mesdžid**¹⁹⁵, kao separatno izgrađen objekat ili kao posebna prostorija, namjenski uređena za vjerske obrede unutar jedinstvenog tvrđavskog kompleksa. U prilog ove pretpostavke govori i podatak da od samog početka Osmanske vlasti u Bosni, od dvanaest tvrđava koje su održavali Osmanlije u Zvorničkom sandžaku¹⁹⁶, u osam su bile podignute džamije za posade u tvrđavama i evidentirani su vjerski službenici, dok u četiri „zbog malobrojne posade, posebne bogomolje nisu bile ni podignute

¹⁹³ Mustahfiz (ar.): pripadnik stalne posade u gradovima; pozadinska vojska koja je služila kao posada grada i brinula se o opkopima i utvrđenjima oko grada. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, III izdanje, El-Kalem, Sarajevo, 2004, str. 311. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, peto izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1985, str. 477-478.

¹⁹⁴ U nahiji Nenavište 1533. godine bilo je ukupno 49 kuća: u Gradačcu 11 muslimanskih i 6 kršćanskih kuća, u Modriči 2 muslimanske i 14 kršćanskih, a ostalo u selima (26,5 % muslimana), a 1548. godine bilo je ukupno 436 kuća, od toga 56 (58) muslimanskih (13%): 10 muslimanskih u varoši Gradačac, 26 u varoši Modriča i 20(22) u selima. Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 138-140.

¹⁹⁵ Mesdžid (ar.) je manja muslimanska bogomolja u kojoj nema minbera, a obično ni munare i u kojoj se, usljed toga, ne klanja džuma-namaz i bajram-namazi. To je slučaj u Bosni. Međutim, u muslimanskom svijetu ovaj termin označava džamiju. Teufik Muftić, nav.dj., str. 629. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 460.

¹⁹⁶ Sandžak: oblast ili okružje u bivšoj Turskoj carevini. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 548.

(do 1548. godine, op.a.), ali je u tadašnjim uslovima svakako i tu postojao vjerski život i obavljana je molitva.¹⁹⁷

Jedna od četiri tvrđave u kojima prvobitno nisu podignute džamije, bila je i gradačačka tvrđava - **Kala'i Gračac**.

Ipak, ne treba posve isključiti ni pretpostavku da je to mogla biti i džamija. I ova mogućnost može se temeljiti na samom nazivu prve poznate i spomenute gradačačke džamije, koja se zvala Sultan Fatih Mehmed-hanova džamija, a koja je bila sagrađena unutar gradske tvrđave.

Dostupni i poznati arhivski izvori i znanstvena literatura spominju je prvi put tek 1123. godini po Hidžri, odnosno 1711. godine. O tome nam govori jedna bilješka iz 1123. godine, (po Hidžri 1711.) u kojoj se kaže da je Sultan Fatih Mehmed-hanova džamija u tvrđavi Gradačac dobila gedik timar u nekom selu u nahiji Soko gračaničkog kadiluka.¹⁹⁸ Dodatno, o tome govori carski berat¹⁹⁹ iz 1291. godine po Hidžri, odnosno 1874. godine²⁰⁰, kao i podaci iz svjedočenja uglednih Gradačaćana iz ranijeg perioda.

Tim beratom se za imama-večila (zastupnika) malodobnom Osmanu²⁰¹, sinu umrlog imama tvrđavske džamije hafiza Osmana Sadikovića²⁰², postavlja mula Ahmed Tufekčić²⁰³ „u Svetoj džamiji koju je Fatih Car Mehmed Han lahka mu zemlja bila sagrađio i u život stavijo,...“²⁰⁴

Kroz historiju svog postojanja, u narodu je korišteno više naziva za ovu džamiju: Carska džamija, Fatihova džamija, Gradska džamija, Kal'a džamija, Gornja džamija... Džamija je izgrađena na državnom/erarskom

¹⁹⁷ Adem Handžić, nav.dj., str. 144.

¹⁹⁸ Mahmut Traljić, *Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu*, Odbor Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 1974, str. 5.

¹⁹⁹ Berat: carski dekret (ukaz, povelja) kojim se dodjeljuju zvanja i odlikovanja. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 137.

²⁰⁰ Peračunavanje hidžetskih godina u godine nove ere u ovom radu urađeno je po knjizi Zejnila Fajića, *Tabelarni pregled hidžretskih godina peračunatih u godine nove ere*, Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1982.

²⁰¹ Večil, vekil (ar.): zastupnik, punomoćnik. Teufik Muftić, nav.dj., str. 1667. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 639.

²⁰² Hafiz (ar.): onaj koji zna cijeli Kur'an napamet. Teufik Muftić, nav.dj., str. 311. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 297.

²⁰³ Mula, mulla, munla (ar.): 1. učen čovjek, teolog; 2. titula koju je sultan dodjeljivao učenim ljudima; 3. titula koja se dodaje ispred imena čovjeka koji je učio vjerske škole. Teufik Muftić, nav.dj., str. 1672. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 472.

²⁰⁴ Husnija Kamberović, *Sudbina džamije u Gradačačkoj tvrđavi i pokušaj njene obnove 1891-1909. godine, Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, Sarajevo, 2000, str. 256. Graditelj džamije nije mogao biti Fatih Mehmed II., jer je on umro 1481. godine. Nahija Nenavište tada nije bila osvojena od strane Osmanlija. Bliže je istini da je džamiji iz počasti dato njegovo ime. Vidi: Joseph von Hammer, *Historija Turskog Osmanskog Carstva 1.*, Zagreb, 1979, str. 230.

zemljištu unutar tvrđave, a njeno funkcioniranje finansirala je država. Shodno tome, ova džamija je imala status carske džamije. Prvobitno, imami su za vjersku službu od države dobivali timare - zemljišne posjede, a nakon ukidanja timarskog sistema vjerskim službenicima dodjeljivane su plate iz državne blagajne.

Danas nije poznata čak ni lokacija nekadašnje džamije unutar tvrđave, jer se iz dostupne građe to ne može odrediti. Nepoznata je njena veličina i kakav joj je bio prvobitni izgled.

Prema hafizu Mustafi ef. Imamoviću, dugogodišnjem imamu džamije Husejnije²⁰⁵, koji je živio u periodu postojanja džamije, tvrđavska džamija je bila izgrađena od klesanog kamena, bila je pokrivena daskom, poput današnjih gradskih kapija, a iz krova je sagrađena drvena munara. Na temelju ovog opisa, bilo bi dobro da se u budućnosti izradi slikovna rekonstrukcija izgleda ove džamije.

Zaposjedanjem Gradačca od austrougarske vojske 1878. godine i stacioniranjem austrougarske vojske u tvrđavi, džamija je prestala sa radom, jer je bio zabranjen pristup i dobar broj džematlija prešao je u druge džemate. Austrougarska vojska je pomalo skidala drveni krov i koristila ga kao ogrev, a poslije i ostalu drvenariju - prozore, minber i munaru. Ostali su zidovi od kojih je kasnije djelomično pravljen Reuf-begova džamija. Dakle, džamija je i fizički nestajala postepeno od 1878. do 1909. godine. Sredinom 1909. od džamije su ostali samo temelji. Nažalost, danas se ne zna mjesto gdje je bila džamija, a buduća arheološka iskopavanja mogla biti utvrditi njezinu nekadašnju tačnu lokaciju. Zanimljiva je sudbina džamijskog kamena, koji je, po kazivanju hafiza Mustafe ef. Imamovića, sudionika tih događaja i dobrog poznavaoca onovremenih prilika u Gradačcu, djelomično iskorišten u izgradnji zgrada privatnika, javnih ćuprija, pravoslavnih i katoličkih crkava i Reuf-begove džamije.²⁰⁶

U svojoj višestoljetnoj historiji Sultan Fatih Mehmed-hanova džamija, zbog vrste materijala, više puta je popravljana i adaptirana, posebno njezina drvenarija: vrata, prozori, ulazni dio, daščani krov i drvena munara. O tim ranijim adaptacijama nije moguće dati više detalja, jer su izvori još neistraženi. Sigurno je da je dolaskom austrougarske vlasti u Bosnu 1878. godine, ova džamija bila u solidnom stanju. Od te godine pa do 1909. godine džamija je bila izložena konstantnom propadanju. Nezadovoljni takvim stanjem džamije, grupa gradačačkih muslimana pokrenula je akciju obnove džamije, a Kotarsko vakufsko povjerenstvo u Gradačcu 17. juna 1891. godine

²⁰⁵ Detaljnije o džamiji Husejniji vidi: Nusret Kujraković, *Husein-kapetanova džamija i džemat Husejnija u Gradačcu*, monografija povodom 180. godišnjice od izgradnje, Medžlis Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 2006.

²⁰⁶ Husnija Kamberović, nav.čl., str. 361.

taj njihov zahtjev dostavilo je Zemaljskom vakufskom povjerenstvu za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu.²⁰⁷

Kadija Mustafa ef. Dubinović²⁰⁸ je 7. maja 1892. godine proslijedio 2. maja 1892. zaprimljenu obnovljenu molbu građana Zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu. Od mjeseca maja do septembra 1892. godine vođena je intenzivna diskusija o potrebi obnove tvrđavske džamije između Zemaljskog vakufskog povjerenstva u Sarajevu, Kotarskog vakufskog povjerenstva u Gradačcu, Zemaljske vlade u Sarajevu, Kotarskog ureda u Gradačcu, okružne vlasti u Tuzli i grupe gradačačkih muslimana - inicijatora akcije obnove džamije. U konačnici, akcija obnove i rekonstrukcije završena je neuspjehom.

Nakon 16 godina, odnosno krajem aprila 1908. godine, Gradačaćanin po imenu Ali-beg Gradašević H. Alibegović, u okviru pregovora vođstva Muslimanskog autonomnog pokreta i Zemaljske vlade ponovo je aktualizirao pitanje obnove džamije u tvrđavi. Sredinom 1909. godine, Zemaljska vlada je definitivno odbila mogućnost izgradnje nekadašnje džamije u tvrđavi, koja je, kako tvrdi Zemaljska vlada, za vrijeme osmanske vlasti služila samo za vojnu posadu i da danas nema potrebe da se ona ponovo gradi pored već postojećih džamija u njenoj neposrednoj blizini. Početkom 20. stoljeća neuspješno je završena priča o obnovi Sultan Fatih Mehmed-hanove džamije u tvrđavi.²⁰⁹

Oko ove džamije formirao se i prvi gradačački džemat Kala-džemat ili Gradski džemat, koji je obuhvatao vojnu posadu tvrđave i stanovništvo gradske/tvrđavske mahale-Kala' mahalesi.

U razdoblju od 1891. do 1909. godine džemat je brojao između 200 i 300 kuća. Ovaj džemat je od oko 1835. godine koristio dva vjerska objekta: Tvrđavsku džamiju i Begefendića džamiju/mesdžid, koja je bila sagrađena na mjestu današnje Reuf-begove džamije. S obzirom na višestoljetno postojanje i rad džamije, veliki broj imama je obavljao u njoj vjersku službu.²¹⁰ Do danas su poznata imena samo nekih od njih i ovdje ih navodimo kako slijedi: Mehmed-halifa, od prije 1711. do smrti 1726/1727. godine, Hasan-halifa, sin Mehmeda-halife, od 1726/1727. godine. Husejn, sin Mustafe, 1803/1804.²¹¹ Hafiz Osman Sadiković, nepoznato od kada pa do smrti 1874. godine, Mula

²⁰⁷ O organizaciji Islamske zajednice vidi: *Ustavi Islamske zajednice*, priredio Muhamed Salkić, El-Kalem, Sarajevo, 2001.

²⁰⁸ Kadija: šerijatski sudija. Teufik Muftić, nav.dj., str. 1208. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 378.

²⁰⁹ Detaljnije o ovome vidi: Husnija Kamberović, nav.čl., str. 254-263.

²¹⁰ Mahmut Traljić, nav.dj., str. 5.

²¹¹ Halifa: izvorno ova riječ označava izabranog vjerskog poglavara svih muslimana u svijetu. U prvim stoljećima Osmanske carevine ovaj izraz se koristio iza imena vjerskih službenika na koje je šejhu-l-islam prenio imamsku službu. U ovom slučaju riječ -halifa- znači zastupnik šejhu-l-islama u vjerskim stvarima u određenom mjestu u državi. Abdulah Škaljić, nav.dj., str. 304.

Ahmed Tufekčić, od 1874. do 1878. godine, imam - većil malodobnog Osmana Sadikovića, koji je naslijedio imamet od umrlog oca hafiza Osmana, stupio bi na dužnost nakon punoljetnosti.

OBILJEŽAVANJE 300 GODINA OD PRVOG SPOMENA TVRĐAVSKE DŽAMIJE

Ove, 2011. godine, navršava se 300 godina od prvog spomena ove džamije 1711. godine u dosadašnjim dostupnim arhivskim izvorima i literaturi. Tim povodom, u okviru manifestacije *Dani islamske duhovne kulture u Gradačcu*, u organizaciji Medžlisa Islamske zajednice Gradačac, na Dan džamija 7. maja 2011. godine održana je javna tribina pod nazivom *Džamije u historiji Bošnjaka*. Na tribini su izlagali dr. Ismet Bušatlić, dekan Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, dr. Nusret Isanović, mr. Rusmir Djedović i mr. Nusret Kujraković. Bušatlić i Isanović akcentirali su estetskoumjetničke i arhitektonske aspekte džamije, kao i opći odnos Bošnjaka prema džamiji. Djedović je problematizirao postojanje stare uz novoizgrađenu džamiju u jednom džematu na području Tuzlanskog kantona, a Kujraković je prikazao kratak historijat porušene Sulan Fatih Mehmedhanove džamije u kompleksu gradačačke tvrđave i naznačio potrebu njene rekonstrukcije. Na prijedlog Nusreta Kujrakovića, usaglašeni su i usvojeni sljedeći zaključci:

1. Djela islamske arhitekture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini čine značajan dio kulturnohistorijskog graditeljskog naslijeđa Bosne i Hercegovine. Izuzetan je njihov umjetnički i arhitektonski značaj u našoj islamskoj i bosanskoj kulturi, umjetnosti i arhitekturi. Mnoga od tih remek djela su u lošem stanju i prijeti im mogućnost postupnog nestanka, a mnoga su u ranijem periodu potpuno uništena. Na temelju toga, naglašena je potreba njihove obnove, revitalizacije, rehabilitacije i rekonstrukcije. Ukazano je na današnji problem poricanja vjerskog, estetsko-umjetničkog i duhovno-povijesnog realiteta islamske tradicionalne umjetnosti koji je zahvatio i sakralnu arhitekturu muslimana u Bosni i Hercegovini. Sve je više novoizgrađenih džamija čiji je prostor desakraliziran i deestetiziran, lišen ljepote i duhovnosti. Naglašava se važnost oživljavanja svijesti o kulturnim, umjetničkim i historijskim vrijednostima muslimana u Bosni i Hercegovini.
2. Ističe se važnost djela islamske arhitekture i umjetnost u Gradačcu. Gradačac spada u red onih gradova u kojem su u krugu od 400 metara smještena: dva nacionalna spomenika Bosne i Hercegovine - graditeljske cjeline Stari grad i džamija Husejnija, zatim Murat-kapetanova medresa i Gradaševića kuća. U saradnji sa nadležnim državnim i vjerskim

institucijama, potrebno je sačiniti projekte njihove zaštite, revitalizacije i rehabilitacije. Posebno se akcentira da budući građevinski zahvati na ovom prostoru prilikom uređenja gradačačkog trga moraju uvažavati ovu činjenicu i prilagoditi svoju arhitekturu već postojećim objektima kako bi bilo spriječeno narušavanje estetsko-umjetničke i ambijentalne vrijednosti ukupnog prostora oko gore navedenih objekata.

3. Nužno bi bilo pokrenuti akciju obnove/rekonstrukcije srušene Sultan Fatih Mehmed-hanove džamije u gradačačkoj tvrđavi. Njenom rekonstrukcijom povratio bi se autentični izgled i sadržaj graditeljske cjeline Stari grad, nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine.
4. Podržava se pokrenuti projekat rekonstrukcije i rehabilitacije Husein-kapetanove džamije (Husejnije) u Gradačcu, nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine.
5. Nužno je zaštititi i sačuvati od propadanja i rušenja stare džamije uz novoizgrađene džamije u većem broju džemata u Bosni i Hercegovini. One imaju historijsku, estetsko-umjetničku i kulturnu vrijednost u islamskoj i bosanskoj kulturi, umjetnosti i arhitekturi. Njihove funkcioniranje treba posebno osmisliti.

INICIJATIVA GRAĐANA ZA REKONSTRUKCIJU DŽAMIJE

Na spomenutoj javnoj tribini pokrenuta je inicijativa građana za rekonstrukciju porušene Sultan Fatih Memed-hanove džamije u gradačačkoj tvrđavi. Usvojen je sljedeći tekst Inicijative:

*Mi, učesnici javne tribine pod nazivom **Džamije u historiji Bošnjaka**, održane u Gradačcu 7. maja 2011. godine, smatramo da kulturna baština predstavlja važan segment u života jednog naroda i svojevrsan je historijski prikaz njegovog historijskog razvoja. **Sultan Fatih Mehmed-hanova džamija** u tvrđavi važan je dio graditeljskog sakralnog naslijeđa Bošnjaka, ali i sastavni, ali trenutno nedostajući dio graditeljske cjeline Stari grad, koji je proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Rekonstrukcija džamije na nekadašnjem mjestu povratila bi Starom gradu njegov prethodni autentični izgled i uvećala njegovu kulturnohistorijsku i orijentalnu ambijentalnu vrijednost. Povrh toga, kulturnohistorijska vrijednost i značaj ove džamije, kao državne/carske i prve džamije u Gradačcu, izuzetno je velika. Također, nemjerljiva je njena uloga i doprinos u odgoju i obrazovanju mnogih generacija Bošnjaka i njihovom međusobnom upoznavanju, zbližavanju i ujedinjavanju. Ove, 2011. godine, navršava se 300 godina od prvog njezinog spomena u istraženim arhivskim izvorima.*

Povodom tog značajnog jubileja i nakon 120 godina (1891-2011), u povoljnim novonastalim društvenim prilikama, pokrećemo ovu inicijativu za

*njenu ponovnu izgradnju. Pokrećemo je baš na **Dan džamija 7. maj 2011.**, simbolično se vezujući za naše vrijedne i hrabre pretke koji su **7. maja 1892.** inicirali istu akciju. Nastavljajući njihovu započetu, a nedovršenu akciju, iskazujući protivljenje onima koji su 7. maja 1993. porušili Ferhadiju i Arnaudiju u Banja Luci, iskazujemo opredijeljenost da gradimo, ne da rušimo, zalažući se za suživot i religijsku toleranciju među narodima u Bosni i Hercegovini uz međusobno uvažavanja i poštivanje.*

Ovu inicijativu dostavljamo svim nadležnim državnim i vjerskim institucijama i tražimo od njih da poduzmu konkretne korake s ciljem njene realizacije u doglednoj budućnosti.

Na dan tribine Inicijativu su potpisali: prof.dr. Ismet Bušatlić, dekan Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, prof.dr. Nusret Isanović, Husein ef. Kavazović, muftija tuzlanski, mr. Nusret ef. Kujraković, Ishak ef. Kavazović, predsjednik Medžlisa, mr. Fadil Imširović, načelnik općine Gradačac, Hasan Nezić, Edis Dervišagić, predsjedavajući OV, Halil Nezić, Enir Šakić, mr. Mustafa Prljača, Omer Hećimović, Senad Vuković, Hajrudin Mehanović, mr. Esad Sarajlić, Salih Smajlović, Bejamin Bajraktarević, direktor Zavoda za zaštitu i korištenje kulturnohistorijskog i prirodnog naslijeđa TK, mr. Rusmir Djedović, mr. Kemal Nurkić, mr. Nedim Rabić, Ferida Bušatlić, Admir Terzić, Nisad Drndić, Halil Subašić, Emir ef. Smajlović, Mujo ef. Durmišević, Nermin ef. Unkić, Izudin ef. Mešanović, Muharem ef. Djedović, Džemal Delić, Edin Omeragić, Memedalija Smajlović, Subhija Smajlović, Bahrudin Ahmetagić, Ahmet Mehić, Tasin Okić, Ismet Okić, Huso Jakeškić, Safet Ramić, Hasib Rabić, Esad Zukić, Abdulah Udvinčić, Hasan Huskić, Šefik Haseljić, Amra Rabić, Mahira Rabić, Bahrija Kujraković, Mediha Kujraković, Redžep Delić, Hajro Pezerović, Behija Durgutović, Suada Duraković, Adila Durmišević, Elmedina Unkić i Abdulah Isanović. Radi realizacije ove inicijative, u prvoj fazi, bilo bi nužno animirati širu javnost i nadležne vjerske i državne institucije i ustanove, izraditi slikovnu rekonstrukciju mogućeg izgleda džamije, postaviti info-pano u Starom gradu sa osnovnim informacijama o džamiji i osmisliti njeno funkcioniranje.

IZVORI I LITERATURA

- Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac
- Fajić Zejnil, *Tabelarni pregled hidžretskih godina preračunatih u godine nove ere*, Sarajevo, 1982.
- Hammer von Joseph, *Historija Turskog Osmanskog Carstva 1.*, Zagreb, 1979.

- Handžić Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Kamberović Husnija, *Sudbina džamije u Gradačačkoj tvrđavi i pokušaj njene obnove 1891-1909. godine, Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, Sarajevo, 2000.
- Kujraković Nusret, *Husein-kapetanova džamija i džemat Husejnija u Gradačcu*, monografija povodom 180. godišnjice od izgradnje, Medžlis Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 2006.
- Muftić Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, III izdanje, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, peto izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1985.
- Traljić Mahmut, *Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu*, Gradačac, 1974.
- *Ustavi Islamske zajednice*, priredio Salkić Muhamed, El-Kalem, Sarajevo, 2001.

Elvis BEĆIROVIĆ, prof.

90 GODINA HUSINSKE BUNE 1920-2010.

Apstrakt:

Ovaj rad govori o Husinskoj buni kao najvećem radničkom i socijalnom buntu bh. radništva. Bio je to štrajk i oružani otpor rudara rudnika uglja "Kreka" zbog Vladinog kršenja sporazuma o visini rudarskih nadnica. Učešće u ovoj buni uzelo je preko sedam hiljada radnika, a glavni organizator bila je tada još legalna Komunistička partija preko Saveza rudara na čijem se čelu nalazio istaknuti predratni tuzlanski radnički i sindikalni aktivista Mitar Trifunović Učo.

Zbog represalija monarhističke vlasti koje su prethodile generalnom štrajku rudara od 21. do 28. decembra 1920. godine, 300 rudara je iseljeno iz tuzlanske četvrti Kreka, te su se povukli sa štrajkačkim odborom u tuzlansko prigradsko naselje Husino. Njihov otpor je u krvi ugušen i to osam dana nakon pobune.

Svi učesnici su pohapšeni, njih 350. U optužnici, koja je uslijedila godinu dana kasnije, jedan od glavnih aktera pobune, husinski rudar Jure Kerošević, optužen za ubistvo žandara, osuđen je na smrt vješanjem, a ostali učesnici bune na dugogodišnje zatvorske kazne.

Protiv ovog suđenja i optužnice prema Keroševiću, u tadašnjoj Kraljevini SHS ali i u inostranstvu, vođena je velika akcija radničke solidarnosti, pa su monarhističke vlasti bile prinuđene da smrtnu kaznu Juri Keroševiću preimenuju na 20 godina teške robije.

Cilj ovog rada je da u kraćim crtama prikaže društveni ambijent prvih godina nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nakon kraja Prvog svjetskog rata, ekonomsku situaciju u zemlji, uzroke, tok i završetak Husinske bune, te posljedice koje je ona ostavila na istoriju radničke klase i na istorijska zbivanja uopšte u Tuzli i BiH.

Ključne riječi: Husinska buna, Tuzla, BiH, Kraljevina SHS, rudnik, radnička klasa, štrajk, Zemaljska vlada, Jure Kerošević, Dimitrije Grudić, KPJ.

I UVODNE NAPOMENE

Kraj Prvog svjetskog rata BiH i tuzlanski kraj dočekali su sa velikim ekonomskim problemima izazvanim prije svega vođenjem ratnih operacija u

graničnom pojasu sa Srbijom i Crnom Gorom 1914. i 1915. godine. Veliki broj bh. vojnih obveznika bio je uključen u vojsku Austrougarske monarhije, a nemali broj ih je izgubio život širom evropskih frontova (Galicija, Bukovina, Drava, Soča). Veliki broj ratne siročadi, manjak radne snage kao i potpuna anarhija u prvim godinama vlasti nove države Kraljevine SHS, u periodu od 1918. do 1924. godine, agrarna reforma - sve ovo je imalo za posljedicu katastrofalnu ekonomsku situaciju u BiH, glad i neimaštinu, a povrh svega i izuzetno visok procenat nepismenog stanovništva. Čak 87% stanovništva BiH nije znalo da čita i piše.

Nova vlast Kraljevine SHS na čelu sa srpskom dinastijom Karadorđević, nije se puno razlikovala od većine dinastičkih režima tadašnje Evrope. To su naizgled bile parlamentarne demokratije, međutim kasnije, sredinom 20-tih godina prošlog vijeka, ove države će postati manje-više totalitarne, reakcionarne i diktatorske tvorevine (**Musolini** u Italiji, **Horti** u Mađarskoj, kralj **Zogu** u Albaniji, kralj **Karol II** i kasnije **Antonescu** u Rumuniji, car **Boris III** u Bugarskoj, vojna hunta **Metaksasa** u Grčkoj).

Ne treba zanemariti ni uticaj Oktobarske revolucije 1917. godine na revolucionarno-radničke pokrete širom Evrope.

Vlast Kraljevine SHS za prvih godina nije uspjela značajnije stabilizovati prilike u zemlji, država je bila duboko podijeljena na velikosrpski unitaristički blok (Demokratska stranka, Radikalna stranka) i federalistički blok (Hrvatska republikanska seljačka stranka). Vladalo je opšte bezakonje i anarhija, naročito u Istočnoj Bosni i Sandžaku. Zemlja je bila bez ustava, a kralj-regent **Aleksandar I Karadorđević** nije krio diktatorske ambicije.

Na prvim parlamentarnim izborima u Kraljevini SHS održanim 28. novembra 1920. godine u prividno demokratskoj atmosferi, najviše glasova osvojili su Demokratska stranka - DS sa 92 mandata, Radikalna stranka - RS sa 91 mandatom, Komunistička partija Jugoslavije - KPJ sa 58 mandata, Hrvatska pučka republikanska stranka - HPRS sa 50 mandata, Zemljoradnička stranka - ZS sa 30 mandata, Slovenska ljudska stranka - SLS sa 27 mandata, te Jugoslavenska muslimanska organizacija - JMO sa 24 mandata.

Konstituisanje nove vlasti teklo je sporo, a ekonomska situacija se dodatno usložnjavala. Sve fabrike su bile u većini slučajeva u vlasništvu stranog kapitala, nova država još nije bila monetarno suverena (tek će 1923. godine dinar postati zvanična valuta nove države), banke su bile u stranom vlasništvu a država nije imala vlastitu ekonomsku strategiju, uvoz je bio izrazito visok a izvoz neznatan, država se zaduživala stranim kreditima i sve to je imalo za posljedicu pad životnog standarda radnika i loše uslove rada u fabrikama i rudnicima.

Sindikalni pokret u BiH, a naročito u Tuzli bio je tek u formiranju. Veliki doprinos razvoju sindikata i zaštite radničkih prava u Tuzli bilo je formiranje Radničko sportskog društva "Sloboda" 1919. godine, kroz koje se radnički pokret razvijao, solidarišući se sa ugroženom radničkom klasom širom nove države.

Glavni ekonomski subjekat koji je zapošljavao radništvo u tuzlanskom kraju početkom prošlog vijeka, bio je Rudnik mrkog uglja "Kreka". Ovaj rudnik je 1885. godine otvoren od tadašnjih austrougarskih vlasti, budući da su Tuzla i njena okolina ležali na velikim zalihama mrkog uglja potrebnog za rad industrije u BiH. Vremenom se rudnik širio zahvaljujući projektima mladih inženjera koji su u Tuzlu stizali iz čitave crno-žute Carevine.

Kraj Prvog svjetskog rata rudnik "Kreka" je dočekaao bez radne i stručne snage. Zbog toga je vlast bila prisiljena dovesti nove rudare za tuzlanske rudnike. Budući da je Slovenija poslije Prvog svjetskog rata imala višak rudara, jer su neki rudnici zatvoreni, nekih stotinu slovenačkih rudara došlo je u Tuzlu 1919. godine. Slovenački rudari su u Tuzli primljeni sa velikom dobrodošlicom, a neki njihovi potomci i danas žive u tuzlanskom naselju Kreka.

II POČETAK HUSINSKE BUNE

Početak 1920. godine nije obećavao ništa dobro za tuzlanske komorate. Cijena rada, to jest rudarska nadnica je strmoglavo padala, uslovi rada u rudnicima bili su katastrofalni, zdravstvena zaštita rudara bila je također slaba, rastle su cijene osnovnih prehrambenih potrepština.

Unatoč ovakvoj lošoj ekonomskoj situaciji, Zemaljska vlada u Sarajevu nije se puno obazirala na težak položaj tuzlanskih rudara. Čak je poslala "Pravilnik", tačnije nepravedni tarifni ugovor Povjereništvu za socijalnu politiku u Sarajevu 16. januara 1920. godine. Već prije ovog dopisa Pokrajinsko radničko sindikalno vijeće za BiH i Crnu Goru uputilo je zahtjev za povećanje plata Rudarskom odsjeku Zemaljske vlade 28. oktobra 1919. godine.

Tokom cijele 1920. godine trajali su dugi i mukotrpn pregovori između vlasti i rudara, međutim dogovora nije bilo. Tadašnji načelnik Sreskog načelstva **Todorović** izvještava Zemaljsku vladu o pripremi opšteg štrajka rudara u BiH. Vlada u Sarajevu daje upute u slučaju štrajka ili pasivnog držanja rudara, da se po kratkom postupku pritvore i protjeraju radničke i sindikalne vođe. Također, sreske vlasti u Tuzli su imale informaciju da će iza eventualnog štrajka stajati istaknuti kadrovi tada još uvijek legalne KPJ. Zbog toga, policijski načelnik Tuzlanskog sreza

Dimitrije Grudić, inače u familijarnom srodstvu sa ministrom unutrašnjih dela Kraljevine SHS Miloradom Draškovićem, šalje depešu Zemaljskoj vladi u Sarajevu u kojoj između ostalog stoji: "*Pozvao sam sebi komunističke vođe i saopštio im sa njihovim potpisom da će oni lično odgovarati ako radnici budu koristili nasilna sredstva*".²¹²

U ljeto 1920. godine, pokrajinska vlast je odgovorila represalijama te je u rudarskim centrima Tuzla, Zenica, Kakanj i Breza naredila izbacivanje rudarskih porodica iz radničkih stanova. Situacija se dodatno zakomplikovala najavom generalnog štrajka rudara BiH za 21. decembar 1920. godine. Pošto je štrajk visio u zraku, policijska vlast Tuzlanskog sreza je na silu pokušala da spriječi obustavu rada u tuzlanskom rudniku, te je štrajk zvanično zabranjen a svakom štrajkaču je uručen otkaz. Budući da se većinom radilo o štrajkačima rodom iz Slovenije, vlast je naredila njihovu deportaciju u Sloveniju. Međutim, slovenački rudari su zahvaljujući solidarnošću rudara sa Husina zbrinuti po kućama svojih rudarskih kolega. Inače, Husino i Morančani su bili sela sa većinskim katoličkim življem. Husino se nalazi zapadno od Tuzle i udaljeno je od grada 8 km.

Ova akcija solidarnosti husinskih rudara dodatno je razbjesnila vlast u Tuzlanskom srezu, te je hitno na Husino poslana žandarmerijska patrola sa ciljem da se na silu istjeraju Slovenci iz kuća husinskih domaćina - rudara.

Rudari iz sela Husino, Morančani, Ljubače, Lipnica, Par Selo i Pasci agitovali su na običan svijet protiv vlasti i žandara. Žandarska patrola poslana na Husino brojala je 20 ljudi (12 žandara i 8 policista). Oni su na Husino stigli u ranim poslijepodnevnim satima, ne očekujući nikakav oružani otpor. U obostranoj pucnjavi koja je uslijedila ubijen je jedan žandar, a jedan žandarski narednik i dva policista su zarobljeni. U kasnijem sukobu život je izgubio jedan rudar, a dva žandara su ranjena.

III REAKCIJA VLASTI I SLOM HUSINSKE BUNE

Na vijest o incidentu na Husinu odmah je reagovao policijski načelnik Tuzlanskog sreza Dimitrije Grudić, koji je zatražio hitnu intervenciju Vojske Kraljevine SHS. 27. decembra 1920. godine, Zemaljska vlada traži od komande Bosanske divizijske oblasti u Sarajevu hitnu intervenciju vojske u Tuzli. U skladu sa ovim zahtjevom, u Tuzlu je poslana jedna četa pješadije sa mitraljeskim odjeljenjem, a sve u cilju kako je u depeši rečeno "*povraćaja i održanja reda, koji je jako poremećen usled oružanog sukoba između radnika-štrajkača iz okolnih sela i žandarmerije*". U noći 27. na 28.

²¹² Božo Madžar, "Generalni štrajk rudara u BiH i Husinska buna 1920. ", "Univerzal" Tuzla i Regionalni istorijski arhiv Tuzla, Tuzla, 1984., str. 175.

decembar 1920. godine, rudari sa Husina naoružani sa nekoliko lovačkih pušaka i revolvera, sa sjekirama i vilama, dočekali su vojno-policijsku kaznenu ekspediciju.

Husinska buna je u krvi ugušena, oko 500 rudara je uhapšeno a 35 ih je izgubilo život. Kraljevska vojska, to jest oficiri, nisu bili za izvođenje većih represivnih mjera prema štrajkačima. Zato je civilna vlast na čelu načelnikom Grudićem angažovala paravojnu dobrovoljačku jedinicu "Narodnu gardu", koja je surovo postupala prema uhapšenim rudarima.

IV ODNOS DOMAĆE I STRANE ŠTAMPE PREMA HUSINSKOJ BUNI

Cjelokupna režimska buržoaska štampa dreknula je kao bijesna na štrajk rudara u BiH. Dnevni listovi "Jugoslavenski list", "Narodno jedinstvo", "Sloboda", kao režimski listovi, donose tekstove o neuspjehu bh. rudara, njihovim neopravdanim zahtjevima, te zahtjevima za drakonskim kaznama kolovođama štrajka i bune.

S druge strane, komunistička štampa i listovi ljevičarske uređivačke politike daju veliki prostor štrajkačima i njihovim opravdanim zahtjevima, te posebno ukazuju na nemanje sluha od strane vlasti da se riješe rudarski problemi. Naročito je agilna KPJ sa svojim istaknutim članovima u BiH, **Mitrom Trifunovićem Učom** i **Đurom Đakovićem**. Pokrenuta je široka međunarodna sindikalna kampanja za oslobađanje uhapšenih rudara.

Tadašnji mladi novinar - urednik zagrebačke "Nove Evrope", **Miroslav Krleža**, učinio je dosta na upoznavanju domaće i strane javnosti o pravom stanju stvari, te o istinskim uzrocima generalnog štrajka rudara u BiH i izbivanja Husinske bune. 1922. godine, na sudskom procesu u Tuzli, osuđeno je 350 husinskih rudara na višegodišnje zatvorske kazne. Jedan od vođa Husinske bune **Jure Kerošević**, osuđen je zbog ubistva žandara na smrt vješanjem, a ostali učesnici bune na višegodišnje robije (kao naprimjer rudarski lider **Karlo Železnik**).

Zahvaljujući medijskoj i političkoj kampanji, te međunarodnom pritisku na pravosuđe Kraljevine SHS, smrtna kazna rudaru Keroševiću preimenovana je na dvadesetogodišnju robiju.

V ZAKLJUČAK

Treba posebno istaknuti posljedice Husinske bune na kasnija društvena zbivanja u Tuzli i BiH. Tadašnji monarhistički režim shvatio je da je situacija ozbiljna te je povećao pritisak na vođe tadašnjih radničkih

sindikata, a naročito je represivno djelovao prema aktivistima i članovima KPJ.

Već 29. decembra 1920. godine, donesena je "Obznana" a u ljeto 1921. godine nakon atentata na ministra unutrašnjih dela Kraljevine SHS **Milorada Draškovića** u Delnicama (Slovenija) od strane atentatora **Alije Alijagića**, uslijedila je i vladina energična reakcija novim zakonom "Zakon o zaštiti države" kojim se KPJ-u zabranjuje rad kao parlamentarnoj političkoj stranci. KPJ će u narednom vremenskom periodu 1921-1941, dakle punih 20 godina, djelovati u potpunoj ilegalni.

Na lokalnom tuzlanskom planu, Husinska buna će Tuzli dati u narednim decenijama istaknuti, naročito tokom Drugog svjetskog rata, radničko-revolucionarni i politički lijevi background koji je ovaj grad zadržao do današnjih dana.

Iako je socijalistička historiografija Husinsku bunu definisala kao prvenstveno klasni sukob vladajuće buržoazije i potlačene radničke klase, neki istoričari mlađe generacije Husinsku bunu definišu i kao nacionalni sukob, budući da su rudari učesnici bune bili listom Hrvati i Bošnjaci, a žandari isključivo Srbi.

Kako god da bilo, Tuzla i njeni građani su i dan danas ponosni na svoje pretke koji su prije ravno 90 godina započeli borbu, prije svega za život dostojan čovjeka. Zaštititni znak Husinske bune je figura husinskog rudara, rad vajara **Ivana Sabolića** urađenog 1956. godine (spomenik se nalazi u parku BKC-a u Tuzli).

1980. godine, tadašnja Televizija Sarajevo je snimila dugometražni igrani film na temu Husinske bune, a glavne uloge su igrali doajeni bh. glumišta **Dragan Jovičić** u ulozi Jure Keroševića i **Vlado Kerošević**, današnji dekan Akademije scenskih umjetnosti u Tuzli, inače i sam rođen na Husinu.

Prošle godine, tačnije u decembru 2010. u galeriji "Ismet Mujezinović" u Tuzli održan je naučni skup na temu "90 godina Husinske bune 1920-2010.", u organizaciji Opštine Tuzla, Arhiva Tuzlanskog kantona i Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta u Tuzli. Uz zapažene referate na temu Husinske bune, na ovom skupu je promovisana i prigodna brošura o Husinskoj buni.

KORIŠTENA LITERATURA:

1. Dr. Božo Madžar, "Generalni štrajk rudara u BiH i Husinska buna 1919", "Univerzal" Tuzla i Regionalni istorijski arhiv Tuzla, Tuzla, 1984.
2. "Enciklopedijski istorijski leksikon", "Interpres" Beograd, 1970.

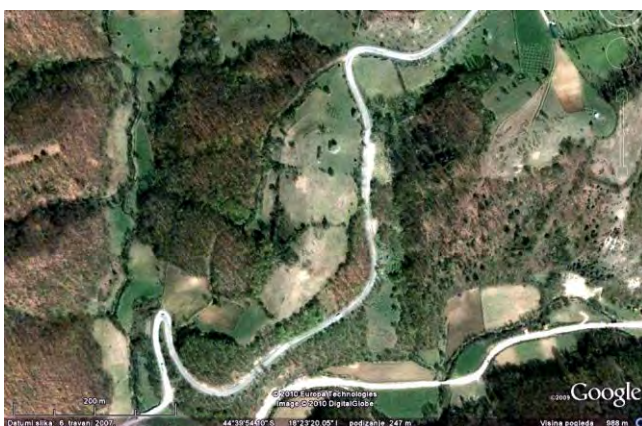
Edin ŠAKOVIĆ, prof.

ARNAUTSKO BRDO U GORNJOJ ORAHOVICI KOD GRAČANICE: PRAHISTORIJSKA GRADINA I ANTIČKO NALAZIŠTE

Sažetak: Lokalitet Arnautsko brdo nalazi se u selu Gornja Orahovica kod Gračanice. U arheološkoj literaturi je evidentiran kao nalazište iz prahistorijskog i antičkog doba, ali bliže kulturno i hronološko određenje i detaljniji podaci o samom lokalitetu nisu dati. Uvidom u keramički materijal prikupljen na ovom lokalitetu, ustanovljeno je da on pripada razdoblju kasnog brončanog doba i da se može svrstati u kulturnu grupu Vis-Pivnica. U ovom radu se objavljuju i podaci o danas izgubljenoj ostavi rimskog novca pronađenoj na istom lokalitetu.

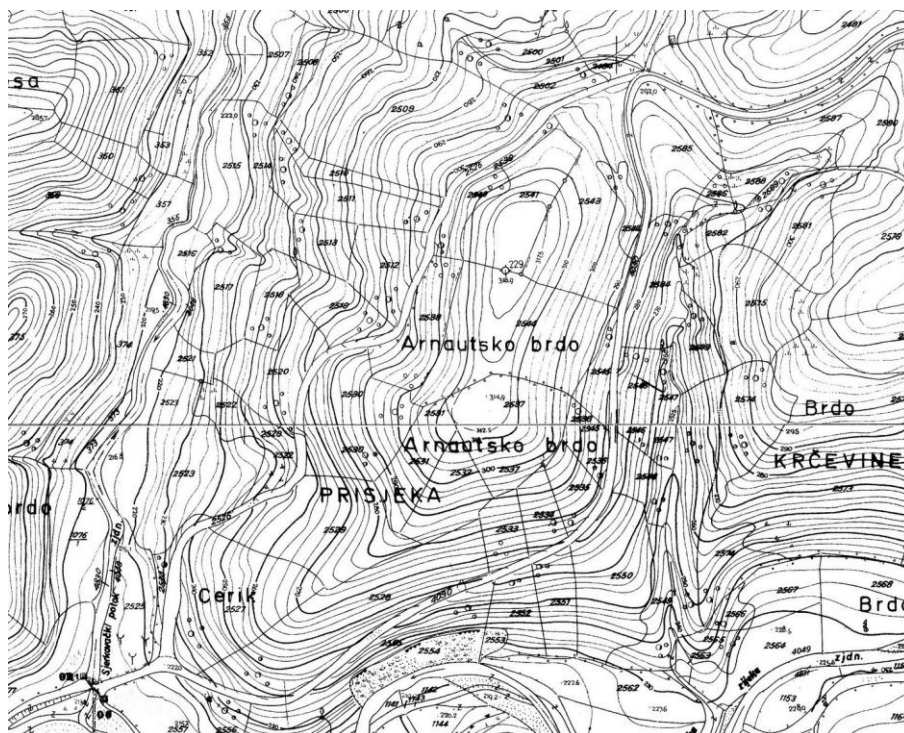
Ključne riječi: Arnautsko brdo, Gornja Orahovica, Gračanica, prahistorijska gradina, grupa Vis Pivnica, antičko nalazište, ostava rimskog novca.

Lokalitet Arnautsko brdo predstavlja uzvišenje dosta strmih strana, koje se uzdiže iznad sastava Rašljevske rijeke i Sjerkovačkog potoka, između Donje Orahovice (zaseoka Rijeka) i Gornje Orahovice. Uz njegove južne, jugoistočne i istočne padine uspinje se dionica regionalnog puta Donja Orahovica – Falešići – Srebrenik (R461a).

Slika 1 - Gradina Arnautsko brdo - satelitski snimak (Google Earth)

Sami vrh uzvišenja predstavlja dosta široku i blago valovitu zaravan, pretvorenu u livadu i obradivo zemljište, dok su strme padine većim dijelom obrasle šumom i šikarom. Pristup platou je najlakši iz pravca sjevera, odnosno sjeveroistoka, gdje se Arnautsko brdo prijevojem veže za susjedno uzvišenje. Pored naziva Arnautsko brdo, pod kojim je lokalitet označen na katastarskim planovima, susreću se još i nazivi: Arnautovo brdo, Bilalovo brdo i Prisjeka (sl. 1 – 3).²¹³

Slika 2. Gradina Arnautsko brdo - topografsko-katastarski plan

Prvi nalazi na Arnautskom brdu su zabilježeni 1954. godine, kada je jedan zemljoradnik izorao ostavu rimskog novca. Par desetljeća kasnije za ovo se nalazište zainteresirao Branko Vajić, prosvjetni radnik i arheolog-amater iz Gračanice, rukovodilac zavičajne zbirke u nastajanju, koji je dugi niz godina istraživao najstariju prošlost gračaničkog kraja. Vajić je u periodu od 1979. do 1983. godine više puta obišao lokalitet Arnautskog brda, prikupljajući površinske nalaze keramike, te informacije od mještana,

²¹³ Na katastarskom planu 1:2.500, sekcije 6 H 21-14 i 6 H 21-24 toponimom *Prisjeka* su označene jugozapadne padine tog brda i kompleks zemljišta u njenom podnožju na sjeverozapadu, u pravcu Sjerkovače. U *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*, (tom II, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988., 105), ovaj lokalitet je evidentiran kao "Bilanovo brdo" – vjerovatno je u pitanju štamparska greška.

vlasnika zemljišta i svjedoka koji su bili prisutni pri pronalasku novca 1954. godine.²¹⁴

Slika 3 - Gradina Arnautsko brdo, pogled sa sjeveroistoka

Na Vajićev nagovor, 31. maja 1981. godine, lokalitet je posjetio i Branko Belić, kustos-arheolog muzeja u Doboju, koji je prikupio više nalaza keramike i zaključio da se primarno radi o prahistorijskom lokalitetu, naseljenom kasnije i u antičko doba. Ubrzo nakon toga, lokalitet je obišla i dr. Milica Kosorić, iz Muzeja istočne Bosne u Tuzli, koja je poduzela probno sondažno iskopavanje. Keramički materijal prikupljen tom prilikom, pouzdano je datiran u prahistorijsko razdoblje, ali su pronađeni primjerci bili nedovoljno tipični i kao takvi nedostatni za bliže hronološko i kulturno određenje.

Slika 4. i 5. Gradina Arnautsko brdo - plato gradine

Rezultati tog istraživanja nisu objavljeni, izuzev kraće natuknice u *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*, koju potpisuje Milica Kosorić i

²¹⁴ Vajićeve opširne bilješke o tome su sačuvane u njegovoj ostavštini u zavičajnom fondu Narodne biblioteke "Dr. Mustafa Kamarić" u Gračanici.

u kojoj se ističe da je nalazište "bliže neodredivo" (Arheološki leksikon BiH, II, 105). U naredne dvije godine nakon spomenutih istraživačkih radova, Branko Vajić je i dalje posjećivao Arnautsko brdo, pronasavši više novih ulomaka keramike, koji su tako dospjeli u zavičajnu muzejsku zbirku u Gračanici. U maju 2010. godine, te martu i aprilu 2011. godine, autor ovog teksta je u više navrata obišao lokalitet i na manjoj parceli oranice, na sjeverozapadnoj strani, prikupio više površinskih nalaza keramike. Na osnovu njih, te uvidom u keramički materijal u zavičajnoj muzejskoj zbirci u Gračanici, mogu se ipak dati neki određeniji zaključci o samome nalazištu.

Slika 6 i 7. Keramički nalazi

Najveći broj pronađenih fragmenata keramike pripada prahistorijskom periodu. Radi se o ulomcima posuda načinjenih slobodnom rukom od pjeskovite zemlje, čija boja varira od crvenkaste, žućkasto-smeđe i svijetlo-smeđe pa sve do tamno-sive i crne boje. Ornamenti su izvedeni u vidu pravolinijskih i kosih crta, te valovitih i cik-cak linija (sl. 6 i 7). Javljaju se i motivi u vidu zareza, a na jednom fragmentu se zapaža ukras nastao utiskivanjem uzice u posudu prije pečenja. Obodi su većinom razgrnuti, ukrašeni plastičnom trakom s otiscima, a pronađen je i fragment uvučenog oboda ukrašenog plitkim kosim kanelurama (tzv. turbanski obod).

Ornamentalni motivi keramike sa gradine Arnautsko brdo pokazuju najveći stupanj sličnosti su keramikom ostalih gradina u bližoj i široj okolini, poput Vuknića u Gračanici (KOSORIĆ, 1980: T-X, 59, 59a, 61), Tulovića kod Banovića (KOSORIĆ, 1980: T-XI, 66) i Stupara kod Lukavca (KOSORIĆ, 1980: T-XII, 75), a također i poznatih nalazišta Vis kod Dervente i Pivnica kod Odžaka (BENAC, 1962: T-I; ČOVIĆ, 1965: T-III). Hronološki, ova keramika potječe iz mlađe faze kasnog brončanog doba, a u kulturnom pogledu pripada grupi gradinskih naselja Vis-Pivnica, koju je izdvojio Borivoj Čović još 1965. godine, nazvavši je po dva najpoznatija i najranije istražena lokaliteta na prostoru između rijeka Bosne i Ukrene

(ČOVIĆ, 1965: 86; 1988: 21; 1988a: 102). Kao što je poznato, radi se o kulturnoj pojavi koja u širem smislu pripada kulturi polja sa žarama, ali u kojoj su izraženi jaki utjecaji bosutske kulturne grupe na jednoj, te srednjobosanske grupe na drugoj strani.

Kulturna grupa Vis-Pivnica na prostorima sjeveroistočne Bosne je smijenila stariju kulturnu grupu Barice-Gređani, koja je ponikla na autohtonom susprstratu ranog brončanog doba i koja se na prostoru od Lijeve polja pa sve do Semberije, kao i u pripadajućim dijelovima Slavonije, razvijala se sve do kraja Ha A1 perioda (ČOVIĆ, 1988b: 60-61; 2010: 279-283; KALJANAC-ŠAKOVIĆ, 2009: 78-90). Eponimno nalazište Barice, inače, otkriveno je i istraženo 1956-1957. upravo na području Gornje Orahovice (ČOVIĆ, 1958: 77-96). Od kraja XI. stoljeća p.n.e., ova se kulturna grupa gasi i dezintegrira, usljed novih etnokulturnih prodora sa sjevera. To je popraćeno i pojavom većeg broja skrivenih ostava brončanih predmeta – što se obično tumači kao odraz nemirnih vremena, ratova i sukoba koji su uslijedili (KALJANAC-ŠAKOVIĆ, 2009: 88). Prostore sjeverne Bosne tada naseljavaju nove populacije koje osnivaju čitav niz utvrđenih gradinskih naselja, kojima pripadaju i sve prethodno spomenute gradine, pa svakako i Arnautsko brdo. Daljim etnokulturnim razvojem koji je uslijedio, u zapadnom dijelu sjeverne Bosne, u porječju Vrbasa i Sane – razvija se kulturna grupa Zecovi - Donja Dolina, dok se od doline Ukrine prema istoku razvija grupa Vis-Pivnica (ČOVIĆ, 1965: 86; 1988: 21; 1988a: 102; 2010: 283-284). Razvoj prve od spomenutih grupa je u arheologiji dobro dokumentiran i nastavio se i tokom starijeg željeznog doba, kroz kulturnu grupu Donja Dolina – Sanski Most. Na istoku, pak, grupa Vis-Pivnica se gasi početkom starijeg željeznog doba, u VIII stoljeću p.n.e., kada i prestaje život na svim do sada istraženim gradinama sjeveroistočne Bosne (ČOVIĆ, 1988c: 24).

Inače, o kulturnoj grupi Vis-Pivnica se malo zna, a sav materijal potječe uglavnom sa gradina. Nekropole koje bi se mogle povezati sa ovom grupom potpuno nedostaju. S obzirom na dosta brojne slučajne nalaze nekropola starije kulturne grupe Barice-Gređani, ta pojava se ne može tumačiti samo arheološkom neistraženošću, nego je vjerovatno u pitanju prisustvo specifičnog pogrebnog rituala, možda spaljivanja i prosipanja pepela umrlih u rijeke, što je zabilježeno u nekim drugim zajednicama prahistorijske Europe. Nosioci grupe Vis-Pivnica po svoj prilici nisu činili organiziranu, integriranu i čvršće povezanu etnopolitičku zajednicu, jer brojne utvrđene gradine, kao i ostave koje se tokom Ha B perioda javljaju širom sjeveroistočne Bosne (TRUHELKA, 1906: 265-275; BENAC, 1954: 163-168 – up. VINSKI-GASPARINI, 1983: 620 i ALBiH, II, 106; ČOVIĆ, 1955: 91-102; JOVANOVIĆ, 1958: 23-35), ukazuju ne samo na opću nesigurnost, nego i na svojevrsnu razbijenost na političkom planu. Kod svih gradina na ovome prostoru mogu se uočiti dvije stvari: prvo, podignute su na položajima dosta

pogodnim za laku organizaciju odbrane, i drugo – položaj svake gradine u svom prirodnom ambijentu i predjelu je takav da su u neposrednoj blizini dostupni svi prirodni resursi neophodni za samostalan život jedne manje zajednice – od zemljišta pogodnog za obradu, preko pašnjaka, pitke vode pa sve do prirodnih sirovina poput gliništa. To se može zapaziti i kod gradine Arnautsko brdo. Ona je, osim toga, dominirala i jednim od prirodnih komunikacijskih pravaca koji povezuje prostor Sprečkog polja sa dolinom Tinje, kuda su se možda kretali i prahistorijski trgovci. Nekoliko nalaza zgure na Arnautskom brdu ukazuju na mogućnost da je na ovom lokalitetu postojala i metalurška djelatnost.

Kao što je prethodno istaknuto, na prijelazu iz kasnog brončanog u starije željezno doba (u Ha B3 i početkom Ha C faze, po Reinneckeovoj periodizaciji, odnosno sredinom VII. stoljeća p.n.e.), prestaje život na svim do sada istraženim gradinama sjeveroistočne Bosne. Ne zna se uzrok tog pojavi, ali postoje pretpostavke da je riječ i o depopulaciji čiji uzrok nije ustanovljen (ČOVIĆ, 1988c: 24). Svakako, ni Arnautsko brdo nije bilo izuzetak. Neke od ovih gradina su, međutim, ponovo naseljene tokom mlađeg željeznog doba, što svjedoče nalazi karakteristične latenske keramike. Takvi nalazi su za sada ustanovljeni na Vukniću kod Gračanice (KOSORIĆ, 1980: 108-109) i Krešića gradini u Par-Selu kod Tuzle (Arheološki leksikon BiH, II, 107), iako postoji mogućnost da su naseljene bile i neke druge, slabije ispitane gradine, u prvom redu one na kojima su ustanovljeni nasebinski slojevi iz antičkog vremena. Takve su, recimo, dvije gradine u okolini Kalesije (RADIMSKÝ, 1893: 483-484; FIALA, 1893: 152-153), a također i sama gradina Arnautsko brdo, na kojoj su prilikom rekognosciranja ustanovljeni fragmenti rimske keramike i građevinskog materijala iz antičkog vremena (ulomci opeke, ostaci krečnog maltera i rasutog kamenog materijala). Po svoj prilici, ovdje je bila podignuta neka manja vojna utvrda, najvjerojatnije nakon smirivanja Panonsko-dalmatinskog ustanka 6-9. godine n.e. Ona je postojala barem do III stoljeća n.e., čemu je svjedočio i značajan numizmatički nalaz koji je, na žalost, u međuvremenu propao.

Naime, godine 1954. godine jedan je zemljoradnik iz Donje Orahovice prilikom obrade zemlje na Arnautskom brdu, izorao zemljanu posudu napunjenu rimskim novcem. Prema podacima koje je od svjedoka pronalaska i vađenja novca prikupio Branko Vajić (1980: 15), u ostavi se nalazilo nekoliko kilograma srebrnog i bakarnog novca, po slobodnoj procjeni negdje oko 1.500 primjeraka. Pronalazač je sav novac podijelio s rodbinom i raspredao u Tuzli privatnim kolekcionarima i zlatarima. Zahvaljujući Asimu Dževdetbegoviću, tadašnjem predsjedniku sreza Gračanica, pet primjeraka je bilo sačuvano u Gračanici, u zbirci tadašnje osmogodišnje osnovne škole u Gračanici (danas Druga osnovna škola). Međutim, kako su se ti novčići zajedno sa drugim arheološkim predmetima

nalazili u običnoj školskoj vitrini, bez nadzora i zaštite, neki od učenika su ih u međuvremenu ukrali i svi kasniji pokušaji da im se uđe u trag su ostali bezuspješni. Prema sačuvanom inventaru, od tih pet primjeraka jedan je identificiran kao novac Gaja Julija Cezara, jedan Antonija Pija, dva novčića sa likom Faustine Starije, te jedan novčić cara Septimija Severa.

Ostava bi se, na osnovu toga, mogla oprezno datirati u III stoljeće, dakle u razdoblje iz kojega ovakvi nalazi nisu rijetkost. Bilo je to vrijeme kada je, pokušavajući ublažiti finansijsku krizu, car Septimije Sever obezvrjeđivao novac oduzimanjem udjela plemenite kovine. Stariji novac se tako pretvarao u blago i zakopavao u zemlju. No, čini se da bi se nalaz novca s Arnautskog brda mogao povezati s nečim drugim – naime, u blizini rimskog castruma kod Doboja također je (1969) otkrivena veća ostava novca, od kojeg najmlađi primjerci potječu iz III stoljeća. Gojko Kraljević, koji je ostavu obradio i publicirao, ponudio je zanimljivo objašnjenje. Naime, car Aleksandar Sever je u svom pohodu protiv Perzijanaca 231. godine poveo i dio trupa iz garnizona u iliričkim provincijama, te bi i spomenuta ostava vjerovatno predstavljala skrivenu ušteđevinu nekog vojnika upućenog na taj pohod koji se s njega nikada nije vratio (KRALJEVIĆ, 1973: 300-301). Isto to objašnjenje možda možemo prihvatiti i za izgublenu ostavu sa Arnautskog brda, naravno – ukoliko bi spomenutih pet primjeraka realno oslikavali raspon novca u cjelokupnoj ostavi. Moguće da je u njoj bilo i primjeraka iz kasnijih emisija, te da i ova ostava potječe iz druge polovice III stoljeća, odnosno vremena unutarnjih kriza u Rimskome carstvu i sve izraženijeg barbarskog pritiska, iz koga su ovakvi nalazi također česti. Ipak, sve to ostaje u domenu pretpostavki.

U svakom slučaju, prahistorijski i antički lokalitet Arnautsko brdo predstavlja interesantno arheološko nalazište koje svakako zaslužuje detaljnija istraživanja u budućnosti. To se posebno odnosi na antički sloj, budući da je dolina Spreče je u pogledu nalaza iz antičkog doba potpuno neistražena.

LITERATURA

- *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom I-II, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988.
- BENAC, A. 1954: *Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni*. Glasnik Zemaljskog muzeja (dalje: GZM), nova serija, Arheologija (dalje: n.s. A.), XIX, 1964, 129-149.
- ČOVIĆ, B. 1955: *Preistoriski depo iz Lukavca*. GZM, n.s., A., X, 1955, 91-102.

- ČOVIĆ, B. 1957: *Nekoliko manjih preistoriskih nalaza iz Bosne i Hercegovine*. GZM, n.s., A, XII, 1957, 245-253.
- ČOVIĆ, B. 1958: *Barice – Nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice*. GZM, n.s., A, XIII, 1958, 77-96.
- ČOVIĆ, B. 1965: *Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni*, GZM, n.s., A., XX, 1965, 27-145.
- ČOVIĆ, B. 1988: *Bronzano doba*. ALBiH, I, 21-23.
- ČOVIĆ, B. 1988a: *Kultura polja sa urnama*. ALBiH, I, 100-102.
- ČOVIĆ B. 1988b: *Barice-Gređani – kulturna grupa*. ALBiH, I, 60-61.
- ČOVIĆ, B. 2010: *Bronzano doba sjeverne Bosne u svjetlu novih istraživanja*. GZM, n.s., A., LII, 277-286.
- FIALA, F. 1893: *Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine*. GZM, V/1, 1893, 152-153.
- JOVANOVIĆ, R. 1958: *Dve preistoriske ostave iz severoistočne Bosne*. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne (dalje: ČIG), II, 1958, 23-35.
- KALJANAC, A. – ŠAKOVIĆ, E. 2009: *Barice-Gređani: kulturna grupa kasnog brončanog doba u sjevernoj Bosni i južnoj Slavoniji*, Gračanički glasnik, XIII, 27, 2009, 78-90.
- KOSORIĆ, M. 1980: *Praistorijska naselja u dolini Spreče*. ČIG, XIII, 1980, 103-116.
- KRALJEVIĆ, G. 1973: *Skupni nalaz rimskih carskih denariusa u Usori kod Doboja*, GZM, n.s., A., XXVII-XXVIII, 1972.-1973., 297-302.
- RADIMSKÝ, V. 1893: *Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine*. GZM, V/3, 1893., 483-484;
- RADIMSKÝ, V. 1895: *Arheološke crtice*. GZM, VII/2, 1895, 220-222.
- TRUHELKA, Č. 1906: *Prehistorički nalazi u BiH*, GMZ, XVII/2, 1906., 265-275
- VAJIĆ, B. 1980: *Rimski novac u Gornjoj Orahovici*, Delegatski bilten, br. 61/62, Gračanica, 15. V. 1980, 15.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1983: *Ostave s područja kulture polja sa žarama*, Praistorija jugoslavenskih zemalja, III – Bronzano doba, Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja, 1983., 647-667.

Samir HALILOVIĆ, prof.

NOVOISTRAŽENA SREDNJOVJEKOVNA NEKROPOLA "GROBLJE" KOD KALESIJE

UVOD

Stećci su srednjovjekovni kameni nadgrobnici spomenici. Oni predstavljaju jednu od najzanimljivijih i najznačajnijih pojava u kulturi i umjetnosti srednjovjekovne Bosne.

Gornja Spreča ima bogatu kulturnu prošlost, o čemu svjedoče brojni i raznovrsni spomenici materijalne kulture kroz sve periode ljudske prošlosti. Posebno bogatstvo čine stećci. O stećcima ovog područja ranije su pisali: T. Dragičević, V. Vuletić-Vukosavljević, Lj. Stojanović, Ć. Truhelka, D. Vidović, Š. Bešliagić, Samir Halilović i Mujo Zulić.

Autori knjige Kalesija (Crtice iz kulturno-historijske prošlosti) Samir Halilović i Mujo Zulić, radeći na detaljnijem istraživanju stećaka Kalesije u periodu od 2000. do 2003. godine, istražili su sve do tada poznate lokalitete. Nakon istraživanja otkriveno je i sedam novih lokaliteta, pa je u općini Kalesiji broj stećaka povećan za 263.

Treba naglasiti da neki zanimljivi predjeli u više naselja općine Kalesija nisu bili pristupačni za snimanje i detaljnije istraživanje zbog zaostalih mina iz vremena agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995. godine).

Istraživanje je nastavljeno tokom 2008. godine i tada je Samir Halilović otkrio još dva lokaliteta na kojima je pronađeno 11 stećaka, kao i 2010. godine na području općine Osmaci kada je otkriven i istražen lokalitet Mramorak sa 40 stećaka.

Danas na području općine Kalesije postoji 38 lokaliteta sa 428 stećaka. Ako uzmemo u obzir i područje općine Osmaci (nekašnji dio općine Kalesija) gdje je do registrovano 134 stećaka na devet lokaliteta, može se zaključiti da ovo područje ima 562 stećka raspoređena na 47 lokaliteta. Po broju stećaka, Kalesija je prepoznatljiva u Tuzlanskom kantonu i Bosni i Hercegovini.

U knjizi Kalesija (Crtice iz kulturno-historijske prošlosti) iz 2003. godine, prvi put su u naselju Gojčin evidentirane i opisane tri nekropole stećaka sa ukupno 67 stećaka i to: Mramorje – 39, Baščica – 25 i Voćnjak – 3 stećka.

Nakon što su neka područja deminirana, a poučen iskustvom iz ranijih istraživanja i otkrićem novih nekropola sa stećcima na području općine Kalesije, dalo se povoda da se detaljnije istraže stećci na ranije nepristupačnom predjelu u naselju Gojčin.

GOJČIN

Naselje je smješteno jugozapadno od Kalesije, a udaljeno je oko 6,5 km. Do 2003. godine u naučnoj literaturi su evidentirane i istražene tri nekropole sa 67 stećaka i to: Mramorje – 39, Baščica – 25 i Voćnjak – 3 stećka. Stećci na ovim nekropolama su masivni i dobro građeni od kvalitetnog kamena.²¹⁵

NOVOISTRAŽENA SREDNJOVJEKOVNA NEKROPOLA „GROBLJE“

Srednjovjekovna nekropola „Groblje“²¹⁶ nalazi u naselju Gojčin. Smještena je južno 300 metara od lokalnog puta Gojčin – Repuh iznad dijela zaseoka Makalići. Na nekropoli je i pravoslavno groblje. Jugoistočno od nekropole 700 metara su srednjovjekovni lokaliteti Mramorje, Baščica i Voćnjak.

U naselju pored navedenih nekropola sa stećcima evidentirano je više srednjovjekovnih toponima, među kojima i toponim „Trzna“²¹⁷.

Nekropola je na istaknutom i obraslom brežuljku.²¹⁸ Okružen je obradivim parcelama Srakovine. Sa jugoistočne strane je šumski predio od

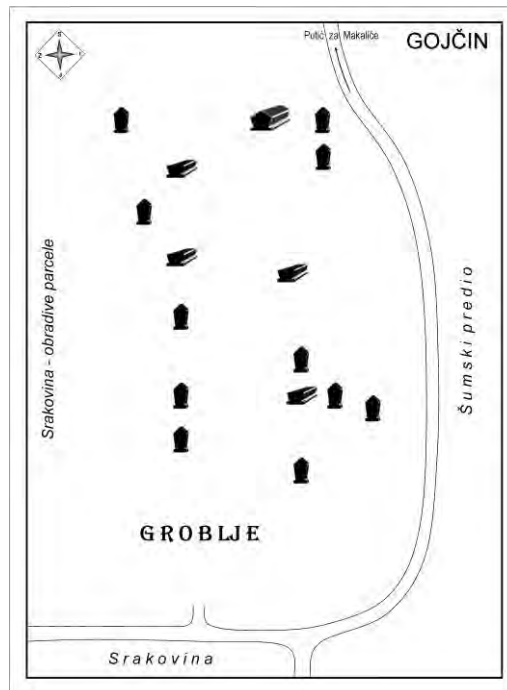
²¹⁵ Samir Halilović - Mujo Zulić, Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti), Kalesija, 2003., na strani 51-55. prvi put u naučnoj literaturi evidentiraju lokalitete sa stećcima u naselju Gojčin.

²¹⁶ Naziv lokaliteta „Groblje“ je utvrđen u Službi za geodetske i imovinsko pravne poslove i infrastrukturu općine Kalesija u saradnji sa geometrom Suadom Kuanićem. Lokalitet je na parceli KČ broj: 7508 - novi premjer, a 1458 - stari premjer. Na osnovu podataka iz Zemljišnoknjižnog ureda Kalesija utvrđeno je da je parcela u prvom upisu 1896. godine upisana kao bosanskohercegovački zemljišni erar. Kasnije, 13. 1.1921. godine proknjižena je u korist državnog erara KSHS, a 7.10.1930. godine, kao vlasništvo Kraljevine Jugoslavije. Zadnji put parcela na kojoj se nalazi lokalitet Groblje je uknjižena 29. juna 1949. godine (Dn-310/49) kao opštenarodno vlasništvo.

²¹⁷ Samir Halilović - Mujo Zulić, Isto, na strani 117 i 118 navode da se toponim “Trzna” na kalesijskom području postoji u tri naselja: Gornjoj Kalesiji, Gojčinu i Caparde - Metkovic. O tome više u n.d. i djelu Muhameda Hadžijahića, Jedan bogumilski relikv u kulturi Bosanskih Muslimana, Pregled LIX, 4-5, Sarajevo, april-maj 1969., str: 558-566 i knjizi istog autora: Islam i Muslimani u Bosni, Sarajevo, 1991., str: 85.

²¹⁸ Brežuljak na kojem se nalaze stećci je bio nepristupačan za istraživanje 2003. godine jer je tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu bio u zoni borbenih dejstava i miniranih područja sa naglašenim tablama MINE, tako da se tada odustalo od istraživanja. Nakon saznanja da se uklonjena zaostala eksplozivna sredstva u blizini lokaliteta, dana 21. juna 2011. godine lokalitet je posjećen sa ciljem snimanja stanja i istraživanja. Zabilježeno je da je lokalitet upotpunosti obrastao korovom i da su vidljivi brojni ostaci od eksplodiranih mina i table za označavanje istih. Međutim, i pored daljnjeg rizika pristupilo se pregledu lokaliteta kroz obrasli korov.

kojeg ga odvaja put koji ide od Makalića ka njivama Srakovine.²¹⁹

Raspored stećaka na nekropoli

Južno od nekropole “Groblje” na krajnjim sjevernim padinama planine Javornika, odnosno u šumskom predjelu Raševske strane, postoji mala pećina. Pećina je najvjerovatnije bila naseljena u prethistorijskom periodu, a danas su u pećini vidljive forme stalaktita.²²⁰

Na nekropoli “Groblje”²²¹ je prilikom istraživanja utvrđeno da postoji 16 stećaka. Najviše ima stubova 11, sanduka četiri i jedan sljemenjak. Četiri stuba su ukrašena.

Veliki broj stećaka je vidno oštećen. Neki stećci su masivni i dobro građeni od kvalitetnog kamena. Orijentisani su pravcem istok-zapad.

Nekoliko stećaka je oboreno i pomjerano, a vjerovatno su imali istu orijentaciju. Iz navedenog se može zaključiti da je u prošlosti na ovoj nekropoli bio veći broj stećaka.

S obzirom na to da je nekropola upotpunosti obrasla u korov, kao i na

²¹⁹ Parcele Srakovine po starom premjeru iz 1986. godine u jednom dijelu se nazivaju Smreke.

²²⁰ Naziv pećina je evidentiran u prvom zemljišnom upisu 1896. godine.

²²¹ Uvidom u Gruntovne knjige iz 1896. godine KO Gojčin Zemljišnoknjižnog ureda Kalesija pored lokaliteta “Groblje” evidentirano je još najmanje četiri puta naziv Groblje, zatim groblje Mramorje i Šuma groblje.

poteškoće prilikom istraživanja, može se pretpostaviti da vjerovatno ima još utonulih stećaka.

Opis ukrašenih stubova:

- Stećak oblika stuba dimenzija 60x20x60 cm.²²² Čeona istočna strana ukrašena je motivom dvostruke biljne stilizacije koje se izvija iz jedne osnove. Stećak nije precizno isklesan. Na svim ivicama vidljiva su oštećenja, a posebno na krovnoj površini. (Slika 1.)²²³ Neposredno je iza sljemenjak većih dimenzija.

*Sl. 1 - Čeona strana ukrašenog stuba
(6,5x5,5 + okvir za natpis)*

*Sl. 2 - Ukrašeni stub
(5,5x4cm+okvir za natpis)*

- Stećak oblika stuba dimenzija 65x20x60 cm. Čeona istočna strana ukrašena je motivom dvostruke biljne stilizacije. U sljemenu iznad biljne stilizacije primjećuje se zanimljiv elipsasti krug. Stećak nije precizno isklesan, a vidljiva su oštećenja i pukotine posebno u sljemenu. (Slika 2.)

- Sličan stećak oblika stuba dimenzija 75x25x75 cm. Čeona istočna strana ukrašena je motivom dvostruke biljne stilizacije. Stećak je preciznije isklesan i dobro očuvan. Utonuo je u tlo i naget je ka zapadu, a neposredno iza nalazi se stećak sanduk koji je utonuo u tlo. (Slika 3.)

²²² Širina stećka x širina bočnih strana x visina iznad zemlje.

²²³ Fotografije stećaka na obrasloj nekropoli snimio prof. Samir Halilović, 21. juna 2011. godine.

Sl. 3 - Čeona strana stuba
(5,5x4cm+okvir za natpis)

Sl. 4 - Ukrašeni stub
(5,5x4cm+okvir za natpis)

- Stećak u obliku stuba dimenzija 40x25x60 cm. Čeona istočna strana je ukrašena sa dvije vertikalno udubljene linije u razmaku od 5 cm, koje su isklesane cijelom visinom stećka. Na stećku su vidljiva oštećenja, a posebno na krovnoj površini. (Slika 4.)

- Stećak stub većih dimenzija 100x45x180cm iznad tla. Karakterističan je po preciznom klesanju, očuvanosti i što je najmasivniji od svih stubova na lokalitetu. Nije ukrašen. (Slika 5.)

Sl. 5 - Najveći stub
(12,2x7,8cm+okvir za natpis)

REZIME

Područje Kalesija i gornje Spreče ima bogatu kulturnu prošlost o čemu svjedoče brojni i raznovrsni spomenici materijalne kulture kroz sve periode ljudske prošlosti, a posebno stećci.

Istraživanjem u 2011. godini otkrivena je i istražena nova nekropola „Groblje“ sa 16 stećaka u naselju Gojčin.

Uključujući i stećke sa ovog lokaliteta na području općine Kalesija, do sada je u naučnoj literaturi registrovano ukupno 444 stećka na 39 lokaliteta. Ako bi ovom broju dodali 134 do sada evidentirana stećka na 9 lokaliteta iz naselja općine Osmaci (nekadašnji teritorij općine Kalesija), postoji ukupno 578 stećaka raspoređenih na 48 lokaliteta.

Poučeni iskustvom iz ranijih istraživanja novih nekropola sa stećcima, postoji vjerovatnoća da i na ovoj teritoriji postoji još neregistrovanih i neistraženih stećaka.

Stanje u kojem se nalaze stećci na lokalitetima je zabrinjavajuće. Lokaliteti su obrasli u korov. Većina stećaka je utonula u tlo, djelimično ili potpuno, neki su oboreni. Veliki broj stećaka je oštećen ili razbijen tako da postoje brojni ostaci. Zub vremena, a sigurno i ljudski nemar, nisu štedjeli ove spomenike koji svjedoče o životu Bošnjana u srednjem vijeku.

Ta ljudska nebriga o ovom kulturnom blagu u dosadašnjem periodu trebala bi podstaći institucije koje su nadležne za zaštitu spomenika materijalne kulture da učine nešto na uređenju i zaštiti ovih dobara kako bi postali pristupačni posjetiocima i ljubiteljima kulture.

Nadati se da će ovakvi istraživački poduhvati poslužiti drugim stručnim entuzijastima da nastave sa istraživanjima, kao i mlađim naraštajima te široj čitalačkoj javnosti da još bolje spoznaju kulturno-historijsko naslijeđe Kalesije i Gornje Spreče.

BIBLIOGRAFIJA

- **Ćiro Truhelka**, *Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne*, GZM, Sarajevo, 1895.
- **Drago Vidović**, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika*, *Naše starine III*, Sarajevo, 1956.
- **Dževad Tosunbegović**, *Gornja Spreča*, *Prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja*, Kalesija, 2007.
- *Snagovo i okolina kroz vijekove*, Zvornik, 2010.
- **Enver Imamović**, *Korijeni Bosne i Bosanstva*, Sarajevo, 1995.
- **Milenko Filipović**, *Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne*,

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XVI, Sarajevo, 1969.

- **Samir Halilović, Mujo Zulić**, *Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti)*, Kalesija, 2003.
- **Samir Halilović**, *Novootkrivene nekropole stećaka u Kalesiji*, *Didaktički putokazi*, časopis za nastavnu teoriju i praksu, broj 48, Zenica, 2008.
- **Samir Halilović**, *Nekropola stećaka Mramorak*, *Šeherdžik*, časopis za kulturnu historiju gornje Spreče, godina II, broj 2, Kalesija, 2009.
- **Samir Halilović**, *Uređene nekropole stećaka na području Kalesije*, *Baština sjeveroistočne Bosne*, broj 1, Tuzla 2010.
- **Seudin Muratović, Zehrudin Maslić**, *Stećci na području općine Živinice*, Živinice, 2008.
- **Šefik Bešliagić**, *O stećcima u okolini Kalesije*, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, knjiga VIII, Tuzla, 1970.
- **Šefik Bešliagić**, *Stećci*, *kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, 1971.
- **Šefik Bešliagić**, *Stećci - kultura i umjetnost*, Sarajevo, 1982.
- **T. Dragičević, V. Vuletić-Vukosavljević**, *Starobosanski natpisi*, GZM, VII, Sarajevo, 1981.

Mirsad OMERČIĆ, prof.

SAHAT-KULE SJEVEROISTOČNE BOSNE

UVOD

Mehanički satovi se javljaju u Evropi i to najprije na tornjevima. Sve do XIX stoljeća džepni satovi su bili skupi, pa su ih mogli nabaviti samo bogatiji ljudi, dok su se drugi služili javnim satovima na tornjevima.

Izgradnja sahat-kula²²⁴ na području Osmanske imperije započela je sredinom XVI stoljeća. Urbani razvoj, ali i potreba obavljanja pet vakat namaza – molitvi koje su muslimani obavezni obaviti u određeno vrijeme dana, uvjetovali su rasprostranjenost sahat-kula.

Prva sahat-kula podignuta je u Skoplju između 1566. i 1572. godine, a sat je bio dovezen iz zauzetog Sigeta.

Sahat-kule predstavljaju osmansku varijaciju zapadnoevropskog oblika gradskog zvonika. Građene su najčešće u centralnim zonama čaršije, i to uz džamije, kao zadužbine pojedinih vakifa, mada ih ima i na drugim mjestima, poput sahat-kule u Maglaju koje je podignuta u oboru maglajske utvrde, ili onih u Tešnju, Gradačcu ili Počitelju.

Uopšte, sahat-kule su visoke i vitke zgrade sa satom, kvadratične, rjeđe osmougaone osnove. Građene su od kamena i pokrivene šatorastim krovom.

Sve sahat-kule imaju vrata, unutrašnje drveno stepenište sa podestima, otvore za svjetlost i na vrhu četiri sata sa satnim mehanizmom. Brigu o sahat-kulama vodili su vakufi. Svaka je imala po jednog službenika muvekita, koji je navijao sat, a popravku su vršili sahačije ili urari.

U periodu osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, sa urbanim razvojem pojedinih gradskih centara, izgrađena je 21 sahat-kula.

U Bosni i Hercegovini do agresije 1992-1995. godine je bilo 19 sahat-kula, i to po dvije u Travniku, i po jedna u Banja Luci, Donjem Vakufu, Foči, Gornjem Vakufu, Gračanici, Gradačcu, Livnu, Jajcu, Maglaju, Mostaru, Nevesinju, Počitelju, Prozoru, Pruscu, Sarajevu, Tešnju i Trebinju.

²²⁴ Sahat je arhaični oblik riječi sat.

SAHAT-KULA U GRAČANICI

Gračanička sahat-kula je najmasivniji i najviši²²⁵ autentični objekat te vrste u Bosni i Hercegovini. Kroz historiju je doživljavala čitav niz promjena, najviše u izgledu, a pri tome je dolazilo i do promjena na izvornom materijalu od kojeg je građena. Danas se nalazi u priličnom dobrom fizičkom stanju. Ima oblik tornja koji se postepeno sužava prema koti vrha. U odnosu na najnižu tačku objekta, ta kota ne stoji potpuno vertikalno, već je djelomično nagnuta na zapadnu stranu. Visoka je 27,0 m što je čini drugom po visini u Bosni i Hercegovini. Predstavlja jednodimenzionalni objekat sa skoro kvadratnom osnovom čije su stranice dimenzija približno 3,60 x 3,60 m²²⁶. Fasada ove sahat-kule je neomalterisana, izuzev dijela od cca 2,0 m ispod vijenca. Na zidovima se vide tragovi malterisanja iz prošlosti. Unutrašnje strane objekta su takođe neomalterisane. Čoškovi u donjim dijelovima građevine su znatno oštećeni, odnosno orunjeni. Zidovi su vrlo masivni i prosječne su debljine 80 cm. Unutrašnji promjer sahat-kule u podnožju iznosi 1,95 x 1,95 m. Izgrađena je od ručno obrađenog, grubo klesanog kamena vapnenca, nepravilnog oblika i različitih dimenzija. Kao vezivni materijal (malter ili žbuka), prilikom zidanja, korišteno je odstajalo zagašeno vapno (gašeni kreč), kao i kod svih u to vrijeme bolje zidanih zgrada.

Ulaz u sahat-kulu nalazi se na južnoj strani objekta. Vrata su drvena, dimenzija 90 x 200 cm, zasvođena i jednokrakna, sa običnom bravom. Otvaraju se prema vani. Na građevini se nalaze tri otvora-prozora. Na istočnoj strani nalazi se običan pravougaoni otvor bliže temelju objekta, dimenzija 88 x 109 cm. Iznad njega se nalazi otvor u obliku puškarnice, unutrašnjih dimenzija nepravilnog oblika cca 59 x 73 cm, a vanjskih cca 10 x 60 cm. Na sjevernoj strani objekta nalazi se takođe otvor u obliku puškarnice, unutrašnjih dimenzija 62 x 66 cm, a vanjskih cca 15-20 x 60 cm. Na otvorima se nalaze zaštitne mrežice koje sprečavaju ulazak ptica u sahat-kulu. Ispod krova su okrugli otvori u kojima su smješteni plastični satovi sa metalnim okvirima radijusa 1,0 m sa dvije kazaljke i rimskim brojevima, koji predstavljaju posljednje modele elektronske tehnike i navijaju se i kontrolišu digitalnim mehanizmom. Kao i većina tih objekata i gračanička sahat-kula je imala zvono koje je bilo spojeno sa satnim mehanizmom. Sat je nekada pokazivao vrijeme „*a la turca*“, a danas ide po srednjoevropskom vremenu. O funkciji muvekitu u prošlosti Gračanice nema nikakvih pouzdanih pisanih

²²⁵ Gračanička sahat-kula je najviši autentično izgrađen objekat te vrste, budući da je sarajevska sahat-kula, koja trenutno važi za najvišu sa visinom od 28 m, dograđivana 1874. godine.

²²⁶ Dokumentacija Komisije/Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, Sahat-kula u Gračanici, Maj 2003., str. 5.

izvora. Građevina se završava četverovodnim krovom, sa jednom badžom (mali krov na samom vrhu na četiri stubića) u centralnom dijelu, koja se od ostatka krovne plohe izdiže za 70 – 80 cm²²⁷. Krovna konstrukcija je od drveta, a krov je najvjerojatnije izvorno bio pokriven šindrom ili tzv. biber crijepom. Kasnijim je intervencijama umjesto tih materijala postavljen lim. U unutrašnjosti objekta se nalazi strmo drveno stepenište, širine 60 cm sa podestima na svakih 1,60 m. Na fasadi objekta se primjećuju pukotine, a posebno na istočnoj strani gdje se nalazi povećana pukotina uglavnom vertikalnog pružanja na pravac zidanja, koja je najvjerojatnije samo u sloju ostataka maltera. Takođe treba istaći da su arhitektonskim rješenjem 2003. godine na sahat-kuli ugrađena četiri reflektora u podnožju objekta, a isto tako se na samom vrhu u unutrašnjosti objekta nalazi jedan reflektor koji u noćnim satima osvjetljava mali krov na vrhu i satove, stvarajući na taj način lijep prizor²²⁸.

Na današnjem prostoru i sa sadašnjim osnovnim urbanim svojstvima, gračanička čaršija počela se razvijati 1697. godine kada je austrijska vojska pod vođstvom princa Eugena Savojskog, na svom pohodu dolinom Bosne, do temelja opustošila i spalila Gračanicu i mnoge druge gradove i naselja (Doboj, Maglaj i Sarajevo). Ovaj događaj je bio prekretnica u prostornom i urbanom razvoju gračaničke kasabe i njene čaršije, poslije čega ona dobija novi izgled, koji je djelimično sačuvan do danas.

Nakon pada Budima 1686. Godine, u Gračanicu je doselio Ahmed-paša Budimlija (po nekima će kasnije postati bosanski valija), za čije se ime vezuje izgradnja nekoliko značajnih objekata, po kojima je gračanička čaršija i danas prepoznatljiva. Pored džamije (1693-1695) hamama i velikog hana, Ahmed-paša je utemeljitelj i sahat-kule koju s pravom smatraju „*simbolom*“ današnje Gračanice. Ne zna se pouzdano godina njene izgradnje. Međutim, kako su sahat-kule u Bosni i Hercegovini obično podizane u vrijeme ili malo poslije izgradnje džamija u urbanim centrima, a uzimajući u obzir da je Gračanica krajem XVII stoljeća bila prostrani kadiluk, trgovačko-zanatski i kulturno-obrazovni centar šire regije, gračanička sahat-kula je izgrađena najvjerojatnije u zadnjih pet godina XVII ili na samom početku XVIII stoljeća i tako predstavlja kulturno-historijski objekat star oko 300 godina. Analizirajući godine izgradnje drugih sahat-kula, koje u pojedinim slučajevima nisu tačno utvrđene, dolazi se do zaključka da je ovo dvanaesta ili trinaesta po redu izgrađena sahat-kula u vremenu osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini.

Prvi historijski podaci o sahat-kuli sežu u 1812. godinu kada je gračaničku čaršiju zahvatio veliki požar. U tom požaru je ona znatno oštećena. U jednom

²²⁷ Isto.

²²⁸ Ovom prilikom izražavam zahvalnost općinskim vlastima Gračanice na ustupanju ključa od Sahat-kule.

arapskom rukopisu, koji se čuvao u gračaničkoj medresi 1940. godine, zabilježeno je kako je ova sahat-kula popravljena nakon velikog požara, koji je to mjesto zadesio 1812. godine. Čak 1940. godine vidio se na tom objektu trag od vatre²²⁹. Godine 1878. austrijske vlasti su nabavile satove iz Beča i montirale ih na sahat-kulu. Do Drugog svjetskog rata sahat-kula je bila u funkciji. Njemački okupator je s nje skinuo zvono i postavio na jedan bunker da služi za uzbunu. Sat je u tom periodu prestao kucati, a i krov je bio znatno oštećen. Godine 1952. Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH u saradnji sa Gradskim narodnim odborom izvršio je popravke na objektu. Tom prilikom izmijenjen je pokrov, prepravljena su stepeništa, izvršeno je malterisanje fasada i montiran je sat²³⁰. Intervencije na sahat-kuli vršene su i 1970. godine, kada su postavljeni satovi koji su skinuti 1986. godine radi popravke i poslije toga nisu više postavljani²³¹. Sahat-kula je obnovljena i renovirana i 1974. godine²³².

Rješenjem Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine objekat je stavljen pod zaštitu države i upisan u Registar spomenika kulture. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine je na sjednici održanoj 11. marta 1998. godine donijela odluku o stavljanju sahat-kule u Gračanici na privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, pod rednim brojem 257²³³. Prostornim planom Bosne i Hercegovine do 2002. godine sahat-kula u Gračanici je bila evidentirana i valorizirana kao objekat II kategorije. Posljednji radovi na sahat-kuli izvršeni su 2003. godine u organizaciji Općine Gračanica. Urađena je rekonstrukcija krova, stavljen novi bakreni pokrov, popravljeno unutrašnje stepenište i ugrađen novi satni mehanizam koji je nabavljen u Francuskoj i kojeg su ugradili francuski majstori.

Sahat-kula je imala, a i danas ima, veoma veliki značaj u kulturno-historijskom životu grada Gračanice. Kao i većina objekata slične namjene nalazi se u samom centru stare čaršije, u izravnoj blizini Bijele, Čaršijske ili Ahmed-pašine džamije. Zajedno s njom spada u najznačajnije objekte grada iz osmanskog perioda. Predstavlja bitan element identifikacije stare čaršije. To je specifičan objekat, nezaobilazan u arhitektonsko-urbanističkom razvoju naselja. Objekat je integralni dio čaršije i svojom vertikalnošću predstavlja dio ukupne vizure grada²³⁴.

²²⁹ Hamdija Kreševljaković, Sahat-kule u Bosni i Hercegovini, str. 25.

²³⁰ Isto.

²³¹ Dokumentacija Komisije ..., Sahat kula u Gračanici, str. 5.

²³² Omer Hamzić, Listovi gračaničkog kalendara od 1. novembra 2002. do 16. maja 2003. godine, Gračanički

glasnik, Broj 15, Maj 2003.

²³³ Dokumentacija Komisije ..., Sahat kula u Gračanici, str. 3.

²³⁴ Isto, str. 5.

O velikoj ulozi sahat-kule u društvenom životu općine Gračanica, svjedoče i grbovi kao trajna oznaka općine iz 1996. i 2003. godine. Kao znak ili motiv i na grbu iz 1996., a takođe i na grbu iz 2003. godine, sahat-kula zauzima istaknuto i centralno mjesto. Na 4. sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine održanoj od 3. do 9. septembra 2002. godine, proglašena je nacionalnim spomenikom.

Slika 1. Sahat-kula prije renoviranja 2002-2003. godine u Gračanici

Slika 2. Današnji izgled sahat-kule

SAHAT-KULE U GRADAČCU

Sahat-kula u Gradačcu je četverospratna građevina, kvadratne osnove, dužine stranice kvadrata oko 5,50 m. To je čini najširim sahat-kulom u Bosni i Hercegovini. Visoka je 22,0 m. Ozidana je od lijepo tesanog kamena, približno pravilnog pravouganog oblika, nešto većeg u donjem dijelu građevine. Gornji dio objekta u visini od pola metra sagrađen je od cigle koja je dobavljana preko rijeke Save iz Slavonije. Na tri ćoška je zaobljena, a na jednom nije. Neomalterisana je.

Ulaz u objekat se nalazi na sjeverozapadnoj strani. Ulazna vrata su odignuta od zemlje, željezna su i otvaraju se unutra. U objekat se ulazilo uz pomoć ljestava koje danas nedostaju. Iznad ulaznih vrata nalazi se kamena ploča sa natpisom na staroosmanskom jeziku arapskim nesh pismom koja svjedoči o vremenu osnivanja objekta. Tekst natpisa glasi: „*Osnivač objekta je Husein-kapetan, sin Osman-kapetanov, kapetan gradačačke tvrđave.*”

*Godina 1240*²³⁵ (1824). Sahat-kula ima tri prozora u kamenom i šest u dijelu konstrukcije od cigle. Ima badžu odnosno mali krovčić na vrhu. Svojom širinom i visinom predstavlja izuzetno masivan objekat. Objekat je nagnut na jugozapadnu stranu pa ga nazivaju „*krivi toranj*“ Gradačca, aludirajući na krivi toranj u Pizi.

Sahat-kula se nalazi u samom centru grada. Njena specifičnost je što se nalazi u oboru tvrđavskog kompleksa koji je građen u periodu od 1765. do 1821. godine. Izgradnja sahat-kule pada u vrijeme kada je Osmansko carstvo bilo već u opadanju. Jačanje mjesnih feudalaca, kulturni uticaji Austrije i udaljenost od centara osmanlijske kulture uvjetovali su priličnu specifičnost arhitektonske djelatnosti u ovom mjestu. Zato ni sahat-kula u Gradačcu nije kao ostale u Bosni i Hercegovini²³⁶.

Baš kao i u Travniku, i u Gradačcu su se nekada nalazile dvije sahat-kule. Jednu je podigao Osman-kapetan Gradašćević i ona se spominje u vakufnami Murat-kapetana Gradašćevića od 24. aprila 1810. godine. Do danas se sačuvala jedna sahat-kula. Gradačaćka sahat-kula je najmlađi objekat te vrste u Bosni i Hercegovini.

Nakon sloma Prvog srpskog ustanka 1813. godine, doneseno je iz Šapca zvono koje će kasnije biti ugrađeno u gradačaćku sahat-kulu. To zvono je ponovo vraćeno u Šabac 1919. godine. Novo zvono za ovu kulu sa sajma zvona iz Zagreba nabavila je Vasvi-hanuma Osmanbegović, udata Uzeirbegović. Poznato je, isto tako, da su sat za ovu sahat-kulu 1878. godine nabavile austro-ugarske vlasti u Beču. Sat koji je tada ugrađen pokazivao je srednjoevropsko vrijeme za razliku od dotadašnjeg koji je pokazivao „*a la turca*“ vrijeme. Gradačaćka sahat-kula je radila do 1942. godine, tj do odlaska Ahmeda Ademovića u vojsku. Ahmed, njegov otac Ibrahim i stric Ajdin su se niz godina brinuli o sahat-kuli i u zadnje vrijeme Ahmed je od vakufa za tu službu primao 100 dinara mjesečno²³⁷. Njemački okupator je pretvorio sahat-kulu u benzinsko skladište, pa je tada pokvaren i njen sat, a samim tim ni sahat-kula nije bila više u funkciji.

Godine 1953. izvršene su opravke na sahat-kuli. Te opravke je inicirao Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH. Na sahat-kuli je prezidano oko 0,5 m visine zida pri završetku, obnovljena krovna konstrukcija, dotrajali limeni pokrov zamijenjen šindrom, popravljeno stubište, napravljena vrata, popravljen i ponovo postavljen stari sat koji je bio demontiran i pohranjen kod nekog privatnika, a zapaženo je da se kula nagela

²³⁵ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, IP Veselin Masleša, Sarajevo, 1977., str. 182.

²³⁶ Džemal Čelić, *Arhitektura Gradačca i restauratorski zahvat na kuli Husein-kapetana Gradašćevića*, *Naše starine*, Knjiga II, Sarajevo, 1954, str. 167.

²³⁷ Hamdija Kreševljaković, *Sahat-kule u Bosni i Hercegovini*, str. 31.

i da su se na zidu pojavile pukotine²³⁸. Godine 1982, od šest kulturno-historijskih spomenika koliko je Zavod za zaštitu spomenika kulture SR BiH registrovao na području gradačačke opštine najugroženiji kulturno-historijski objekat bila je sahat-kula. Te godine, Skupština opštine u Gradačcu je obezbijedila sredstva i izvršeni su konzervatorsko-zaštitni radovi na sahat-kuli²³⁹. U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine, objekat sahat-kule je oštećen gelerima granata. U današnje vrijeme objektu sahat-kule u Gradačcu nedostaje sat, ispisana je raznim grafitima i nalazi se u vrlo lošem fizičkom stanju. Potrebno je pokrenuti mjere za zaštitu tog zaista reprezentativnog kulturno-historijskog objekta općine Gradačac i Bosne i Hercegovine.

Slika 3. Ulazna vrata, natpis i oštećenja od gelera na gradačačkoj sahat-kuli

Slika 4. Sahat-kula u Gradačcu

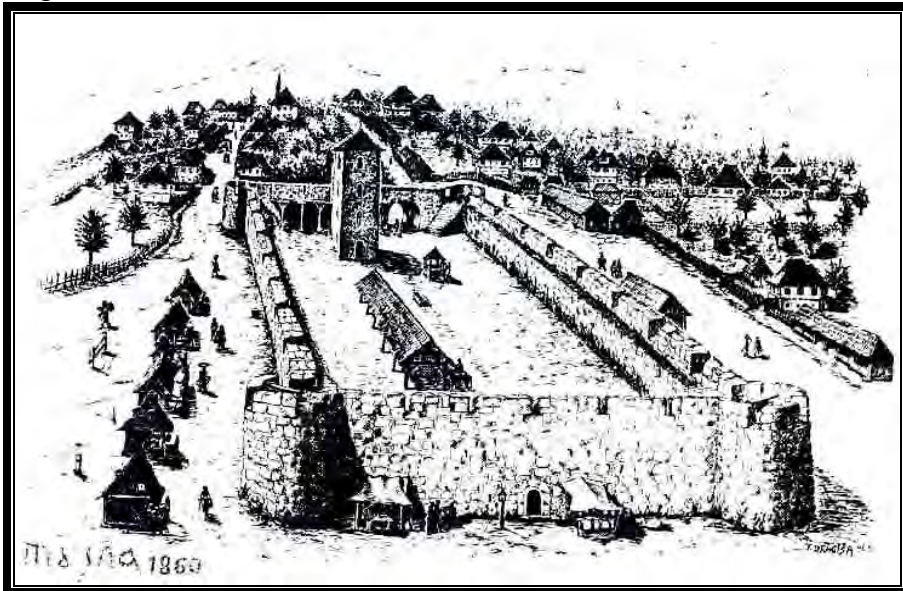
SAHAT-KULA U TUZLI

U Tuzli se, na prostoru ispred stare zgrade opštine, na mjestu sadašnjeg Trga slobode, a u okviru tuzlanske tvrđave, nekada nalazila kula sa satom koja se po zapovjedniku tvrđave zvala Dizdareva. Iako je imala i tu funkciju nije bila kategorisana kao sahat-kula, nego kao skladište za municiju (barutana). Kako je tuzlanska tvrđava građena od tesanog kamena koji je

²³⁸ Izvještaj Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH za 1953. godinu, Naše starine, Knjiga II, Sarajevo, 1954., str. 266.

²³⁹ Front slobode, 16. februar 1982., broj. 2172., str. 8.

dovlačen iz majdana kod Đurđevika i Banovića u periodu od 1760. Do 1768. godine, najvjerojatnije je i Dizdareva kula sagrađena od istog materijala kao sastavni dio kompleksa tvrđave. Dizdareva kula je u to vrijeme bila najviši objekat u Tuzli. Imala je devet spratova, a na vrhu kule je bio sat čalan (sat koji iskucava svakog sata ili svako pola sata), koji je izbijao satove „a la turca“, tako da se čuo možda unaokolo jedan sat daljine kada izbija²⁴⁰. Uništena je 1858. godine udarom groma u objekat, u kojem se nalazilo oko 10.000 oka baruta koji je bio u buradima i fišecima. Sat koji se nalazio na Dizdarevoj kuli odletio je nekoliko stotina metara, pa su ga seljaci donijeli župniku koji ga je poslao u samostan u Kraljevoj Sutjesci, gdje se nalazio do 1981. godine²⁴¹.

Slika 5. Sahat-kula u sjeverozapadnom dijelu tuzlanske tvrđave (crtež D. Trifković)

SAHAT-KULA U GORNJOJ TUZLI

U izvještaju Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture SR BiH iz 1980. godine, među spomenicima koji su upisani u registar objekata kulturno-historijskog naslijeđa na području općine Tuzla spominje se i sahat-kula u Gornjoj Tuzli²⁴². Međutim, taj se objekat u tabeli koja prikazuje

²⁴⁰ Milenko S. Filipović, Memoari Živka Crnogorčevića, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, Knjiga XIV, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, Knjiga 10, Sarajevo, 1966., str. 47.

²⁴¹ Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov, Pres kliping, Beograd, 1981., str. 42.

²⁴² Front slobode, 5. august 1980., broj 2014, str. 6.

kulturno-historijsko i graditeljsko naslijeđe opštine Tuzla iz 1986. godine navodi kao magaza-barutana i kao spomenik II kategorije, odnosno objekat regionalnog značaja²⁴³. Isto tako, nigdje se u poznatoj literaturi koja govori o sahat-kulama u Bosni i Hercegovini ne spominje sahat-kula u Gornjoj Tuzli.

SAHAT-KULA U ZVORNIKU

Pretpostavlja se da je i u Zvorniku nekada postojala sahat-kula. Na osnovu predanja porodice Hadžiabdić, koja se brinula o sahat-kuli u Gornjem Vakufu, neki njihov predak Abdija koji je bio šehbender (predstavnik Porte) u Rimu, poslao je iz Rima po jedno zvono za sahat-kule u Gornjem Vakufu, Počitelju i Zvorniku. O sahat-kuli u Zvorniku osim tog predanja nema nikakvih pouzdanih pisanih tragova, kako to ističe čuveni istraživač sahat-kula i uopšte osmanskog perioda Bosne i Hercegovine Hamdija Kreševljaković.

SAHAT-KULA U DOBOJU

Prvog avgusta 2004. godine u prisustvu više od 10 000 vjernika islamske vjeroispovjesti iz cijele Bosne i Hercegovine, u Doboju je otvorena rekonstruisana džamija Donje mahale Trnjak. Svečano ju je otvorio reisu-l-ulema IZ BiH Mustafa ef. Cerić. Materijalna sredstva za Trnjak džamiju obezbijedili su vjernici, Skupština opštine Doboj, te između ostalog i Vlada Malezije. Džamija je prvobitno izgrađena 1756. godine, popravke su vršene 1938. i 1965. godine, a zadnja rekonstrukcija je počela 1989. godine i završena već pomenute 2004. godine. Ima munaru visoku 36 m.

Na glavnom ulazu u harem, s desne strane, nalazi se i sahat-kula po prvi puta u historiji Doboja stavljena u funkciju na već pomenuti dan otvaranja džamije 2004. godine²⁴⁴. Pozicionirana je kao i džamija na brežuljku preko puta dobojske pijace, odnosno na početku stare dobojske čaršije. Moderno je osmišljena i predstavlja objekat koji se prelijepo uklapa u panoramu grada. Iako nema, što se i podrazumijeva, veći kulturno-historijski značaj, upotpunila je novu, ljepšu i primamljiviju urbanu sliku Doboja i zasigurno će se svrstavati u jedan od važnijih dijelova ukupnog mozaika prepoznatljivih obilježja Doboja.

²⁴³ Prostorni plan opštine Tuzla za period 1986-2000/05., Nacrt, Izvršni odbor Skupštine opštine, Opštinski zavod za urbanizam, Tuzla, 1986., str. 345.

²⁴⁴ Osnovne podatke o sahat-kuli sam prikupio terenskim obilaskom objekta, a takođe i u telefonskom razgovoru sa arhitektom Asimom Hotićem.

Slika 6. Sahat-kula u vizuri grada

Odlikuje se specifičnim građevinsko - arhitektonskim stilom. Nema sličnog primjera u Bosni i Hercegovini. Projektovao ju je zajedno sa džamijom arhitekta Asim Hotić. Sagrađena je od cigle, omalterisana i fasadirana u dvije boje: bijelu i roze. Spojena je na visini od 2 m sa glavnim ulazom. Visoka je 24 m, a širina joj iznosi 2,5 m x 2,5 m.

Vrata se nalaze na jugoistočnoj strani objekta, drvena su, sa gornjim trouglastim dijelom, sa halkom (zvekirom), i imaju trouglasti betonski nadvratnjak debljine 10 cm. Dva mala otvora za svjetlost smještena su na istoj strani kao i vrata, nalaze se na sredini objekta i imaju betonske natprozornjake debljine 10 cm.

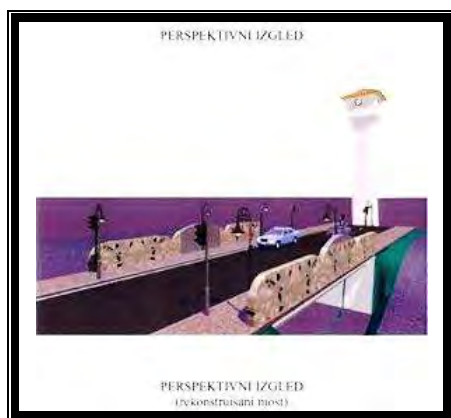
Sahat-kula nema unutrašnje stepenište nego su u unutrašnjosti ugrađene željezne penjalice kojima se penje do terase. Terasa je osmougaona sa plitko isturenim balkonima. Na nju se ulazi na četvera drvena vrata sa sve četiri strane objekta i osim kao ukras služi i kao podloga za eventualne popravke sata i krova sahat-kule. Iznad terase u visini od cca 2 m, sahat-kula se proširuje u kockasti dio na kome su sa sve četiri strane postavljeni satovi prečnika 1 m sa dvije kazaljke i polugom. Satni mehanizam je solarni i nabavljen je u Italiji.

Objekat sahat-kule se završava četverovodnim limenim krovom sa alemom na vrhu. Kao i većina bosanskohercegovačkih sahat-kula, zaobljena je na čoškovima. Na zapadnom čošku ima ugrađen oluk a ima i gromobran.

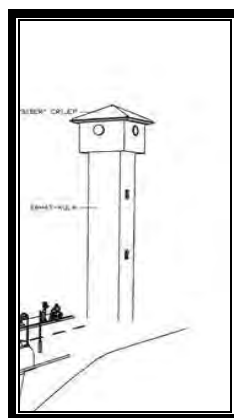
SAHAT-KULA U KLADNJU

Na sjednici Općinskog vijeća Kladanj održanoj 31.3.2010. godine, donesen je zaključak o prihvatanju inicijative za realizaciju projekta: izgradnja sahat-kule u Kladnju. Raduje činjenica da će i ovaj grad biti ukrašen i obogaćen jednim ovako lijepim spomenikom. Vrlo je nezahvalno i neutemeljeno pisati o objektu koji još nije izgrađen, niti je na njegovoj gradnji učinjeno nešto, ali želim istaknuti da je prema internetski raspoloživoj projektnoj dokumentaciji vidljivo da je kladanjska sahat-kula prilično jednostavan objekat koji se završava kockasto i koji će biti pokriven biber crijepom. Projektovao ju je arhitekta Nedim Suljić. Pozicionirana je tako da

se prelijepo uklapa u panoramu Kladnja i svakako da će predstavljati nezaobilaznu destinaciju prilikom turističkog obilaska grada.

Slika 7. Izgled buduće sahat-kule u vizuri sa mostom

Slika 8. Opšti izgled sahat-kule

ZAKLJUČAK

U periodu osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini je izgrađena ukupno 21 sahat-kula. Do agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine sačuvano je 19 objekata ove vrste. Petnaestog decembra 1993. godine u organizovanoj kampanji urbicida od strane srpskog agresora, minirana je i do temelja srušena banjalučka sahat-kula, kao biser islamske arhitekture i najstariji objekat te vrste u Bosni i Hercegovini. Značajno je istaknuti da su u periodu 2004-2011. godine u Bosni i Hercegovini, pored brojnih manjih satova u centrima bosanskohercegovačkih gradova, sagrađene i tri nove sahat-kule i to u: Doboju, Zenici i Kaknju. Danas ih je, baš kao i u osmansko doba, dvadeset i jedna.

Na prostoru sjeveroistočne Bosne sa sigurnošću se može tvrditi da su nekada postojale četiri sahat-kule: u Tuzli, Gračanici i dvije u Gradačcu. Do današnjih dana sačuvane su dvije: u Gračanici i Gradačcu. U novije vrijeme izgrađena je i već spomenuta sahat-kula u Doboju, a u perspektivi je i izgradnja sahat-kule u Kladnju. Sve nabrojane sahat-kule imaju i neke svoje specifičnosti, odnosno prepoznatljive elemente.

Sahat-kula u Gračanici je najmasivnija i najviša autentična građevina tog tipa u Bosni i Hercegovini. Jedna je od četiri sahat-kule koje su proglašene nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine. Predstavlja jednu od najbolje sačuvanih i uređenih sahat-kula u Bosni i Hercegovini. I nakon oko tri stotine godina postojanja odoljela je vremenu i danas se nalazi u punoj funkciji.

Sahat-kula u Gradačcu je najširi objekat te vrste u Bosni i Hercegovini. Također predstavlja zadnju sahat-kulu podignutu u našoj državi za vrijeme osmanske vladavine. Odlikuje se specifičnim građevinsko-arhitektonskim stilom. Građena je kombinovanjem kamena i cigle. Sahat-kula u Gradačcu je jedini objekat tog tipa sa natpisom na turskom jeziku, koji svjedoči o vremenu njenog osnivanja, za razliku od ostalih natpisa na bosanskohercegovačkim sahat-kulama koji svjedoče o popravkama na tim objektima. Nažalost, gradačačka sahat-kula nije više u funkciji.

Zajednička karakteristika obiju sahat-kula je da su nagnute i ta je nagnutost vidljiva golim okom, što je također njihova specifičnost u odnosu na druge sahat-kule u Bosni i Hercegovini.

Dobojska sahat-kula je prvi objekat tog tipa izgrađen u Bosni i Hercegovini u XXI stoljeću i već sada predstavlja ukras Doboja. Jedina je izgrađena na samom ulazu u harem džamije sa kojim je spojena, za razliku od ostalih bosanskohercegovačkih sahat-kula koje su najčešće građene u centru čaršije, u neposrednoj blizini džamija ili u oboru (podnožju) nekih tvrđava. Ima solarni satni mehanizam. Jedina je sahat-kula sa terasom. Nema unutrašnje stepenište, a ima oluk, što su takođe njene specifičnosti.

Sahat-kule sjeveroistočne Bosne imaju svoju simboliku i funkciju, ukrašavaju gradove u kojima se nalaze i predstavljaju značajne kulturno-historijske spomenike koji pružaju i mogućnost korištenja i prezentacije u turističke svrhe.

Almir MUŠOVIĆ, prof.

ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE LOKALITETA „TRG SLOBODE“ U TUZLI

UVODNI DIO

Arheološka istraživanja na prostoru užeg gradskog jezgra Tuzle su vrlo rijetko vršena, zbog guste naseljenosti i nemogućnosti pristupa lokacijama na kojima se vrše građevinski radovi, uslijed inenziteta izgradnje i rokova koji se postavljaju pred izvođače radova. Tokom radova na izgradnji zgrade Barok, došlo se do spoznaje, na osnovu fragmenata kermike koji su se pojavili na mjestu iskopa temelja zgrade, da postoji velika mogućnost da će se tokom radova na rekonstrukciji Trga slobode naići na materijalne ostatke neolitskog sojeničkog naselja.

JU Muzej istočne Bosne Tuzla je uputio dopis izvođaču radova Tehnograd inžinjeru, da obustavi građevinske radove kada naiđe na arheološki materijal. U subotu, 16. avgusta 2008. godine, prilikom iskopavanja kanala za postavljanje podzemnih instalacija, izvođač je naišao na velike količine fragmenta keramičkih posuda i odmah je obavijestio Muzej.²⁴⁵

Trg slobode ljeto 2008. godine, radovi na rekonstrukciji

²⁴⁵ Izvor: Mirsad Bakalović, kustos arheolog, "Izveštaj sa zaštitnog arheološkog istraživanja na lokalitetu Trga Slobode, Tuzla", JU "Muzej istočne Bosne" Tuzla, 15.10.2008. godine, Tuzla

U saradnji sa Opštinom Tuzla – investitorom radova rekonstrukcije Trga slobode u Tuzli, JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla je povjerio nadgledanje građevinskih radova i prikupljanje otkopanog arheološkog materijala, kao i pripremu za otvaranje probne istražne sonde kustosu muzeja Mirsadu Bakaloviću.

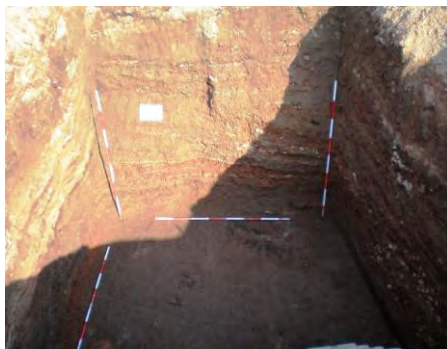
„Tipološkom analizom prikupljenog arheološkog materijala (uglavnom se radi o fragmentima keramičkih posuda i zdjela manjih i većih dimenzija grube frakture, te nekoliko primjeraka koštanog i kamenog oruđa), utvrđeno je da pripada mlađem kamenom dobu – neolitu, tačnije vinčanskoj neolitskoj kulturnoj grupi – Vinča Tordoš II (druga polovina srednjeg neolita).

Rekognosciranjem ovog lokaliteta utvrdili smo da je gornji sloj, odnosno sloj koji se pruža od površine Trga do dubine od 1,00 do 1,50 metara recentni sloj, tj. sloj koji je godinama prekopavan i u kojem nalazimo na izmiješane ostatke neolitske kulture, kao i ostatke iz srednjeg vijeka i osmanskog perioda vladavine na ovim prostorima.

Primijećeno je da količina otkopanog arheološkog materijala opada idući ka Čaršijskoj česmi, ka istoku, kao i prema zgradi Privredne komore, na sjeveru, što je potvrdilo i kopanje kanala u ulici između Privredne komore i barake koja vodi ka Muzičkoj školi.

Arheološki materijal je najviše skoncentrisan u zapadnom dijelu Trga, ispred stare zgrade Općine Tuzla, te na južnom dijelu uz zgradu Barok, i širi se ka sjeveru do zgrade Privredne komore.²⁴⁶

Na osnovu navedenog, zaključeno je da se pristupi otvaranju sonde dimenzija 4x4 metra u centralnom dijelu Trga, što je i učinjeno 20.8.2008. godine.

Sonda iskopana u centralnom dijelu Trga slobode, mjesto na kojem se danas nalazi fontana

²⁴⁶ Izvor: Bakalović Mirsad, kustos arheolog, "Izveštaj sa zaštitnog arheološkog istraživanja na lokalitetu Trga Slobode, Tuzla" JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla, 15.10. 2008. godine, Tuzla

„Površinski i recentni sloj skinut je mašinskim putem. U recentnom sloju koji je nastao postavljanjem cijevi za oborinske vode a pruža se do dubine od 1,20 do 1,40 m, naišli smo na ostatke neolitske kulture i fragmente keramičkih posuda iz srednjeg vijeka i osmanskog perioda. Ispod recentnog sloja pružao se sterilan sloj, prehistorijski humus, debljine od oko 0,30 do 0,50 m. Daljim iskopavanjem otkriven je kulturni neolitski sloj koji se pruža sve do zdravice – sloja sive gline na dubini do 4,00 m.“

Početak radova na sondi, kustos Mirsadu Bakaloviću pridružio se i profesor historije i geografije Adem Šehidić, a nešto kasnije sam se i sám uključio u istraživanje lokaliteta.

Kustos Mirsad Bakalović i profesor historije i geografije Adem Šehidić

ANALIZA PRIKUPLJENIH PODATAKA SA PROBNE ISTRAŽNE SONDE SA CENTRALNOG DIJELA TRGA SLOBODE

„U vertikalnom profilu jasno se izdvaja nekoliko kulturnih slojeva iz kojih možemo pratiti razvoj naselja. Za nas je posebno zanimljiv bio sloj na dubini od 3,50 m, kada smo u horizontalnom profilu ušli u dio nastambe, odnosno u dio ognjišta i podnice. Oko i ispod ognjišta pružao se sloj kućnog ljepa, a podnica je dijelom bila izgrađena od stare i oštećene keramike i kao takva zajedno s nabijenom zemljom i dodacima sitnog kamena služila kao izvrsna drenaža. Ono što je posebno važno, jer pomjera granice nastanka ovog neolitskog naselja, jeste otkriće fragmenata keramike (finoglačana i bojena keramika, kao i ostaci drški-tunelaste) koja pripada prelaznom periodu iz kasnog starčeva u ranu vinču. Radi detaljnije analize i tačnije hronologije starosti i nastanka ovog neolitskog naselja uzeli smo nekoliko uzoraka gari i ljepa iz ognjišta, te kostiju koje su pronađene u ognjištu za buduću analizu C14.

Analiza C14 koja je 2007. godine urađena za arheološki materijal koji je pronađen tokom arheoloških istraživanja u Gornjoj Tuzli, a radi se o materijalu koji pripada vinčanskoj kulturnoj grupi, hronološki je smješten u 4700. godinu prije nove ere. Materijal iz Gornje Tuzle je u potpunosti tipološki identičan s materijalom koji je otkriven na Trgu slobode.

Lokalitet i arheološke radove na Trgu slobode obišla je i Zilka Kujundžić-Vejzagić, muzejski savjetnik i arheolog Zemaljskog muzeja BiH. Gospođa Kujundžić-Vejzagić je potvrdila da se radi o ostacima velikog neolitskog naselja i da materijal pripada vinčanskoj neolitskoj kulturnoj grupi, ali da otkriveni materijal iz ognjišta u sondi I pripada kasnom starčevu, tj. prelaznom periodu između ove dvije neolitske kulturne grupe. Gospođa Kujundžić-Vejzagić zaključuje da bi, da nema građevinskih radova, sistematska istraživanja na ovom lokalitetu trajala nekoliko godina i dovela do novih saznanja o načinu života, posebno proizvodnji soli neolitskog stanovništva.

Tokom istraživanja i građevinskih radova među mnogobrojnim ostacima keramičkog posuđa, svojim kvantitetom posebno se izdvajaju ostaci nogu, te nešto slabije i obodi, posuda koje su služila za isoljavanje slane vode i proizvodnju soli.

Nogica posude za isoljavanje

Fragment ruba posude za isoljavanje

To je još jedna potvrda o prvobitnoj eksploataciji slanice i proizvodnje soli na prostoru današnje Tuzle, koja je bila osnov, uz tradicionalne načine privređivanja, nastanka, razvoja i kontinuiteta života na ovim prostorima od neolita do danas.

Od pronađenog arheološkog materijala najmalobrojniji su fragmenti ornamentisane keramike. Kod ornamentisanih fragmentata najbrojniji su fragmenti oboda posuda koji su ukrašeni otiscima prstiju ili drvenog štapa prilikom modeliranja posude, tj. prije njenog sušenja i pečenja. Rjeđi su linijski ornamenti i oni se javljaju kod svega par fragmenta keramičkih posuda koje su finije izrade.

Kod plastike najviše su zastupljeni ostaci raznih oblika drški za posude. Izdvajaju se velike tunelaste i bradavičaste drške.

Pronađeno je i nekoliko primjeraka kamenog i kremenog oruđa i oružja. Radi se o kamenoj sjekiri kalupastog tipa i nekoliko manjih, uglavnom istrošenih ostataka, strugača i rezača.

Posuda za isoljavanje slane vode i proizvodnju soli

Tokom građevinskih radova naišlo se i na ostatke temelja i zidova kamenog utvrđenja. Pretpostavljamo da se radi o osmanskoj tvrđavi iz XVIII vijeka. Tvrđava je građena u peridu od 1760. do 1768. godine na prostoru današnjeg Trga slobode. U osnovici je bila pravougaonog oblika (100x70 metara) sa visokim zidovima. Na četiri ugla bile su kule sa topovima, a u dvorištu su bile dvije barutane, hambar za žito i konjušnica. Tvrđava je prvi put načeta eksplozijom groma u barutanu u jesen 1858. godine, a potpuno su je srušile austrougarske okupacione snage poslije 1878. i njen kamen ugradile u regulaciju desne obale rijeke Jale i u izgradnju Kamenog suda.

Predložili smo investitoru i projektantu rekonstrukcije Trga slobode, Općina Tuzla i Zavod za urbanizam Tuzla, da u okviru Trga bude dio koji će svjedočiti o neolitskoj prošlosti grada Tuzle, kao i dio temelja stare osmanske utvrde. Projektant je pristao da se u okviru Trga projektuje i izgradi tzv. „arheološki izlog“ u kojem bi posjetioci mogli vidjeti arheološki materijal kroz horizontalni i vertikalne profile, onako kako su i pronađeni - in situ.

Sav prikupljeni arheološki materijal deponovan je u JU „Muzej istočna Bosna“ Tuzla.²⁴⁷

²⁴⁷ Izvor: Mirsad Bakalović, kustos arheolog, „Izveštaj sa zaštitnog arheološkog istraživanja na lokalitetu Trga Slobode, Tuzla“ JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla, 15.10.2008. godine, Tuzla

ZAKLJUČAK

Prošlost našeg grada zaslužuje da se javno publikuje i da se ponosimo time što smo dio višemilenijumskog kontinuiteta življenja na ovim prostorima.

Nekada nije dovoljno da se rezultati rada naučnika i istraživača na polju spoznaje života na području Tuzle i istočne Bosne dokumentuju u okviru muzejskih zbirki, tim prije što, nažalost, Tuzla nema namjenskog objekta muzeja.

Zbog svega toga, potrebno je raditi na tome da se informacije o prošlosti našeg grada, materijalni dokazi i muzejske postavne otvore i približe javnosti, kada već učenici i drugi zainteresirani nemaju mogućnost da na jednom mjestu imaju priliku vidjeti i osjetiti duh prošlosti Tuzle i istočne Bosne na najbolji mogući način.

LITERATURA

Izvor:

- Bakalović Mirsad, kustos arheolog, "Izvještaj sa zaštitnog arheološkog istraživanja na lokalitetu Trga Slobode, Tuzla" JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla, 15.10.2008. godine, Tuzla

Prilozi (fotografije):

- iz baze fotografija JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla,
- fotografije iz privatnog fundusa autora rada profesora historije i geografije Mušović Almira

TRADICIJA

Orhan JAŠIĆ, prof.
Zehrudin MUHEDINOVIĆ, prof.
Esada GRABUS, prof.

RELIGIJSKI FENOMEN DOVIŠTA PRISADI U BRNJIČANIMA PORED SREBRENICA

Sažetak

U ovom radu prikazana je historija dovišta Prisadi u Brnjičanima pored Srebrenika, jednog od najstarijih dovišta u Bosni i Hercegovini. U prvom dijelu rada obrađeni su religiozni pojmovi svetog (numinoznog), svetog prostora i molitve u svjetskim religijama s posebnim osvrtom na islam.

Predstavljen je dolazak islama u Srebrenik i izneseni su historijski podaci u vezi s dovištem Prisadi. Informacije o dovištu dobivene su metodom intervjua, jer ne postoje pisane zabilješke o ovom hodočasničkom mjestu. Fenomenološkim metodama ukazano je na bitnost i osebnost dovišta Prisadi za područje sjeverne Bosne, a i šire.

Ključne riječi: fenomenologija religije, dovište, Prisadi

UVOD

Svaku religiju karakterizira nekoliko elemenata koji su u vezi s pojmom svetog. Sveto je sve ono što izaziva strahopoštovanje u čovjeku, to je ono pred čime ljudsko biće drhti i što istinski poštuje. Putem razumijevanja i doživljaja svetog, numinoznog, *homo religiosus* (religiozni čovjek) otkriva vrijednosti života, potom shvata dužnost, grijeh, poslušnost, službu, potrebu za isкупljenjem, zatim neophodnost pomirenja, oprosta i pokajanja.

Ljudi su oduvijek posjedovali kulturnu, civilizacijsku ili pak religijsku tradiciju. Zadatak tradicije jeste odgovoriti čovjeku sadašnjice na osnovu prošlosti o njegovim duhovnim i kulturnim korijenima.

U suvremenom svijetu uvelike dolazi do povratka svetog na scenu, pri čemu je jedna od manifestacija takovrsnog povratka ponovna revitalizacija religijskih hodočašća. Do toga je došlo i na našim područjima, tačnije na području Srebrenika, gdje je ponovo oživljena religijska tradicija posjete hodočasničkom mjestu Prisadi u selu Brnjičani.

1. FENOMEN RELIGIJE I POTRAGA ZA SVETIM

Čovjek je od svog postanka imao potrebu za vjerom, bilo u nadnaravna bića, više božanstava, ili pak svjedočenja vjere u Jednog Jedinog Boga, vjere u Allaha s.v.t.a.²⁴⁸ Potom bi se uz pojam vjere uobličila religija, koja u svom semantičkom polju obuhvata puno šire značenjsko područje. Religija je, po definiciji znamenitog francuskog antropologa i sociologa Emilea Durkheima, čvrsto povezan sustav vjerovanja i običaja koji se odnose na svete, to jest izdvojene i zabranjene stvari, naime sustav vjerovanja i običaja koji sve svoje pristalice sjedinjuje u istu moralnu zajednicu.²⁴⁹ Zadatak opisivanja religijskih pojava spada u religiološku disciplinu fenomenologije religije.

Fenomenološki postupak jeste pokušaj razumijevanja biti i struktura religijskih fenomena, shvaćenih u isto vrijeme u svojoj historijskoj uvjetovanosti i kroz prizmu ponašanja *homo religiosus*. Radi se o tome da se prodube artikulacije i značenja tog ponašanja dešifriranjem religijskih činjenica kao čovjekovih iskustava u njegovom pokušaju da nađe prolazno i da stupi u kontakt s krajnjom Stvarnošću.²⁵⁰ Fenomenologija religije daje prvenstvo vjerničkom doživljaju nad znanstvenim tumačenjem tog doživljaja. Mjerodavan je sadržaj religioznoga, a ne društveni uvjeti njegovog postanka. Ne zaboravimo da zapravo ne postoji druga religija, osim one koju žive vjernici.²⁵¹ Pojam svetog neodvojiv je od termina religija.

Iskustvom svetog, ljudski duh spoznao je razliku između onog što se ispoljava kao stvarno, moćno, bogato i značenjsko i onoga što je lišeno tih osobina, odnosno „haotičnog i opasnog toka stvari, njihovog slučajnog pojavljivanja i iščezavanja lišenog svakog smisla“. Ukratko, »sveto« je samo element strukture svijesti, a ne neki stupanj historije te svijesti. U najstarijim slojevima kulture *živjeti kao ljudsko biće* samo je po sebi *religiozni čin*, jer prehranjivanje, seksualni život i rad imaju svetu vrijednost. Drugim riječima, biti, ili čak, postati, *čovjek* - znači biti „religiozan“²⁵². Uz pojam svetog direktno se vežu sveta mjesta, sveti objekti i sveto vrijeme. Sveto vrijeme ogleda se i zbiva kroz poseban kalendar poznat kao religijski kalendar, a kao takvo vrijeme ono može biti ciklično i pravolinijsko, dok sveta historija

²⁴⁸ S.V.T.A. je skraćena od arapskog: „Subhanehu ve te ala“, što znači: „Neka je slavljen On.“

²⁴⁹ Emile Durkheim, *Elementarni oblici religijskog života – totemistički sustav u Australiji*, Jasenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2008, str. 101.

²⁵⁰ Paul Poupard, *Religije*, Jasenski i Turk, Zagreb, 2007, str. 26.

²⁵¹ Jakov Jukić, *Budućnost religije*, Matica hrvatska, Split, 1988, str. 174.

²⁵² Mirča Elijade, *Istorija, verovanja i religijskih ideja 1, Od kamenog doba do eleusinskih misterija*, Prosveta, Beograd, 1991, str. 1.

predstavlja poseban moment u svetom vremenu, jer ona pripovijeda, promatrano iz islamskog rakursa, život odabranika Božjih. Bilo je to vrijeme Božijih poslanika, ljudi koji su odgojeni posebnim odgojem - to jest Božanskim odgojem. Sveta historija kao takva za Jevreje se završila spuštanjem Riječi Dekaloga na Sinaju, za kršćane na Kalvariji, a za muslimane ona je zapečaćena sa smrću najodabranijeg ljudskog bića, posljednjeg božijeg poslanika, Muhammeda, a.s.

Sveta mjesta su osobiti dijelovi prostora koji u sebi sadrže blagoslovljenost, pa se tako na stranicama presvetog kur'anskog teksta spominje Hram daleki, blagoslovljena dolina. Pojam *svetog prostora* veže se uglavnom uz gradove, rijeke, mjesta ili građevine. Solomonov (Sulejmanov, a.s.) hram predstavlja sveto mjesto u judaizmu, ali i u islamu, no danas je od njega ostao samo zapadni zid. Jerusalem je, naprimjer, sveti grad svih monoteističkih, ibrahimovskih, religijskih tradicija. Među svete gradove, svakako, spadaju Meka i Medina na Arapskom poluotoku. Sveta planina Fuji u šintoizmu predstavlja sveto mjesto u japanskoj *svetoj historiji* i *svetom prostoru*. Na svetim mjestima zbivala se sveta historija, pa je tako Musa, a.s., primio Dekalog na Sinaju. Muhammed, a.s., na planini Džebelul rahmeh počeo je primati Božiju objavu. Tokom izučavanja religijskih fenomena važno je uzeti u obzir i okruženje. *Sveti prostor* određen je pojmom hijerofanije, a ona je manifestacija svetog. Pri takvom javljanju svetog dolazi do podjele prostora na sveti i profani. Profano je ono što je suprotno od svetog.

Prostor može biti obilježen svetošću na različite načine. Pojam svetog prostora u vezi je s disciplinom koja se naziva geografija religije. Njen osnovni cilj jeste ukazati na činjenicu da se svi religijski procesi odvijaju u prostoru, te da posjeduju prostornu dimenziju svetog.

Sveta mjesta i sveti prostori postoje gotovo u svim religijama: Nazret i Jerusalem u Izraelu, odnosno Palestini, Hilandar u Grčkoj, Kijevska lavra u Ukrajini, Mekka i Medina u S. Arabiji, Vatikan, Fatima u Portugalu, Santijago di Kampostela u Španjolskoj, Čestahova u Poljskoj, Lourd u Francuskoj, rijeka Ganges i Ind u Indiji, mjesto rođenja Budhe, planinski vrhovi itd.²⁵³ Svetih mjesta ima i u našoj regiji: *Djevojačka pećina* kod Kladnja, *Diva grabovčeva* kod Jablanice, Ozren kod Doboja, *Međugorje* u Hercegovini, *Ajvatovica*, mnogobrojna turbeta itd.

Pojam svetog prostora u islamu ne poima se na isti način kao u drugim svjetskim religijama. Naime, turbeta, dovišta, razni sakralni objekti nemaju u sebi sadržaj čudesa jer takvo poimanje svetog prostora u suprotnosti je s istinom tevhida (islamskog monoteizma). Muslimanu nije dozvoljeno moliti

²⁵³ Ivan Cvitković, *Socijalna naučavanja u religijama*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka u BIH, Sarajevo, 2007, str. 304.

se nekoj svetoj osobi, što je jedna od karakteristika mnogih religija, te takvo poimanje svetog biva strano islamu. U islamu se poštuje i voli posljednji Božiji poslanik Muhammed, a.s., ali se njemu muslimani ne mole, nego čine molitvu (dovu) direktno Allahu, s.v.t.a. Ljubav i poštovanje prema nekim stvarima iskazuje se i u islamu, ali ne u smislu da im se pokorava, već da im se ibadet čini.

1.1. DOVA

Molitva je prava suština religije. Molitva je religija na djelu, to jest molitva je prava religija. Molitva je ono po čemu se religiozne pojave razlikuju od sličnih pojava čisto moralnog ili estetskog osjećaja. Religija nije ništa ukoliko nije taj životno važan čin kojim se cijeli čovjekov duh nastoji spasiti prijanjanjem uz načelo iz kojeg crpi život. Taj čin jeste molitva, a pod tim ne razumijevam taštu vještinu riječi, puko ponavljanje određenih svetih formula, nego samo pokret duše koja se upušta u osobni odnos tajnovitom silom čije prisustvo osjeća, možda čak i prije no što je našla ime kojim će je nazvati. Gdje god nema te unutarnje molitve, nema ni religije.²⁵⁴

Isto tako, *naša molitva Bogu* predstavlja naše očitovanje u zrcalu Njegova bitka srazmjerno našem duhovnom stanju i našim duhovnim pripravama, očitovanje koje je znak našeg zaostajanja u molitvi iza duhovnog stupnja na kojem se u punini ozbiljuje Božansko ime *Posljednji*.²⁵⁵ Zazivanje s rukama okrenutim gore (Du'ā) jeste osobit obzir molitve srca kojom sālik (duhovni putnik na putu istinske spoznaje) izravno i usrdno traži konkretne darove Božije ili barem duhovnu pripravu koja će osigurati priskrbljenje takvih darova. Ta vrsta zazivanja može biti različito motivirana, katkada čak može dolaziti u časovima tjeskobe kao način da se nagovori Božanska Volja da promijeni trenutni poredak stvari i da naprečac promijeni postojeću situaciju. Al-Gazali misli da ovaj obzir molitve srca ni na koji način ne osporava zakonomjerno djelovanje i uplive Preodređenja, jer i izravni Božiji odgovori na moliteljeve zazive oduvijek su uključeni u Božansku Providnost i providiteljsku preodredljivost Božanske djelatne Volje.²⁵⁶

Dova kao muslimanska molitva zauzima osobito mjesto u islamu, jer Allah, dž.š., traži od ljudi da Mu čine dovu pojedinačno ili u skupu, to jest u džematu. Posebnost dove ogleda se u tome da molitelj treba biti ponizan, ustrajan, iskren čineći dovu Allahu, dž.š. Upustvo iz časne i svete knjige Kur'ana svjedoče o važnosti dove: „*A kad te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se molbi molitelja kad Me zamoli. Zato neka*

²⁵⁴ William James, *Raznolikost religioznog iskustva*, Zagreb, Naprijed, Zagreb, 1990, str. 317.

²⁵⁵ Abdulah-efendija Bošnjak, *Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti I*, Ibn Sina, Sarajevo, 2008, str.164.

²⁵⁶ Rešid Hafizović, *Temeljni tokovi sufizma*, Bemust, Sarajevo, 1999, str. 259.

oni pozivu Mome udovolje i neka vjeruju u Mene, da bi bili na Pravome putu“ (2, 186); „Gospodar vaš je rekao: "Pozovite Me i zamolite, Ja ću vam se odazvati! Oni koji iz oholosti neće da Mi se klanjaju - ući će, sigurno, u Džehennem poniženi.“ (40, 60)

Znameniti drug Božijeg poslanika Muhammeda, a.s., Ebu Hurejra, r.a., prenosi da je Glasonoša Riječi Božije rekao: „*Nema ništa što je časnije kod Allaha od dove*“; „*Čovjek od svoje dove ima, zasigurno jedno od troga: ili grijeh koji će mu biti oprostjen, ili neko dobro na dunjaluku ili dobro koje će mu se ostaviti (na ahiretu).*“ Ebu Hamid Muhamed el Gazali bilježi da je h. Ebu Zerr rekao: „*Dova je za dobročinstvo kao što je so za hranu.*“²⁵⁷

1.2. DOVIŠTE I RELIGIJSKA HODOČAŠĆA

Dovište je poseban dio prostora koji se smatra svetim, te se na tom mjestu uče dove (molitve), obavljaju obredi (namazi). Jedna od osnovnih karakteristika dovišta jeste ta da su ona zapravo hodočašća na kojima se okupljaju vjernici zarad zajedničke ili pojedinačne molitve. Hodočašće je velika molitva naroda na putu prema vječnoj nadi. U tom smislu, ono je povezano s našom sudbinom i spasenjem, u skladu s time paradigma je svake ljudske bitne situacije. Sam je život golemo hodočasničko putovanje. Dubljam se, dakle, uvidom otkriva kako je hodočašće, zapravo, hod i pohod pojedinaca ili vjerničkih skupina svetome mjestu.²⁵⁸

2. DOLAZAK ISLAMA U SREBRENİK

Dolazak islama u Bosnu i Hercegovinu, pa tako i u Srebrenik, uglavnom je povezan s osmanlijskim vojnim jedinicama. Srebrenička tvrđava, poznatija kao *Srebrenička gradina*, pala je u ruke Osmanlija 1512. godine. Tada je u Srebreničkoj tvrđavi kao i u mnogim drugim utvrdama širom Bosanskog sandžaka ustanovljena i džamija. Šira islamizacija na području Srebrenika zbiva se u 16. i 17. stoljeću. Na datim područjima živjeli su prethodno bogumili, o čemu svjedoče i nazivi naselja poput Babunovići, što se može povezati s bogumilskom religijskom tradicijom gdje su babuni bili klerici (vjerski službenici) unutar bogumilske vjerske zajednice.

Širenje islama u Srebreniku u prvom periodu prvenstveno je bilo u vezi s dervišom šejh Sinan-babom. Drugi val islamizacije zbiva se s naseljavanjem srebreničkih krajeva mnogobrojnim izbjeglicama koje su došle na ta područja s izgubljenih osmanlijskih teritorija, kao prognanici iz vremena posljednjeg Bečkog rata (1683. godine).

²⁵⁷ Ebu Hamid el-Gazali, *Ihjau ulumid-din*, Libris, Sarajevo, 2004, knjiga 2, str. 215.

²⁵⁸ Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007, str. 748-749.

Iz osmanlijskog vremena ostalo je nekoliko mjesta koja se mogu okarakterizirati kao sveta mjesta, kao što su tri turbeta, od kojih se osobito ističe šejh Sinanovo turbe u Gornjem Srebreniku, potom Rahin mezar, voda Sibovac, dovišta Ratiš i Prisadi.

2.1. RELIGIJSKI FENOM DOVIŠTA PRISADI KROZ HISTORIJU

Kroz posjete dovištima manifestira se i pučka religioznost i u tim trenucima dolazi do duhovnog ispunjenja religiozne osobe. Jedna od odlika tog ispunjenja jeste i dolazak na dovišta, tj. činjenje muslimanskog hodočašća, obavljanje skupne molitve, kad se istinska bliskost među ljudima u zajedničkoj molitvi i obredima može osjetiti. To je, nesumnjivo, s teološkog aspekta promatrano, i više nego pozitivna strana dovišta, jer se ljudi imaju priliku nakon dugo vremena susresti, čuti recitiranje Kur'ana, obaviti namaz, doživjeti istinski osjećaj zajednice to jest džemata. Također, postoji i negativna strana ovih manifestacija, koja se ogleda u iščekivanju kojekakvih čudesa, poimanje vjere bez rada samo na molitvi i slično, što je apsurdno.

Dovište Prisadi nalazi se na brdu Prisadi iznad malog srebreničkog sela Brnjičani. Predpostavlja se da je na tom području još za vrijeme srednjovjekovne Bosne postojao trg na kojem su se okupljali stanovnici tri bitna bosanska utvrđenja, a to su: Srebrenik, Doboj i Soko. Prije dolaska islama na spomenutom području nalazilo se bogumilsko svetište, gdje su bogumili obavljali religijske obrede. S pojavom islama na područje Srebrenika događa se postupna transformacija bogumilskog hodočasničkog svetišta u dovište. Tom prilikom na dovištu biva sveprisutna istinska dijalogičnost između stare religije bogumilstva i islama. Značajno je i to da su se u tim početnim trenucima širenja islama na ovom teritoriju dešavali istinska koegzistencija i dijalog religija. Ovo se ogledalo u tome što su na spomenutom tlu obavljali molitvu bogumili, te su istovremeno derviši činili zikr, tj. slavili su Uzvišenog Boga. Ovo muslimansko hodočasničko mjesto smatra se jednim od najstarijih dovišta u Bosni i Hercegovini, jer, prema narodnim predanjima, prva dova održana je 1511. godine. Zanimljivo narodno predanje kazuje da je skupina tada pobožnih ljudi, derviša, predvođena starim šejhom, odabrala visoravan Prisadi za činjenje zikra i dove zahvalnosti. U tom trenutku dobili su izuzetnu podršku tadašnjeg stanovništva, uglavnom bogumilskog, koje je kasnije i prihvatilo islam. Nerijetko su na ovoj dovi vidani ljudi koji nisu bili pripadnici islama, nego su često dolazili i pripadnici drugih abrahamovskih religijskih tradicija.

U prvoj polovini prošlog stoljeća na dovi su prisustvovali najviši zvaničnici tadašnje Islamske zajednice Kraljevine Jugoslavije. Prostor na Prisadima bio je ispunjen do posljednjeg mjesta. Žene nisu klanjale podne-

namaz zato što im je to bilo zabranjeno, već zbog toga što nije bilo dovoljno mjesta, te nisu imale gdje stati. Tokom Drugog svjetskog rata dova se, što je posebno zanimljivo, održavala svake godine, i nije smetala ni jednoj tadašnjoj vojsci.

Zanimljiva su sjećanja iz vremena Kraljevine Jugoslavije i Narodnooslobodilačkog rata, dugogodišnjeg srebreničkog poslijeratnog načelnika gospodina Husejna Lelića o dovištu Prisadi: „Sjećam se, kad bi se približavalo održavanje dove, istovremeno bi se povećala radost u našoj porodici. Na dovu bi dolazili ljudi iz svih krajeva naše današnje države. Ali ono što treba posebno istaknuti jeste da su oni bili različite vjeroispovijesti. Dova na Prisadima je *dova svih dova, dova zahvale na Božijim darovima, usjevima i dova zdravlja*. Kao dječak bio sam prisutan na nekoliko dova, i dobro se sjećam da su tim dovama prisustvovali najugledniji i najpoznatiji tadašnji alimi. Iskreno rečeno, od svih njih meni se duboko u dušu i sjećanje urezala ličnost imama Mustafe Muhedinovića, koji je predvodio održavanje dove. Mladi imam Mustafa bio je partizanski aktivista i veliki ljubitelj održavanja dove na Prisadima. Za vrijeme Drugog svjetskog rata dova se održavala svake godine. Dovu je predvodio, kako sam već rekao, naš tadašnji imam rahmetli Mustafa. Prisadi su bili srednjovjekovni trg koji je povezivao tadašnja tri grada: Srebrenik, Doboj i Soko. Moji stariji pričali su da se niko ne sjeća kad se počela održavati dova. Svake godine uoči dove derviši bi zajedno s džematlijama učili zikr. Ljudi iz drugih džemata dolazili bi organizovano sa zastavama i učeći ilahije. Ono po čemu je posebno bila poznata dova na Prisadima jeste dolazak velikog broja drugih naroda. Prije podne-namaza učio se Kur'an, ilahije i obavljao se zikr. Poslije podne-namaza, koji su obavljali samo muškarci na prostoru Prisada, koji otprilike obuhvata pet duluma, pravi se mala pauza. Nakon nekoliko minuta, kad se skupe žene, djeca i ostali gosti koji nisu obavljali namaz, prouči se dova zahvale Allahu, dž.š., na blagodatima. To je bila dova zahvale, ali isto tako u narodu je bila ova dova popularna kao dova zdravlja, i dova ispunjenja želja, a ja bih dodao još i dova tolerancije i zajedništva. Poslije proučene dove narod bi običavao zadržati se na ovom uzvišenju sve do akšama, pa i do iza jacije. Često bi derviši činili zikr poslije ikindije ili poslije akšama. Jedan dio mase ostajao bi da zikri ili jednostavno da upućuje dove, a drugi dio naroda spustio bi se na takozvane Doline, gdje bi se igralo, pjevalo, sviralo i veselilo. Kad bi se održavala posljednja dova, partizani su sačekali da se održi dova, a zatim su narod upozorili da odu svojim kućama isključivo iz sigurnosnih razloga. Sjećam se kasnije, kad sam bio načelnik Srebrenika, u jednom razgovoru s tadašnjim uvažanim muftijom rahmetli Mujićem, da smo razgovarali o ovoj dovi. On je tada, zaista, na moje veliko divljenje, nevjerovatno hrabro tražio obnavljanje ove dove, ali ipak do toga nije došlo. Muftija Mujić je kao učenik dolazio na Prisade, a za vrijeme rata svake

godine dolazio bi kod svog školskog prijatelja rahmetli Mustafe, koji je tada bio naš imam. Sjećam se da su mi neki moji prijatelji koji su tada bili na visokim pozicijama pričali kako se muftija naljutio na tadašnje obrazloženje, hajde da kažemo, vrhovne vlasti. Oni su odbili njegove zahtjeve za obnavljanje održavanja ove dove uz obrazloženje da bi ovo obnavljanje dove moglo zatalasati i ostala dovišta, svetišta, pa čak i ona okupljanja na kojima se poticalo na ubijanje i mržnju. Muftija im je tada izuzetno odlučno i hrabro rekao da je ta dova posebna i da ona predstavlja istinsko bratstvo i jedinstvo. Od njega sam čuo da je ova dova, dova svih dova i da je ovo dovište najsjevernije dovište u tadašnjoj Jugoslaviji.²⁵⁹

Osebusna i informativna također su sjećanja džematlije Mehmeda Muhedinovića o dovištu Prisadi, koji je kazao sljedeće: „Kao dijete, pošto sam trideset i treće godišće, prisustvovao sam na nekoliko dova. Posebno se sjećam dove kad je prisustvovao muftija Kurt, koji je rekao određene rečenice koje pamtim. Muftija Kurt je na posljednjoj dovi rekao: 'Ako bude neko zabranio dovu, mještani nisu krivi. Ako mještani ne održe dovu, onda znajte da vas čeka velika katastrofa. Ako vladar bude na vlasti, bez obzira da li je vjernik, a pravedan je, dužni ste ga poštovati, ali kad preseli, nemojte više držati njegove slike.' Dolazili su ljudi iz svih krajeva na prenoćište, pa bi naši roditelji bili posebno pažljivi. Voda bi se dovlačila u buradima a dovište uređivalo i čistilo. Ljudi su bili ožalošćeni što je dova bila zabranjena, jer je ona za njih predstavljala radost, i još dosta toga. Mome bratu rahmetli Mustafi njena zabrana bila je izvor smrti. Niko nije upamtio od kada je počela ta dova. U avgustu sve prispijeva, i baš sredinom ovog mjeseca održava se dova. Poslije dove narod se spuštao na Doline, gdje bi se igralo, pjevalo i družilo. Ova dova koja se održava na ovom uzvišenju jeste posebna. Ljudi su često u hladovini trešanja učili Kur'an, obavljali namaz, ali i isto tako, svirali šargiju i pjevali. Jedan stari efendija kaže da dove čuvaju ove prostore od katastrofa. Moj brat je predvodio tri posljednje dove. Vjerujte da se na dovi posteljina znala donositi iz drugih sela kako bi se što bolje ugostili gosti, te njihovi konji, na kojima bi oni najčešće dolazili. Ova dova bila je velika radost za tadašnji narod, zato su bili uciviljeni poslije Drugog svjetskog rata, nakon njene zabrane. Dova je donosila djeci radost, ona bi tada učila ilahije i bila posebno vesela. Pomrli su mnogi ljudi na ovom mjestu ali su ostale mnoge priče o dovi na Prisadima. Pričao mi je moj rahmetli babo Adil da je rekao jednom prilikom na dovi tadašnji reis da su Prisadi mjesto gdje se ljudi prisaduju, odnosno kaleme. Bio je običaj da ljudi upravo na tom mjestu

²⁵⁹ Intervju obavljen s gospodinom Huseinom Lelićem dana 25.5.2010. godine. Ovim putem mu se srdačno zahvaljujemo na ukazanoj pomoći.

kaleme, najčešće, trešnje i upućuju molbu Allahu, dž.š., da im oprosti grijehe.²⁶⁰

Od 1511. godine, održavanje ovog skupa imalo je kontinuitet sve do 1946. godine, kad su onovremene vlasti zabranile održavanje tradicionalne dove na Prasadima. Tuzlanski muftija iz vremena socijalističke Jugoslavije hafiz Husein ef. Mujić nekoliko puta pokušavao je obnoviti održavanje dove zahvale na Prasadima. Inače, muftija Mujić je mnogo zaslužan za izgradnju mnogih džamija u vrijeme SFRJ na području tuzlanske regije, od kojih se osobito ističe njegov doprinos u izgradnji Bijele, Gradske, džamije u gradu Srebreniku.

Vjernici obavljaju namaz na dovištu

Reaktivacija dove dogodila se nakon posljednjeg rata, 1996. godine. Od tada pa naovamo dova se neprekidno održava na Prasadima u avgustu. U poslijeratnom periodu održavanja dove uspjelo se izbjeći iskorištavanje dovišta u političke svrhe. Također su džematlije ovog skromnog bosanskog mjesta krenuli u proces izgradnje musale, čija gradnja još uvijek traje. Karakteristika dove u posljednje vrijeme, pošto se održavala tokom svetog muslimanskog mjeseca ramazana, ogleda se u tome što su džematlije mjesta Brnjičani organizirali opći iftar za sve sudionike dove, čime je nastavljena gostoprimljiva tradicija njihovih pređa.

ZAKLJUČAK

Hodočašće ima značajnu ulogu u mnogobrojnim svjetskim religijama, od Kine, Koreje, Japana, islamskog svijeta, Evrope i nekih udaljenih krajeva južne Amerike. Hodočašće predstavlja prelazak određena prostora na jedan

²⁶⁰ Intervju obavljen s gospodinom Mehmedom Muhedinovićem dana 18.1.2010. godine. Ovom prilikom mu se najtoplije zahvaljujemo na uloženom vremenu.

drukčiji način. Na hodočašće se može putovati pojedinačno ili pak u skupinama.

Dovište Prisadi jedno je od najstarijih dovišta u Bosni i Hercegoni, jer se dova uči na tom mjestu od 1511. godine. To dovište poznato je u narodu još kao *i dovište mira*.

Posjeta ovom hodočasničkom mjestu, zatim činjenje pojedinačne i skupne molitve, predstavlja dovu zahvale Allahu na Njegovim blagodatima. Primjetno je da je ova dova koja se održava posljednja u Bosni i Hercegovini i stoga je s razlogom prozvana *dova svih dova* i *pečat svih dova*.

LITERATURA

- *Kur'an, Orientalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1977, preveo: Besim ef. Korkut.*
- *Ebu Hamid el-Gazali, Ihjau ulumid-din, Libris, Sarajevo, 2004.*
- *Jakov Jukić, Povratak svetog, rasprava o pučkoj religiji, Crkva u svijetu, Split, 1988.*
- *Jakov Jukić, Budućnost religije, Matica Hrvatska, Split, 1991.*
- *Željko Mardešić, Rascjep u svetome, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.*
- *William James, Raznolikost religioznog iskustva, Zagreb, Naprijed, Zagreb, 1990.*
- *Paul Poupard, Religije, Jasenski i Turk, Zagreb, 2007.*
- *Emile Durkheim, Elementarni oblici religijskog života – totemistički sustva u Australiji, Jasenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2008.*
- *Mirča Elijade, Istorija, verovanja i religijskih ideja 1, Od kamenog doba do eleusinskih misterija, Prosveta, Beograd, 1991.*
- *Ivan Cvitković, Socijalna naučavanja u religijama, Nacionalna i univerzitetska biblioteka u BIH, Sarajevo, 2007.*
- *Abdulah-efendija Bošnjak, Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti I, Ibn Sina, Sarajevo, 2008.*
- *Rešid Hafizović, Temeljni tokovi sufizma, Bemust, Sarajevo, 1999.*

Intervjui:

1. Intervju obavljen s gospodinom Huseinom Lelićem 25.5.2010. god.
2. Intervju obavljen s gospodinom Mehmedom Muhedinovićem 18.1.2011. god.
3. Intervju obavljen s gospodinom Šaban-efendijom Šabićem 5.8.2005. god.

RELIGIOUS PHENOMENON OF PILGRIMS PLACE PRISADI IN BRNJIČANI BY SREBRENİK TOWN

SUMMARY

This paper presents the history of Pilgrims place called Prisade in Brnjičani near Srebrenik town in Bosnia. It is one of the oldest Muslims Pilgrimages place in Bosnia and Herzegovina. First part of the article talks about the religious notions of holly (numinous), sacred space, and the prayers in the world religions with special reference to Islam.

The arrival of Islam in Srebrenik is further presented in this work as well as historical information's related to Pilgrims place Prisadi. Information about Prisadi was obtained using an interview because there are no written records about this place of pilgrimage. Phenomenological methods have indicated the relevance and uniqueness of Pilgrimages place Prisadi for the area of Northern Bosnia and further.

Keywords: phenomenology of religion, Pilgrimage, Prisadi.

Mr. sc. Kemal BAŠIĆ

***KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJEĐE GORNJE I DONJE
TUZLE U DJELIMA REFIKA HADŽIMEHANOVIĆA***

UVOD

O kulturno-historijskom naslijeđu dvije Tuzle napisan je znatan broj radova. Naravno, taj broj nije konačan nego se na tom polju nastavlja rad. Ipak, neki ljudi su u toj oblasti dali svoj veliki doprinos, a da se o tim ljudima ili o njihovim radovima na tu temu nije reklo gotovo ništa. Jedan od njih je i Refik Hadžimehanović koji je napisao i objavio desetine stranica na temu kulturno-historijskog naslijeđa dvije Tuzle iako ni on ni njegovi radovi nisu u dovoljnoj mjeri vrednovani. Zašto je to tako ovom prilikom ne želimo odgonetati ali ćemo se zadržati na radovima u vezi sa tom temom. Moramo odmah da istaknemo činjenicu da je Refik Hadžimehanović pored izučavanja kulturno-historijskog naslijeđa dvije Tuzle, dao svoj veliki doprinos i izučavanjem kulturno-historijskog naslijeđa Konjica, Visokog, Ohrida, Srebrenika. To nije sve jer je Refik Hadžimehanović objavio veći broj književnih priloga, putopisa, kraćih informativnih članaka itd.

Prema našem istraživanju broj njegovih objavljenih radova zajedno sa nastavcima dostiže 109. To je svakako veliki broj radova.

Mi ćemo se ovom prilikom ograničiti na njegove radove iz oblasti kulturno-historijskog naslijeđa dvije Tuzle i na taj način pokušati popuniti prisutnu prazninu.

Moramo da napomenemo činjenicu da se Refik Hadžimehanović nije svaki put potpisivao svojim punim imenom i prezimenom nego je to često radio samo inicijalima svoga imena i prezimena tako da nije svaki put bilo ni lako odgonetnuti autora.

Ipak, prepoznatljiv tekst, kao i više radova na slične teme, itekako je olakšalo rješavanje tog problema. Nekada je između svoga imena i prezimena stavljao veliko slovo M što bi vjerovatno ukazivalo na ime njegovog oca: Mehmed, nekada je stavljao slovo A što bi po našem mišljenju ukazivalo na ime njegove majke: Almasa.

RIJEČ O REFIKU HADŽIMEHANOVIĆU

Refik Hadžimehanović je rođen 30. marta 1916. godine u Donjem Polju, Konjic. Otac mu se zvao Mehmed, a majka Almasa Hadžimehanović r. Hadžizukić. Njegov otac je nekada radio kao željeznički službenik, a majka je bila domaćica. Refik Hadžimehanović se nakon završene osnovne škole u rodnom mjestu upisao u Šerijatsku gimnaziju u Sarajevu, ali je nije završio. Kako kaže, pao je na popravnom ispitu iz arapskog jezika pa je morao preći u drugu gimnaziju na kojoj je položio treći razred. Daljnje školovanje je prekinuo radi slabijeg zdravstvenog stanja. Završni IV razred gimnazije je završio 1941. godine. Zaposlio se 1934. godine u Šumskoj upravi u Konjicu gdje je radio na administrativnim poslovima potpuno besplatno očekujući namještenje. Dana 31. VIII 1936. godine, zaposlio se u svojstvu dnevničara kod Glavne radionice Sarajevo. Osim ovog grada radio je još na istim ili sličnim poslovima u Doboju, ponovo u Konjicu, Brčkom, da bi kasnije radio u Tuzli na željeznici u svojstvu referenta materijalnog knjigovodstva od 15. januara 1953. do 7. februara 1973. godine, kada je penzionisan. Ovaj zadnji podatak je veoma važan zbog činjenice da je Refik Hadžimehanović imao sasvim dovoljno vremena da bolje upozna kulturno-historijsko naslijeđe dvije Tuzle, što će se jasno uočiti u njegovim radovima. Umro je u rodnom Konjicu 1995. godine.²⁶¹

RADOVI REFIKA HADŽIMEHANOVIĆA O KULTURNO-HISTORIJSKOM NASLIJEĐU DVIJE TUZLE

Članak pod naslovom: *Mesdžidi i džamije u Gornjoj Tuzli*, objavljen je u Glasniku VIS-a br. 5-6, Sarajevo 1981., str. 510-534. Kao što se vidi prema broju stranica, ovo je jedan od većih radova Refika Hadžimehanović objavljenih u ovom glasilu. Takođe se prema naslovu samog rada može pretpostaviti o čemu on govori. Rad ima nekoliko podnaslova koji ga bliže objašnjavaju. Ti podnaslovi su: Uvod, koji se nalazi na stranicama 510-513, gdje se daje solidna historijska podloga prijašnjim mesdžidima, džamijama i uopćeno historiji Gornje Tuzle. Nakon toga slijedi podnaslov: Hadži Iskenderova (Čaršijska) džamija. Tu se pored ostalog spominju i imami i hatibi ove džamije posljednjih godina, kao i mujezini iste džamije. Slijedi podnaslov: Bijela džamija, koji se nalazi na stranicama 515-520. Kao i u vezi s prethodnom džamijom, tako se i u vezi sa ovom džamijom spominju njeni

²⁶¹ Za nešto više podataka o Refiku Hadžimehanoviću zahvaljujem dipl. ing. maš. g. Refiku Avdiću

imami, hatibi i mujezini posljednjih godina. Slijedi podnaslov: Amil Alije (Zagradačka) džamija, koji zauzima tri stranice. Iza njega je podnaslov: Hadži Huseinova (Potur) džamija, koja zauzima oko dvije i pol stranice. Slijedi novi podnaslov: Nestale džamije (mesdžidi) u Gornjoj Tuzli. U njemu se pored kraćeg uvoda ukratko govori o: Dragčin džamiji, Hadži Hasanovom mesdžidu (Žabljak) džamiji, Musalli džamiji, Hadži Hajdarovom mesdžidu, Mesdžidu sandžak-bega Mustafa-bega i mesdžidu Hasana, sina Alije. Slijedi novi podnaslov: Groblja (mezaristani) u Gornjoj Tuzli, u kome se govori o grobljima: Izgon, Čanan mahali i Tursunovcu. Slijedi podnaslov Medresa, a iza njega je podnaslov Tekije, nakon kojega ide posljednji podnaslov u ovom radu: Djevojačko turbe u Gornjoj Tuzli. U radu se nalaze brojne fotografije koje sa današnje distance ovom radu daju još veću vrijednost. To su: Hadži Iskenderova (Čaršijska) džamija, Balibegova (Bijela) džamija, Kameni nišan hadži Jusufa Jusufovića u haremu Bijele džamije, Amil Alije (Zagradačka) džamija, Hadži Bajazidova (Potok) džamija, Hadži Hasanova (Potur) džamija i Turbe nepoznate djevojke u Gornjoj Tuzli. Kao autor ovog rada Hadžimehanović se potpisao sa: Refik M. Hadžimehanović.

Rad koji ima naslov: *Ljetopis tuzlanskih džamija*. Objavljen je u Takvimu za godinu 1982. u Sarajevu, na stranama 106-141. Kao što se vidi prema broju stranica u pitanju je jedan veći rad iz čijeg samog naslova možemo razumijeti o čemu on govori. Rad ima nekoliko svojih podnaslova koji ga bliže određuju: Uvod, 1. Turali-begova ili Poljska džamija, 2. Hadži Hasanova ili Čaršijska džamija, Natpis na Hadži Hasanovoj džamiji, 3. Atik-Behrambegova ili „Šarena“ džamija, 4. Husejna čauša ili Džindijska džamija, 5. Sagrdžijan ili Bijela džamija, Natpis na Sagrdžijan džamiji, 6. Amber Hatun ili Tušanjska džamija, 7. Kizler - Djevojačka ili Jalska džamija, Hafiz-Hanuminaili Jalska džamija, Groblje uz Jalsku džamiju, Natpis na nišanu Derviš-Husejin-bega, Natpis na nišanu kapetana Ahmed-bega, Natpis na nišanu tobdžije Husejin-age, Natpis na nišanu Mehmed-bega Kapetanovića, Natpis na nišanu Sulejman Kapetana, Natpis na nišanu Mehmed-bega Kapetanovića, Natpis na nišanu Mehmed-age, sina tuzlanskog kapetana, Natpis na nišanu hadži Fatime žene Mahmud-pašine, Natpis na nišanu Bakir-bega Tuzlića, 8. Kosundže Osman-begova ili Brdžanska džamija, 9. Kethode - Arapčica ili Brdo džamija, 10. Vaiz Ali-efendina ili Mejdanska džamija, 11. Mosnička ili Potok džamija, 12. Arslanagina ili Vikaljska džamija i 13. Musalla - otvoreni prostor u Donjoj Tuzli.

Članak koji ima naslov: *Turbe nepoznate djevojke u Gornjoj Tuzli (zapis)*. Objavljen je u Preporodu, islamskim informativnim novinama br. 16, Sarajevo 15. augusta 1981., str. 11.

Iz samog naslova članka može se pretpostaviti o čemu on govori. Kao što vidimo ovoga puta Refik Hadžimehanović govori posebno o ovom turbetu iako se – kako smo vidjeli – on njega i prije doticao u jednom svom

radu. Kao što mu i sam naslov kazuje, riječ je o turbetu koje je smješteno iznad same glavne ceste, na mjestu zvanom „Džamište“ gdje se nalazi i muslimansko mezarje. Turbe je kvadratnog oblika zidano od kamena. U radu je donesena i jedna fotografija: Turbe nepoznate djevojke u Gornjoj Tuzli. Kao autor ovog rada Refik Hadžimehanović se potpisao inicijalima svoga imena i prezimena: R. H.

Rad pod naslovom: *Dva nepoznata mezara u Tuzli*. Objavljen je u Preporodu broj 23, Sarajevo 1. decembra 1981., str. 11. Ovo je jedan od kraćih radova ovog autora objavljenih u ovom listu. U njemu se govori o dva mezara koji se nalaze pri vrhu u tuzlanskom mezarju „Musafirovac“. Tu su navodno ukopani momak i djevojka. Hadžimehanović navodi jednu legendu vezanu za vlasnike tih mezara. U radu se nalazi i jedna fotografija: Dva nepoznata mezara u groblju „Musafirovac“ u Tuzli. Kao autor ovog rada Refik Hadžimehanović se potpisao inicijalima svoga imena i prezimena: Rh.

Članak koji ima naslov: *Turbe šejh Hasan efendije*. Objavljen je u Preporodu broj 4, Sarajevo 15. februar 1982., str. 12. Iz naslova samog rada može se pretpostaviti o čemu je u njemu riječ. Konkretno, u ovom slučaju riječ je o turbetu šejh Hasana malo u strani sa desne strane u Čanićima na putu Tuzla - Srebrenik. U radu je donesena i jedna fotografija: Turbe šejh Hasan efendije u Čanićima kod Tuzle. U ovom radu Hadžimehanović se potpisao samo inicijalima: Rh.

Rad pod naslovom: *Junak zaslužuje turbe*. Objavljen je u istom broju ovih novina kao i prethodni rad: Preporod broj 4, Sarajevo 15. februar 1982., str. 12. Kao što vidimo ovaj rad je objavljen na istoj i stranici kao i prethodni rad. U njemu se govori o potrebi podizanja turbeta Salihu Tučiću zvanom „sahačija“. Ova osoba je bila prva žrtva Austro-Ugarske okupacije u Tuzli. U radu je donesena i jedna fotografija: Spomenik grobnica Saliha Tučića – sahačije, prve žrtve austro-ugarskog terora u gradu Tuzli. Kao i u prethodnom članku, Refik Hadžimehanović se kao autor ovog rada potpisao svojim inicijalima: Rh.

Članak pod naslovom: *Tuzlanske muftije*. Objavljen je u Takvimu za 1983. godinu, Sarajevo, str. 161-171. Iz naslova samog rada vidi se o čemu on govori. U ovom radu Refik Hadžimehanović govori o slijedećim tuzlanskim muftijama: 1. Hadži hafiz Mehmed Tefvik ef. Azabagić, 2. Hadži Muhamed ef. Čokić, 3. Hadži hafiz Ibrahim ef. Maglajlić, sin hadži Smaila, 4. Muhammed Šefket ef. Kurt, sin Fadil efendije, muderisa iz Mostara, 5. Hadži Ibrahim ef. Čokić, sin hadži Muhamedov ef. muderisa i tuzlanskog muftije i Hadži hafiz Husein ef. Mujić. Rad je vrlo značajan jer prvi put na jednom mjestu daje pregled prošlih tuzlanskih muftija. Autor ovog rada se potpisao sa: Refik M. Hadžimehanović.

Rad koji ima naslov: *Tuzlanski hafizi*. I on je kao prethodni rad objavljen u Takvimu za 1983. godine, Sarajevo, a nalazi se odmah poslije

članka „Tuzlanske muftije“ na stranicama 173-191. Iz naslova samog rada je jasno o čemu on govori, a u njemu je Refik Hadžimehanović govorio nešto više o slijedećim tuzlanskim hafizima: Abdulović hafiz Abdurahman, Aganović hadži hafiz Sabit, Azabagić hadži hafiz Mehmed-Tevfik ef., Azabagić hafiz Abdulah, Azabagić hafiz Hamdi, Berbić hafiz Jakub, Berbić hafiz Mustafa, Čokić hafiz Mustafa-Sidki ef., Čenanović (Čenan) hafiz Muhammed ef., Damadžić hafiz Sulejman ef., Dukatar hafiz Muhamed-Ali ef., Dozić hafiz Salih ef., Fejzagić hafiz Bekir, Hodžić hadži hafiz Nuri, Husić hadži hafiz Šahbaz ef., Husić hafiz Muhammed ef., Hrustić hafiz Salih ef., Ibrišimović hadži hafiz Zekerija ef., Ibrišimović hafiz Abdurahman ef., Jahić hafiz Sinan ef., Kifić hadži hafiz Tosun ef., Kršlaković hafiz Džemal ef., Maglajlić hadži hafiz Ibrahim ef., Mehinagić hafiz Ibrahim ef., Mujić hadži hafiz Husein ef., Mujezinović hafiz Osman ef., Mulahalilović hafiz Mehmed ef., Mulalić hafiz Ahmed ef., Nalić hadži hafiz Mustafa ef., Prcić hafiz Osman ef., Redžebašić hafiz Ahmed ef., Saračić hafiz Ali-Osman ef., Selesković hafiz Halil ef., Sivčević hafiz Salih ef., Smajlović hafiz Hasan ef., Sofić hadži hafiz Abdulah ef., Suljić hadži hafiz Salih ef., Sušić hafiz Mustafa ef., Trnovljaković hafiz Abduselam ef., Vilović hafiz Osman ef., Žuna (Žunić) hadži hafiz Muhammed ef.

Duže vremena ovo je bio jedini cjeloviti tekst o tuzlanskim hafizima. Kao autor ovog rada Hadžimehanović je napisao: „Sakupio i pribilježio: Refik Hadžimehanović“.

METOD RADA REFIKA HADŽIMEHANOVIĆA

Kako je Refik Hadžimehanović pisao svoje radove koji su ostali značajan izvor u proučavanju kulturno-historijskog naslijeđa dvije Tuzle, možemo najbolje vidjeti upravo u tim njegovim radovima. Tako on u svom radu: „Mesdžidi i džamije u Gornjoj Tuzli“ koji smo prije spomenuli (Glasnik VIS-a br. 5-6, Sarajevo 1981., str. 510-534) govoreći o Hadži Iskenderovoj (Čaršijskoj) džamiji pored ostalog navodi:

„Ova džamija se nalazi u središtu grada (čaršije) sa desne strane rječice Jale, u Hadži Iskenderovoj mahali. Sagrađena je po svoj prilici 1525. godine, pa se tako 1533. godine spominje kao Mesdžid Hadži Iskendera. Ovaj mesdžid je i prvi islamski objekat u Gornjoj Tuzli. Džamija je zidana od kamena sa krovom na četiri vode i pokrivena crijepom (možda je ranije krov bio pod daskom – šindrom). Njena veličina je po svoj prilici 8x8 metara. Uz džamiju se sa desne strane nalazila niska drvena munara sve do 1971. godine.

U toku 1971. godine izvršene su temeljite opravke džamije, pa je tako sagrađena i nova munara od betonskih elemenata i sa šerefom u željeznoj ogradi. Munara skladno djeluje po svojoj visini i ljepoti. Uz

džamiju je nadgrađen trijem (natkrivene sofe) zatvoren sa prozorima i ulaznim vratima, tako da je džamija dobila dosta slobodnog prostora za obavljanje dnevnih i noćnih namaza, a naročito za vrijeme džume i bajrama, kada je broj vjernika povećan. Oko džamije se nalazi prilično prostran harem (mezaristan) sa vrlo starim i dekorativnim kamenim nišanima. Uzglavni nišani su mahom sa turbanom, a tarih ispisan arapskim pismom. Među starije nišane spomenuo bih nišane Salih (Salih-baša) Hajdarević. Harem je u željeznoj ogradi i održava se vrlo uredno. Harem je zasađen voćem i drugim zelenilom, tako da džamija u ovom zelenilu izgleda vrlo privlačno.

O Iskenderu se ne zna skoro ništa. Vjerovatno je identičan sa onim hadži Iskenderom koji se spominje 24. maja 1525. godine prilikom popisa mukata u Zvorničkom sandžaku, kao opunomoćnik (havala) 6. džemata azapa, kojima je kao plaća pripadao porez ovčarine u tom sandžaku, te se hadži Iskenderova služba sastojala u tome da taj porez ubire za vojsku. Pomenuti vojni odred je bio stacioniran u Gornjoj Tuzli kao vojno osiguranje privrednih važnih pograničnih mjesta, jer Gornja Tuzla nije imala klasično utvrđenje. Osnivač mahale i džamije hadži Iskender je umro prije 1548. godine. Od muških potomaka imao je sina Jusufa, koji je te godine kod popisa evidentiran kao stanovnik mahale.

Ova džamija se spominje kao stara (atik) džamija, a kasnije se prozvala i „čaršijska“ jer se oko nje formirala čaršija sa trgovinskim i zanatskim radnjama. Uz ovu džamiju se nalazio i mekteb, gdje su se dječaci obučavali u vjeri.

U Hadži Iskenderovoj džamiji se danas redovno klanja svih pet vakat-namaza, džuma, preko ramazana teravija i bajrami. Za vrijeme ramazana se redovno uči mukabela, održavaju godišnji mevludi, obavlja vjerska pouka, a na kraju svake godine, obično u mjesecu junu, čini imtihan, gdje se pored polaznika iskupe roditelji i veliki broj džematlija, a najbolji polaznici vjerske pouke budu i nagrađeni skromnim poklonima u knjigama i novcu. U ovoj džamiji se redovno čini ikrar dova prilikom odlaska mještana na hadž...“²⁶²

U svom radu koji ima naslov: *Ljetopis Tuzlanskih džamija* koga smo također spomenuli prije a koji je objavljen u Takvimu za 1982. godine, Sarajevo, str. 106-141, Refik Hadžimehanović u podnaslovu: Turali-begova ili Poljska džamija pored ostalog navodi slijedeće:

„Turali-begova mahala razvila se na ravnom terenu, relativno udaljena od palanke (utvrđenja), naspram Poljskoj kapiji, upravo u polju, pa se po tome još naziva i „Poljska mahala“. Godine 1600. evidentirana je kao Mahala mesdžida rahmetli Turali-bega. Mahala se razvila oko glavnog puta koji prolazi kroz palanku, tj. kroz dvije glavne kapije, Poljsku i Staru, i dalje

²⁶² Refik M. Hadžimehanović, *Mesdžidi i džamije u Gornjoj Tuzli*, Glasnik VIS-a br. 5-6, Sarajevo 1981., str. 513-515.

kroz Sagrdžijan mahalalu niz Jalu. Zbog toga su, zapravo, te dvije mahale i bile značajne.

Od mahala, odnosno kulturnih ustanova u kasabama Donjoj i Gornjoj Tuzli, najviše znamo o onoj koja nam se sačuvala. Tu povelju je objavio H. Kreševljaković. Džamiju i do nje osnovnu školu (mekteb) podigao je Turali-beg prije februara 1572. godine, kada je bila legalizovana zakladna povelja. Oko tih ustanova razvila se mahala i krajem stoljeća predstavljala je drugu mahalalu po veličini. Brojala je 53 kuće poreskih obveznika.

Turali-beg je podizanjem i drugih značajnih ustanova znatno doprinio građevnom i privrednom razvitku te kasabe. Kako je već istaknuto, u čaršiji je podigao i zavještao 38 dućana, javnu banju, vodovod i jedan han. Takođe je zavještao cijelu četvrtinu, koja je njegovo vlasništvo u samoj slanoj vodi u spomenutoj kasabi i gotov novac u iznosu 300 000 dirhema, što u zlatu iznosi 2.286 gr. On je ranije morao dobiti spomenuto sudioništvo u solani, odnosno morao je to pravo da zakupi kao malikanu, ili ga je zadobio od države poklonom. Zavještani gotov novac, opet je igrao značajnu ulogu u razvitku gradske privrede. Upravitelji vakufa davali su ga zanatlijama i trgovcima uz prilično visoku kamatnu stopu (murabeħa), od 10-15% na godinu. Na taj način su vakufi donekle vršili ulogu današnjih banaka.

Premda se očuvala zakladna povelja, o Turali-begu znamo vrlo malo. Njegovo porijeklo nije razjašnjeno. Umro je prije 1572. godine kao umirovljeni smederevski sandžak-beg. Na temelju podignutih ustanova i zavještanih dobara u sandžacima: Sremskom, Smederevskom, Bosanskom, Hercegovačkom i Zvorničkom, može se sigurno reći da je u svim tim sandžacima obnašao visoke službe. Vrlo je vjerovatno da je bio sandžak-beg, osim u Smederevskom, još u Sremskom i Zvorničkom sandžaku.

Na temelju toga što je Turali-beg podigao most na rijeci Prači, Kreševljaković je – pretpostavljao da bi mogao biti i rodnom iz tog kraja, kao što su još neki sandžak-bezi i veziri podigli mostove u rodnom kraju. Međutim, jače su indicije da je Turali-beg bio iz tuzlanskog kraja. Ne samo što je najznačajnije zaklade ostavio u Tuzli, nego mu je tu stalno živio i sin Mehmed-beg. On je naslijedio veliki čifluk u selu Kozjaku, kao i čifluk u selu Humci, oboje u visorskoj nahiji i 1600. godine lično ih držao. Dalje je vjerovatno da je Turali-beg bio u srodstvu sa Isa-begom jednim begom koji je u četvrtoj deceniji bio emin tuzlanske mukate i osnivač istoimene mahale. Isto tako je vjerovatno da je savremenik Mehmed-begov, Bali beg, osnivač mahale i ustanova u Gornjoj Tuzli, bio sa Mehmed-begom, odnosno Turali-begom u srodstvu. Prema tome, postoji više indirektnih dokaza da bi Turali-beg trebalo da bude rodnom iz tuzlanskog kraja.

Turali-beg je osnovao samostalni vakuf u Iloku, podigavši uz džamiju 10 dućana pod samom ličkom tvrđavom. Taj vakuf je propao najkasnije 1688. godine. U Čačku je sagradio džamiju i mekteb. Te ustanove su propale

za vrijeme srpskog ustanka. U Sarajevu je zavještao 10 dućana, dva mlina u selu Podgradu u višegradskom kadiluku i podigao most preko rijeke Prače. U Foči je podigao mekteb i u Čajniču je zavještao dva mlina, posjed u selu Babin Dol u zborničkom kadiluku i cijeli jedan stan (posjed) u nahiji Visore u istom kadiluku, kao i spomenute ustanove u Donjoj Tuzli. Na pozajmljeni novac (zanatlijama i trgovcima) odredio je stopu od 10% godišnje.

Kako je navedeno, Turali-beg je sagradio džamiju 1572. godine, što je vidljivo iz natpisa nad ulaznim vratima. Džamiju Turali-bega zovu još i Poljskom džamijom, gdje je nekada bilo polje i šuma. Džamija je locirana pokraj glavne ulice (M. Tita) nedaleko od bivše željezničke stanice. Oko džamije je dosta prostran harem sa zelenilom (ranije je bio nešto veći), te zauzima prostor od 1.250 m², a vodi se u katastru pod k.č. 9/215. Džamija je zidana od kamena, kvadratnog oblika veličine 10x10 m sa krovom na četiri vode i pokrivena crijepom. Pored džamije se uzdiže dosta visoka kamena munara. U svemu ima 12 prozora, ugrađen mihrab u zidu pravilnih dimenzija sa skromnom dekoracijom. Čurs, minber i mahfil su drveni. Ispod krova je visoko kube (drvena kupola), a sa sredine kupole spušta se prema dolje poveći luster sa sijalicama. Na ulazu u džamiju su drvena vrata na dva kanata, a povrh tih vrata su još polustaklena vrata na dva kanata. U džamiju je uvedeno električno svjetlo 1910. godine. Unutrašnjost džamije je vrlo dekorativno omalovana, kao i samo kube (strop) u raznim mustrama i nijansama, što privlači pažnju posjetioca. Mihrab je obojen masnom bojom u raznim nijansama. Od ulaza na lijevu stranu ograđen je prostor i zastakljen, pa se tu nalazi abdesthana sa pet česama, što dobro dođe putniku namjerniku radi uzimanja abdesta prije namaza. Ispred ulaznih vrata nalazio se trijem (natkrivene sofe) sa deset drvenih stubova na koje se oslanjao krov sa jedne strane, a sa druge na zid džamije iznad ulaznih vrata, sa strane sofe su bile ograđene od letava, a iznad njih šiše od daske, koji se skladno uklapao u ambijent džamije i njene okoline. Međutim, vremenom je nestao, pa pri obnovljenju džamije nije drugi izgrađen.

Turali-begova džamija u svojoj dugoj prošlosti u više navrata je opravljana i sanirana, ali njen vanjski izgled ostao je skoro isti. Navodno, ona je toliko usljed nesigurnog terena bila upala, niska, pogotovo poslije 1878. godine kada se proširivala i nadopunjavala glavna cesta, da je morala biti nadzidana, kao i njena munara. Sadašnji donji prozori ranije su bili gornji, oko džamije teren je poravnat, pa je i to jedan od razloga što su tom prilikom i nestali stariji kameni nišani. Džamija je temeljito opravljena, krovna konstrukcija izmijenjena i krov pokriven crijepom ćeremitom (crijep kopitar), a možda je ranije krov džamije bio pokriven olovom. Svakako da se ta opravka mogla desiti pri kraju XIX stoljeća oko 1890. godine. Tom prilikom sagrađeno je i ono prekrasno kameno turbe od tesanog kamena, sa krovom osmerokutnim na kojem se pri kraju nalazi alem. Ovo turbe zauzima prostor

2x2 m, sa dva visoka prozora okrenuta prema glavnoj ulici i jednim željeznim vratima. Možda je to turbe ranije bilo zidano, pa se i ono tokom vremena sleglo.

U turbetu se nalazi drvena kupola (sarkofag) prekrivena zelenom čohom. Međutim, ne postoje kameni nišani pa se tačno i ne zna tko je ovdje ukopan. Postoji verzija da je ovdje ukopan dobri čovjek (evlija) šejh Abdurahman efendija, dok druga priča kaže da je ovdje ukopan majstor koji je gradio ovu džamiju. Za ovog graditelja se priča da je pogubljen (zadavljen) po nalogu Turali-bega iz razloga što je Turali-beg naredio da s sagradi džamija onakva kakva je Ali-pašina u Sarajevu. Majstor je, naime, izmijenio plan na svoju ruku i za to bio optužen kod Turali-bega. Međutim, kada je Turali-beg poslije toga vidio kako je divna džamija, on je dao nalog da se podigne turbe tom majstoru. Mještani ovom turbetu pridodaju veliku pažnju i poštovanje, zijaret ga čine i daruju novcem. Poneko donosi peškire i haljinku da to u turbetu prenoći radi ozdravljena, murada, onako kako je na istihari mu palo, odnosno kakav se san usnio. Turbe je pod ključem i nije dostupan ulazak u njega. Istina je da ovo turbe donosi pozamašni prihod Islamskoj zajednici, jer njega ne posjećuju samo muslimani, nego i drugi mještani raznih vjera.

Posljednja temeljita opravka Turali-begove džamije je izvršena 1967/1968. godine uz pomoć fonda za slijeganje terena kao i dobrovoljnih novčanih priloga mještana. Radovi su izvedeni kvalitetno i džamija je sanirana, izvršena izolacija temeljnih zidova, izmijenjena sva drvenarija, opravljen strop, tako da je nanovo izgrađen drveni ćurs, minber, mahfil prozori kao i polustaklena vrata na dva kanata. Džamija je ukusno omolovana, tako da je novi moleraj sa mustrama odgovarao ranijem moleraju, a naročito strop (kuba) ispod krova. Ova opravka u ono vrijeme je stajala skoro 26.000.000 st. dinara. Džamija je dobro zastrta, uredna i besprijekorno čista. Oko džamije se nalazi dosta prostran harem i tu je ukopan Hadži Osman-beg Azabagić, otac bivšeg reis-ul-uleme h. Mehmeda Teofik ef., vrlo ugledan građanin (umro 1271-1854. ili 1855.). U njegovoj blizini je pokopan i Šefkija Gluhić (1878-1927) poznat kao političar predratnog i poratnog vremena, a za džamijom je ukopan jedan od Mutevelića. Svi ovi kameni nišani su tokom vremena nestali.

U blizini džamije je bio i mekteb sa abdesthanom i on je bio podignut na mjestu gdje je ranije postojao mekteb (oko 1890. godine). Ovaj novi mekteb je služio isključivo kao ženski mekteb, pa je tako 1940. godine mekteb pohađalo 280 učenica. Danas zgrada mekteba više ne postoji.

U zakladnici Turali-bega stoji da se vrši sedam službi. Imam, hatib i mualim mora biti isto lice s plaćom od 8 dirhema dnevno. Dva mujezina po 3 dirhema dnevno, jedan od njih još i kalfa u mektebu, džuzhan i kajjim, te za sve četiri službe ima 7 dirhema dnevno. Onog vremena ovaj potonji je bio

neki Muhamed. Iste službe vršit će poslije njegove smrti njegovi nasljednici...“.²⁶³

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kao što vidimo, Refik Hadžimehanović je objavio veći broj radova u vezi sa kulturno-historijskim naslijeđem dvije Tuzle. Neki od njegovih objavljenih radova se i te kako dotiču dvije Tuzle, ali nisu direktno vezani za naslovljenu temu pa ih nismo ni uvrstili u ovaj rad. Ipak, po našem mišljenju, rad pod naslovom: „Čast ahmediji...“, koji je objavljen u tri nastavka u Preporodu, u tom pogledu predstavlja izuzetak pa se na njega ovom prilikom malo više osvrćemo.

Rad govori o jednoj ličnosti: Hafizu Salihu. Rad je koncipiran u formi priče koja ima historijsku podlogu pa je i zbog toga uvrstavamo u ovaj rad. Prvi dio ovog rada sa prije spomenutim naslovom: *Čast ahmediji...* objavljen je u Preporodu br. 11, Sarajevo 1. juna 1983., str. 13. Objavljen je u rubrici: Preporodova priča. Ovaj prvi nastavak zauzima čitavu stranicu. U njemu Refik Hadžimehanović pored ostalog navodi:

„Hafiz Salih efendija priča da je u mladim godinama završio hifz i Osman-kapetanovu medresu u Gračanici. To je, kaže, bila želja njegovih rahmetli roditelja, a i njegova. Uvijek sam žudio da nešto naučim, pa da se i ja nađem u krugu uleme i eto, dragi Allah mi je makar donekle ispunio želju. Salih je u medresi pokazao izvanredan uspjeh, a naročito su mu bili dragi arapski i turski jezik, ulagao je dosta truda da ih savlada. Nije išlo lako, jer neki kitabi su pisani arapskim jezikom, koji je opet bio mješavina na arapsko-perzijsko-turskih riječi. Ipak, njega je to sve zanimalo pa kada bi muderis držao ders njegove misli su bile preokupirane svakom izgovorenom riječi muderisa...“.

Drugi nastavak ovog rada, *Čast ahmediji...*, objavljen je u Preporodu br. 12, Sarajevo 15. juna 1983., str. 13. Ovaj nastavak zauzima čitavu stranicu i u njemu Hadžimehanović pored ostalog piše:

„Nafaka je bila osrednja, ali ja sam bio zadovoljan. Imao sam od vakufa besplatno stan, jednu staru prizemnu kućicu sa dvorištem i baščom, pa sam tako u slobodnom vremenu obrađivao bašču i zasijavao povrće. Tako sam uspio da sastavljam kraj s krajem. Na tako skrpljenu nafaku nisam se mogao potužiti. Iako sam, nisam imao kravu, mlijeka i mrsa, bilo je dovoljno, jer uvijek bi mi neko iz komšiluka donio po čašu mlijeka na peškeš i nije htio da naplati. Obično bi mi govorili: 'Ti efendija nemaš krave, a mi opet imamo

²⁶³ Refik M. Hadžimehanović, *Ljetopis tuzlanskih džamija*, Takvim za 1982. godinu, Sarajevo, str. 110-113.

mlijeka na pretek!' Ja sam, da pravo kažem, morao biti zadovoljan, jer u to vrijeme bio je dobar broj učenih ljudi, pa se lako mogla naći zamjena. Iz tog razloga ja nisam zanovijetao. Bio sam privržen tom poslu, a i volio sam ga. Zdravlje me je, hvala Allahu, dobro služilo pa sam bio hitar na nogama. Ništa mi nije bilo teško, niti sam kad osjećao umor...“.

Treći i poslednji nastavak ovog rada pod istim naslovom *Čast ahmediji*, objavljen je takođe u Preporodu i to u broju 13, Sarajevo 1. jula 1983. godine, str. 17. U ovom nastavku Refik Hadžimehanović pored ostalog navodi i slijedeće:

„Kada smo se drugi put sreli, hafiz Salih efendija mi reče: 'Došao sam u svoj zavičaj da provedem ostatak svog života. Služio sam dok sam mogao, ali godine čine svoje, zdravlje jenjava, a noge pomalo izdaju. Glas se gubi a mlađi dolaze, pa neka oni nas starije zamijene, to je red. Dobro sam još, a dokle će me zdravlje služiti to dragi Allah jedino zna. Do sada je bilo dobro, Allahu šućur, a ja ti mogu reći, ovu ahmediju nosiću na glavi dok sam živ, dok mogu micati, sve dok je budem dostojan, a kada umrem neka mi je stave na tabut i neka me ona doprati do mog vječnog počivališta. Ahmediju sam davno zavolio. Ona me je čitavog života idaretila i ja sam s njom proveo sav svoj život. Zato uvijek kažem: Čast i poštovanje ahmediji'.

Hafiz Salih efendiju sam i kasnije počesto susretao. Hitio je u džamiju i odupirao se na štap, ali uvijek sa ahmedijom na glavi. Počesto mi je pričao svoje doživljaje. Hafiz Salih efendija je preselio na ahiret prije dvadesetak godina, da mu se dragi Allah smiluje. Predeverao je mnogo u životu, ali se nikada nije odvajao od ahmedije. Živio je životom skromnog bogougodnika sa tankom nafakom, ali velikim srcem prepunim pažnje i dobrote. Hafiz Salih efendija mi je pričao još o mnogo čemu, ali mene je ponukalo da napišem o onome što mi je pričao o ahmediji...“.

Kao što vidimo, Refik Hadžimehanović je objavio devet radova u tri različita glasila Islamske zajednice u vezi sa kulturno-historijskim naslijeđem dvije Tuzle. Ti radovi se razlikuju kako po broju stranica koje zauzimaju, tako i po temama koje obrađuju. Oni zajedno zauzimaju nekoliko desetina stranica. Ipak, ono što im je zajedničko jeste želja da se nešto kaže o onom o čemu do tada nije kazano i napisano u dovoljnoj mjeri.

Kao što vidimo, Refik Hadžimehanović nije u dovoljnoj mjeri imao akademsko obrazovanje potrebno da se bavi naučnim radom i da piše o temama o kojima je pisao.

Međutim, možemo sasvim slobodno kazati da je on to u velikoj mjeri nadoknađivao svojom upornošću, predanošću i pedantnošću. Bez njegova rada kulturno-historijsko naslijeđe u ovom slučaju dvije Tuzle bilo bi mnogo siromašnije. Stil Refika Hadžimehanovića je razumljiv široj čitalačkoj publici. Njegova je želja da otrgne od zaborava ljude ili događaje ili nijeme

svjedoke vremena kao što su turbeta i slično. To čini tiho, nenametljivo i uspješno.

OSNOVNA KORIŠTENA LITERATURA:

- *Bašić Kemal, Refik Hadžimehanović – život i djela, rad je u rukopisu i nalazi se kod autora članka.*
- *Hadžimehanović Refik, Tuzlanski hafizi, Takvim za 1983. godinu, Sarajevo, str. 173-191.*
- *Radovi Refika Hadžimehanovića na gore navedenu temu objavljeni u: Takvimu, Glasniku i Preporodu.*

Mr. sc. Rusmir DJEDOVIĆ
Mr. sc. Almira BEĆIROVIĆ

**RAZVOJ NASELJA AVDIBAŠIĆI I PORIJEKLO
STANOVNIŠTVA, ANTROPOGEOGRAFSKA I
ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA**

UVOD

Historijsko-geografska i etnografska istraživanja u naselju Avdibašići kod Tuzle su nastala kao želja da damo skroman doprinos istraživanju ovog kraja koji je u ovom pogledu gotovo potpuno neistražen.

U ovom radu su obrađene i prezentirane neke antropogeografske (geografski položaj, fizičkogeografske odlike naselja, razvoj naselja kroz historiju, privredni razvoj) i etnološke odlike.

Pri izradi rada, značajnu poteškoću predstavljao je nedostatak literature i izvora o naselju, a takođe, i tradicija se slabo održala. Nešto više podataka ima u knjizi Idriza Hodžića²⁶⁴ i radovima A. Bećirović i R. Djedović²⁶⁵.

Ovom prilikom izražavam veliku zahvalnost informatorima Hasić Aliji, Hasić Nuri, Hrustić Aganu i Ibrišević Muhamedu²⁶⁶, za svesrdnu pomoć koju su nam pružili prilikom izrade ovog rada.

POLOŽAJ, VELIČINA, GRANICE I TIP NASELJA

Naselje Avdibašići se nalazi na krajnjem sjeverozapadnom dijelu općine Tuzla, u podnožju planine Majevice. Zapravo, naselje se nalazi na

²⁶⁴ Idriz Hodžić, *Obodnica u zagrljaju Majevice 1528-2008*, Izdavač autor, Sarajevo, 2009.

²⁶⁵ Rusmir Djedović, Almira Bećirović, *Novotkrivena nekropola stećaka u okolini Tuzle*, Baština sjeveroistočne Bosne, br. 1, 2008., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona; Almira Bećirović, *Etnološka istraživanja u Avdibašićima kod Tuzle*, Baština sjeveroistočne Bosne, br. 2, 2009., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona; Rusmir Djedović, *Urbane prilike i razvoj naselja u nahijama Srebrenik i Jasenica tokom XVI i početkom XVII stoljeća*, u S. Kulenović, R. Djedović, E. Mutapčić, *Srebrenik – historijsko-etnografske crtice*, JU Centar za kulturu i informisanje Srebrenik, 2007.

²⁶⁶ Kazivači Agan Hrustić i Alija Hasić su prije nekoliko godina umrli.

niskim brežuljcima jugozapadnih padina planine Majevice i u dolini gornjeg toka rijeke Tinje.

Avdibašići su dio starijeg i većeg naselja Donja Obodnica, koji se za austrougarske uprave u popisima naziva i Turska Obodnica. Naselje zauzima sjeverozapadni dio katastarske općine, a ranije džemata Donja Obodnica. Razvilo još krajem osmanskog perioda, kada se na jugozapadnim padinama brda Guvno formiralo naselje od oko pet kuća.

Avdibašići, satelitski snimak 2007.

Sa zapada se Avdibašići graniče sa naseljem Osoje, sa sjeverozapada Donjom Dragunjom, sa sjeveroistoka Gornjom Obodnicom, a sa jugoistoka se široko naslanja na matično naselje Donju Obodnicu i njene dijelove Repuševac i Kamenjaše.

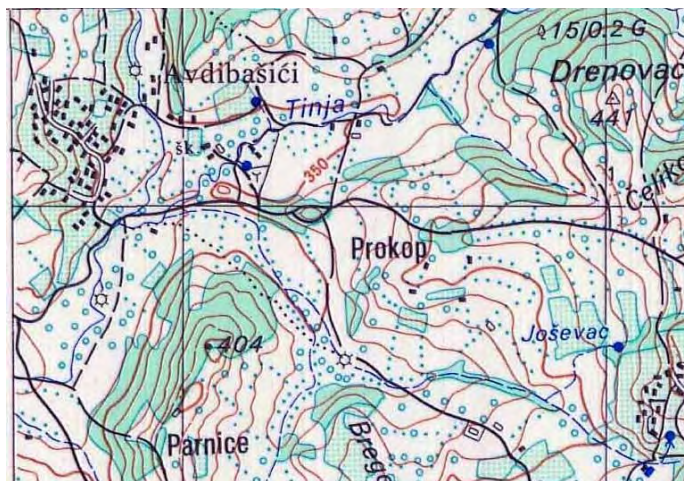
Avdibašići su tip zbijenog seoskog naselja, sa prvobitno zbijenim kućama na jugozapadnim padinama brda Guvno, a u zadnjih nekoliko decenija naselje se kontinuirano spušta u aluvijalne ravni rijeke Tinje i njenih pritoka Marinović potoka i potoka Viganj.

FIZIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE NASELJA

Avdibašići se nalaze na niskim brežuljcima i brdima jugozapadnih padina planine Majevice. U osnovi su mlađi i mekši sedimenti, uglavnom miocene i pliocene starosti, što je uslovalo jake denudaciono-erozione procese

sa posljedicom blago zatalasanog reljefa. U dolini rijeke Tinje i njenih pritoka Marinović potoka i potoka Viganj su kvartarni aluvijalni nanosi – šljunak, pijesak i mulj.

Najniže nadmorske visine su u dolini rijeke Tinje, prema Donjoj Dragunji, oko 330 m, a najviše na sjeveroistoku brdo Oštrila 468 m. Najvažniji oblik reljefa na ovom prostoru je dolina rijeke Tinje, široka prosječno od 300 do 500 m, pravca zapad-istok. Nadmorska visina mu je od 360 do 330 m, sa vrlo blagim dolinskim stranama.²⁶⁷

Avdibašići na karti oko 1980.

Ovo područje ulazi u areal umjerenokontinentalne klime, zbog malih nadmorskih visina i zaklonjenosti grebenom Majevice prodorima hladnih sjevernih vjetrova.

Naselje raspolaže relativno velikim količinama kako površinskih, tako i podzemnih voda. Od površinskih voda za ovo naselje najveći značaj ima rijeka Tinja, te njene pritoke Marinović potok i potok Viganj ili Vis. Osim površinskih, značajne su i podzemne vode koje se javljaju u vidu izvora: Miljevac, Džomba, Luka, Palučak, a u aluvijalnim ravnima podzemna voda je bliska površini.

U vegetacionom pogledu u preostalim šumama, na toplim ekspozicijama rastu šume hrasta kitnjaka i običnog graba (*Quercocarpinetum*), a na hladnim ekspozicijama šume bukve (*Fagetum montanum*). U dolini rijeke Tinje i njenih pritoka karakteristična je “formacija obalnih šuma”, koju sačinjavaju joha, vrba i topola.

Najrasprostranjeniji tipovi tala na ovom području su dolinska tla razvijena na aluvijalnim nanosima koja zauzimaju nizijske terene, te

²⁶⁷ Topografska karta R=1:25.000.

brežuljkasto-brdska tla na višem terenu.²⁶⁸ Najčešći narodni nazivi za pojedine tipove tala na ovom području su sionica, prahulja i kum.

TOPONIMI

Avdibašići i okolina su bogati toponimima različite historijske starosti, lingvističkog porijekla i semantičkih karakteristika.

Najstariji toponim je hidronim Tinja, za koji jedni smatraju da je predantički, a drugi da je staroslavenski. Inače, u staroslavenskom jeziku tinja znači blato, kal. Toponim Vardica bi mogao biti iz perioda rimske uprave u ovim krajevima (od lat. guarda – stražarnica).

Nesumnjivo, srednjovjekovne starosti su i toponimi Luka i Luke, što znači nisko zemljište u okuci rijeka, zatim Dubrave – šuma, potiče od staroslavenske riječi dub, što znači hrast. Zanimljiv je i toponim Vina - njive desno od puta za Donju Obodnicu, koji podsjeća na nekada razvijeno vinogradarstvo u srednjem vijeku.

Naziv potoka Viganj je veoma star, jer je to stari naziv za kovačnicu.

Od toponima iz osmanskog perioda interesantan je toponim Terzije, njive na sjeveroistoku sela. To je naziv za krojače u osmanskom periodu. Od toponima interesantni su još Guvno – brdo i zaravan iznad sela, mjesto gdje se po predanju vrhla pšenica, zatim Paulov do, prema Donjoj Obodnici, zabilježen na austro-ugarskim planovima, te Zevač polje poznato u narodnom izgovoru kao Živač polje i dr.

NASTANAK I HISTORIJSKI RAZVOJ NASELJA

U kasnom srednjem vijeku ovo područje je bilo naseljeno, što potvrđuju neki toponimi, te ostaci materijalne kulture – stećci, kameni nadgrobni spomenici u vidu ploča i sljemenjaka.

Nekropole stećaka se nalaze na dva lokaliteta i to Oštrile i Terzije. Lokalitet Oštrile se nalazi sjeverozapadno od naselja Avdibašići, na udaljenosti od oko 800 metara zračne linije. Na tom lokalitetu se nalazi oko 20-ak stećaka različitih veličina. Svi stećci na ovom lokalitetu su u vidu ploča, osim dva stećka, od kojih je jedan je u vidu sljemenjaka, a drugi u vidu sanduka. Svi stećci su građeni od kvalitetnog kamena. Na sebi nemaju nikakvih motiva. Dosta su utonuli u tlo. Orijentisani su pravcem sjeverozapad-jugoistok.

²⁶⁸ Pedološka karta R=1:50.000, list Tuzla.

Lokalitet Terzije se nalazi istočno od lokaliteta Oštrile, na udaljenosti od oko 200 metara. Ova nekropola broji samo tri stećka i oni su u vidu ploča. Stećci su veoma masivni. Građeni su od kvalitetnog kamena. Na ovom lokalitetu stećci takođe nisu ornamentisani. Orijentisani su pravcem istok-zapad. Dosta su utonuli u tlo. Na ovim lokalitetu jedan stećak je potpuno oštećen, tj razbijen je. Oba ova lokaliteta nisu evidentirana.²⁶⁹

U srednjem vijeku područje današnjih Avdibašića se nalazi u okviru srednjovjekovne seoske općine Obodnica. Samo ime kaže da se nalazilo na obodu srednjovjekovne župe Jasenica.

OSMANSKI PERIOD

Dolaskom osmanske uprave na ova područja oko 1520. godine, naselje Obodnica je u sastava nahije Jasenica i nalazi se na krajnjem jugoistočnom dijelu nahije. Prema popisu iz 1533. godine, ima 61 kuću, od toga 6 muslimanskih i 55 nemuslimanskih (1 baština), sa prihodom od 4.558 akči i ulazi u has (najveći posjed) zborničkog sandžak bega Ahmed-bega.

Sredinom 16. stoljeća naselje pripada hasu zborničkog sandžakbega Mehmed-hana. Obodnica 1548. godine ima 59 kuća, od toga, muslimanskih 4, nemuslimanskih 54 (sa 6 baština) i jednu primicura Stipana, sina kneza Mate. Godišnji prihod naselja je 13.101 akča, najviše od proizvodnje šire vinove loze (5.100) i uzgoja pšenice (3.296). Registrovana su tri mlina. Uz naselje je popisana čifluk vojvode Hasana, od 100 akči.

Prema popisu iz 1604. godine, Obodnica ima 65 kuća, 2 muslimanske i 63 nemuslimanske (18 baština). Prihod je 16.198 akči, najviše od proizvodnje pšenice (5.040), zobi (2.400) i šire vinove loze (2.000). I dalje ima tri mlina.

Brojni su samostalni posjedi u blizini naselja: zemin Hasana vojvode, koji obuhvata zemlje Radice, Mula Alije i Ferhada, sina Jusufa i polovinu dijela zemlje Radisava i Lopihića, u posjedu Jahje, sina Mehmeda, od 100 akči; nekoliko vinograda; zemin u posjedu janičara Džafera od 100 akči; čifluk sa vinogradima Đuraja, sada u posjedu Hasana, sina Mustafe, od 150 akči; čifluk sa vinogradima Nesuha, sina Jusufa, od 50 akči; čifluk sa vinogradima Mustafe džindije, od 150 akči; zemin kneza Mate, sada u posjedu čauša Husejna od 100 akči.

Blizu Obodnice, početkom 17. stoljeća je i veliki čifluk (gotovo posebno selo) sa 12 kuća (8 muslimanskih sa 3 baštine i 4 nemuslimanske) i prihodom od 4.500 akči. To je čifluk kneza Vukasa, u posjedu spahije

²⁶⁹ Rusmir Djedović, Almira Bećirović, *Novotkrivena nekropola stećaka u okolini Tuzle*, Baština sjeveroistočne Bosne, br. 1, 2008., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kanton, str. 170-177.

Mehmeda, sada u posjedu njegovog sina Derviša. U tom čifluku jednu baštinu drži Ferhad-havadže (hodža).²⁷⁰

Sudeći prema spominjanju hodže Ferhada i Mula Alije, u Obodnici postoji muslimanska bogomolja (džamija ili mesdžid), još na prelazu sa 16. na 17. stoljeće. To bi bila i najstarija muslimanska bogomolja ovog dijela majevičkih naselja.

U Obodnici je 1711. godine zijamet (veći posjed) Mehmeda od 18.800 akči, timar (manji posjed) Huseina od 6.000 akči i timar Abdulaha od 3.500 akči prihoda.

Sredinom 18. stoljeća, područje jedinstvenog naselja Obodnica se počinje spominjati kao odvojena naselja Donja i Gornja Obodnica,²⁷¹ vjerovatno usljed diferenciranja konfesionalne strukture stanovništva. U gornjem dijelu naselja smještenom na obroncima planine Majevice živi pretežno novodoseljeno katoličko stanovništvo a u donjem, pitomijem i smještenom u dolini Velike Tinje, živi staro muslimansko stanovništvo.

U osmanskom periodu na lokalitetu Terzije je postojalo naselje, čije je stanovnike prema predanju uništila kuga.²⁷² O postojanju tog naselja svjedoče i nadgrobni spomenici – nišani. Većina nišana na ovom lokalitetu je oštećena i utonula u tlo. Među njima je posebno interesantan uzglavni muški nišan sa mačem oborenim ka zemlji.

U drugoj polovini turske vladavine u sjeverozapadnom dijelu sela Donja Obodnica, odnosno tadašnja Turska Obodnica, naselili su se preci današnjih najstarijih familija u naselju.

Krajem turskog perioda novoformirano naselje Avdibašići, koje je nazvano najvjerovatnije po već sada nepostojećem i zaboravljenom prezimenu Avdibašić, prema kazivanju je imalo oko pet kuća.²⁷³

Krajem 19. stoljeća, prema austrougarskim izvorima, naselje je imalo jedanaest kuća i to:

- kuća Huseina Avdibašića, zvanog Osmanović, umrlog Osmana, koja se nalazi na katastarskoj čestici (k.č.) 180.
- kuća Mehmeda Bećirovića, umrlog Bećira, k.č. 181/2.
- kuća Atifa Osmića, umrlog Omera, k.č. 186.
- dvije kuće Mehmeda Avdibašića, umrlog Abdulaha, k.č. 189/1 i 189/2.
- kuća Ragiba, Mustafe i Šerifa Rustića, umrlog Ahmeta, k.č. 185.
- dvije kuće Avde Ibriševića, zvanog Avdibašić, umrlog Ibrišima, k.č. 177/2 i 177/5.

²⁷⁰ Rusmir Djedović, *Urbane prilike i razvoj naselja u nahijama Srebrenik i Jasenica tokom XVI i početkom XVII stoljeća*, u S. Kulenović, R. Djedović, E. Mutapčić, *Srebrenik – historijsko-etnografske crtice*, JU Centar za kulturu i informisanje Srebrenik, 2007., str. 25.

²⁷¹ Idriz Hodžić, *Obodnica u zagrljaju Majevice 1528-2008*, Izdavač autor, Sarajevo, 2009.

²⁷² Informator, Agan Hrustić, sin Mehe (1927.g.).

²⁷³ Isti.

- kuća Huseina Ibriševića, zvanog Avdibašić, umrlog Ibrišima, k.č. 188.
- kuća Mejre Avdibašić, umrlog Smajla, k.č. 194.
- kuća Begana Hasića, umrlog Ibrahima, k.č. 196.²⁷⁴

Austrougarski plan sela Avdibašići

²⁷⁴ Podaci preuzeti iz Gruntnih knjiga za katastarsku općinu Obodnica. Gruntnica suda Tuzla. U prilogu dostavljen austrougarski plan naselja iz 1883./85. g. R=1:6.250.

NOVIJI PERIOD

Prema kazivanjima starijih stanovnika, jezgro Avdibašića je oko 1930. godine imalo 12-13 kuća i to:

Bećirovići su imali jednu kuću koja je bila u vlasništvu Avde Bećirovića,

Hrustići su imali četiri kuće u vlasništvu Hruste, Mušana i Ahme, dok su Meho i Pašan imali zajedničku kuću,

Hasići su imali četiri kuće u vlasništvu Nedže, Hasana, Mehe i Muje i

Ibriševići su imali četiri kuće u vlasništvu Čamila, Halila, Osme i Jašara.²⁷⁵

U **starom jezgru** naselja danas se nalazi veći dio kuća i možemo izdvojiti njegove dijelove prema preovlađujućem prezimenu stanovništva:

1. Bećirovići – 7 kuća, naseljavaju jugozapadni dio naselja, brdo Guvno.
2. Hrustići – 13 kuća, naseljavaju sjeverozapadni dio naselja.
3. Hasići – 9 kuća, naseljavaju sjeveroistočni dio naselja.
4. Ibriševići – 6 kuća, naseljavaju jugoistočni dio naselja.

Avdibašići krajem 60-tih godina prošlog stoljeća

Od starog jezgra naselje se postepeno širilo na sve strane. Zadnjih nekoliko decenija naselje se kontinuirano spušta u aluvijalne ravni rijeke Tinje i njenih pritoka Marinović potoka i potoka Viganj.

Novoformirani dijelovi naselja su slijedeći:

Kovačevac, tu su naseljeni Huremovići (3 kuće) i Ibriševići (7 kuća).

Luka, prostor oko škole, naseljavaju Hrustići (1 kuća) i Hasići (3 kuće).

Lazine naseljavaju Bećirovići (3 kuće) i Hrustići (1 kuća).

Lug naseljavaju Ibriševići (7 kuća).

²⁷⁵ Informator, A. Hrustić.

Borić naseljavaju Hasići (7 kuća) i Ibriševići (3 kuće).

Barička gdje su naseljeni Hrustići (5 kuća).

Luka, oko mosta na Velikoj Tinji, tu su naseljeni Ibriševići (6 kuća), Huremovići (1 kuća) i Hasići (4 kuće) i

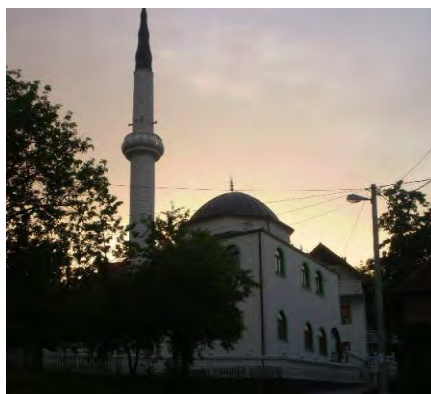
Vardica, mahala izbjeglica (5 kuća), a naselili su se tokom proteklog rata, radi se o porodici Korkutovići iz okoline Bratunca. Ima i jedna kuća Hrustića od ranije.

Od javnih objekata u naselju postoji džamija i čitaonica, kao i sada pusta zgrada nekadašnje područne škole.

Džamija se nalazi u starom jezgru naselja na mjestu ranijeg mekteba. Najstariji mekteb od drvene konstrukcije ispunjene ćerpićem služio je sve do osamdesetih godina prošlog stoljeća, kada je sagrađen novi.

Osim vjerske obuke, u mektebu je za vrijeme II svjetskog rata, a i kasnije do izgradnje osnovne škole, djelovala pomoćna pučka škola.

Radovi na izgradnji džamije započeli su tokom 2005. godine, a njeno proklanjanje je bilo 11. avgusta 2007. godine. Dimenzije džamije su 12x9 m, a predulaz 4x2 m. zidana munara sa jednom šerefom je visoka 25 m.

Džamija u starom jezgru naselja

Škola je sagrađena 1953/1954. godine i djelovala je kao područna škola do četvrtog razreda OŠ "Breške".²⁷⁶ Zbog smanjenja broja učenika zatvorena je devedesetih godina prošlog stoljeća. Tokom rata i neposredno poslije služila je za smještaj raseljenih lica. Danas je prazna.

Čitaonica u naselju je izgrađena krajem devedesetih godina i služi za razne aktivnosti i manifestacije stanovništva.

Danas naselje Avdibašići ima 100 kuća i oko 300 stanovnika. Oni žive u 119 domaćinstava. Također, imaju 4 prazne kuće i 2 vikendice.

Naselje ima tri imenovane ulice: Obod, Palih boraca i Školska. Školska i Obod ulica su asfaltirane, a ulica Palih boraca kao i ostali sokaci su makadamski.

Tokom 2007. i 2008. godine urađena je javna rasvjeta u sve tri ulice i u sokacima.

Danas naselje Avdibašići ima brojne infrastrukturne probleme, između ostalog nema riješenu kanalizaciju i nema gradski vodovod. Ima

²⁷⁶ Informator, Muhamed Ibrišević, sin Šaćira (1947.g.).

jedan lokalni vodovod sa izvora Živač polje, koji koristi oko 20 domaćinstava, a ostalo stanovništvo vodom se snabdjeva iz vlastitih bunara.

Avdibašići danas imaju dva aktivna groblja (mezarja), Glavica i Luka, koji se nalaze pored puta za Obodnicu Donju. Porodica Bećirović ima vlastito mezarje Lazine, uz mezarje Glavica.

PORIJEKLO STANOVNIŠTVA

O porijeklu familija koje su nekad živjele i koje i danas žive u naselju, tradicija se slabo održala.²⁷⁷ Krajem 19. stoljeća u naselju su živjele tri familije. Najbrojniji su bili Avdibašići, zatim Osmanovići, te Osmići.²⁷⁸

Prema nekim kazivanjima familija Avdibašić je najstarija familija u naselju i po njoj je naselje najvjerovatnije i dobilo ime. O porijeklu ove familije nije sačuvana tradicija.

Pored familije Avdibašić, stara familija su bili i Osmanovići. Izumrli su otprilike prije stotinjak godina.

Otprilike ubrzo iza toga izumrla je i familija Osmić. Posljednji član ove familije je bila Zula Osmić, koja se kasnije udala za Hasana Hasića.²⁷⁹

Danas u naselju žive sljedeće familije: Bećirovići, Hasići, Hrustići, Ibriševići, Fejzić, Huremovići, Saletovići i Korkutovići.

Bećirovići (10 kuća) su se u Avdibašiće naselili još krajem osmanskog perioda. Prema kazivanjima starijih članova familije, Bećirovići su porijeklom iz Crne Gore. Genealogija familije na ovom prostoru se može pratiti od Bećira (živio oko 1810. do oko 1870. godine). Ne zna se da li se on prezivao Bećirović ili je prezime nastalo od njegovog imena. On je imao sina Mehmeda od kojeg se nastavlja porodično stablo familije Bećirović.

Hrustići (20 kuća) su se u naselje doselili krajem XIX stoljeća. Prema kazivanju Agana Hrustića, familija vodi porijeklo iz Gornje Tuzle. Naime, njegov pradjed Osmo Hrustić je oženio kćerku tinjskog bega, Zlatku Alibegović i naselio se na ženino imanje.

Hasići (23 kuće) i Ibriševići (32 kuće) su danas dvije najbrojnije i ujedno najstarije familije u naselju. O njihovom porijeklu nije sačuvana tradicija. Na osnovu podataka pronađenih u gruntovnim knjigama oni su se sve do dvadesetih godina prošlog stoljeća prezivali Avdibašić. Oni su se izrodili i danas između njih postoje ženidbene veze.

²⁷⁷ Više o etnološkim karakteristikama Avdibašića u: Almira Bećirović, *Etnološka istraživanja u Avdibašićima kod Tuzle*, Baština sjeveroistočne Bosne, br. 2, 2009., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

²⁷⁸ Podaci preuzeti iz Gruntovnih knjiga za katastarsku općinu Obodnica. Gruntovnica suda Tuzla .

²⁷⁹ Isto.

Saletovići (jedna kuća) su bližim porijeklom iz Donje Obodnice, a doselili su se dvadesetih godina prošlog stoljeća. Predak ove familije Meho Saletović se doselio na ženevinu. Posljednji član ove familije u naselju je Hasiba Saletović.

Huremovići (četiri kuće) su bližim porijeklom iz Kamenjaša. Doselili su se pedesetih godina prošlog stoljeća. Član ove familije Bego Huremović je došao na majčino imanje.

Fejzići (jedna kuća) su porijeklom iz Humaca. Doselili su se šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Korkutovići (pet kuća) su porijeklom iz Podrinja, okolina Bratunca, a u naselje doselili su se tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu.²⁸⁰

TRADICIONALNA PRIVREDA

U prošlosti je osnovna privredna djelatnost stanovništva ovog kraja bila poljoprivreda, koja se odlikovala ekstenzivnošću. Od ratarskih kultura najviše su se uzgajali kukuruz i pšenica, te u manjim količinama zob i ječam.

Kukuruz se nije sijao kao monokultura, nego su se uz njega sijale i druge kulture, kao što su grah, bundeva i metlika. U prošlosti u ovom kraju najviše se sijao “žuti bosanac” i “bijeli kukuruz”, dok danas česte razne sorte hibrida.

Nekada se kukuruz brao sa stabljike neoljušten, a danas se uglavnom ljušti na stabljici. Poslije berbe klasura se žela **željeznim srpom nasadenim** na drveni člijen, ali samo do visine koljena. Zatim se klasura vezala u snopove, a oni su se slagali oko stožine u tzv. klaševnjak. Kukuruz u klipu se skladišti u koševu, a u zrnju u hambare.

Pšenica se sijala kao ozima. Sijale su se isključivo domaće sorte, od kojih je najpoznatija na ovom području bila “brkulja”. Pšenica se žela željeznim srpom i to prvo u rukoveti, a zatim su se rukoveti vezale lozom u snopove. U jedan snop se moglo složiti od tri do pet rukoveti. Zatim, su se snopovi slagali u granice, a jedna granica ima devet snopova. Kasnije su se granice trpale u kladnju ili u stogove, koje su se nalazile uz guvno. Pšenica se vrhla na guvnu, tj. na zemljištu sa kojeg se prethodno oguli trava, a zatim se uzmu kola–dvokolica i volovi i tjeraju se u krug dok se zemlja dobro ne stvrdne. Zatim se na sredinu guvna udario jedan direk-stožer, za kojeg su se vezali konji kako bi razgazili klasje.

Neposredno prije vršidbe snopovi se poredaju u krug oko stožera, a klasje se okreće u pravcu stožera. Vršidba se obavljala sa dva, a ponekad i sa

²⁸⁰ Informator, A. Hasić.

više konja, koji su išli u krug oko stožera, prvo na jednu, a zatim na drugu stranu.

Kad se klasje razgazi, drvenim vilama se odvajala slama i kupila na jednu stranu.

Nakon odstranjivanja slame, zrno i pljeva su se zgrtali u gomilu oko stožera, a zatim se zrno provejavalo na viharu ili ručno, drvenom lopatom na vjetru, gdje se proces ponavljao nekoliko puta dok ne bi ostalo čisto zrno.

Koš za skladištenje kukuruza

Od industrijskog bilja uzgajao se lan ili ćeten. Od njega se pravilo platno, koje se koristilo za izradu odjevnih predmeta koji su se nosili svakodnevno, a to su gaće, pelengaće, košulje i dr.

Svako domaćinstvo je sijalo ćeten za vlastite potrebe. Sijao se u proljeće, a žeo se u ljeto kad sazri. Vezao se u male snopove. Sjeme ćetena se odstranjivalo udaranjem pomoću motke. Jedan dio sjemena obično se ostavljao za sjetvu, a višak sjemena se koristio u ishrani stoke.

Snopovi lana se pokisele u vodu i pritisnu kamenjem. U vodi je lan ostajao oko dvije sedmice, da bi se odstranila vlakna jer je drvenast. Kad odstoji u vodi, snopovi se tanko prostru na osunčani dio terena, da se osuši. Nakon sušenja, odstranjivalo se vlakno na spravi zvanoj stupa, a nus proizvod "pozder" se bacao jer je drvenast.

Da bi izvadili ostatak pozdera iz vlakna, ono se čupalo na grebači (daska sa ekserima). Od čistog vlakna se pravilo kančelo. Vlakno se namotavalo na prelu, a zatim su se na vretenu pravili konci. Kada se konac naprede na vretenu, mota se u klupko, a zatim se vrši prepredanje, tj. povezivala su se dva konca u jedan, radi čvrstoće. Tako dobijen konac koristio se za tkanje. Danas ovu kulturu više niko ne uzgaja.

Stočarstvo je od davnina bilo razvijeno. Stanovništvo je uzgajalo stoku isključivo radi vlastitih potreba. U prošlosti, kao i danas, osnovu stočnog fonda su činila goveda i ovce. U prosjeku svako domaćinstvo je u prošlosti imalo 10 goveda i 10 do 20 ovaca. Pred kraj prošlog stoljeća se osjeća opadanje stočnog fonda. Danas skoro svako domaćinstvo ima po jedno ili više goveda.

Konji su bili zastupljeni od davnina. Korišteni su uglavnom za zapregu, kao i za obavljanje poljoprivrednih radova, vršidbu, transport drva i dr. Danas ih u naselju rijetko ko drži.

Pčelarstvo je bilo malo zastupljeno. Prema kazivanju, prvi koji se u naselju počeo baviti pčelarstvom bio je Ibrahim Ibrišević, a nešto kasnije i Avdo Bećirović.

Od povrtlarskih kultura najviše se uzgaja krompir (bijeli i crveni), bijeli i crveni luk, krastavci, paradajz, paprike, kupus, kupusrepa i dr. Sve ove povrtlarske kulture uzgajaju se isključivo za vlastite potrebe, dok se niko od stanovnika ne bavi proizvodnjom za prodaju na tržištu.

U prošlosti je bilo razvijeno i voćarstvo. Uzgajale su se razne sorte jabuka, od kojih su najpoznatije "senabije", "masnjače", "smolučke", "ranke", "baščovanke", "bjeline", "šarenike" i druge, zatim razne sorte krušaka "kanjuške", "poljanke", "babunovke", "takiše", "tikvenjače" i druge. Od trešanja najpoznatije sorte su "mostarke", "ašlame", "mrkice", "bjelice", a od šljiva najzastupljenije bile su "požegača", "bjelošljiva" "turgulje", "šljivci" i druge.

Od šljive se u ovom kraju uglavnom pravi pekmez. Međutim, one se suše u pušnicama, a u manjim količinama se prerađuju u rakiju.

Od jabuka i krušaka takođe se pravi pekmez. Jabuke i kruške se prvo "utuku" u stupama zvanim torkula, zatim se iz njih iscijedi sok "šira", na spravi zvanoj žečka, od kojeg se peče pekmez u bakarnim loncima.²⁸¹

KUĆNA RADINOST

U prošlosti je u naselju bila razvijena i kućna radinost, tkanje i pletenje i spadala je u djelokrug ženskog rada.

Žene su tkale bošče²⁸², mahrame, platno za košulje, ponjave, ćilime i sl. Sprava za tkanje platna se zvala stan. Za osnovu se koristio kupovni pamučni konac, a za potku prepredeni konac od lana. Kvalitet platna se cijenio po čvrstoći, tj. ako se platno teško "motalo" bilo je kvalitetno. Platno se tkalo u strukama širine 60 do 80 cm, zavisno od veličine stana.

Kad se platno otkla, pošto je bilo čvrsto, išlo je na dalju preradu. Stavljalo se u parjenice i zalijevalo lukšijom. Kad odstoji u parjenici, platno

²⁸¹ Informator, Alija Hasić.

²⁸² Abdulah Škaljić, Turcizmi u *srpskohrvatskom* jeziku, VI izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1989., bošča (bohča, bokča) f. (pers.) pokrivač za glavu, rubac, stolnjak, platno četvorougaonog oblika u koje se nešto zamotava, str. 149.

se nosilo na rijeku i pralo se. Za pranje se koristila drvena prakljača. Da bi se dobila mekoća platna, ono se pralo nekoliko puta, a zatim se sušilo na srgu.²⁸³

Laneno platno bilo je pogodno za izradu odjevnih predmeta, koji su se nosili u ljetnom periodu, jer je hladno i od njega su se krojile košulje, gaće, pelengaće i sl.

Osim tkanja, bilo je zastupljeno i pletenje. Od vune su se plele čarape, poše – vuneni šalovi, koji su se zimi omotavali oko glave, “sviteri” - džemperi i drugi odjevni predmeti.²⁸⁴

ZAKLJUČAK

Naselje Avdibašići kod Tuzle nalazi se na jugozapadnim padinama planine Majevice i u gornjem toku rijeke Velika Tinja. Naseljeno je još u srednjem vijeku o čemu govore brojne starine. Od srednjeg vijeka do 19. stoljeća se formalno razvija u okviru većeg naselja Obodnica.

Posle razdvajanja tog naselja na Gornju i Donju, tokom 19. stoljeća se postepeno izdvaja i razvija naselje Avdibašići kao posebno.

Danas su Avdibašići po svojim antropogeografskim, etnološkim, urbanim i drugim karakteristikama jedno tipično naselje sjeveroistočne Bosne, naseljeno bošnjačkim stanovništvom.

²⁸³ Isto, srg m (tur.) duga motka obješena sa krajeva na dvije uzice o tavanu preko koje se prevjese odijela i tako služi mjesto čiviluka, str. 571; u ovom slučaju “srg je motka u avliji preko koje su se vješali oprani haljeci”.

²⁸⁴ Informator, A. Hrustić.

Edhem OMEROVIĆ

NEPOZNATE SREDNJOVJEKOVNE NEKROPOLE U SAPNI

Zaseok. Srednjovjekovna nekropola „Kućine“ sa prisutnim fragmentima od devet stećaka, koji su bili u obliku sarkofaga i sanduka. Po kazivanju Ismeta Husejnovića, ova nekropola je bila prilično velika sa preko 40 stećaka. Danas se na mjestu ove nekropole nalaze građevinski objekti: kuća sa pomoćnim objektima,²⁸⁵ oko kojih se da uočiti veliki broj uništenih stećaka. Koliko je uništeno stećaka prilikom izgradnje ovih objekata, niko iz kuće vlasnika nije mogao potvrditi. Danas su na mjestu nekropole izgrađeni objekti domaćinstva i uređeno dvorište.

Sl. 1. i 2. Oštećeni stećak sljemenjak u Zaseoku - slika lijevo snimak mart 2011. i desno oktobar 2003.

Osrećak-Zaseok. Neposredno u selu nalazila su se dva stećka u obliku stela. Na jednoj steli vidljivo je bilo ukresano plastificirano rebro, ali koje više daje oblik savijenog mača, odnosno sablje. Ova prva stela sa ukresom rebra ili sablje, uništena je od strane mještana, bacanjem u klizište, tokom 80-tih godina 20 vijeka.

Na drugoj očuvanoj steli isklesan je epitaf, čiji kratki sadržaj govori o tragediji porodice Tvrdojević. Na ovoj ploči u Zaseoku koja je i danas očuvana uprkos razaranju koje je izvršeno od strane agresora tokom rata 1992-1995. godine, na epitafu se da pročitati slijedeće: „*Ase leži Braja*

²⁸⁵ Ismet Husejnović zajedno sa mnom na licu mjesta u Zaseoku 5.10.2003. godine.

*Tvrdojević – na zemlji tuždi... A postavi na njem kamen Prohtjen Radosalić, pastorak mu, i Ozerko sin mu dobri živ i umre... Ase pisa Dragoje dijak.*²⁸⁶

Pored nedaća koje je pretrpjela ova stela i sadržaja epitafa, i njoj je 1996. godine, bila predviđena ista sudbina kao i prvoj. Slučajnim prisustvom u Zaseoku, opazio sam da je ova stela našla svoje mjesto na kamionu, spremnom da je odveze na smetlište iste provalije, gdje se nalazi prva.

Mojom intervencijom i pojašnjavanjem o kulturnom značenju tog stećka i epitafa, stela je skinuta sa kamiona i postavljena približno na svoje staro mjesto. Sa ovim kratkim epitafom, Dragoje dijak opisao je jednu žalosnu sudbinu koja je zadesila Braju Tvrdojevića u odbrani svoje domovine, na prostoru grobnog mjesta i na zemlji koja gori „tuždi“... (tu gori m.p.), ali koja nije u njegovoj baštini, jer se ne pominje, da leži na zemlji plemenitoj. Također, epitaf govori o neizdrživoj boli Ozerka sina Brajinog, koji od tuge umrije, ne doživjevši da majstor na ploči, epitaf iskleše. Pored žalosne sudbine koja je zadesila porodicu Tvrdojević, značajno je napomenuti ime Ozerko i upravo nas to ime podsjeća i na današnje tursko ime Ozer, kao što je i pisac Kulduk na stećku u Glumini.

Ova imena na stećcima župe Sapna potvrđuju naseljenost Halisija u sjeveroistočnoj Bosni, koja su svoj životni trag zabilježili na srednjovjekovnim stećcima.

Sl. 3. Stela na Osrećku Zaseok sa epitafom o žalosnoj sudbini porodice Tvrdojević

²⁸⁶ Mak Dizdar, Alef, Sarajevo, str. 126.

Gaj. Na prostoru ovog naselja nalazi se srednjovjekovna stuba u dužini od 2,60 metra i četverouglo širine oko 0,80 metra. Izgrađeni oblik u osnovi je širi, a pri vrhu suženiji i završen u obliku sljemena.

Po kazivanju mještana Avde i Bećira Memića,²⁸⁷ ova stuba nije bila na današnjem prevrnutom mjestu, nego se nalazila oko pet metara zapadno u uspravnom položaju. Nekada, davne 1935. godine, grupa nestašnih mladića naišla je u pijanom stanju sa svadbe i tom prilikom, dokazujući mladalačku snagu oborila stećak - stubu.

Osamdesetih godina 20 vijeka, gradnjom puta kroz selo, buldožerom je stuba potisnuta na današnji ležeći položaj. Prema historijskim podacima, na ovom prostoru je bio zbornički vlastelin Marnavić, pa je moguće da ova stuba obilježava njegovo grobno mjesto.

Kralj Tvrtko II svojom poveljom od 7. oktobra 1426. godine, dodijelio je krajeve u župi Sapna Ivanu Marnaviću.²⁸⁸

Rožanj. Srednjovjekovna nekropola pločastog oblika, čiji su biljezi osim dva izrađena od stijene krečnjaka, izrađeni od slabe stijene konglomerata (sigovca), sa trouglim sljemenastim oblikom ploča. Zbog slabe tvrdoće stijene, pod utjecajem vremena, ali i fizičkim sredstvima biljezi su skoro potpuno uništeni. Ipak imamo dovoljno materijala da zaključimo da je na ovoj nekropoli bilo oko 30 grobnih biljega.

Intersantno je da se na ovoj nekropoli i danas mogu vidjeti ukopani fragmenti donjeg dijela nišana, šestouglog oblika, čiji su nadzemni dijelovi nasilno polomljeni. Gornji dijelovi od nišana su nekoliko metara odbačeni od temeljnih dijelova i oni nam pokazuju svjesno fizičko uništavanje ljudskom rukom.

Ukopani prizemni fragmenti prednjih i zadnjih nišana i danas pokazuju dužinu te dvije grobnice. Kao i većina nekropola i ovdje se potvrđuje kontinuitet grobnog mjesta, sa promjenom kulture obilježja grobnog biljega.

Starokuća-Goduš. U ovome dijelu na vrhu brežuljka nalazila se rimska i srednjovjekovna nekropola, čiju veličinu i oblik nadgrobnih biljega nisu zapamtile današnje generacije, osim prenešenih kazivanja. Međutim, fragmente nadgrobnih obilježja možemo naći oko mjesta ugrađene u poljski put i svaljane u potoku, kao što se isto da uočiti kod ostataka grobnih fragmenata pa i cijelih nišana, koji datiraju iz početnog perioda turske vladavine pa sve do kraja 18. vijeka.

²⁸⁷ Usmeno saopštenje, meni lično, 26.7.2004. godine, prilikom posjete selu Gaj.

²⁸⁸ Miklošić, Monum, str. 329, 330. Opisno je gospodarenje u zborničkom kraju, kao i povelja od bosanskog kralja Tvrtka II koji daruje posjed Ivanu Marnaviću. Toponim sela Marnići nas podsjeća na prezime Marnavić.

Ova nekropola potvrđuje kako se kroz historiju mjenjala stara i prihvatila nova kultura kod autohtonog stanovništva, koje je, prihvatajući novu kulturu, mijenjalo i obilježja grobnog mjesta, a lokaciju tog grobnog mjesta zadržavalo na istom prostoru ukopavajući umrle jedne do drugih, sa novim grobnim obilježjem.

Grobno mjesto, i nakon promjene kulture i vjere, ostalo je naslijeđena tradicija, na kojoj se dograđivalo novo kulturološko obilježje i to do kraja 18. vijeka, kada ovo selo raseljava viša sila izražena u pošasti epidemije kuge.

Mramorić-Kobilići. Sačuvani ostatak fragmenta od jednog stećka izrađenog od sedimentne stijene sige, danas nam potvrđuje da je na ovom prostoru bila jedna nekropola i da je na jednom od njenih stećaka bio ispisan epitaf. Naime, ostatak kamena i na njemu fragmenti od slova ispisani bosančicom daju nam podatak o rijetko sačuvanim epitafima, posebno dolinom rijeke Sapna.

Zahvaljujući Kemi Durakoviću rođenom u ovom selu, sačuvan je jedan dio stećka i na njemu slova, koja ukazuju da je na ovoj nekropoli bilo možda i više stećaka sa epitafom ili plastičnim ornamentima.

Po kazivanju Rahmana Durakovića, mjesto na kojem su bili stećci u Kobilićima i danas čuva svoj naziv Mramorić. On se također sjeća ovog stećaka dok nije bio uništen i pomjeren sa ove nekropole, te navodi da je „imao dužinu preko 150 centimetara, na jednoj strani urezani ornament u liku zeca, luk i strijela, a na drugoj strani ispisan epitaf.“²⁸⁹ Ovaj ostatak stećka veličine 30x50 centimetara pronađen je u ugrađenom stepeništu jednog mještana u selu Kobilići.

Shvatajući značaj srednjovjekovnog kulturnog naslijeđa, Kemo Duraković je svojim sredstvima isplatio obeštećenje stepeništa, a kameni fragment osigurao od propasti predajući ga pod kontrolu u dvorište administrativne uprave općine Sapna. Kemina spasilačka namjera je mnoge mimoilaznike podstakla na podsmjeh, a manjinu kao ozbiljno shvaćenu dobru namjeru čuvara kulturnog, pa i političkog hiljadugodišnjeg polazišta i ishodišta. Ostatak nepotpunih slova veoma je teško identifikovati, a posebno od njih sklopiti neku potpunu riječ, sa tog otežanog čitanja približno ću predstaviti očuvane slovne znakove:

prvi red; ...*A S E L E* ..., drugi red; ...*U I D J A*..., treći red; ...*E G R N I*..., četvrti red; ...*V B R A D O*...

Mramorić-Nezuk. Naziv lokacije nas upućuje da je na ovom mjestu postojala nekropola srednjovjekovnih stećaka. Kada i sa kojom svrhom su

²⁸⁹ Razgovor na licu mjesta u Kobilićima 9.3.2004. godine.

nestali, današnjem stanovništvu nije poznato, kao što nikome nije poznat njihov oblik ni veličina nekropole.

U dostupnim izvorima o srednjovjekovnim nekropolama nisam uspio pronaći nikakvog traga, što ne znači da u nekoj novoj ili u stranoj građi, ne postoji podatak o ovoj nekropoli, nama poznatoj samo na osnovu mikrotoponima. Broj grobnica na ovoj lokaciji bi mogao dati približne podatke o veličini nekropole, pa približno i oblik stećaka, ali za potrebe sistemskog arheološkog pretraživanja ne samo ove lokacije, nego i više njih na ovom prostoru, neophodno je šire društveno angažovanje.

Sl. 4. Stećak sa lokaliteta Mramorić-Kobilići

Podkojnice-Baljkovica. Na ovoj lokaciji i danas se daju zapaziti fragmenti ostataka od kamena konglomerata, koji ukazuju na postojanje jedne od srednjovjekovnih nekropola u Baljkovici. Na jednom stećku koji je bio u obliku stube, primijete se uklesavane linije oko cijelog kamena u razmaku jedne od druge oko pet centimetara. Na osnovu porušenih i potonulih stećaka i po tragovima kamena u zemlji, primijeti se da je na ovoj nekropoli bilo najmanje 30 stećaka. Uz ove stećke, neposredno je bilo i staro mezarje, što potvrđuju fragmenti uništenih nišana. Od nišanskih fragmenata pronašli smo jedan dio vrha uzglavnog biljega na kome se vidi da je nišan izrađen od skopskog mermera, a oblik vrha pokazuje da je to bio biljeg od

ugledne ličnosti. Nažalost, ova nekropola je potpuno uništena i pretvorena u livadu za koševinu ili ispašu stoke.

Arheološkim iskopavanjima užeg i šireg prostora bi se najvjerojatnije pronašli tragovi iz starijeg perida od srednjovjekovnog, a na to nas upućuje naziv mjesta nekropole „Podkojnica“.

Sl. 5. Fragmenti grobnog biljega u Baljkovici

Mramorovi-Kovačevići. Srednjovjekovna nekropola, nalazi se neposredno uz sjeverozapadni dio sela, a iznad račvanja puteva iz pravca Krsca prema Oščenku i Kovačici. Znakove ove srednjovjekovne nekropole predstavljaju dva stećka sljemenjaka izrađena od bijele stijene krečnjaka. Iako su ova dva stećka prije do mjesec dana bila u potpunom svom prvobitnom obliku, danas, u toku mog istraživanja, se primijeti da je ove stećke nepoznato lice (vjerojatno vlasnik), namjerno radi iskrčivanja prostora u velikoj mjeri oštetilo, dok je jednog u obliku stube uspio potpuno uništiti.

Inače, na ovoj nekropoli se danas po ostatku razbijenih stećaka vidi da je ovdje bila mnogo veća nekropola, sa nešto više stećaka, čiji tragovi govore da ih je bilo najmane preko dvadeset. Po priči Hamdije Kahrimanovića, ove stećke su uništili osamdesetih godina radnici firme Bujica iz Zvornika, koja je ovdje uspostavila pozajmište kamena za nasipanje makadamskog puta kroz Vitinicu.

Groblje-Mahmutovići. Na vrhu ove prostrane srednjovjekovne nekropole i današnjeg mezarja na sjevernoj strani, prije nekoliko godina primjećivali su se fragmenti od razbijenih stećaka izrađivanih od sedimentne stijene sive sige. Ostaci razbijenih stećaka bili su potonuli u zemlju, a na površini se dobro primijetio učinak uništavanja fizičkim razbijanjem.

Po zaostalim tragovima na ovom prostoru je mogla biti velika nekropola sa preko 70 stećaka. Nažalost, ne može se utvrditi u kojem su

obliku bili izgrađeni, niti se uopšte može utrditi broj stećaka, pogotovo u današnje vrijeme, jer je na prostoru nekropole unazad dvije godine sagrađen veći objekat sa turbetom, a okolni kameni fragmenti odneseni. I ovdje se nastavio kontinuitet grobnog mjesta, sa promjenom kulture obilježja grobnog biljega.

Sl. 6. Sljemenjak orijentiran I-Z

Sl. 7. Polomljeni i razbijeni stećci

Groblje-Han u Vitinici. Unutar ove nekropole i danas se vide ostaci srednjovjekovnih stećaka, a od mnogih uništenih jedan je bio izrađen od stijene čvršćeg krečnjaka i može se primijetiti utonuće u obliku stube. Njegov pravougli oblik približne širine iznosi 100x50 centimetara. Na osnovu fragmenata i na ovoj nekropoli je mogao biti veći broj stećaka, za koje danas ne možemo utvrditi u kojem obliku su bili rađeni.

Bahatost ljudi ne samo da se primijeti u odnosu na srednjovjekovne stećke, nego i u odnosu na stare nišane, koji su isto tako izloženi uništenju.

Ova nekropola potvrđuje kontinuitet grobnog mjesta, sa promjenom kulturne simbolike obilježja grobnog biljega.

Mramorić-Nezuk. Naziv lokacije nas upućuje da je na ovom mjestu postojala nekropola srednjovjekovnih stećaka. Kada i sa kojom svrhom su nestali, današnjem stanovništvu nije poznato, kao što nikome nije poznat njihov oblik ni veličina nekropole.

U dostupnim izvorima o srednjovjekovnim nekropolama nisam uspio pronaći nikakvog traga, što ne znači da u nekoj novoj ili u stranoj građi ne postoji podatak o ovoj nekropoli, nama poznate samo na osnovu mikrotoponima. Broj grobnica na ovoj lokaciji bi mogao dati približne podatke o veličini nekropole, kao približno i oblik stećaka, ali za potrebe sistemskog arheološkog pretraživanja ne samo ove lokacije, nego više njih na ovom prostoru, neophodno je šire društveno angažovanje.

Podkojnica-Međeđa. Srednjovjekovna nekropola sa očuvanih 17 stećaka u obliku sljemenjaka, sanduka i stube, izrađenih od stijene konglomerata (sige), orijentiranih I-Z i S-J. Na ovoj nekropoli vidljivo je ispravnih 17 stećaka i 3 oštećena poravnjena sa zemljom, te nekoliko razbijenih, čiji fragmenti se opažaju oko nekropole.

Sl. 9. Nekropola Podkojnica-Međeđa Sl. 10. Stećci sljemenjaci na orijentirani I-Z

Od očuvanih stećaka 13 je sljemenjaka, 1 stuba i 3 sandučara. Nekropola je imala preko 25 stećaka, što nam potvrđuju i fragmenti razasuti oko nekropole. Pored potrebe za uređenjem nekropole, bilo bi poželjno i arheološko otkopavanje, odnosno podizanje stećaka iz utonuća kako bi nekropola dobila svoj približno prvobitni izgled, jer je nekoliko stećaka pomjereno iz svoje prvobitne postavke.

Sl. 11. Prevrnuti sandučar, orijentiran S-J

Sl. 12. Potonula i nakošena stuba

Mramorje-Brdaci. Sačuvano 27 stećka u obliku ploča, sanduka, sarkofaga, kao i nekoliko do tla sravnjenih stećaka, odnosno razbacanih kamenih fragmenata, koju ukazuju da su odlomci stećaka. Steći su orijentirani u razne strane, što pokazuje da su pomijerani sa grobnih mjesta.

Nekropola se nalazi na račvištu puta prema Handelićima. Danas je na ovoj nekropoli ukupno sačuvanih 27 stećka. U obliku sanduka 5, u obliku

stele 4, u bliku sarkofaga 18 stećaka. Pomjerenih sa svog prvobitnog grobnog obilježja ima oko 10 stećaka, a tri su razbijena. Steći koji leže pored puta potvrđuju da je kroz nekropolu prosječena putna komunikacija, a pet stećaka pored puta nam potvrđuju da su pomjereni sa svoga prvobitnog grobnog mjesta. Navodno je na ovoj nekropoli nekada postojala jedna stuba na kojoj je bio ispisan epitaf.²⁹⁰

Po saznanju dobivenom od mještana zaselka Brđaci, tokom rata 1992-1995. godine, u vremenu kopanja tranšeja i zemunica, nekoliko tih srednjovjekovnih grobnica je uznemireno, ali te grobnice nisu bile obilježene grobnim biljegom, što nam govori da su upravo steći pored puta bili na mjestu iskopavanja ljudskih skeleta. Iskopane kosti sakupljene su i zajednički pokopane, ali izvan stare grobnice. Mjesto gdje su preneseni skeleti nije obilježeno. Potonuli steći, ali i mnogi fragmenti, zahtijevaju hitnu sanaciju i zaštitu nekropole.

Inače, prostor Brđaka zapostavljen je od strane istraživača, naročito arheologa. Naselje je arheološki veoma interesantno, s obzirom na dokaze iz neposredne blizine nekropole, gdje je pronađeno nekoliko zlatnika iz doba ugarskog kralja Ludovika I, kao i kovani novčići iz austrougarskog i perioda SHS.

Pored zlatnika i kovanih novčića na arheološki neistraženoj lokaciji, pronađeni su mnogi fragmenti glinenih predmeta. Prostor nekropole nas uvjerava da je ovdje bilo mnogo više stećaka nego što se danas može utvrditi, s obzirom na to da su prosijecani putevi kroz i oko nekropole, te da su na njoj izgrađeni kuća i okućnice.

Konfiguracija terena i vidljivi fragmenti na ovoj nekropoli upućuju nas na uvjerenje da je ovdje bila veća nekropola s najmanje 40 stećaka.

²⁹⁰ Tvrdnja vlasnika parcele 17.3. 2011. godine, iz preuzete priče od svojih predaka.

PORODICE 1
LIKOVI ZAVIČAJA

Mr. sc. Mensur HUSIĆ

HAFIZI HUSIĆI IZ LIPOVICA KOD KALESIJE

UVOD

Mnoga mjesta na području sjeveroistočne Bosne poznata su po određenim tradicijama koje su nepoznate široj javnosti. Brojne sociokulturne vrijednosti Bošnjaka još uvijek su daleko od javnosti, smirene na žutim, vremenom oronulim listovima. S obzirom na činjenicu da su za vrijeme otomanske vladavine djela i događaji zapisivani na orijentalnim jezicima, podrobnije informacije o kulturnim djelatnicima ili još nisu ugledale svjetlo dana ili su zauvijek uništene. Drugi razlog koji je producirao nedostatak informacija o kulturnim pregaocima je nepostojanje spisateljskog senzibiliteta kod našeg naroda.

Ovaj rad o hafizima Husićima iz Lipovica kod Kalesije ima za cilj da ukaže na tradiciju učenosti u sferi islamistike u ovom mjestu, koja seže skoro dva stoljeća unazad. Ova tradicija se zadržala do današnjih dana, i to ne samo u porodici Husić nego i u porodicama Imamović i Jakubović. Lipovice²⁹¹ su mjesto na području Kalesije koje je poznato po značajnom broju svršenika vjerskih škola: Gazi Husrev-begove i Behram-begove medrese, te teoloških fakulteta. U periodu od 1975-2010. godine, sa ovog područja školovanje u medresi je okončalo oko 25 svršenika. Mnogi od njih su danas istaknuti alimi, profesori, učitelji i vjeroučitelji u Bosni i Hercegovini i izvan njenih granica. U ovom radu ću se, na temelju dostupnih informacija u literaturi i informacija koje su mi prenesene usmenim putem, ograničiti na život i djelo

²⁹¹ Lipovice – mjesto udaljeno 8 kilometara od Kalesije. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Lipovicama je živjelo 1158 stanovnika. Veliki broj stanovnika se odselio u obližnja mjesta. Danas u Lipovicama žive porodice: Husići, Jakubovići, Imamovići, Zulići i nekoliko porodica Hasanovića. Do prije ratnih dešavanja protiv bosanskohercegovačkog društva dio Lipovica su bila i obližnja mjesta Meškovići, Petrovice i Bukvari.

Stanovništvo Lipovica, prema usmenim predajama, doselilo se u jednoj od seoba muslimanskog stanovništva nakon opadanja moći Otomanske imperije iz Srbije. Husići od svojih predaka prenose podatak da potiču iz jednog od mjesta u blizini Beograda. Mjesto Lipovica se nalazi i u južnoj Mađarskoj, nedaleko sa granicom Hrvatskom. Značajan broj stanovnika mjesta Lipovice je završio fakultete, među kojima dominiraju svršeni fakulteta islamskih nauka.

dvojice hafiza: hfz. Šahbaz ef. Husića i hfz. Muhamed ef. Husića.²⁹² Imajući u vidu da su bili istaknuti muderrisi u Behram-begovoj medresi u Tuzli i da je značajan broj hafiza koji su djelovali u Tuzli 1878-1982. godine položili hifz pred njima, smatram važnim da se šira javnost upozna sa njihovim životnim opusom.

HAFIZ ŠAHBAZ EF. HUSIĆ

Hafiz Šahbaz ef. Husić je rođen 1847. godine u Lipovicama.²⁹³ Potiče iz familije Husića koji su se za vrijeme jedne od seoba muslimanskog stanovništva iz Srbije doselili u Lipovice iz okoline Beograda. Osnovnu školu hafiz Šahbaz Husić završio je u Lipovicama. Behram-begovu medresu i hifz je završio u Tuzli. Nakon što je okončao školovanje u Behram-begovoj medresi, braći prepušta dio svoje imovine i zahtijeva od njih da mu osiguraju sredstva za školovanje u Stambolu. U Stambolu je diplomirao teološke nauke. Po povratku iz Stambola postavljen je na mjesto muderrisa u Behram-begovoj medresi u Tuzli.²⁹⁴ U Medresi je predavao turski jezik i gradivo na

²⁹² Govor o mlađoj ulemi iz Lipovica, iz porodice Husić, Imamović i Jakubović prevazilazi okvire teme ovog rada, te s obzirom na njihov broj zavređuje studiozniji pristup.

²⁹³ Informacije o hfz. Šahbaz ef. Husiću i hfz. Muhamed ef. Husiću, muderrisima, pronašao sam u arhivskoj građi Medžlisa IZ Tuzla i Behram-begove medrese. Neke od informacija preuzeo sam od ljudi koji su pamtili hfz. Muhammed ef. Husića, koji je bio upravitelj Behram-begove medrese od početka 1942. do kraja 1943. godine.

²⁹⁴ „Behram-begova medresa u Tuzli je najstarija obrazovna institucija u sjeveroistočnoj Bosni i među najstarijim je medresama našega podneblja. Relevantni historijski izvori navode da je počela s radom prije 1626. godine. Zgrada Medrese u 19. stoljeću je sagrađena u arapsko-maurskom stilu, a tokom svoje povijesti je više puta restaurirana i dograđivana. Prijelomni događaj u radu Medrese je dolazak hafiza Salih-ef. Sivčevića na mjesto upravitelja 1922. godine.

On je uveo reforme koje su imale za cilj da poboljšaju njen rad, a najznačajnije su:

- uvodi se razredna nastava, prvo dva razreda 1923., a kasnije pet razreda;
- školske 1923/24. obnavlja zgradu Medrese i u nju smješta i internat za učenike;
- osniva kuhinju za učenike, u spavaonice unosi krevete, a u učionice klupe;
- u nastavni program uvodi svjetovne predmete;
- uvodi internatske propise i pravila;
- od 1923. godine uvodi prijemni ispit iz kiraeata i uslovljava upis završenom osnovnom školom;
- 1924. godine formira savremenu biblioteku.

Ovaj način rada u Medresi primjenjivao se sve do prekida njenog rada 15. januara 1949. godine. Nastavni plan i program se stalno usavršavao što je znatno uvećalo i zainteresiranost učenika za pohađanje Medrese. Pred Drugi svjetski rat Medresa je imala ukupno dvadeset prostorija u kojima se moglo smjestiti 120 učenika. U nastavi je korišteno preko 100 udžbenika, a izučavalo se 25 nastavnih predmeta. Medresa je radila i tokom rata, ali u veoma teškim uslovima. Školske 1948/49. godine, učenici su nakon povratka sa zimskog odmora, 15. januara, obaviješteni da se rad Medrese obustavlja do daljnjeg. Medresu je tada pohađalo

turskom od 1882. do 1908. godine, te podučavao učenike i hifzu. Jedno vrijeme je bio muderris Hadži Bedže-kadun medrese²⁹⁵ u Tuzli.

Skver, 1895. godine kada je završena prva faza u izgradnji medrese

Zajedno sa muderrisom h. Muhamed Haki-ef. Čokićem, bio je najzaslužniji za izgradnju medresanske zgrade u prve dvije etape, 1893. i 1907. godine.²⁹⁶

Pred hfz. Šahbaz ef. Husićem, hifz je završio hfz. Sulejman ef. Damadžić,²⁹⁷ hfz. Bekir ef. Fejzagić,²⁹⁸ hfz. Abdullah ef. Ibrišimović, hfz. Osman ef. Vilović,²⁹⁹ hfz. Jakub ef. Berbić, hfz. Mustafa ef. Berbić.

oko 100 učenika. Od tog broja 24 učenika nastavili su školovanje u Mektebi-nuvabu (Šerijatska sudačka škola) u Sarajevu i neki su postali i kadije. Zgrada Medrese je srušena 1974. godine. Od cijelog objekta ostala je samo porta (kapija) koja je restaurirana prvi put 1975. godine, a potom i 1990. i 1997. godine.“ (<www. medresatz. edu.ba.> Pristupljeno 31.1.2011.)

²⁹⁵ Hadži Badže-kadunu i njezinu medresu u Tuzli prvi je spomenuo profesor Abdurahman Adil Čokić (1888-1954), koji kaže slijedeće: "Iz toga doba u Tuzli poznate su hadži Badže-kadun, koja je u Tuzli podigla medresu i ostavila veće vakufe za njezino izdržavanje, te Amber-hatun, koja je podigla mekteb i džamiju i ostavila vakuf za njih. O životu ovih žena nije ništa poblizje poznato."(Abdurahman-Adil Čokić, *Muslimanka u domu i javnom životu kroz istoriju*, Glasnik VIS-a, Sarajevo, god. III/1952., broj 8-12, str. 220-230)

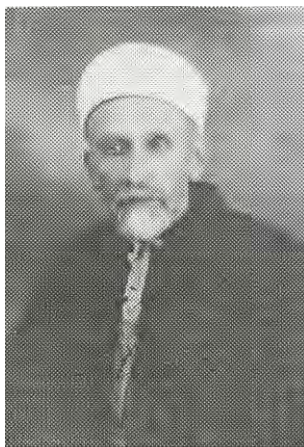
²⁹⁶ Prva zgrada Behram-begove medrese o kojoj imamo podatke je zgrada koja je postojala u vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. U periodu austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini sagrađena je nova zgrada Medrese, sagrađena u arapsko-maurskom stilu. Svečano otvorenje izvršeno je 29. novembra 1893. godine. Svečano otvorenje nakon druge faze izgradnje Medrese bilo je 29. aprila 1907. godine. (Hikmet, god. III/1931, broj 27, str. 75). U prvoj fazi Medresa je bila prizemnog oblika, a u drugoj je dobila sprat i novi krov radi funkcionalnosti. I ovom periodu Behram-begova medresa je bila škola internetskog tipa.

²⁹⁷ Hfz. Sulejman ef. Damadžić je završio Behram-begovu medresu u Tuzli. Dugo godina je bio muallim mekteba na Mejdanu. Također je bio imam Jalske džamije u Tuzli i vjeroučitelj

U vremenu u kojem je hafiz Šahbaz ef. Husić predavao u Medresi, nastava nije bila organizirana po predmetima. Umjesto predmeta u svjedodžbe učenika upisivani su udžbenici koje su učenici slušali iz oblasti akaida, fikha, arapskog jezika. To su: *Kafija* (iz sintakse arapskog jezika), *Multeka* (iz šerijatskog prava) i *Tarikati-Muhammedijja* (iz islamske tradicije-hadisa). Hafiz Šahbaz ef. Husić je umro 1908. godine u Tuzli.

HFZ. MUHAMED EF. HUSIĆ

Hafiza Šahbaz ef. Husića je u Behram-begovoj medresi naslijedio njegov sin od prve žene hfz. Muhamed ef. Husić.³⁰⁰

Hfz. Muhamed ef. Husić

Hfz. Muhamed ef. Husić je završio Behram-begovu medresu u Tuzli, položio hifz pred svojim ocem hfz. Šahbaz ef. Husićem, a fakultet u Stambolu.³⁰¹

na Građanskoj školi u Tuzli. Umro je 14.5.1954. godne. (Refik Hadžimehmedović, Tuzlanski hafizi, Takvim 1983. godine, str. 176.)

²⁹⁸ Hfz. Bekir ef. Fejzagić je rođen 1880. godine u Tuzli. Zvršio je Behram-begovu medresu u Tuzli. Školovanje je nastavio na Šerijatsko sudačkoj školi u Sarajevu, koju je završio 1900. godine. Službovao je kao kadija, a poslije toga vanredno polagao profesorski ispit. (Podaci su preuzeti iz spomenice Šerijatsko sudačke škole iz 1937. godine, str. 81, red. br. 64)

²⁹⁹ Hfz. Osman ef. Vilović je rođen 1870. godine u Tuzli. Završio je Behram-begovu medresu u Tuzli. Završio je Šerijatsko sudačku školu u Sarajevu 1903. godine. Vrlo mlad se opredjelio političkom životu, pa je tako bio načelnik općine Tuzla u vremenu od 1908-1922. godine. (Refik Hadžimehmedović, Tuzlanski hafizi, Takvim 1983. godine, str. 188.)

³⁰⁰ Rodila je samo njega i umrla.

³⁰¹ Za vrijeme Otomanske vladave u Bosni i Hercegovini, svršeni medresa su školovanje nastavljali u Stambolu. Ova tradicija je biti nastavljena i u periodu Austro-Ugarske vladavine

Nakon povratka iz Carigrada dolazi na mjesto muderrisa u Behram-begovoj medresi u Tuzli gdje je predavao nastavni predmet kiraet, a pored kiraeta predaje i nastavni predmet akaid i turski jezik.

Godine 1940. biva postavljen od strane Ulema medžlisa u Sarajevu na mjesto imama hadži Hasan džamije u Tuzli.

Hafz. Muhamed ef. Husić je bio istaknuti muhafiz u Tuzli, pred kojim su hifz završili hfz. Salih ef. Đozić³⁰², hfz. Hamdi ef. Azabagić,³⁰³ hfz. Abdullah ef. Azabagić,³⁰⁴ hfz. Sinan ef. Jahić, hfz. Osman ef. Mujezinović, h. hfz. Mustafa ef. Nalić, hfz. Ali-Osman ef. Saračić, hfz. Abdurahman ef. Ibrišimović i mnogi drugi.

U periodu od početka 1942. do kraja 1943. godine, obavljao je dužnost upravitelja Behram-begove medrese.³⁰⁵ Dužnost upravitelja Medrese je preuzeo od Salih ef. Sivčevića, a predao ju je Hasan ef. Smajloviću. U vremenu kada je haf. Muhamed ef. Husić predavao u Medresi, nastava u Medresi je krajnje modernizovana. Inicijator ovih reformi je bio hfz. Salih ef. Sivčević koji je na čelo upravitelja Medrese došao 1922. godine.

Pored vjerskih predmeta, u Medresi su se izučavali i općeobrazovni predmeti: logika, zemljopis, matematika, prirodopis, gospodarstvo, fizika, higijena, metodika vjerske nastave, administracija, krasnopis, crtanje, gimnastika.

Bosnom i Hercegovinom, iako je Austro-Ugarska otvaranjem Šerijatsko sudačke škole u Sarajevu nastojala da se službenici Islamske zajednice obrazuju u Bosni i Hercegovini. Ukoliko situiramo ovaj projekat u širi kontekst, shvatit ćemo da je on dio većeg projekta, projekta Aneksije Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj carevini.

³⁰² Hafiz Salih ef. Đozić, rođen je krajem XIX stoljeća. Završio je Behrambegovu medresu u Tuzli i hifz pred muderisom hfz. Muhamed ef. Husićem 1912. godine, a zatim je nastavio školovanje u Šerijatsko-sudačkoj školi u Sarajevu koju je završio 1915. godine. Kao učenik je bio hafiz. Službovao je kao kadija u Tuzli i Derventi (1931. godine). Hafiza Salih ef. Đozića, 1916. godine, nalazimo kao šerijatskog pripravnika (vježbanika) u Kotarskom šerijatskom sudu u Tuzli. Hafiz Salih ef. Đozić, umro je kao šerijatski sudija u penziji. (Refik Hadžimehmedović, *Tuzlanski hafizi*, Takvim 1983. godine, str. 176.)

³⁰³ Hfz. Hamdi ef. Azabagić je rođen u Tuzli. Završio je Behram-begovu medresu u Tuzli i hifz. 1922. godine. Školovanje je nastavio na Šerijatsko-sudačkoj školi u Sarajevu koju je završio 1927. godine. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu i jedno vrijeme se bavio odvetničkim poslovima u Tuzli. (Refik Hadžimehmedović, *Tuzlanski hafizi*, Takvim 1983. godine, str. 175.)

³⁰⁴ Hfz. Abdullah ef. Azapagić je rođen u Tuzli 1907. godine. Završio je Behram-begovu medresu u Tuzli i hifz. pred hafizom Muhamedom Husićem 1922. godine. Školovanje je nastavio na Šerijatsko-sudačkoj školi u Sarajevu. Službovao je kao kadija u Prizrenu, Prištini i Tuzli. (Refik Hadžimehmedović, *Tuzlanski hafizi*, Takvim 1983. godine, str. 175.)

³⁰⁵ U nizu reformi, Behram-begova medresa je u tom periodu bila preimenovana u Nižu okružnu medresu u Tuzli.

Medresa je tada bila jedna od prestižnih škola, a njeni svršenici su se upisivali na fakultete FNRJ.³⁰⁶

***Svršenici Behram-begove medrese u Tuzli sa svojim profesorima.
Sjede slijeva: Šefket ef. Šabić, h. Ibrahim ef. Čokić, hfz. Salih ef. Sivčević, hfz.
Muhammed ef. Husić i hfz. Ahmed ef. Redžebašić.
Slika je snimljena 3. juna 1939. godine u dvorištu Medrese.
(Hikmet, br. 12., 30. XI1994. god., str. 423)***

Godine 1949. Izvršni odbor – Povjereništvo za prosvjetu i kulturu Gradskog narodnog odbora Tuzla je 15. januara 1949. godine donijelo RJEŠENJE br. 439/49 kojim je zabranjen dalji rad Niže okružne Medrese u Tuzli – Behram-begove medrese u Tuzli.

Iste godine je umro Hafiz Muhamed ef. Husić. Pokopan je u Tuzli, a poslije njegove smrti u mahali iznad Jalske džamije živjeli su potomci hafiza Muhameda ef. Husića.³⁰⁷

³⁰⁶ Dr. Omer Nakičević je završio Behram-begovu medresu 1947. godine. Iste godine je nastavio studij na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

³⁰⁷ Zadnju godinu svoga djelovanja i rada, 1948/1949. godine, Behram-begova medresa je provela u Husein-Čauševoj (Džindić) džamiji, kada je definitivno prestala s radom, odnosno 15. januara 1949. godine. Nakon 44 godine prekida, rad Medrese je reaktiviran 1993. godine. Prijemni ispiti su održani 28. augusta, a nastava je počela 6. oktobra iste godine. Nastavu je počelo pohađati 77 učenika i 40 učenica, a organizirana je iznajmljenim prostorijama. U školskoj 2010/2011. godini, Behram-begovu medresu pohađa 500 učenika.

Hafiz Muhamed ef. Husić je imao i polubrata Muhameda Husića koji je rođen 1905. godine u Tuzli. Predavao je historiju, zemljopis i biologiju u Medresi, Građanskoj i Tehničkoj školi. Umro je 9. jula 1973. godine u Sarajevu.

ULEMA MEDŽLIS U SARAJEVU

Broj: 3813/40

Sarajevo, dne 17 aprila 1940.

Gospodinu

H U S I Ć U Hafz. MUHAMED ef.
muderisu Niže okružne medrese i imamu Hadži Hasan
džamije

u Tuzli

Na osnovu §-a 81 Ustava Islamske vjerske zajednice od 24/X 1936 god., §§-a 59, 62, 63, 66, 67, 68, 71, 73, 74 i 82 Uredbe o nižim medresama i §§-a 1, 2, 11-14, 17-27, 30, 36 i 122 Pragmatike službenika Islamske vjerske zajednice na području Vakufsko-nearifičkog sabora u Sarajevu, ovaj Ulema medžlis svojim zaključkom od 26 februara 1940 broj 1962 preveo Vas je i razvrstao za muderisa Niže okružne medrese i imama Hadži Hasan džamije u Tuzli u svojstvu stalnog službenika druge kategorije, treće grupe sa četvrtim stepenom osnovne plaće i sa ovim godišnjim berivima:

osnovna plaća	Din. 5.160.--
položajna plaća	" 3.600.--
stanarina	" 1.500.--
dotatak na skupoću	" 3.600.--
naročiti dotatak po §-u 30 Pragmatike	" 7.740.--
Ukupno	Din. 21.600.--

na teret budžeta Sreskog vakufsko-nearifičkog povjerenstva i Samostalnih vakufa u Tuzli iz kojih se sretstava izdržava medresa kao i na teret vakufa džamije Hadži Hasan u Tuzli.

Ujedno vam se za penziju i napredovanje priznaje položaj vremena koje ste proveli u toj službi od dana stupanja na dužnost t.j. od 1/IX 1907 do 1/VII 1923 i od 23/IX 1936 do 31 marta 1940 godine tako, da sa danom 31 marta 1940 godine imate 9 godina, 8 mjeseci i 4 dana priznate službe.

U smislu §-a 195 Uredbe o nižim medresama ulagaćete u Penzioni fond 5% od brutto prinadležnosti, a isto tako ćete ulagati i za svaku priznatu godinu 5% od brutto prinadležnosti do konačne uplate.

Vaše opće dužnosti sadržane su u §-u 76-85 Pragmatike, a posebne dužnosti u §-u 71 i 80 Uredbe o nižim medresama. U smislu §-a 71 Uredbe vršenje imanske, hatibske i vajske dužnosti u Hadži Hasan džamiji u Tuzli računa vam se kao sedam časova sedmične nastave.

Odmah po prijemu ovog rješenja položićete zakletvu pred upraviteljem medrese i uplatićete dekretnu taksu po Pravilniku o taksama organa Islamske vjerske zajednice.--

P r e t s j e d n i k ,

M.p. Čerimović s.r.

Da je ovaj prepis vjeran svome originalu, tvrdi:

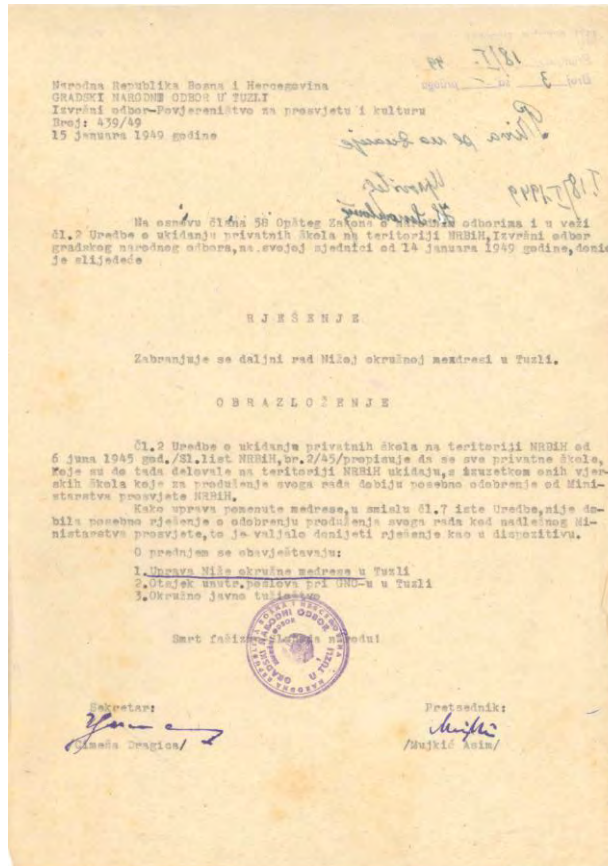
Po naredbi Pretsjednika
v.d. sekretara Ulema medžlisa, *in*

NIŽA OKRUŽNA MEDRESA U TUZLI

Primljeno 24. IV. 1940

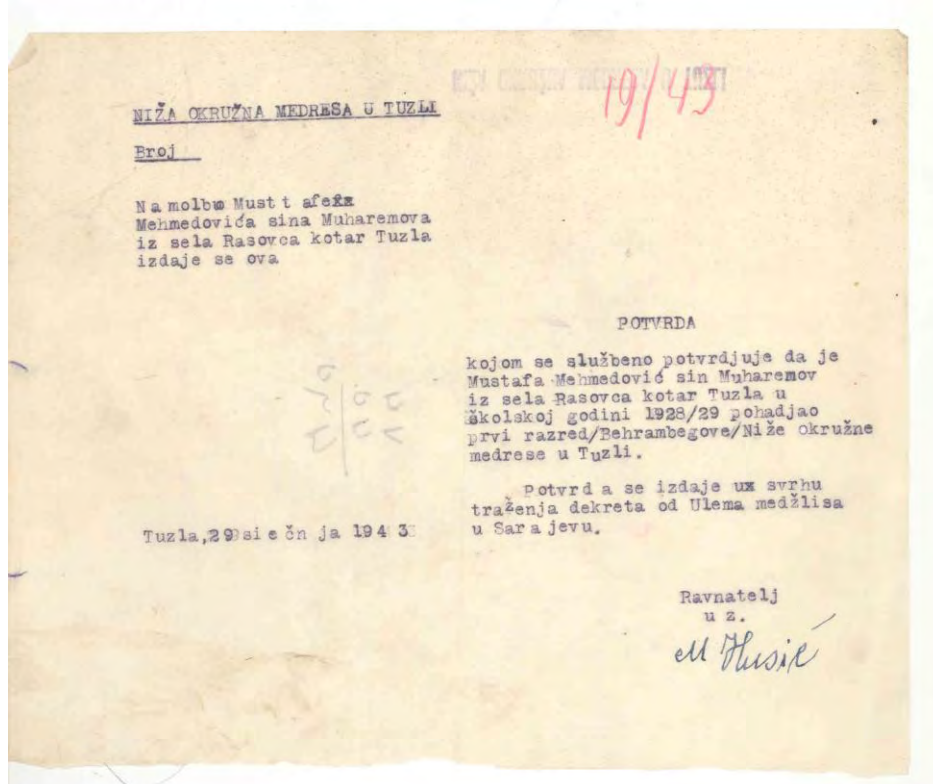
Broj 36 sa 2 priloga

Hafizi koji su položili hifz pred hafizom Šahbaz ef. Husićem i hfz. Muhamed ef. Husićem su ljudi koji su nastavili školovanje na visokoškolskim ustanovama u Sarajevu, Beogradu i Zagrebu. Pored toga što su bili kadije, imami, muallimi, među njima je bio i hfz. Osman ef. Vilović, koji je bio načelnik općine Tuzla u periodu od 1908. do 1922. godine.

Nakon smrti hfz. Muhameda Husića tradiciju učenosti u sferi islamistike u ovom ogranku porodice Husić nastavio je Smajl ef. Husić, sin Hašimov, koji je rođen 1895. godine u Lipovicama. Smajl ef. Husić je amidžić hfz. Muhameda ef. Husića. Osnovnu školu je završio u Lipovicama, a dalje školovanje je nastavio u Behram-begovoj medresi u Tuzli. Imamsku dužnost je započeo u džematu Seljublje, a nastavlja u džematu Lipovice, gdje je radio od 1925. do 1932. godine. Vrijeme od 1932. godine, pa sve do svoje smrti proveo je radeći na poslovima sibjani muallima u lipovačkom mektebu. Prema svjedočenju polaznika vjerske poduke, od kojih su mnogi danas živi, nastava u mektebu se izvodila sa početkom u 8:00 sati, a završavala se poslije ikindije-namaza u ljetnom periodu, a u zimskom periodu je trajala i poslije

ikindije-namaza. Vjersku poduku je izvodio na bosanskom i dijelom na turskom jeziku. Pored toga, djecu je podučavao arebici, latiničnom i ćirilničnom pismu i matematici.³⁰⁸ Poslove sibjani muallima je obavljao sve do pred svoju smrt. Veliki broj ljudi je preuzeo vjerska i osnovna životna znanja od Smail ef. Husića. U vremenu kada je bilo zabranjeno izvođenje vjerske poduke, on ju je izvodio u svojoj kući.

Nakon Drugog svjetskog rata, ne prihvata prijedlog reisul-uleme Ibrahim ef. Fejića da se preseli u Sarajevo i da se angažira u neku od službi u Islamskoj zajednici. Usprotivio se i kalesijskim komunistima koji su od njega tražili da učestvuje u projektu otkrivanja žene muslimanke, zbog čega je određeno vrijeme boravio i u zatvoru. Iza Smail ef. Husića je ostala biblioteka na arapskom, perzijskom i turskom jeziku. O Smail ef. Husiću sa oduševljenjem govore njegovi učenici koji su još danas živi, a koji su rođeni u periodu od 1920. do 1955. godine. Posebno ističu njegovu metodičnost u podučavanju. Smail-ef. Husić je umro 1966. godine u Lipovicama, a pokopan je u haremu Stare džamije u Lipovicama, koja se ubraja u red najstarijih džamija na ovim prostorima, poslije džamije u Džebarima i stare džamije u Tojšićima. Iz reda potomaka Smail ef. Husića, njegovih sinova, kćeri i unuka,

³⁰⁸ Na spisku predmeta koje je polagao na kraju imamskog tečaja nalazi se i predmet pod nazivom račun.

Gazi Husrev-begovu medresu je završilo 15 potomaka. Prema svjedočenju njegovih sinova, Smail ef. Husića je znao Kur'an, a.š., napamet, ali to nikada nije formalizirao pred komisijom. Tradicija učenosti u ovom ogranku familije Husić je i danas nastavljena. Jedan od potpmaka Smail ef. Husića je autor ovog rada.³⁰⁹

LITERATURA

1. *Fazlić Fadil: Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina, El-Kalem, Sarajevo 2006. godine.*
2. *Hifzija Suljkić, Kratke bilješke o Behram-begovoj medresi u Tuzli, Hikmet, br. 12., 30.XI 1994.)*
3. *Refik M. Hadžimehanović, Tuzlanski hafizi, Takvim 1983.,*
4. *Spomenica Šerijatsko-sudačke škole u Sarajevu od osnutka do kraja školske 1916/1917. godine, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1917.*
5. *Hifzija Suljkić, Jalska džamija u Tuzli, Glasnik VIS-a Sarajevo, god. XLI/1978., broj 3.*
6. *Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Tuzla, 1975.*
7. *Adib Đozić, Đozići iz Srebrenice, Baština sjeveroistočne Bosne, br.1., Tuzla, 2010.*
8. *www.medresatz.edu.ba*

³⁰⁹ Prof. Mensur ef. Husić, završio Behram-begovu medresu u Tuzli školske 1996/1997., diplomirao na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu školske 2001/2002. Zaposlen je u Behram-begovoj medresi u Tuzli, gdje predaje nastavni predmet akaid – islamska teologija.

Hasan GAZIBEGOVIĆ

***KRATAK OSVRT NA ISTRAŽIVANJE PORIJEKLA
FAMILIJE GAZIBEGOVIĆA***

Dugi niz godina bavio sam se istraživanjem porijekla familije Gazibegović. Za prikupljanje podataka koristio sam: matične knjige, gruntovne knjige općinskih sudova, greblja familije Gazibegović, sačuvana predanja predaka familije Gazibegović i niz historijske i kulturološke literature poznatih i priznatih bh. naučnika, doktora, profesora i publicista. Aprila mjeseca 2004. godine u organizaciji DD “Grin” Gračanica štampano je prvo izdanje knjige “Familija Gazibegović u prostoru i vremenu” u tiražu od 500 primjeraka. U dokumentaciji prikupljenoj za prvo izdanje knjige nisam mogao doći do preciznih i pouzdanih podataka kada su i odakle prvi preci familije Gazibegović došli na ove prostore BiH. Ovo je bio osnovni razlog što sam odlučio nastaviti dalje istraživanje porijekla familije Gazibegović nakon prvog izdanja moje knjige 2004. godine.

U pisanim dokumentima prezime Gazibegović prvi put se pominje 1711. godine. Na bazi dosadašnjih istraživanja, zabilježen je podatak da je naselje Orahovica 1711. godine bilo veći posjed, tj. zijamet Sulejmanbega Gazibegovića. Zanimljivo je da se i danas pored niza topomina u kartama pominje “Sulejmanbegova kosa”, a to je upravo dio šumskog i zemljišnog prostora zvanog “kosa” (zapadni dio prema donjoj i gornjoj Lohinji), koji je i danas u vlasništvu nekih porodica familije Gazibegović.

U dokumentima o popisu stanovništva u nahiji Soko (Zvornički sandžak) iz 1604. godine, Orahovica se pominje kao jedno od većih naselja. U tom popisu, pored ostalih pominju se Gazija Hurem i Ibrahim, što bi se moglo dovesti u bližu vezu s mogućim nastankom prezimena Gazibegović.

U nastavku istraživanja novih podataka, pronašao sam nekoliko uzglavnih nišana iz turskog doba u mjesnom greblju “Mehtefište” u Gornjoj Orahovici. Na nekima su uspješno dešifrovani podaci natpisa – tariha, dok kod nekih, zbog većih oštećenja, nije bilo moguće izvršiti prevod sa natpisa - tariha. Asidin ef. Muratović iz Gornje Orahovice, uspješno je izvršio prevod na uzglavnom nišanu iz 1838. godine, a riječ je o umrlom Osmanbegu, ocu Ibrahimbega Gazibegovića, vojskovođe i bliskog saradnika Husein-bega kapetana Gradaševića, poznatih iz pobune za autonomiju BiH.

U pisanom dokumentu iz 1858. godine, između ostalog se navodi da je Sulejmanbeg Gazibegović jedan od većih vakifa i graditelj prve džamije u Gornjoj Orahovici 1847. godine i da je imao tri zakonite vjenčane žene: Hanifa kći Mehmeda, Mejrema kći Imšira i Melika kći Arifa.

Kada je riječ o porodici Gazibegović koja živi u Prnjavoru, općina Kalesija, podaci do kojih sam došao tokom dosadašnjih istraživanja uglavnom se vezuju za period od 1858. godine na ovamo, iz čega proizilazi da je njihovo porijeklo iz Orahovice.

Podaci mojih istraživanja objavljeni u prvom izdanju knjige "Familija Gazibegović u prostoru i vremenu" iz 2004. godine, kao i istraživanja prikupljena poslije prvog izdanja knjige, upućuju na pouzdan zaključak da je destinacija naseljavanja porodice Gazibegović Gornja Orahovica.

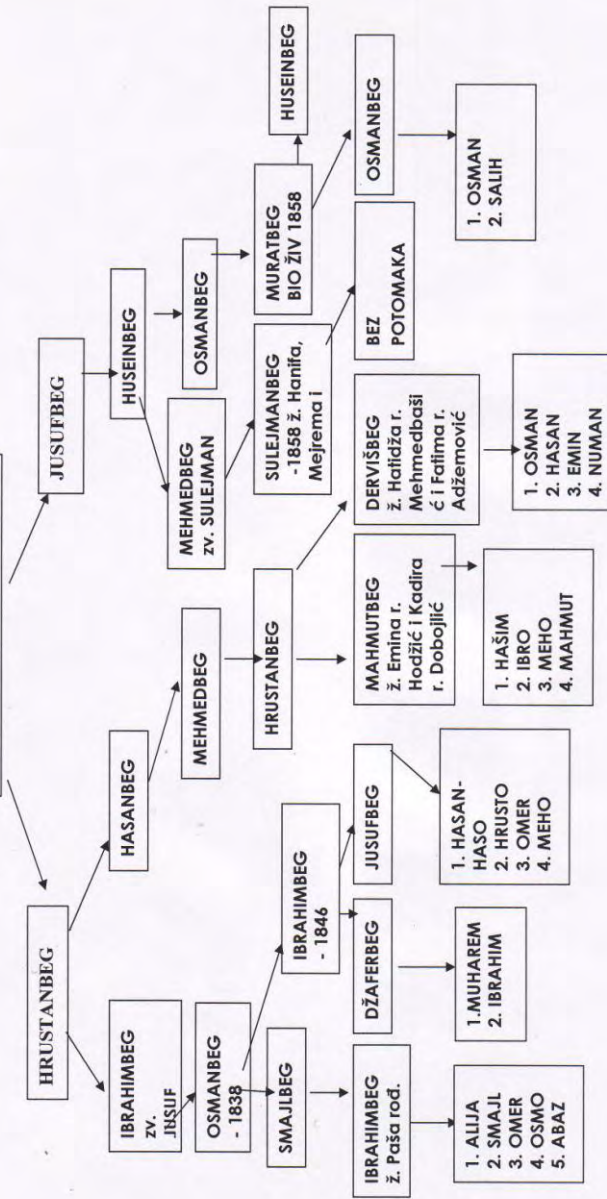
Pouzdana se takođe može tvrditi da porodica Gazibegović postoji na ovim prostorima više od 350 godina.

Familija Gazibegović koja se nalazi u Prnjavoru, općina Kalesija, ovo područje je naselila dolaskom iz Gornje Orahovice u periodu između 1860. i 1890. godine. Najvjerovatnije da se tu doselio Muratbeg Gazibegović, sin Osmanbega, koji se u pisanim dokumentima pominje da je bio živ 1858. godine.

Na kraju ovog kratkog osvrtu na istraživanje porijekla porodice Gazibegović, ostajem u nadi da će, akobogda, moj unuk Faris sa svojom sestrom Dženanom, u narednom periodu, a u znak sjećanja na svog djeda, napisati drugo izdanje knjige "Familija Gazibegović u prostoru i vremenu". Moj unuk Faris je rođen poslije prvog izdanja pomenute knjige, tačnije rođen je 28. aprila 2005. godine.

Molim Boga da im podari zdravlje i energiju da nastave moj rad i možda daleko dublje istraže geneaološko stablo predaka naše porodice i dođu do novih imena. Posebno će biti interesantno geneaološko stablo potomaka rođenih poslije juna 2003. godine do drugog izdanja knjige.

RAFIČKI NIZ NASTARIJIH PREDAKA GENEALOŠKOG STABLA FAMILIJE GAZIBEGOVIĆ
 GAZIBEGOVIĆ SULEJMANBEG

Seudin MURATOVIĆ, prof.

MURATOVIĆI IZ BAŠIGOVACA

Porodica Muratović danas je druga po broju od ukupnog stanovništva naselja Bašigovci i, kao takva, čini znatan dio stanovništva ovog naselja. Dosadašnje proučavanje ove familije bilo je zanemareno, baš kao i većina ostalih porodica iz spomenutog naselja³¹⁰. Ovim radom želim dati doprinos u rasvjetljavanju njene prošlosti, broja domaćinstava, rodbinskih veza i drugog, kako bi se u narednom periodu moglo izvršiti sveobuhvatnije istraživanje familije Muratović.

S obzirom na to da potičem iz pomenutog naselja, imao sam priliku da neposredno razgovaram s najstarijim osobama iz ove familije, te da na taj način prikupim određene informacije i predanja o pomenutoj porodici, odnosno da popunim prazninu koju nisam mogao potkrijepiti relevantnim dokumentima.

Na osnovu informacija do kojih sam mogao doći, postoje dvije verzije o naseljavanju pomenute familije u Bašigovce.

Jedna od verzija glasi da familija Muratović potiče iz Hercegovine, da su se raselili u pravcu Sarajeva i Olova, i da se jedna porodica odatle dalje raselila na područje današnjih Bašigovaca. Nosilac te porodice bila je osoba po imenu Fehrat³¹¹.

Prema drugoj verziji, Fehrat je u Bašigovce došao iz Budima sa svoja dva pratioca, gdje dobiva zemljišne posjede kao osmanski činovnik. Tu nagradu dobiva kao zaslugu za odanost i služenje Osmanskom carstvu. Fehrat nije bio oženjen. Tek dolaskom na ovaj prostor će formirati porodicu. Prvobitni posjedi Ferhatovića bili su u današnjim Gornjim Bašigovcima. Kako se broj članova povećavao, tako su naseljavani i ostali dijelovi Bašigovaca. Danas su Muratovići naseljeni gotovo po cjelim Bašigovcima.

Uzimajući u obzir gore navedeno, familija potiče od nosioca te porodice pod imenom Fehrat. Pomenuti Fehrat je imao samo jednog sina

³¹⁰ Više o naselju Bašigovci vidjeti u: *Baština sjeveroistočne Bosne*: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe, br.1. 2008., Tuzla 2010. godine, str. 178-183.

³¹¹ Ove informacije, kao i sve podatke o porijeklu dobio sam od sljedećih osoba: *Mehe Muratovića, Jusufa Muratovića, Šabana Muratovića, Ahmeta Muratovića, Džemile Muratović i Rame Muratovića*. Ovdje moramo uzeti u obzir da su to svjedočanstva koja se ne mogu uzeti kao potpune relevantne historijske činjenice, ali njihova svjedočanstva su identična, i u većoj ili manjoj mjeri se podudaraju sa podacima koje sam uspio skupiti iz dokumenata.

(Murata). Murat će imati dva sina, Ferhata i Salku. Od njegova dva sina razvila se vremenom današnja familija Muratovići. Tako će se vremenom od ova dva brata izdvojiti dvije porodične loze Muratovića.

Porodična loza od Fehrata do danas će postati veća i mnogobrojnija u odnosu na drugu lozu, koja potiče od Salke.

Ferhat će imati četiri sina i to: Fehru, Avdiju, Aliju i Mustafu, koja će se dalje nastaviti širiti i granati nešto većim intenzitetom. Daljnji razvoj ove porodične loze može se pratiti iz podataka koje ću prezentovati u nastavku teksta.

Druga porodična loza (od Salke), kao što sam već naveo, slabije se razvijala. On će imati samo jednog sina (Saliha), a ovaj Šabana. Daljnji razvoj i ove loze takođe se može analizirati u nastavku teksta.

Doskora je čitava pomenuta familija nosila prezime Ferhatović, što svjedoče stare gruntovne zemljišne knjige³¹². Tek od druge polovine 19. i početkom 20. Stoljeća, porodica uzima prezime Muratović, ali će se prvobitno prezime zadržati gotovo do Drugog svjetskog rata³¹³. Polovinom 19. stoljeća bilo je ukupno pet domaćinstava ove porodice iz kojih će se razviti mnogobrojna familija Muratovića.

Putna isprava Muratović Mehe iz 1938. godine

Na slici je prikazana putna isprava (pasoš) iz 1938. godine, kojeg su izdali nadležni organi uprave (tadašnja Kraljevina Jugoslavija), Muratović

³¹² Gruntovne knjige danas se nalaze u Općinskom sudu Živinice.

³¹³ Prezime Ferhatović dobilo je ime po Ferhatu, Muratovom, ili po Fehratu osnivaču ove porodice.

Mehi rođenom Ferhatović, prilikom odlaska na hadž u Meku. Kao što se može vidjeti iz ovog dokumenta, pomenuta osoba rodila se sa prezimom Ferhatović. Uvidom u „Domovnicu za Bašigovce“, Meho je rođen 1881. godine, tj. u drugoj polovini 19. stoljeća, s tim što nisam uspio utvrditi tačan datum promjene prezimena.

U nastavku rada prilažem detaljnije informacije o ovoj porodici, gdje su obuhvaćeni sljedeći podaci: ime i prezime, ime oca i majke, datum rođenja i zanimanje članova ove familije.

I. Muratović (oca **Salih**a i majke **Gare**) **Šaban**, rođen **1889.**, umro **22.6.1942.** godine, po zanimanju težak, žena Fatima rođena Podgorčević (1890. – 1945.);

sinovi:

- 1. Redžo** (Sejfo) (25. 6.1913.), žena Ćimka, rođena Mešanović (1910. - 1963.); *sinovi:* –*Salko* (4.4.1940. -), njegovi sinovi: Hasan (10.7.1961. -), njegova djeca: Hamza (10.7.1961. -), Lejla (15.5.1998. -); Husein (21.7.1964. -); *kćeri:* -*Nezira* (1937. -),
- 2. Bajro** (5.9.1916.); žena Munira rođ. Mujabašić (18.1.1914. - 20.5.1932.) iz Pasaca, *sinovi:* - *Ismet* (17.7.1947. -), njegovi sinovi: Amir (10.1.1968. -), njegova djeca: Lejla (30. 10.1989. -), Amra (14.1.1997. -); Asmir (9.8.1972. -), njegovi sinovi: Ismet (27.8.1996. -); - *Rifet* (17.3.1950. -), njegovi sinovi: Edin (21.2.1976. -).
kćeri: Mevlija (22.5.1939. -), Fatima (1.1. -), Bahira (24.2.1945. -).
- 3. Mustafa** (6.7.1917. -); žena Džemila, rođena Časurović (3.5.1918. – 2007.) *sinovi:* -*Mehmed* (1.4.1940. – 28.6.1994.), njegovi sinovi: Hariz (12.9.1960. -), njegova djeca: Harisa (1.6.1997. -), Mehmed (8.3.1999. -);
Hazim (2.1.1965. -), njegove kćerke: Džemila (30.7.1984. -), Merima (11.5.1994. -); Midhat (1.2.1971. -); -*Šaban* (5.1.1944. -), njegovi sinovi: Safet (3.6.1963. -), Seudin (3.5.1978. -); Salvedin (5.5.1984. -); *Ramo* (22.11.1947. -), njegove kćeri: Nevresa (10.6.1971. -), Enesa (17.9.1974. -), i Mejrem (6.2.1980. -);
kćeri: Kadira (15.6.1942. – 2008.), (udata za Bajru Jahića iz Djedina), Safija, Hanifa, Fatima.
- 4. Salih** (22.10.1918. -); žena Mejra, rođena Halilović iz Bašigovaca (19.3.1925. -) sinovi: *Jusuf* (1950. – 28.3.1993.), njegova djeca: Hasan (16.10.1971. -), Lutvija; Hasanova djeca: Jusuf (23.12.2000. -), Lutvija; *Asim* (1.5.1954. -), njegova djeca: Halid (17.11.1979. -), njegova djeca: Asim (7.5.2001. -); *Sakib* (15.9.1962. -), njegova djeca: Jusuf (15.8.1984. -), Mejra, Mirela.
- 5. Ahmet** (6.5.1929. -), žena Šahza, rođ. Selić iz Gornje Lukavice (1.4.1927. -), sinovi: *Šefket* (23.6.1958. -), njegovi sinovi: Mevludin (10.12.1977. -).

kćeri:

Hanifa, rođena 26.1.1914. godine, udata za Ibrahima Trumića iz Bašigovaca, **Haska** rođena 16.9.1923. godine, udata za Ibru Huskića iz Gornjih Dubrava, **Hava** (5.1.1923. -), **Šahza** (3.10.1927. -), udata za Šabana Umihanića iz Bašigovaca³¹⁴.

Fatima (1890. -), udata bila nekada za Saliha, nosioca porodice, rođ. Handžić iz Noćajevića – Kladanj.

II. Muratović (oca Fehre i majke Fatime) Ahmet, rođen **1875.**, umro **29.1.1933.** godine, po zanimanju težak; žena Nesiba, rođena Bešić iz sela Gračanice (1890. -);

sinovi:

1. **Hasan** (2.4.1916. – 15.1.1944.), žena Fatima, rođena Begić (12.2.1914. – 7.1.1944.) iz Bašigovaca, sinovi: *Abdullah* (15.5.1940. –);
2. **Avdija** (13.12.1918. – 20.3.1941.), žena Ferida, rođena Šljivić (28.1.1916. –), sinovi: *Bajro* (2.2.1939. – 3.4.1940.), *Mehmed* (23.12.1939. – 23.12.1939.), *Muharem* (1.2.1941. -).
3. **Fehro** (15.9.1928. –), žena Hanifa (1928.) iz Šašavaca. sinovi: *Hasan*, *Avdija*, *Husein*, kćeri: *Mevlija* i *Fatima*.
4. **Ahmo** (22.4.1911. –), žena Hanifa, rođena Umihanić (15.9.1928. –), sinovi: - *Mujo* (25.9.1928. –), žena Fatima, rođena Šišić (25.9.1927. –) iz Živinica; njegovi sinovi: *Zijad*, *Hasan* (26. 5.1964. -), *Husein*, *Zikrija*, - *Ahmet* (18.11.1934 –) njegovi sinovi: *Kemal*, *Ahmo* i *Avdija*, *Alija* (25. 9.1948. –), njegovi sinovi: *Senad*.
5. **Abdulah** (7.8.1932. – 18.2.1933.), kćeri: *Fatima* (20.7.1931. –), *Hana* (15.7.1937. –), *Nesiba* (6.1.1941. –), *Ajiša* (18.8.1945. –).

kćeri: *Mina* (6.6.1909. –), *Mevla* (10.8.1930. –)³¹⁵.

III. Muratović (oca Alije i majke Šerke) Osman, rođen **7.12.1898.**, umro **19.5.1943.** godine, po zanimanju težak, žena Hadžira, rođena Čehajić; iz sela Gornja Lukavica.

sinovi:

1. **Mustafa** (12.2.1929. –), žena Rahima Bojagić (3.3.1928. –), sinovi: *Osman*, njegovi sinovi: *Mirsad*, *Ismet*, njegovi sinovi: *Mustafa*.
2. **Abdulrahman** (11.11.1941. –), sinovi: *Edhem*.

kćeri:

Refija (09.4.1926. –), udata za Salku Trumića iz Đurđevika.

Mejra (15.12.1931. –),

Fata (20.3.1935. – 9.11.1935.),

³¹⁴ Domovnica, *Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine*, str. 20, 21.

³¹⁵ Domovnica, *Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine*, str. 18, 19.

Emina (15.5.1936. – 9.11.1935.),
Hanifa (27.2.1940. – 10.3.1940.).³¹⁶

IV. Muratović (oca Alije i majke Šerke) Aljo, rođen **31.12.1890.**, umro **1.6.1940.** godine, po zanimanju težak, žena Fatima, rođena Čehajić (1888. – 25.12.1932.) iz sela Gornja Lukavica.

sinovi:

1. **Salko (Adem)** (17.4.1918. –), žena Hava Selimović (1917. –) iz Svojata, njegovi sinovi: Abdo (12.3.1939. –), Jakub (10.6.1947. –), Salih, njegova kćerka: Fata (1.4.1937. –)
2. **Alija** (18.11.1919. –), žena Hata, rođena Tursunović (13.8.1926. –) iz sela Gornja Lukavica; njegove kćerke: Fatima (8.8.1945. –),
3. **Ibro** (5.2.1922. –), poginuo.
4. **Jakub** (12.4.1926. –), poginuo.
5. **Bajro** (2.6.1929. –).

kćeri:

Ajka (28.9.1932. –)³¹⁷.

V. Muratović (oca Alije i majke Eme) Meho, rođen **1881.**, umro **?**, po zanimanju težak, žena Paša, rođena Kalajac (1875. – 1.2.1939.) iz sela Donja Lukavica.

sinovi:

1. **Imšir** (22.6.1921. –), žena Munira Hadžić (5.10.1923. –),
2. **Mustafa** (11.5.1926. – 26.6.1944.)
3. **Mehmed** (23.5.1903. –), od majke Hurije; žena Hanifa, rođ. Butković (10.7.1899. – 1963.) iz Bašigovaca; njegovi sinovi: Mehmedalija (15.10.1927. –), Husejn (15.12.1933. – 11.6.1939.), Ismet (19.3.1936. – 19.3.1936.), Husejn (8.4.1937. – 25.4.1937.), njegove kćeri: Emina (12.9.1924. –), udata za Ahmeta Krbuljića iz Gvozdovića, Hurija (4.2.1931. –), Džemila (19.3.1936. – 19.3.1936.), blizankinja sa Ismetom, Paša (2.12.1939. –), Ajiša (25.5.1942. –).
4. **Halil** (8.12.1911. –), od majke Hurije; žena Halima rođena Selimović (-) iz Svojata, vjenčana 6.11.1920., rastavljena 22.3.1933. godine. Druga žena Emina, rođena Trumić (1. 1.1915. –) iz Đurđevika, njegovi sinovi: Ibrahim (7.6.1938. –), od majke Emine, Hasan (1.4.1942. –), od majke Emine.

kćeri: Mejra (6.8.1927. – 15.2.1931.).

³¹⁶ Domovnica, *Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine*, str. 16,

³¹⁷ Isto, str.17

VI. Muratović (oca Alije i majke Šerke) Ibrahim, rođen 1894., umro ?, po zanimanju težak, žena Kada, rođena Aljić (1885. – 1. 2.1939.) iz sela Gornja Lukavica.

sinovi:

1. **Mehmed** (14.4.1926. –), žena Hava, rođena Hodžić (25.4.1918. -) iz Bašigovaca, *njegovi sinovi: Enver*, njegovi sinovi: Mirza; *Sezajija*, njegova djeca: Nedim i Selma.

kćeri:

Munira (10.2.1929. –), udata za Ahmeta Hodžića iz Bašigovaca, Ajiša (2.12.1932. –), Šahza (11.12.1935. -), Hanifa (2.5.1941. -).

VII. Muratović (oca Mustafe i majke Haše) Murat, rođen 1901., umro 21.7.1940. godine, po zanimanju težak, žena Čaza, rođena Goletić (11.5.1905. –) iz sela Đurđevika (Nevrenča).

sinovi:

1. **Mustafa** (25.11.1929. – 18.3.1932.),
2. **Rasim** (14.7.1931. –), njegovi sinovi: Hazim, Asim, Ibrahim, Husein.
3. **Husejn** (15.5.1940. – 23.8.1940.).

kćeri:

Haska (19.4.1927. –), Hasima (15.12.1927 –) udata za Adema Šišića iz Živinica, Naza (10. 1.1934. –), Ajša (5.6.1937. –)³¹⁸.

VIII. Muratović (oca Avdije i majke Zade) Suljo, rođen 28.4.1896., umro 15.5.1943. godine, po zanimanju težak, žena Rahima, rođena Vrtagić (1896. –) iz sela Gračanice.

sinovi:

1. **Avdija** (17.10.1921. –), žena Fatima, rođena Bojagić (19.1.1922. –) iz sela Bašigovaca,
 - *njegovi sinovi: Jusuf* (18.9.1940. –), njegovi sinovi: Enver, Sead, Enes;
 - *Suljo* (1947. –), njegovi sinovi: Said; *Muharem*, njegovi sinovi: Nusret; *Mustafa*, njegovi sinovi: Muhamed; Hamdija, njegovi sinovi: Edin.
 - *njegove kćeri: Zada* (4.5.1939. –), Hava,
2. **Ahmet** (17.4.1926. –), žena Fatima, rođena Mujagić (1.1.1927. –) iz sela Kovača, njegovi sinovi: *Sefer*, njegovi sinovi: Sakib; *Ismet*, njegovi sinovi: Asmir, Fikret; *Omer*, njegovi sinovi: Selmir, Jasmin.

kćeri:

Zada (12.4.1914. –), udata za Ahmeta Mujića iz Kovača³¹⁹.

³¹⁸ Domovnica, *Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine*, str. 12,

³¹⁹ Domovnica, *Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine*, str. 11,

IX. Muratović (oca **Avdije** i majke **Zade**) **Muharem**, rođen **23.1.1906.**, umro ?, po zanimanju težak, žena Sabira, rođena Selimović (1906. –) iz sela Svojat.

sinovi:

1. **Meho** (2.7.1934. –),
2. **Šaban** (25.12.1938. – 7.6.1940.), umro.

kćeri:

Emina (10.10.1931. –), Zada (3.7.1936. –), Fatima (8.1.1941. –)³²⁰.

X. Muratović (oca **Avdije** i majke **Zade**) **Avdo**, rođen **23.1.1900.**, umro ?, po zanimanju težak, žena Duda, rođena Delić (12.5.1900. –) iz sela Donja Lukavica.

sinovi:

1. **Omer** (9.1.1924. –), žena Hava, rođena Kamenjaković (1.5.1922. –) iz sela Donja Lukavica. Njegovi sinovi: *Sulejman* (23.2.1948. –), njegova djeca: Suad (1974), i Suada (1978); *Džemal* (10.5.1955. -), njegove kćerke: Džana i Azra.
2. **Redžo** (12.11.1930. –), *njegovi sinovi: Rasim*, njegova djeca: Asim, Jasmila i Asija; *Hasan*, njegova sinovi: Redžo, Ibrahim i Nermin; *Avdo* (8.9.1964. -), njegova djeca: Namka.

kćeri:

Ema (1.6.1927. –)³²¹, Rahima i Refija.

ZAKLJUČAK:

Istraživanje genologije za svaku porodicu je od iznimne važnosti, pa tako i za porodicu Muratovića. Pomenuta porodica naseljava se na područje Bašigovaca u 18. stoljeću. Osnivač porodice Muratović je Fehrat. Od tog prvog čovjeka pa do danas ova porodica će imati znatan demografski rast stanovništva. Vremenom se izdvajaju dvije porodične loze od kojih će jedna imati veći broj populacije u odnosu na drugu.

Prvobitno, porodica je nosila prezime Ferhatović, da bi već krajem 19. stoljeća preovladalo prezime Muratović, vjerovatno po Fehratovom sinu Muratu. Danas se od starijih ljudi u Bašigovcima može čuti za Muratoviće da su svi „Ferhatovići“, naročito kad se opisuju neki događaji iz prošlosti, ili stariji ljudi. Tako se danas u Gornjim Bašigovcima jedan dio naselja naziva

³²⁰ Domovnica, *Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine*, str. 8

³²¹ Isto, str. 9,

Ferhatovići, odnosno prvobitni posjedi ove porodice. Današnji znatan dio stanovništva Bašigovaca čine Muratovići.

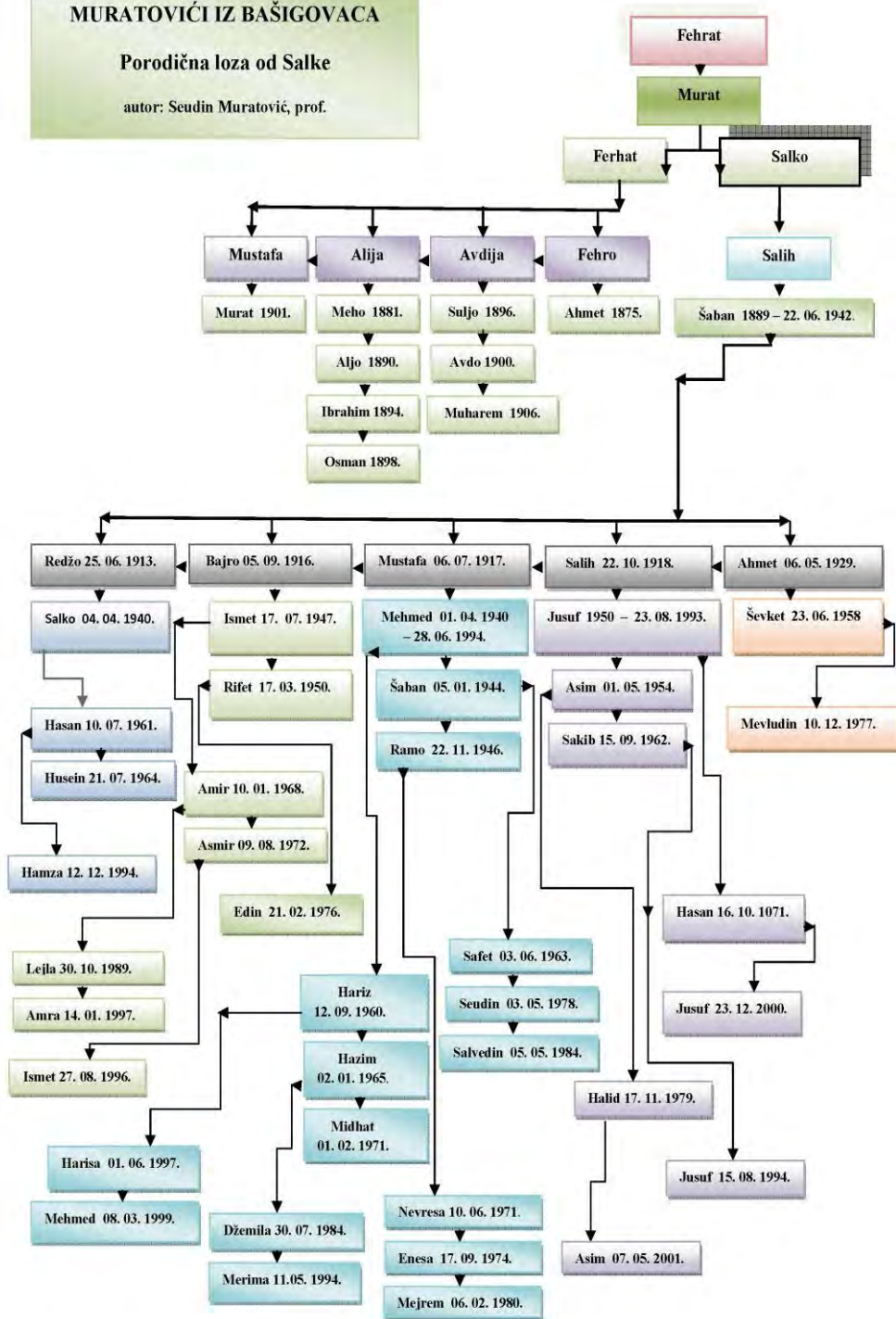
IZVORI I LITERATURA:

1. *Domovnica, Imamat džemata u Bašigovcima, prepis iz 1930. godine.*
2. *Gruntovne zemljišne knjige za Bašigovce.*
3. *Putna isprava Muratović Mehe rođenog Ferhatović iz 1938. godine.*
4. *Matična knjiga za Bašigovce.*
5. *Baštini sjeveroistočne Bosne: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe, br.1. 2008. Tuzla, 2010.*
6. *Iljas Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća, Sarajevo, 1991.*
7. *Enver Imamović, Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998.*
8. *Mehmed Handžić, Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko- hercegovačkih muslimana, Sarajevo, 1940.*
9. *Omer Hamzić, Rusmir Djedović, Lukavica kod Gračanice - historijska monografija, BKC, Gračanica, 2008.*

MURATOVIĆI IZ BAŠIGOVACA

Porodična loza od Salke

autor: Seudin Muratović, prof.

*NASLIJEDE -
BAŠTINA*

Mr. sc. Nikola ČIČA

***POVIJEST FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U TUZLI
S POSEBNIM OSVRTOM NA IZGRADNJU KULTURNOG
CENTRA „SVETI FRANJO“***

Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini tokom svoje duge povijesti bilo je usko povezano s djelovanjem franjevačkog reda, koji je početkom 13. stoljeća utemeljio sv. Franjo iz Asiza. Na tlu Bosne franjevci su prisutni od 1291. godine, od kada kao duhovnici neprekidno djeluju sve do naših dana. Prvobitno su došli sa zadatkom da u okrilje katoličanstva vrata bosanske krstjane - pripadnike Crkve bosanske, poznate i pod imenima bogumila i patarena. Kasnije je djelatnost franjevac, stjecajem povijesnih okolnosti, postala puno obuhvatnija nego što je to proizlazilo iz same naravi njihova poziva.

Ubrzo nakon svojeg dolaska, oni su se duboko ukorijenili na bosanskom tlu, prije svega u gradskim naseljima. Postali su nezaobilazna duhovna snaga, što više utjecajni i na vladarskom dvoru. Godine 1340. osnovali su Bosansku vikariju, koja se pod konac 14. stoljeća prostirala od južne Italije do Crnog mora. Na tlu Bosne, Vikarija je imala više desetaka samostana. Time su postavljeni organizacijski okviri franjevačkoga djelovanja.

Zbog nepostojanja pouzdanih pisanih i materijalnih izvora, vrlo teško je točno odrediti kada su se franjevci nastanili u Solima. Najvjerojatnije su tamo podigli samostan krajem 14. ili u prvoj polovini 15. stoljeća. Za nešto kasnija vremena postoje pojedini podaci, pa se tako 1447. godine spominje samostan sv. Marije u Gornjim Solima (Gornjoj Tuzli). Franjevački povijesničar za godinu 1506. navodi samostan u Gornjoj i Donjoj Tuzli, a 1514. godine spominje gornjotuzlanski samostan. Iz pisma Mustafe Jurišević-bega, datiranog između 13. i 22. lipnja 1515. godine, saznajemo da je u to vrijeme u samostanu Gornja Tuzla bilo 10 laika. Crkva u Donjoj Tuzli spominje se u osmanskim dokumentima 1533., a 1548. godine spominje se i samostan s crkvom posvećen sv. Petru.

O mjestu na kojem se nalazila crkva (samostan) govori nam sumarni teftar Zvorničkog sandžaka od 1553. godine. Prema tome izvorug saznajemo da su se crkve nalazile u selu Dvorištu i u Donjoj Tuzli u središtu varoši.

Kako je Dvorište kasnije postalo mahala kasabe, znači da se crkva nalazila u neposrednoj blizini varošice (južno od današnjeg središta grada).

Zbog sve većeg zaoštavanja neprijateljstva između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva, u prvim desetljećima 16. stoljeća, bosanski franjevci izloženi su teškim progonima. Tako je 1538. razoren samostan u Zvorniku, a crkva pretvorena u džamiju. Franjevci su napustili Zvornik, ponijeli sa sobom čudotvornu Gospinu sliku i nastanili se u Gornjoj Tuzli. Godine 1541., zvornički franjevci s gornjotuzlanskim franjevcima morali su napustiti taj samostan, te su se nastanili na Gradovrhu. Samostan Gradovrh podigla je bogata plemićka obitelj Maglašević (ta se obitelj spominje pod više prezimena: Sić, Soić, Pavičević, Pavešević). Samostan na Gradovrhu, u blizini Tuzle, neko se vrijeme nazivao gornjotuzlanskim. Približno u to vrijeme franjevci samostana sv. Petra u Donjoj Tuzli morali su se preseliti iz središta na rubni dio grada.

Godine 1580. samostan u Donjoj Tuzli je izgorio, ali je potom obnovljen. Ubrzo je, međutim, podignut novi, što govori da požar nije izbio zbog nasilnog podmetanja, pa je lakše bilo dobiti dopuštenje za gradnju. U prvoj polovici 17. stoljeća, franjevci su opsluživali tri župe: Tuzla, Gračanica i Pojalje. Ova zadnja je do sredine stoljeća nestala, tako da su kasnije preostale samo dvije.

Godine 1581. pohodio je Bosnu i bosanske katolike apostolski vizitator, stonski biskup Bonaficije, te se 6. lipnja 1581. godine nalazio u Donjim Solima. Tom prigodom napisali su predstavnici tuzlanskih katolika pismo papi Grguru XIII zahvaljujući mu što je poslao u pohode stonskog biskupa, ujedno ga moleći da im potvrdi za prokuratora Aleksandra Kumulovića Dalamatu–Splićanina, koga su izmolili od biskupa Bonaficija.³²² Pismo je svojom rukom napisao gvardijan od Donjih Soli fra Stipan Niletić, a potpisali su ga još neki franjevci i seoski kneževi. Na prvom mjestu potpisao se i sam bosanski biskup Antonius de Matneis, koji se potpisao latinski, dok su se ostali potpisali ćirilicom i hrvatskim jezikom kao što je i cijelo pismo pisano.³²³

Iz izvješća biskupa fra Nikole Ogamića-Olovčića, koji je 1674. godine u posjetu samostanu u Donjoj Tuzli, saznaje se da se usred grada

³²² U pismu se još moli da se ubuduće šalju ovakvi ljudi, “kako će vam njegovo gospodstvo s družinom svojom sve kaziti, koje nevolje trpimo među Turcima nevirnici vire naše, kako su oni dobro vidili i molimo vašu svetinju, da nam potvrdiš gospodina poštovanog Aleksandra Kumuloovića dalmatu splićanina za prokaratura, za to smo ga svi općenito pitali od rečenog gospodina Bonaficija”.

³²³ U pismu se izričito ističe da su to želje i molbe svih katolika iz cijele okolice: “mi svi, puk od crkve od gornjih i donjih soli, i od svih sela, koji su okolo obiu soli, okolo pedeset mila karstiani slavne rimske vire od Isukrista dane, od svetog Petra i Pavla pripovidane, ponizno i smirno poklonjene tebi....” Acta bosnae, str. 319.

nalazila crkva Sv. Petra s četiri oltara. Franjevci su pored crkve imali i samostan u kojem su tri svećenika, dva klerika i nekoliko dječaka u školi.

Za život i rad franjevacu u Bosni Srebrenoj, veliko značenje imao je tzv. Bečki rat (1683-1699), koji je započeo neuspjelim osmanskom opsadom Beča, a nakon toga povlačenjem Osmanlija. On je uvelike izmijenio političke odnose osobito na zapadnom rubu Osmanskog carstva.

I u Bosni je Bečki rat donio velike promjene: 1) došlo je do iseljavanja velikog broja katoličkog stanovništva i do useljavanja muslimana s područja s kojeg su se Osmanlije povlačili; 2) dosadašnja velika provincija Bosna Srebrena podijeljena je na tri manja područja: dalmatinsko, prekosavsko i bosansko, što će prouzročiti s vremenom i podjelu Provincije; 3) osnovan je apostolski vikarijat u Bosni.³²⁴

Godine 1688. u jeku Bečkog rata, franjevci su prisilno napustili Gradovrh i preselili se u Bač, a njihov se novi samostan sve do 1705. nazivao gradovrškim. Oni su sa sobom iz Gradovrha ponijeli Gospinu sliku, naslikanu 1685. godine, koja je do danas očuvana. S njima je iselilo i oko 3.000 katolika.

Kako se krajem 17. stoljeća dosta katolika iz Tuzle i Gračanice preselilo u Slavoniju, sutješki samostan je preuzeo pastorizaciju preostalih vjernika i posalo im za župnika fra Jaku Tomića, koji je 1699. godine kupio komad zemljišta od Mustafe Mehmedovića, na kojem su franjevci podigli kuću i predali je na čuvanje jednom katoliku, pošto župnik radi progonstva nije smio u njoj stanovati nego je bježao od sela do sela. Naime, župnik je stanovao u Kosacima, Grabovici, te u Lipnici gdje je bila mala kuća i Gospina kapelica. U kasnije doba stanovali su župnici najčešće na Husinu. Ipak, župnici su morali uz stalnu opasnost dolaziti u Tuzlu, gdje su često dolazeći u svoju kuću bili ponižavani i maltretirani.³²⁵

Poslije završetka Bečkih ratova, kada su franjevci morali napustiti Gradovrh i Donju Tuzlu, s njima su pošli i imućniji katolici preko Save, a u Donjoj Tuzli i okolici je ostalo nekoliko siromašnijih tuzlanskih obitelji. Župnik je u to vrijeme morao pastorizirati i Gornju Tuzlu i župu Dragunju, jer su se sve tri ove župe sjedinile u jedinu. Međutim, uvidjevši da je pastorizacija tako velikog područja izuzetno teška, osnovale su se samostalne župe sa sjedištem u Breškama i Moračanima, postala je tuzlanska župa premalena, ali je ipak zadržala titulu rezidencije. Godine 1858. u sastav župe

³²⁴ Fra Ignacije Gavran, *Suputnici bosanske povijesti*, Svjetlo riječi, Sarajevo 1990, str. 65

³²⁵ Župnik fra Anto Tomić iz Kreševa, braneći slobodu sakramenta ženidbe, bio je 1752. godine od Turaka toliko izubijan da je od zadobivenih udaraca nakon nekoliko godina umro. Ista sudbina zadesila je i njegovog nasljednika fra Franju Blekića, iz Poljana kod Sutjeske, kojeg je, iz istog razloga, tuzlanski kapetan sa svojim slugama toliko ispebijao da je od zadobijenih bolova nakon četiri godine umro u Sutjesci. Filip Laštrić, *Epitome vetustatum Provinciae Bosnensis* (1765), str. 93.

Tuzla bila su vraćena sela Lipnica (zaseoci Vareškiće, Doliće i Jasici), a na istoku Kolovrat, Križani, Grabovica, Gornja Tuzla, Tetima, Kosci i Solina.

Godine 1852. prenio je fra Marijan Semunović sjedište župe s Husina u Tuzlu i od te godine župnici stanuju u Donjoj Tuzli. Fra Marijan je pokušavao od tadašnjih vlasti da dobije dozvolu da sagradi komotniju kuću i crkvu na starom franjevačkom zemljištu koje se nalazilo kod tadašnje tvrđave, ali dozvolu nije dobio što zbog blizine tvrđave, što zato što je to mjesto bilo između muslimanskih kuća. Ubrzo poslije ovog fra Marijanovog neuspjeha, kupio je sutješki samostan 1856. godine zemljište na Trnovcu s kućom i još jednom zgradom od Bećir efendije za 150 zlatnika na kojem je fra Augustin Slišković, dobivši od Porte ferman, postavio 1872. temelje crkve sv. Petra i produživši svoj rad i na sljedeću godinu uspio pokriti, a njen završetak su okončali njegovi nasljednici župnici.³²⁶ Crkva koju je gradio fra Augustin Slišković dijelom je bila finacirana od Osmanske vlade s kojom je on imao dobre odnose, zatim uz pomoć biskupa Strosmayera, cara Franje Jospia I, te dobrovoljnih priloga župljana. Međutim, kako su zidovi ove crkve u vrijeme vladavine austrougarske bili dosta popucali i prijetilo joj je rušenje, započela je 1. kolovoza 1893. godine gradnja nove crkve kod mjesta starog samostana koja je dovršena 1896. godine, a blagoslovio ju je 4. listopada nadbiskup Stadler. Kod ove crkve podigao je 1898. godine župnik fra Rao Babić dosta veliki župni stan koji je na kapitulu na Plehanu 25. travnja 1967. godine proglašen samostanom. Ovim je proglašen obnovljen stari franjevački samostan u Tuzli.

Stari župski stan bio je 90-tih godina 19. stoljeća veom slab. To je u suštini bila malo popravljena seoska kuća prizemnica, slabog temelja, zidova i krova koji je prokišnjvao. U gradnju nove kuće fra Rafo Babić je utrošio svu svoju ušteđevinu, te je iz banke digao 13.000 kruna, jer mu župljani nisu dali niti jednu paru.³²⁷

Ono što je zanimljivo za Crkvu koju je podigao fra Slišković je to da je 1884. godine kupljen harmonij za 180 forinti. Novac je bio skupljen od austrijskih vojnika, te drugih Austrijanaca koji su u to vrijeme bili u Tuzli, a veliku ulogu u skupljanju priloga imao je tadašnji vojni kapelan Josip Valentin Chocholuša. U isto vrijeme, na molbu tadašnjeg župnika fra Stijepe Ikića, Josip pl. Mohr iz Beča poklonio je crkvi veoma lijep ciborij. Međutim, nedugo poslije toga, zbog velikih pukotina koje su se pojavile na zidovima crkve, komisija koja je bila određena od austrougarskih vlasti je crkvu zatvorila u jesen 1890. godine, a umjesto nje, malo niže, napravljena je za 300 forinti privremena kapelica koja je bila 9,5 metara duga i 5 metara široka. Kako je ova crkva bila mala, vjernici su u većini slučajeva morali stajati i

³²⁶ Berislav Gavranović, *Kronike samostana Kraljeva Sutjeska*, knjiga II, str. 300.

³²⁷ B. Gavranović, nav.dj. str. 302.

vani. Kako bi se što hitnije riješilo pitanje nove crkve, fra Stjepan Ikić je srušio ovu crkvu na Trnovcu u studenom 1891. godine i počeo graditi novu crkvu na mjestu današnjeg crkvišta.

Nova crkva je projektirana u neogotičkom stilu 1893. godine po projektu arh. Frane Mihanovića. Brzo je bila realizirana i to od dosta nekvalitetnog materijala – opeke. Sve unutarnje uređenje je realizirano fazno, a posebno se isticalo enterijersko rješenje objekta. Kako se nekontrolirano eksploatiralo solno ležište u gradu Tuzli, kontinuirano su se pojavila manja pa veća oštećenja na objektu. Isto tako, ta su se oštećenja sanirala jednostavnim postupcima i poslije, i radikalnim ugradnjom kotrafora a poslije i rušenjem zvonika. Konačno je 1983. godine izdato rješenje za rušenje crkve, a 1987. godine provedeno.³²⁸

Opće je poznato da je revitalizacija starog povijesnog centra u Tuzli u tijeku. Jedan od repera staroga centra je svakako bio objekt – Katolička crkva na staroj lokaciji „stara crkvište“ koje ima neprocjenjivu vrednotu za katolike ovoga kraja. Na zahtjev fra Zdravka Anđića, gvardijana i župnika u samostanu i župi sv. Petra i Pavla u Tuzli, izvršen je pregled terena – lokacije na kojem se nalazila porušena crkva. Kako je razlog rušenja objekta bila nekontrolirana eksploatacija soli koja za posljedicu ima slijeganje terena, trebalo je utvrditi osnovne inženjersko-geološke karakteristike terena i izvršiti analizu trenutnih parametre slijeganja od stručnjaka iz te oblasti. Stručno mišljenje sadrži preporuke i uvjete za odabir koncepcije uređenja ovog prostora. Jasno je da se mora voditi računa o trasama ožiljaka (pukotina u tlu), gdje su maksimalne deformacije, na tim prostorima ne treba graditi. Preporuka je bila da se rade lagane, montažne konstrukcije, na posebno označenim dijelovima terena.³²⁹

Isto tako kako se radi o zahtjevnom objektu, pregledana je sva povijesna građa, originalni projekti, stare fotografije, kronike, a dodatne

³²⁸ Juro Pranjić, *Projektna dokumentacija za izgranju KC "Sveti Franjo"*

³²⁹ Isto.

informacije dao je i fra Josip Zvonimir Bošnjaković, gvardijan i župnik u vrijeme rušenja crkve i živi svjedok svih zbivanja u i oko crkve u Tuzli. Kao projektant angažiran je Juro Pranjčić, dipl. ing. arh.

Osnovni dio objekta činit će univerzalna multifunkcionalna dvorana, koncipirana otvorno–transparentno, koja pruža raznolike mogućnosti korištenja: od dvorane za predavanja, za glazbene susrete, za književne večeri, za nastupe folklora, predstave i sl.

Scenografija objekta se prilagođava potrebama, svi prostori su otvoreni, a središnji dio otvoren dodatno i napolje, i spaja dva dijela objekta. Prateći objekt (nekad župni stan) pruža potporu osnovnom sadržaju, služi za prijem i susret sa gostima, ima malu dvoranu za predavanje, za probe tamburaša, zbora u prizemlju, na katu ga čini cafe bar za druženja i na drugom katu knjižnica, dvorane za sastanke i prateći uredi. Veza između dva objekta je aleja franjevac, biste zaslužnih franjevaca u prirodnom okolišu, uokvirene valovitim drvenim podom koji sugerira uzburkanu povijest koja je uvijek izdigla pojedinu duhovnu vertikalnu u liku bosanskog franjevca. Ostali dio parcele je riješen tradicionalno, sa šetnicom oko objekta i klupama ispod lipa, a ispred objekta je postavljen križ – raspelo na spomen na sve franjevce i na sve one koji su ovaj objekt toliko voljeli.³³⁰

³³⁰ Juro Pranjčić, *Projektna dokumentacija za izgranju KC "Sveti Franjo"*

Ifeta JAHIĆ-BEGOVIĆ, dipl. ing. arh.

REVITALIZACIJA HISTORIJSKOG JEZGRA SOKOLA

Selo Soko smješteno je 7-8 km od grada Gračanice, na padinama koje se spuštaju od izvorišta rijeke Sokoluše, pa do saobraćajnice koja povezuje Gračanicu sa Srebrenikom.

U samom selu Sokolu sve mahale su međusobno povezane internim saobraćajnicama. Na raskrsnicama tih, ne tako prometnih saobraćajnica, oformljeni su trgovi za okupljanje i igru djece.

Od javnih objekata u centru se nalazi više malih ugostiteljskih objekata, prodavnica, pekara te objekat mjesne zajednice. Na samom ulazu u selo su osnovna škola i nogometno igralište.

Pogled na Soko sa tvrđave

Osnovno obrazovanje je zastupljeno još od 1971. godine. Od sportskih terena u Sokolu se nalazi jedno nogometno igralište sa tribinama. Neki historičari smatraju da to igralište potječe još iz rimskog perioda, tako da je ostao naziv Trzna trg. Na igralištu, koje je inače jedini ravan teren u selu, igrala je i vježbala malonogomentna ekipa Sokola koja je postala prvak BiH.

Godina popisa	Broj stanovnika	Broj domaćinstava
1878	761	153
1885	794	153
1895	795	159
1910	983	200
1921	1019	
1948	1332	252
1953	1386	239
1961	1499	278
1971	1510	335
1981	1640	418
1991	1920	532

Tabela popisa stanovništva preuzeta iz Gračaničkog glasnika br. 11, maj 2001. god.

Prema popisu iz 1991. godine, selo Soko učestvuje sa 4% u ukupnom broju stanovnika općine Gračanica. Gustina stanovništva bila je 202 stanovnika po km² ili 3,6 stanovnika po domaćinstvu, što je približno na nivou općinskog prosjeka.

Po nacionalnoj strukturi na području ovog sela živi isključivo bošnjačko stano-vništvo.

Od 523 radno sposobna stanovnika, prema podacima iz avgusta 1993. godine, izvan poljoprivrede bila su zaposlena 253 radnika, od čega 130 na općini i u Republici BiH, a 123 u inostranstvu, što čini 14,7% u ukupnom broju stanovnika ovog sela, dok je prosjek općine bio 22,6%.

Prema popisu iz 1971. godine, učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu sela bilo je 26,4%, da bi se deset godina kasnije smanjilo na 19%. Sredinom osamdesetih godina, proces smanjivanja poljoprivrednog stanovništva je zaustavljen na čitavom području općine, pa i u ovom selu.

Imanje Tidže Topčagić: kuća, štala i hambar

U mahali Otrikovac nalazi se kuća Tidže Topčagić. Njena kuća je tipična „dimalučara“ ili „kuća na magazuu“.

Naziv „dimalučara“ potječe od specifičnog odvođenja dima sa ložišta (ognjišta). Prostorija u kojoj se najviše boravilo i kuhalo zvala se „kuća“ i u njoj se nalazilo ognjište. Ta prostorija nije imala stropa, pa je dim slobodno kružio po tavanu i

Kuća Tidže Topčagić

izlazio na otvorima u krovu koje vidimo na slici. Tako su se na tavanu sušile namirnice, a i kuća je bila toplija zbog kruženja toplog vazduha.

Ostale prostorije služile su za spavanje i imale su strop. Kako je teren u ovom području u padu, taj pad iskorišten je za gradnju magaze – ostave sa ulazom izvana.

Kasnije, da bi se iskoristio veliki prostor tavana, nastala je kuća na sprat – čardaklija. U početku su se spratne prostorije koristile samo kao ostave, da bi se kasnije koristile za spavanje. Interesantan je način zagrijavanja tih prostorija: u podu su se ostavljali otvori koji bi se navečer otvarali da bi se prostorije zagrijale.

Zidovi su najčešće bili od čerpića sa ukrutom od drvenih gredica „hatula“ na svakih 1-1.5 m visine zida. Takav način ukrute smo već spominjali i kod gradnje kamenih zidova tvrđave. Stropovi su bili od drvenih gredica između kojih su se postavljale daske „šašavci“ debljine 2,4 cm, širine 10-15 cm i dužine 80-100 cm. Daske učepljene između gredica preuzimaju

dio naprezanja. Krov se gradio od hrastove daske dugačke 1 ili 1,20 m, debljine 2-2,5 cm.

Kuća Tidže Topčagić, zajedno sa pomoćnim objektima, najbolje je očuvana i odslikava seoski način života, te bi zbog toga bila interesantna za posjetioce Sokola. Što se enterijera tiče, kuća je pretrpjela promjene u smislu prilagođavanja današnjim uslovima življenja. Osim ove kuće, u selu se nalazi još 15 kuća tipa dimalučare (prizemna kuća na magazu) i kuća na sprat - čardaklija.

*Štala na imanju Tidže
Topčagić*

Hambar

*Funkcionalnost i prirodni materijal
čak i ovakvom objektu daju posebnu
ljepotu.*

Drveni ključ hambara

Tanjirići sa stare bosanske peći

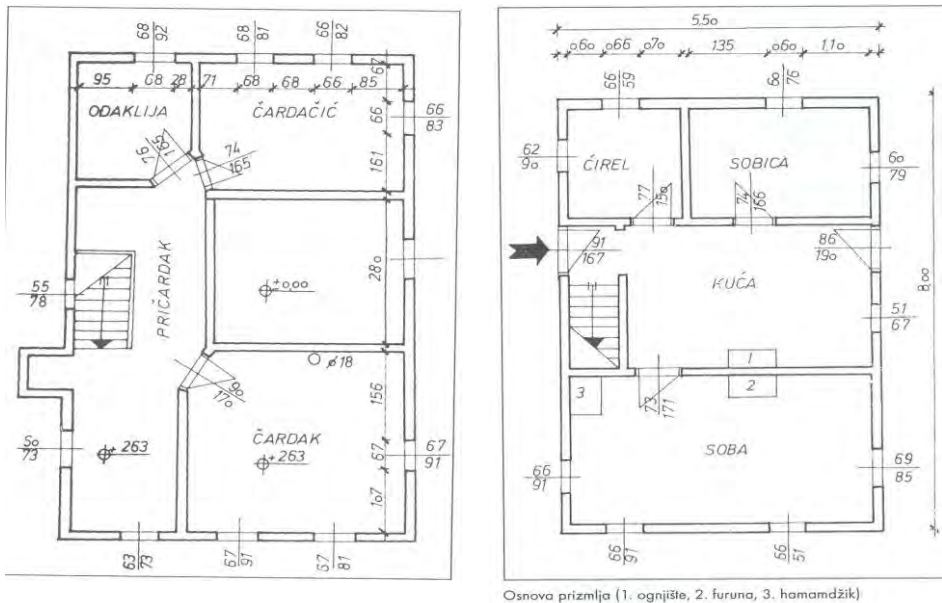
Bosanska peć sa tanjirićima u jednoj od napuštenih kuća

Hambar (ostava namirnica)
na istom imanju

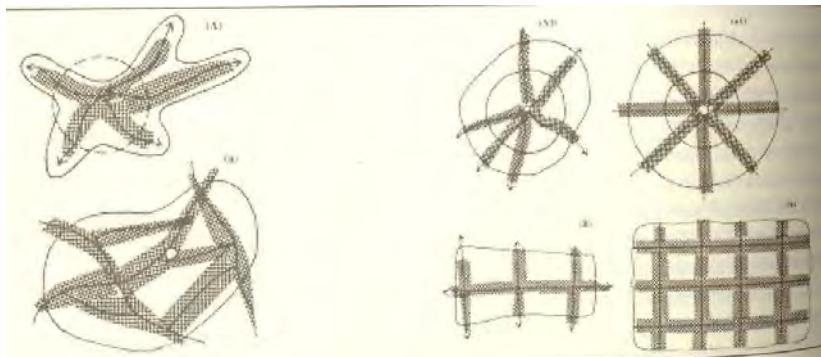

Najstarija čardaklija u Sokolu, trenutno napuštena i prepuštena vremenu.

Kuća bi mogla da se uredi kao etno kuća sa tradicionalnim namještajem i narodnom nošnjom, tako da bi i to bila jedna od zanimljivosti za posjetioce. Tipičan primjer razvoja dimalučare kada ona dobija sprat, u prizemlju je kuća, prostorija u kojoj se kuha, boravi preko dana, dok su na spratu prostorije za spavanje. Prostorija zvana „kuća“ proteže se i na sprat objekta.

U selu Soko česte su „zrakaste saobraćajnice“ na kojima se okupljaju djeca i omladina, kao reperne tačke. Saobraćajnice su prilagođene terenu i nastajale su tako što su se pojedine mahale širile, pa se javila potreba da se te mahale povežu.

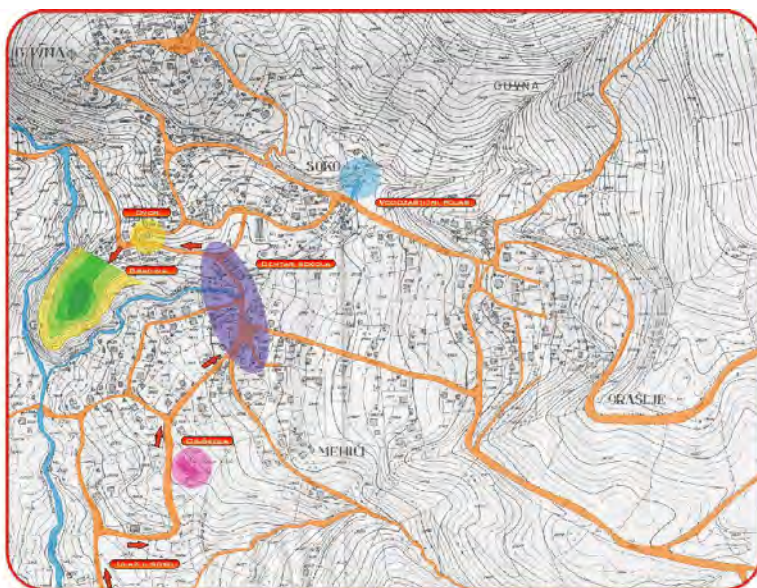

Slika 2.1. stranica 36 iz knjige Muhameda Hamidovića „Gramatika Bosne“.

Centar Sokola ne zadovoljava potrebe stanovnika, nema sve potrebne funkcije centra i postojeći objekti su u lošem stanju. Kulturnih sadržaja nema, jer nema objekata kulture. Sadržaji u centru su: objekat mjesne zajednice, pekara, caffè i manja prodavnica.

Osim ovih objekata, u centru se nalazi i objekat mjesne zadruge koji je u lošem stanju i ne koristi se.

Osim potreba stanovnika Sokola, centar mora imati sadržaje za planirano aktiviranje historijskog jezgra i razvijanje seoskog turizma. Tom problematikom se bavi i asocijacija „Soko”.

Asocijacija „Soko“, sa sjedištem u Gračanici, bavi se zaštitom kulturnog i naučnog stvaralaštva. „Soko” je neprofitna dobrotvorna organizacija za zaštitu kulturno-historijskog jezgra starog grada Sokola sa statusom pravnog lica. Jedan od zadataka asocijacije „Soko” su i naučna istraživanja o Sokolu (historijski, arheološki, etnološki i urbanistički podaci).

Pored toga, ciljevi asocijacije su (tačka 5): izrada idejnog nacrtu regulacionog plana centra Sokola i definisanje prostora značajnih objekata za regulacioni plan kulturno-historijskog jezgra Sokola. Uz animiranje i podršku javnosti kod općinskih organa, inicirali su izradu navedenog regulacionog plana i davanje stručne podrške. Tačka 7: „izrada i obezbjeđivanje sredstava za konkretne projekte hitne sanacije i zaštite od daljnjeg propadanja odabranih kulturno-historijskih spomenika (...).”

Plan asocijacije „Sokola je i „(...) zaštita izvorišta Vrela i Ilidža, korita potoka Vrela i Ilidža i mjesta nekadašnjih vodenica potočara na njima, centra Sokola, naselja sa zgradama općedruštvenog značaja (Društvenog doma, prodavnice, platoa za parking i javne skupove, ulice i puteva oko tih

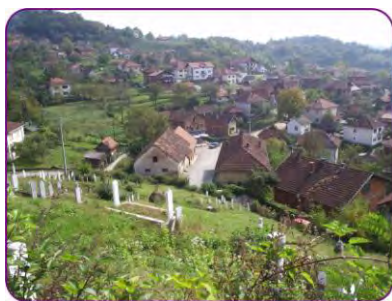
objekata.” Naš prijedlog je da se saobraćajnica u centru zatvori za automobilski saobraćaj, a da se kolska saobraćajnica kojom se dolazi u centar spoji sa onom koja vodi do džamije i spaja sa saobraćajnicom koja vodi do srednjovjekovnog dvora i tvrđave. Uz tu saobraćajnicu potreban je parking prostor, naročito za posjetioce historijske jezgre Sokola.

Objekat mjesne zajednice je u prilično lošem stanju i ne koriste se sve prostorije. Na mjestu mjesne zajednice predlažem gradnju kulturnog centra u kome bi i mjesna zajednica imala svoje kancelarije. Kulturni centar imao bi slijedeće sadržaje: dvoranu za kino projekcije i razne kulturne manifestacije, biblioteku, te prostorije mjesne zajednice.

Zgrada seoske zadruga više nije u funkciji i na njenom mjestu bio bi objekat u čijem prizemlju bi bila prodaja proizvoda iz Sokola, a na spratu bi bio restoran u kome bi se služila zdrava hrana.

Od novih objekata u centru bi bile zanatske radionice za potrebe sela, ponovno afirmisanje starih zanata, kao što su izrada zemljanog posuđa, predmeta od pruća, izrada ručnih radova (tkanje, pletenje) itd.

Kroz centar je nekada prolazio potok Vrelo i na njemu je bilo oko 50 vodenica potočara. Nažalost, nije se sačuvala nijedna vodenica. Potok danas prolazi ispod saobraćajnice i kod tvrđave se spaja sa potokom Ilidža.

POGLED NA CENTAR SA MEZARJA PORED STARE DŽAMIJE

CENTAR SOKOLA. VIDI SE OBJEKAT MJESNE ZAJEDNICE I ZADRUGE.

Ponovno otkrivanje potoka i gradnja *caffea* na vodi bila bi memorija mjesta nekadašnjih vodenica.

Revitalizacijom historijskog jezgra Sokola javlja se potreba za ugostiteljskim sadržajima. Prostor ispred Doma kulture i u neposrednoj blizini *caffea*, pogodan je za okupljanje mještana, razne kulturne manifestacije i okupljanje omladine. Razvijanjem seoskog turizma i prezentacijom

historijskog jezgra Sokola, centar bi ponudio prateće sadržaje za posjetioce, a i zadovoljio potrebe mještana za kulturnim, ugostiteljskim i drugim sadržajima.

Esaf LEVIĆ, prof.

IZLOŽBE ARHIVSKE GRAĐE ARHIVA TUZLANSKOG KANTONA

Abstrakt: *Izložbe arhivske građe važan su kulturno-obrazovni sadržaj i nezaobilazan sektor rada svakog arhiva. Svi bosanskohercegovački arhivi, od nastanka do danas, imali su dosta teške uslove za rad, što je, neminovno, njihovu djelatnost svodilo na najneophodnije oblike rada (zaštita, čuvanje i sređivanje arhivske građe), dok je manje prostora ostajalo za kulturno-obrazovnu djelatnost. Većina arhiva je, ipak, uspijevala da se bavi i ovim sadržajima, naročito od početka 80-tih godina, mada ne i u potrebnoj mjeri.*

Arhiv Tuzla se rano počeo baviti postavkama arhivskih izložbi. U početku je to rađeno povremeno, a od 1984. godine veoma intenzivno, tako da je do kraja 2010. godine u prosjeku postavljena po jedna izložba godišnje.

Ključne riječi: *kulturno-obrazovna djelatnost, arhivska građa, izložbe, Arhiv Tuzlanskog kantona.*

UVOD

Izložbe, kao jedan od vidova prezentacije arhivske građe, doprinose popularizaciji arhivske djelatnosti u cjelini. One mogu biti različite, zavisno od svoje namjene, vrste arhivske građe, vremena i mjesta izlaganja. Najuobičajenija je podjela na opće (prezentacija arhivske građe jedne ustanove, registrature, fonda i slično) i tematske (izlaganje arhivske građe o određenoj temi, događaju, pojavi, pokretu, ličnosti i slično).

IZLOŽBE ARHIVSKE GRAĐE ARHIVA TK

Svaka vrsta izložbe pogodna je za uspostavljanje neophodne saradnje između arhiva i društvene sredine. Da bi izložba postigla svoj cilj, bilo da se radi o tehničkoj opremljenosti ili o unutrašnjoj tj. sadržajnoj strani, potrebno je da bude kvalitetno urađena. Za arhivske izložbe veći problem predstavlja tehnička strana. Priprema izložbe zahtijeva odgovoran, predan i sistematičan rad. Svaka izložba predstavlja originalan istraživački projekat. To je složen i

veoma stručan posao koji uspješno može obaviti samo tim kompetentnih arhivskih stručnjaka. Improvizacije nanose više štete nego koristi.

Među najznačajnijim izložbama, koje su stručnjaci Arhiva pripremili samostalno ili u saradnji sa kolegama iz drugih arhiva ili drugih institucija, spadaju:

- Izložba “*50 godina Partije i SKOJ-a*”, postavljena 1969. godine.
- Izložba “*Tuzla nekad i sad*”, postavljena 1979. godine u povodu 25. godišnjice rada Arhiva.
- Izložba “*Radnički pokret u Tuzli*”, postavljena decembra 1979. godine u Domu kulture u Lukavcu.
- Izložba “*Kroz arhivske fondove i zbirke*” (autori: A. Kožar i E. Begović) nastala u povodu obilježavanja 30 godina rada Arhiva. Otvorena je 12. decembra 1984. godine, na Dan arhivske službe Bosne i Hercegovine, u prostorijama Narodnog pozorišta u Tuzli. Dislocirana je u gotovo sve općinske centre na području regije, te u neke registrature.
- Izložba “*Izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ na području Okruga tuzlanskog 11.11.1945. godine*” (autori: A. Kožar i P. Arsić) priređena u povodu obilježavanja 40 godina od sprovođenja prvih izbora poslije oslobodilačkog rata. Otvorena je baš na godišnjicu održavanja izbora 11. novembra 1985. u prostorijama Doma JNA u Tuzli. Nakon 15 dana, dislocirana je u obližnje općinske centre (Lukavac, Srebrenik, Gračanica, Brčko, Živinice i dr., uglavnom u domove kulture).
- Izložba “*Svjedočanstva prošlosti*” (autori: A. Kožar, N. Mušović-Tadić, P. Arsić) otvorena je 16. oktobra 1986. godine u prostorijama RKUD “Mitar Trifunović Učo” u Tuzli. Dislocirana je u više mjesta sjeveroistočne Bosne.
- Izložba “*Tito u sjeveroistočnoj Bosni*” (autori: A. Kožar, P. Arsić), pripremljena je i postavljena u povodu 50-te godišnjice dolaska J. B. Tita na čelo KPJ. Izložba je otvorena 18. juna 1987. godine u Hotelu “Tuzla” u Tuzli, a potom je postavljena u više općinskih centara sjeveroistočne Bosne i u više registratura.
- Izložba “*Blago Arhiva Tuzla*” (autori: A. Kožar, P. Arsić) otvorena je 7. novembra 1988. godine u Domu JNA u Tuzli. Poslije deset dana postavljena je u Domu kulture u Lukavcu, a potom je obišla mnoge općinske centre i registrature na području regije. Nešto izmijenjena i dopunjena, ova izložba je prezentovana posjetiocima u vrijeme obilježavanja 35 godina Arhiva u Tuzli, jula 1989. godine.
- Izložba “*Dokumenat kao istorijski izvor*” (autori: A. Kožar, P. Arsić) pripremljena je u saradnji sa stručnim radnicima Arhiva “Srem” iz Sremske Mitrovice, a kao rezultat međuarhivske saradnje dvaju susjednih regionalnih arhiva. Otvorena je 8. maja 1989. godine u Domu JNA u

Tuzli, u prisustvu radnika oba arhivska kolektiva i stotinjak pozvanih posjetilaca. Nakon nedjelju dana izložba je dislocirana u druge sredine na prostoru sjeveroistočne Bosne. U jesen 1989. godine postavljena je i u Arhivu u Sremskoj Mitrovici.

- Izložba “*Ratna 1992. na Tuzlanskom okrugu*” (autor: A. Kožar) otvorena je 8. januara 1993. u holu objekta Arhiva. Potom je postavljena u domovima kulture Srebrenika, Gračanice i Lukavca. Osim građanstva, organizirano su je posjetili učenici i vojnici.
- Izložba “*Ratna 1992/1993. na Tuzlanskom okrugu*” (autor: A. Kožar) otvorena je 2. februara 1994. godine u holu Arhiva. Potom je postavljena za građanstvo u domovima kulture Gračanice i Srebrenika.
- Izložba “*Kulturno blago Arhiva Tuzla*” (autori: A. Kožar i E. Begović) priređena je u povodu 40 godina postojanja i rada Arhiva. Izložba je svojevrsna smotra stručnog (arhivističkog) učinka arhivskih radnika u toku četiri decenije rada Arhiva. Otvorena je 12. decembra 1994. godine, na Dan arhivske službe Bosne i Hercegovine i Arhiva Tuzla, u holu objekta Arhiva. Postavljena je u domovima kulture Srebrenika, Živinica i Banovića.
- Izložba “*Sjeveroistočna Bosna u ratnom vihoru (1992-1995)*” (autori: A. Kožar, E. Begović), otvorena je januara 1996. godine. U toku navedene godine dislocirana u više općinskih centara na području Tuzlansko-podrinjskog kantona. Izložba je u toku 1997. godine dopunjena i potom postavljena u više općinskih centara Tuzlanskog kantona. Nakon novih dopuna, 1998. godine je postavljena u Domu kulture Lukavac.
- Izložba “*Jevreji u Bosni i Hercegovini, Legenda – tradicija – život*” (autori iz Arhiva Bosne i Hercegovine Sarajevo) otvorena je 22. oktobra 1997. u Domu Armije u Tuzli.
- Izložba “*Dokumenti o zločinima u Srebrenici*”, koju je pripremila Komisija za savremenu građu.
- Izložba “*45 godina rada Arhiva Tuzla (1954-1999)*” (autori: A. Kožar, E. Begović), otvorena je u holu objekta Arhiva 23. decembra 1999. godine. Izmještena je u više općinskih centara.
- Izložba “*Bosna i Hercegovina na geografskim kartama*” (autori iz Arhiva Unsko-sanskog kantona) postavljena je u Domu Armije u Tuzli 15. aprila 2003. Godine.
- Izložba “*Tuzla kroz vijekove*” (autori: I. Šabotić, E. Begović, V. Begović, S. Selimović, H. Turbić) otvorena je 3. jula 2003. u Muzeju istočne Bosne u Tuzli, a u okviru manifestacije “Ljeto u Tuzli”. Zbog svojih arhivsko-muzejskih osobnosti, posjećena je od strane velikog broja posjetilaca (organizirane posjete škola i dr.).

- Izložba “*Šire tuzlansko područje na starim fotografijama*” (autori: I. Šabotić, H. Fetahagić i S. Adrović) otvorena je 18. novembra 2004. godine u holu objekta Arhiva Tuzla. Izazvala je interesovanje građana upravo zbog faktografskih vrijednosti.
- Izložba “*Pedeset godina Arhiva u Tuzli (1954-2004)*” (autori: I. Šabotić, E. Begović, H. Fetahagić, S. Adrović) pripremljena je i postavljena u povodu obilježavanja pedeset godina postojanja i rada Arhiva. Izložba je otvorena u Hotelu “Tuzla” 23. decembra 2004. godine, a u vrijeme održavanja svečane akademije posvećene ovom jubileju.
- Izložba “*Razvoj poštanskog saobraćaja u Bosni i Hercegovini sa posebnim osvrtom na šire Tuzlansko područje*” (autori: I. Šabotić, S. Gušić, E. Begović, S. Sarić, O. Bajić) otvorena je za javnost 2005. godine.
- Izložba “*Srebrenica – genocid koji nije spriječen*” (autori: I. Šabotić, E. Begović) urađena je u povodu obilježavanja 11-te godišnjice genocida u Srebrenici. Otvorena je 7. jula 2006. godine u Bosanskom kulturnom centru u Tuzli. Postavljena je i u Srebrenici (Dom kulture, 8-13. jula 2006. godine), Srebreniku (Dom kulture, 12–18. avgusta 2006. godine), Teočaku (BZK “Preporod” Teočak, 18. juli 2007. godine).
- Izložba “*Mogu li se još spasiti? Konzervacija i restauracija pisanog blaga*” (grupa autora iz Zemaljskog arhiva Štajerske u Gracu) otvorena je u Bosanskom kulturnom centru u Tuzli 27. juna 2006. godine. Postavljena je u organizaciji Arhiva Tuzlanskog kantona, Istorijskog arhiva Sarajevo i Zemaljskog arhiva Štajerske iz Graca.
- Izložba “*Kulturno-naučno i izdavačko stvaralaštvo Arhiva Tuzlanskog kantona*” upriličena je i postavljena u prostorijama Arhiva Tuzlanskog kantona, a povodom obilježavanja 12. decembra – Dana arhivske službe Bosne i Hercegovine.
- Izložba “*Dvadeset godina Arhivske prakse u Tuzli*” otvorena je u Hotelu “Tuzla” 18. oktobra 2007. godine, u sklopu održavanja 20. međunarodnog savjetovanja “Arhivska praksa 2007”.
- Izložba “*Orijentalna zbirka Arhiva Tuzla – Izbor iz dokumenata*” (autor: N. Hodžić) otvorena je 17. decembra 2007. godine u Međunarodnom ateljeu Ismet Mujezinović u Tuzli.
- Izložba “*Dokumenti na udaru ratnog uništenja za vrijeme agresije na Hrvatsku od 1991. god.*” postavljena je, u saradnji sa Državnim arhivom u Osijeku, u Katoličkom školskom centru “Sveti Franjo” u Tuzli, 10. marta 2007. godine.
- Izložba “*Srebrenica – da se ne zaboravi*” (autori: I. Šabotić, E. Begović) otvorena je za javnost 2008. godine u povodu obilježavanja godišnjice genocida u Srebrenici. Postavljena je i u Kalesiji (28. juna 2010. godine),

Gornjoj Tuzli (2. jula 2010. godine), te na trgu "Žrtava genocida u Srebrenici" u Tuzli, 11. jula 2010. godine.

- Izložba "*Industrijsko naslijeđe – treba li nam?*" (autori: S. Adrović, O. Zulić, S. Isić) postavljena je povodom obilježavanja 12. decembra – Dana arhivske službe Bosne i Hercegovine, u prostorijama Arhiva Tuzlanskog kantona 11. decembra 2008. godine.
- Izložba "*Fotografijom protiv zaborava*" (autori: I. Šabotić, S. Adrović, H. Fetahagić) otvorena je u prostorijama Arhiva Tuzlanskog kantona 1. jula 2009. godine, a povodom obilježavanja 55-te godišnjice postojanja i rada Arhiva Tuzlanskog kantona. Izložba je postavljena i 20. novembra 2009. godine, u Arhivu Tuzlanskog kantona, povodom održavanja okruglog stola "Fotografska građa – historiografska i umjetnička vrijednost".
- Izložba "*Ka obnovi potisnutog identiteta: Slovenci u Bosni i Hercegovini 1530.-2010.*" (autor: Stanislav Koblar), otvorena je u Arhivu Tuzlanskoga kantona 14. juna 2010. godine.
- Izložba "*Holokaust, genocid...*" (I. Šabotić, E. Begović, S. Gušić i M. Gašić,) otvorena je 7. jula 2010. godine u izložbenom paviljonu Zgodovinskog arhiva Celje povodom obilježavanja 11. jula – Evropskog dana sjećanja na genocid u Srebrenici.
- Izložba "*Culture Matters*", u organizaciji Ambasade Republike Austrije u Bosni i Hercegovini i Arhiva Tuzlanskog kantona, uz podršku Narodne i univerzitetske biblioteke i Austrijske biblioteke u Tuzli, otvorena je u prostorijama Arhiva Tuzlanskog kantona 26. jula 2010. godine. Riječ je o izložbi koja prikazuje 18 spomenika kulture koje je UNESCO proglasio svjetskom baštinom. Spomenici se nalaze u jugoistočnoj Evropi i svjedoče o ukrštanju različitih značajnih kultura na ovim prostorima.
- Izložba "*Husinska buna 1920.-2010.*" (autori: S. Adrović, H. Fetahagić, E. Lević, N. Perić) rađena je u saradnji sa Muzejom istočne Bosne Tuzla, a otvorena je 21. decembra 2010. godine u Međunarodnoj galeriji portreta Tuzla.

Arhiv je, osim izrade vlastitih izložbi, uzimao učešća i u pripremi i postavljanju izložbi koje su nastale u drugim bosanskohercegovačkim arhivima, a najčešće na način da su ih kod postavljanja u Tuzli dopunjavali dokumentima koji se odnose na Tuzlu i tuzlansku regiju.

Otvaranje svake izložbe je bilo praćeno kraćim sadržajima kulturno-obrazovnog programa (muzičkom numerom, dramskim tekstom i sl.), potom, obraćanjem predstavnika Arhiva i/ili autora izložbe, prigodnim izlaganjem promotora izložbe (o značaju arhiva, arhivske građe, te o značaju historijskog datuma u povodu kojeg se izložba otvara).

Izložbe je redovno pratio katalog (najčešće u vidu prospekta) i plakat. Sredstva javnog informisanja (štampa, radio, televizija) redovno su pratili

otvaranje svake izložbe, o čemu su, u informativnim ili tematskim emisijama, sačinjavani prigodni prilozi i saopćenja.

ZAKLJUČAK

Šira demokratizacija društvenih odnosa, omogućila je otvaranje Arhiva prema javnosti animiranjem sadržaja arhivske građe i uspostavljanjem tješnjih uzajamnih odnosa sa konzumentima kulturno-obrazovnih sadržaja. Činjenica je da korištenje arhivske građe podiže obrazovni nivo ljudi, što dovodi do konstatacije da su kulturni i obrazovni aspekti arhivske djelatnosti neodvojiva cjelina. Sav taj proces pokrenut je aktivnim odnosom Arhiva, koji se svojim sadržajima nametnuo i programski osmišljeno radio na popularizaciji arhivske djelatnosti, ubrzavajući time proces razvijanja arhivske kulture u društvu. Među spektrom raznovrsnih kulturno-obrazovnih aktivnosti, Arhiv Tuzlanskog kantona je nešto više pažnje posvećivao arhivskim izložbama, ali nisu zanemarena ni predavanja, te različiti oblici saradnje sa obrazovnim ustanovama i masmedijima.

Dr. sc. Omer HAMZIĆ

***CENTRALNO SPOMEN-OBILJEŽJE POGINULIM
BORCIMA/ŠEHIDIMA I CIVILNIM ŽRTVAMA RATA U
ODBRAMBENO-OSLOBODILAČKOM RATU 1992. – 1995.
U GRAČANICI***

“Vaša je zasluga što Bosna i ovdje slobodu uživa”

Abstrakt: Nakon višegodišnje aktivnosti boračkih organizacija i nadležnih organa Općine Gračanica, te definitivnog izbora lokacije i provedene propisane procedure izbora idejnog rješenja, gradnja Centralnog spomen-obilježja poginulim borcima/šehidima počela je 2009. godine (I faza) i nastavljena početkom aprila 2010. godine (II faza). Svečano otkrivanje ovog spomen-obilježja obavljeno je na Dan odbrane općine Gračanica, 25.5.2010. godine. Pored članova porodica poginulih, svečanosti su prisustvovali bivši borci Armije BiH, omladina i građani sa svih područja općine Gračanica. U ovom prilogu opisuje se tok izgradnje spomen-obilježja - od ideje do konačne realizacije, procedure i postupci, te simbolika i generalna poruka spomenika. Izlaganje je praćeno sa nekoliko dokumentarnih priloga, fotografija i crteža, koji se odnose na proceduru donošenja odgovarajućih odluka, u prvom dijelu, kao i na sam čin i ceremoniju otkrivanja spomenika, te njegovu simboliku u drugom dijelu ovog teksta. Radi se o jednom dobro osmišljenom projektu i pristupu, za koji smatramo da može poslužiti kao primjer ili pozitivno iskustvo u našoj svakodnevnoj praksi obilježavanja značajnih događaja iz neše bliže i dalje prošlosti.

Ključne riječi: Centralno spomen-obilježje, Gračanica, Komisija za izbor lokacije, borci, šehidi, rat

1. UVODNE NAPOMENE

O potrebi izgradnje Centralnog spomen-obilježja, kojim bi se odala počast i poštovanje poginulim borcima i žrtvama odbrambeno-oslobodilačkog rata na području općine Gračanica, počelo se govoriti odmah poslije završetka neprijateljstava i otpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma ili preciznije rečeno, nakon definitivnog postavljanja nadgrobnih spomenika (šehidskih nišana) i uređenja šehidskih (boračkih) mezaristana na

području općine. Iz više opravdanih razloga izgradnja Centralnog spomen-obilježja odgađala se i prolongirala više od 10 godina. U međuvremenu, takva obilježja podizana su (mahom stihijski) po mjesnima zajednicama kao i u mnogim susjednim i drugim općinama. Boračke organizacije (a naročito Organizacija šehidskih porodica) opravdano su negodovala što se izgradnja spomenika odlagala u nedogled. Nerijetko su neke političke stranke to nezadovoljstvo koristile u političke svrhe i prolongiranje izgradnje spomenika upisivale u grijeh aktuelne lokalne vlasti ili protivničke političke opcije.

Da bi se pristupilo izgradnji tog spomenika, pored obezbjeđenja potrebnih finansijskih sredstava, lokalna vlast je morala riješiti još dva vrlo važna problema: obezbijediti (odabrati) adekvatnu lokaciju u centru Gračanice (gdje je takvih prostora jako malo) i odabrati odgovarajuće idejno i estetsko rješenje spomen-obilježja.

2. PRIPREME ZA IZGRADNJU SPOMEN-OBILJEŽJA

Konkretnije pripreme za podizanje Centralnog spomen-obilježja u Gračanici počele su krajem 2004. godine razgovorima o mogućim lokacijama u gradu. Kako je bilo više ideja i razmišljanja, ti su se razgovori i diskusije otegli u nedogled. Da bi sve to ubrzao, Općinski načelnik Nusret Helić, početkom maja 2005. godine, formirao je šestočlanu komisiju koja je svoj prvi radni sastanak održala 23.6.2005. godine.³³¹ Govorilo se o ozbiljnosti zadatka Komisije i razmatrano više opcija i rješenja. Time su otvorene rasprave o lokaciji spomenika u boračkim strukturama, mjesnoj zajednici Gračanica i široj javnosti

Tokom javne rasprave, došlo se do više prijedloga i rješenja, od kojih je svako imalo i svoje prednosti i nedostatke. Dio lokalne javnosti i boračkih struktura snažno se zalagao za lokaciju spomenika u Centralnom parku, pored spomen-obilježja poginulim borcima u Drugom svjetskom ratu. Glavni argument je bio da poginuli borci za Bosnu i Hercegovinu u ratu 1992. – 1995. zaslužuju najatraktivniju lokaciju u centru Gračanice (kad se ta lokacija

³³¹ Službeni naziv tog tijela bio je: Komisija za utvrđivanje lokacije Spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima i utvrđivanje projektnog zadatka. Svoj rad Komisija je počela u sljedećem sastavu: Aida Hodžić, dipl. ing. građ., šefica Općinske službe za urbanizam, imovinske odnose i katastar, predsjednica komisije, Kadir Mehanović, predsjednik Udruženja šehidskih porodica, Muniba Čičkušić, dipl. ing. urbanista u Općinskoj službi za urbanizam, Rusmir Djedović, prof. geografije, istraživač kulturno-historijskog i urbanog naslijeđa Gračanice, Ibrahim Nurikić, predstavnik boračkih organizacija, visoki ratni dužnosnik (načelnik komande OG – 2), Jusuf Kadić, predstavnik Mjesne zajednice Gračanica, dugogodišnji aktivista u mjesnoj zajednici i Rešidbegović Sead, građ. inženjer. (Rješenje općinskog načelnika broj 02-23-1505/05 od 04. 05. 2005. godine)

mogla dodijeliti partizanima, zašto ne bi i „našim šehidima“). Razgovaralo se i o slobodnoj „zelenoj površini“ ispred Osman-kapetanove medrese (preko puta Ahmed-pašine džamije), takođe u centru grada, s obrazloženjem da bi se takvo spomen-obilježje najbolje uklopilo, upravo između spomenuta dva sakralna objekta (medrese i džamije). Kao o trećoj opciji, u raspravama se, ipak, najviše govorilo o lokaciji u parku ispred zgrade općinske administracije u Gračanici (Konak). Uz određene prednosti, sve tri ove lokacije imale su i svoje nedostatke. Lokacija u Centralnom parku bila je isuviše mala za dva tako značajna spomenika, koje je, kako su govorili stručnjaci, jako teško uklopiti u jednu funkcionalnu cjelinu i osmišljen urbani i arhitektonski ambijent. Za lokaciju ispred Medrese cijenilo se takođe da je malih dimenzija za objekat te veličine i značaja. Osim toga, lokacija je u vlasništvu vakufa, pa bi njeno izuzimanje i uz pristanak njenog vlasnika (koji nije dobijen), zahtijevalo jako komplikovane procedure, koje nisu obećavale pozitivan ishod. Kao glavna „mahana“ lokacije u parku ispred općine, isticala se udaljenost od centra (što spomenik tog tipa ne zaslužuje), nemogućnost adekvatnog čuvanja i održavanja, prolazak omladine školskog uzrasta pješačkom stazom prema školi, „koja bi mogla devastirati spomenik“ (sic)...

Pitanje lokacije za spomen-obilježje koje je, kako su kritičari lokalne vlasti govorili, Gračanica isuviše dugo čekala, po običaju, vrlo brzo izašlo je iz okvira struke i prisvojeno od strane pojedinih političkih opcija, postalo vrlo pogodno za predizborna i druga politička potkusurivanja u gračaničkoj čaršiji. To, naravno, nije doprinosilo rješavanju problema lokacije i nije bilo primjereno namjeri da se ozbiljno pristupi gradnji spomen-obilježja takvog značaja i simbolike. Jedan od razloga je što se o tome najmanje govorilo na zvaničnim organima i na otvorenim raspravama sa građanima.

Nakon više sastanaka, na kojima se raspravljalo o mogućim lokacijama, Komisija u spomenutom sastavu, iako izložena pritiscima zagovornika pojedinih opcija, opredijelila se konačno za lokaciju u parku ispred Općine, koja je, sa stanovišta struke, jedino zadovoljavala sve kriterije za podizanje takvog Spomenika. To opredjeljenje podržalo je i Općinsko vijeće, usvojivši, krajem novembra 2006. godine, Odluku o izmjenama i dopunama Regulacionog plana "Centar" (objavljena u Sl. glasnik Općine Gračanica br. 11/06), kojom je ozvaničena spomenuta lokacija i početak konkretnih priprema za izgradnju spomenika.

Polazeći od tog opredjeljenja, na sastanku Komisije, održanom 23.3.2007., potvrđeno je ranije opredjeljenje većine članova da se spomen-obilježje šehidima i poginulim borcima podigne u parku ispred Općine, a prema izmjenama i dopunama Regulacionog plana „Centar“ iz novembra 2006. godine. Stav Komisije bio je da se izbor najboljeg idejnog rješenja izvrši putem javnog konkursa. U tom smislu, Komisija je utvrdila smjernice za izradu projektnog zadatka u kojima se na prvom mjestu ističe da

„Spomen-obilježje mora odražavati univerzalni karakter borbe za slobodu i državu BiH“ i da „mora imati odgovarajući umjetnički karakter“. (vidi prilog 1.)

Na sljedećem sastanku, održanom 4.4.2007. godine, Komisija je konačno utvrdila „Projektni zadatak za izradu idejnog rješenja centralnog spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima“, koji je objavljen 7.4.2007. godine kao podloga za raspisivanje konkursa za idejno, prostorno i oblikovno rješenje spomenika na prostoru parka ispred zgrade Općine Gračanica. (vidi prilog 2)

3. IZBOR IDEJNOG RJEŠENJA SPOMENIKA

Javni anonimni konkurs za izradu idejnog rješenja centralnog spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima, Komisija je raspisala 10.5.2007. godine. Konkurs je raspisan i u potpunosti proveden prema članu 43. i 44. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine. Vrijeme predviđeno za predaju radova bilo je 30 dana od dana objavljivanja Konkursa u Službenom glasniku BiH. Kao glavni cilj, u konkursu je navedeno „dobijanje kvalitetnog urbanističko-arhitektonskog rješenja Centralnog spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima.“ Konkretnije, tražilo se „prostorno i oblikovno rješenje“ spomenika, a „prema uslovima u projektnom zadatku“. Pravo učešća imala su sva fizička lica, državljani Bosne i Hercegovine i pravna lica čije je sjedište u Bosni i Hercegovini. Pored ostalih tehničkih i proceduralnih detalja, naznačeno je da će poseban žiri za odabrane radove dodijeliti: jednu prvu nagradu, u iznosu od 2.000 KM, jednu drugu u iznosu od 1.200 KM i jednu treću u iznosu od 700 KM, uz napomenu da se nagrade neće dodjeljivati ukoliko Konkursna komisija ocijeni da pristigli radovi nisu zadovoljili „sa stanovišta estetsko-oblikovne funkcije ili nekog drugog elementa“ Konkursa.

U međuvremenu, općinski načelnik je formirao Komisiju, koja je po zaključenju konkursa i detaljnog pregleda svih pet prispjelih radova, na sastanku održanom 28.6.2007. godine, donijela Odluku da dodijeli dvije druge nagrade u vrijednosti od 1.200 KM, a da prvu i treću ne dodjeljuje.³³² Dvije ravnopravne druge nagrade dodijeljene su radovima pod označenim šiframa: AS 2161, autora Amera Sulejmanagića, dipl. ing arh. iz Sarajeva i AC 0002 autora Amara Ćudića dipl. ing arh iz Gračanice.

³³² Komisija za izbor najboljih idejnih rješenja Centralnog spomen-obilježja šehidima bila je u sljedećem sastavu: Nusret Helić, predsjednik, Nihad Halilbegović, Aida Hodžić, Nijaz Omerović, Abdulah ef. Hodžić, Ibrahim Nurikić, Edin Šaković, Zikreta Karić i Muhibija Aljić. (Rješenje Općinskog načelnika broj 02-05-4141-1/07 od 07.06. 2007.)

Radovi kojima su dodijeljene nagrade stavljeni su na javni uvid i objavljeni na web stranici Općine Gračanica kako bi se i građani o njima mogli izjasniti. Građani su pozvani da se izjasne „o nagrađenim radovima (koje od nagrađenih rješenja biste vi odabrali) i da svojim sugestijama doprinesete da dođemo do što kvalitetnijeg glavnog projekta Centralnog spomen-obilježja.“ U javnoj raspravi koja je obavljena u boračkim organizacijama i mjesnoj zajednici Gračanica data je puna podrška ponuđenim rješenjima. Za ilustraciju, navodimo podršku Organizacije porodica šehida i poginulih boraca Gračanica, koja je, kako stoji u pismenom obavještenju, kontinuirano „bila uključena u izbor najpogodnije lokacije za izgradnju Centralnog spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima, sačinjavanje projektnog zadatka kao i u izbor najboljih idejnih rješenja spomen-obilježja na javnom anonimnom konkursu.“

Nakon okončanja konkursne procedure i javne rasprave o odabranom i nagrađenom idejnom rješenju spomen-obilježja, Komisija se opredijelila za idejno rješenje pod šifrom AS2161 (autor: Amer Sulejmanović), po kojem se pristupilo izradi Glavnog izvedbenog projekta i ostale potrebne urbanističko-tehničke dokumentacije za izgradnju spomenika. Prvo je Komisija za izbor najboljih idejnih rješenja na svom sastanku, održanom 9.11.2007. godine, utvrdila i prosljedila neke svoje konkretnije smjernice i preporuke projektantu, koje je bio dužan slijediti pri izradi glavnog projekta spomen-obilježja. Projektni zadatak za izradu izvedbenog – glavnog projekta, nakon obavljenih potrebnih konsultacija sa projektantima, konačno je definisan i utvrđen 10.1.2008. godine. (vidi prilog 3) U međuvremenu, uslijedile su još neke intervencije na projektu (u pravcu pojeftinjenja radova), tako da je predmjer i predračun za raspisivanje izvođačkih tendera bio završen tek početkom naredne, 2009. godine.

Kamen temeljac za ovaj spomenik položen je na svečanosti povodom Dana odbrane, 25.5.2009. godine. U prvoj fazi izvedeni su zemljani i betonski, a u dugoj, završni i ostali radovi, koji su okončani sredinom maja, naredne, 2010. godine. Uz veliku narodnu svečanost, Spomen-obilježje je otkriveno za Dan odbrane općine Gračanica, 25.5.2010. godine. (vidi prilog 4)

4. SIMBOLI I PORUKE

Spomen-obilježje je locirano na radijalnom platou u parku ispred zgrade Općine i objekata gračaničkih srednjih škola. Zajedno sa kružno postavljenim klupama na suprotnim stranama, taj plato je širine 16 metara. Spomeniku se prilazi novouspostavljenom šetnicom iz ulice Mula Mustafe Bašeskije s jedne i iz samog parka s druge strane. Osovina prilaznih staza prolazi kroz osovину spomen-obilježja i tako simbolizira kontinuitet.

Spomen-obilježje se sastoji iz tri funkcionalne cjeline: centralnim dijelom dominira slavluk, kao simbol pobjede (prva cjelina). Sa lijeve bočne strane slavluka (gledano sa magistralne ceste) locirani su kameni panoi sa ispisanim imenima civilnih žrtava rata (ukupno četiri ploče), dok su na suprotnoj, lijevoj bočnoj strani ispisna imena poginulih boraca/šehida na osam kamenih panoa.

Plato na kojem je lociran slavluk je radijusa 16 metara, dok je oko platoa kružno postavljen urbani mobilijar - klupe od klesanog kamena, visine 45 cm kao stilizacija amfiteatra. Sam plato je popločan prefabrikovanim dvoslojnim betonskim pločama, zelene boje, tako da svi geometrijski elementi nalaze ishodište u centru slavluka. Ukupna dimenzija spomen obilježja je: širina 360 cm, dužina 160 cm i visina 508 cm. Širina prolaza slavluka je 140 cm kao i dužina, dok je visina 395 cm. S obzirom na visinu drveća u parku, spomen-obilježje je primjerene visine kako naspram poruke koju simbolizira, tako i naspram okoliša i ukupnog ambijenta u kojem se nalazi. Obje kule i slavluk, kao najizraženiji simboli ovog spomenika urađeni su od betona obloženog odgovarajućim vrstama bijelih mermernih ploča.

Ovo spomen-obilježje je zamišljeno kao simbol slobodarske tradicije Gračanice i gračaničke općine, koje se podiže u znak trajne zahvalnosti i poštovanja za sve borce s područja općine Gračanica koji su poginuli u ratu za Bosnu i Hercegovinu na strani Bosne i Hercegovine, njene slobode i državne nezavisnosti. Spomen-obilježjem odaje se i trajno obilježava stradanje civila-žena, djece, starih i iznemoglih-tokom agresije i rata, koji nisu bili pošteđeni u divljačkim granatiranjima po kućama, mahalama, školskim objektima i bolnicama.

Izražajna forma slavluka predstavlja tradicionalno i jedino primjereno obilježje herojske borbe, otpora i stradanja vojnika i civila u našem kulturnom krugu. Svojim arhitektonskim izgledom, smješteno u adekvatan prirodni ambijent jednog većeg gradskog parka, Spomen-obilježje predstavlja kapiju svjetlosti i slobode koja je dominantna na tom prostoru i jako uočljiva kako sa regionalnog puta, tako i sa ostalih saobraćajnica u širem okruženju spomenika. Obris bedema ili kule koji se vide na spomeniku, podsjećaju na uspješnu odbranu grada i refleks su srednjovjekovne utvrde u Sokolu nedaleko od Gračanice, kao svojevrsne, u historijskom smislu, tvrđave slobode. Sam po sebi, koncept spomenika zasnovan je na generalnoj poruci: trajno pamćenje i zahvalnost, počast i poštovanje za one koji su dali život za BiH, za one koji su u tim sudbonosnim danima stavili sve na kocku, osim Bosne i naroda.

Spomen-obilježje simbolizuje dio povijesti općine Gračanica, podsjeća na vrijeme prelomno i veliko, podsjeća na historijske činjenice... kao svojevrsna otvorena knjiga za generacije koje dolaze... U onoj drugoj

Uzvišenoj knjizi stoji poruka: „Dopušteno je braniti se onima koje napadnu...“ (Kur'an 22). Smisao te uzvišene poruke (koja se nalazi na spomeniku) je u ideji samog spomen-obilježja na ovom mjestu. Ovdje je ispisano 326 imena boraca koji su branili svoj kućni prag i obraz svog naroda i imena 148 ubijenih civila, koji su ostali na svom kućnom pragu, u svojim avlijama, mahalama i ulicama, da budu podrška i ohrabrenje svojim sinovima, svojoj braći i svojim najmilijim, da budu podrška i ohrabrenje onima koji su stali na put mašineriji zla i zaustavili sile mraka koje su krenule – da Bosne ne bude.³³³

Dio te poruke je u ovom i na ovom mermeru.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Naš je dug, naša je obaveza da poštujemo ove žrtve, da se pomolimo i poklonimo pred ovim golemim spiskovima na spomeniku, Bosne radi, sebe radi i svog dostojanstva. Njima zahvaljujući, Bosna ovdje diše punim plućima, njima zahvaljujući, Gračanica je svjetla obraza dočekala kraj rata za BiH. Ni jedne mrlje, ni jedne optužbe, službene i neslužbene nema ni jedan borac ili starješina slavni gračaničkih brigada Armije BiH. Nisu ovo bili osvetnici i rušitelji, već branioci i graditelji slobode. Dugujemo im vječnu zahvalnost za slobodu koju danas uživamo. To je neka univerzalna poruka.

Kao izraz narodne zahvalnosti, bit će ovo uzvišeno mjesto koje će se s dužnim poštovanjem posjećivati i sa kojeg će se prenositi uspomene na najbolje likove bosanske historije, mjesto susretanja bosanskih patriota i svih dobrih ljudi, koji budu dolazili ili prolazili ovim gradom i zemljom Bosnom.

³³³ Vidi opširnije: Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica, 1992. – 1995.*, Gračanica, 2004.; Omer Hamzić, Vama zahvaljujući, Bosna i ovdje slobodu uživa – spisak imena poginulih boraca/šehida i civilnih žrtava u odbrambeno-oslobodilačkom ratu (1992. – 1995.), na Centralnom spomen-obilježju u Gračanici, *Gračanički glasnik*, XIV/29, Gračanica 1910., 123-131

Prilozi

Prilog 1

**Bosna i Hercegovina
Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Bosnia and Herzegovina**

**Bosnia and
Federation of**

Tuzlanski kanton

Canton of Tuzla

Općina Gračanica

Gračanica Municipality

TELEFONI: Centrala: 035/700-800, 700-801 TELEFAX: 035/706-679

***KOMISIJA ZA LOKACIJU SPOMEN
OBILJEŽJA ŠEHIDIMA I POGINULIM BORCIMA***

Datum, 23. 03. 2007. godine

**ZAPISNIK
sa sastanka komisije**

Sastanak komisije održan je u prostorijama Općine, 23.03.2007. godine u 14⁰⁰ h. Sastanku su prisustvovali članovi komisije: Kadir Mehanović, Muniba Čičkušić, Rusmir Djedović, Jusuf Kadić, Ibrahim Nurikić i Aida Hodžić, a odsutan je bio član komisije Sead Rešidbegović. Sastanku komisije kao gosti su prisustvovali načelnik Općine Nusret Helić i šef kabineta Omer Hamzić.

Kao prva tačka sastanka razmatran je izbor lokacije za spomen obilježje. Nakon diskusije i izjašnjavanja svih prisutnih članova komisije odlučeno je da lokacija spomen obilježja šehidima i poginulim borcima bude u parku pored Općine, a prema prijedlogu iz Regulacionog plana Centar izmjene i dopune 2006. Lokacija je odabrana jednoglasno.

Kao druga tačka sastanka razmatrane su smjernice za projektni zadatak. Stav komisije je da se putem javnog konkursa mora odabrati najbolje rješenje spomen obilježja, a smjernice za projektni zadatak su:

- Spomen-obilježje mora odražavati univerzalni karakter borbe za slobodu i državu BiH,

- Mora imati odgovarajući umjetnički karakter;
- Mora se uklopiti u ambijent parka i njegovog šireg okruženja;
- Treba imati samo pješačke prilaze,
- Rješenje spomen-obilježja ne treba sadržavati nikakav objekat,
- Treba biti izrađen od od izuzetno kvalitetnih materijala otpornih na atmosferske i mehaničke uticaje;
- Visina sagledavanja svakog spomeničkog elementa ne treba prelaziti visinu ljudskih očiju;
- Ukupna površina spomen obilježja ne treba prelaziti površinu od 200 m², a potrebno je sačuvati visoko zelenilo parka;
- Prostornim rješenjem (mali amfiteatar) omogućiti da se spomen-obilježje može koristiti u edukativne svrhe za održavanje časa historije za 1-2 razreda učenika;
- Na spomen-obilježju trebaju biti upisana imena poginulih branitelja (360) i imena civilnih žrtava rata (160) koja će na primjeren način biti razdvojena.

Sastanak je završen u 16⁰⁰ uz obavezu da se Komisija sastane prije usvajanja konačnog teksta projektnog zadatka.

Prilog 2

PROJEKTNI ZADATAK ZA IZRADU IDEJNOG RJEŠENJA CENTRALNOG SPOMEN- OBILJEŽJA ŠEHIDIMA I POGINULIM BORCIMA

1. ZADATAK KONKURSA

Ponuditi idejno prostorno i oblikovno rješenje Centralnog spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima u Gračanici na prostoru parka pored zgrade Općine Gračanica, a prema prijedlogu lokacije iz Izmjena i dopuna regulacionog plana "Centar" (Sl. Glasnik Općine Gračanica br. 11/06).

2. USLOVI

- Spomen-obilježje mora simbolizirati univerzalni karakter borbe za slobodu i državu BiH,
- Rješenje spomen-obilježja treba imati umjetnički i estetski karakter,
- Spomen-obilježje mora se uklopiti u ambijent parka i njegovog šireg okruženja;
- Ne treba sadržavati nikakav objekat;

- Za izradu spomeničkih elemenata potrebno je odabrati izuzetno kvalitetne materijale otporne na atmosferske i mehaničke uticaje;
- Visina sagledavanja svakog spomeničkog elementa ne treba prelaziti ravan ljudskih očiju;
- Ukupna površina spomen-obilježja ne treba biti veća od 200 m²;
- Rješenjem omogućiti da se spomen-obilježje može koristiti u edukativne svrhe, za održavanje časa historije za jedan do dva razreda učenika (mali amfiteatar);
- Hortikulturnim uređenjem spomen-obilježja sačuvati visoko zelenilo parka;
- Na spomen-obilježju trebaju biti upisana imena šehida i poginulih boraca (370) i imena civilnih žrtava rata (170) koja će na primjeren način biti razdvojena.

3. PODLOGE ZA IZRADU

- Izvod iz Izmjena i dopuna regulacionog plana "Centar" (Sl. Glasnik Općine Gračanica br. 11/06);
- Situacija terena u M 1:500 sa naznačenim obuhvatom spomen-obilježja;
- Fotografije postojećeg stanja;

Prilog podlogama za rad: „Knjiga šehida i poginulih boraca općine Gračanica 1992. -1995.“, koju se učesnici na Konkursu, na svoj zahtjev, mogu dobiti na revers.

Prilog 3

PROJEKTNI ZADATAK ZA IZRADU IZVEDBENOG – GLAVNOG PROJEKTA CENTRALNOG SPOMEN-OBILJEŽJA ŠEHIDIMA I POGINULIM BORCIMA U GRAČANICI

1. OPŠTI PODACI

VRSTA OBJEKTA: SPOMEN – OBILJEŽJE ŠEHIDIMA I
POGINULIM

BORCIMA

LOKACIJA: PARK ISPRED OPĆINE I MJEŠOVITE
SREDNJE ŠKOLE
PARCELA: k.č. br. 3036 n. pr. K.O. Gračanica
POSJEDNIK: Općina Gračanica

Glavni-izvedbeni projekat Centralnog spomen-obilježja šehidima i poginulim borcima u Gračanici treba biti izrađen u skladu sa odredbama Zakona o građenju ("Sl. novine TK "br3/05), a prema prijedlogu lokacije iz Izmjena i dopuna regulacionog plana "Centar" (Sl. Glasnik Općine Gračanica br. 11/06) nalaziće se na prostoru parka pored zgrade Općine Gračanica.

Nosilac izrade projektne dokumentacije spomen-obilježja mora ispunjavati uslove za obavljanje poslova projektovanja prema Zakonu o građenju.

2. USLOVI

- Glavni-izvedbeni projekat mora biti urađen prema odabranom i nagrađenom idejnom rješenju spomen-obilježja koje je urađeno pod šifrom AS2161
- Za izradu spomeničkih elemenata potrebno je odabrati izuzetno kvalitetne materijale otporne na atmosferske i mehaničke uticaje;
- Ukupa tlocrtna površina spomen-obilježja ne treba biti veća od 200 m²;
- Hortikulturnim uređenjem spomen-obilježja potrebno je sačuvati visoko zelenilo parka;
- Na spomen-obilježju trebaju biti upisana imena šehida i poginulih boraca (370) i imena civilnih žrtava rata (170), a koja će na primjeren način biti razdvojena.

3. OBAVEZNI SADRŽAJ GLAVNOG - IZVEDBENOG PROJEKTA

Izvedbeni projekat mora biti izrađen u skladu sa odredbama Zakona o građenju ("Sl. novine TK "br3/05) i sadržavati:

- I. Arhitektonski projekat,
- II. Projekat konstrukcije,
- III. Projekat elektroinstalacija (osvjetljenja i dr.),
- IV. Druge vrste projekata karakterističnih za ovu vrstu objekta (npr. projekat hortikulturnog uređenja i sl.),
- V. Predmjer i predračun svih radova i opreme.

Sastavni dio arhitektonskog projekta trebaju biti i :

- VI. Situaciono rješenje uređenja prostora spomen-obilježja,
- VII. Nacrti urbanog mobilijara spomen-obilježja u razmjeri 1:10 ili 1:20,
- VIII. Nacrti svih karakterističnih detalja u razmjeri 1:10 ili 1:20.

Rok za izradu i isporuku projektne dokumentacije je 20 dana od dana potpisivanja ugovora.

Projektna dokumentacija naručiocu se isporučuje u 6 primjeraka.

4. PREPORUKE KOMISIJE PROJEKTANTU

- Lokacija spomen-obilježja prema nagrađenom idejnom rješenju pod šifrom AS2161 nije odgovarajuća. Spomenik locirati kako je to predviđeno Regulacionim planom Centar-Gračanica, izmjene i dopune.
- Na jednoj od kula spomenika, na visini do 180 cm, treba biti uklesan ljljan.
- Imena ne ispisivati na kulama spomenika nego u amfiteatru, na zidu ili sl. Zid ne smije biti prenizak. Potrebno je stilizirani amfiteatar prilagoditi ovim zahtjevima.
- Imena šehida i poginulih boraca trebaju biti razdvojena od imena civilnih žrtava rata. Razdvajanje izvršiti ispisivanjem teksta ajeta iz Kur'ana u prevodu na bosanski jezik: " Ne recite da su mrtvi "
- Redosljed ispisivanja imena treba biti prema godini pogibije.

5. PODLOGE ZA IZRADU

Sve podloge za izradu projektne dokumentacije date su u elektronskoj formi na CD-u i čine sastavni dio projektnog zadatka. Na CD-u se nalaze fajlovi:

- Skenirano idejno rješenje Centralnog spomen-obilježja pod šifrom AS2161
- Izvod iz Izmjena i dopuna regulacionog plana "Centar" (Sl. Glasnik Općine Gračanica br. 11/06);
- Situacija terena u M 1:500 sa naznačenim obuhvatom spomen-obilježja;
- Fotografije postojećeg stanja lokacije na kojoj bi trebao biti izgrađen spomenik;

Imena šehida i poginulih boraca i civilnih žrtava rata ispisaće se prema podacima iz Knjige šehida i poginulih boraca općine Gračanica 1992-1995. koju projektant može dobiti u Općini Gračanica.

Prilog 4

Scenario

otkrivanja Centralnog spomen obilježja poginulim borcima/šehidima i civilnim žrtvama rata u Gračanici, 25. 5. 1910. u 17.00 (skraćena verzija)

- 17.00: Himna BiH,
- 17.03: Ilahija „Šehidi“,
- 17.07: Recitacija „Jarbol“
- 17.12: Spiker: kratka najava skupa,
Kratka obraćanja i govori:
- 17.14: Općinski načelnik Nusret Helić,
- 17.18: Belma Hamzić, kćerka poginulog borca Sajiba,
- 17.21: General Hazim Šadić,
- 17.24: Muftija tuzlanski Husein ef. Kavazović
- 17.28: Ilahija,
- 17.32: Poziv da se pristupi svečanom otkrivanju spomenika (čitaju se imena lica koja otkrivaju spomen-obilježje. (dodatak a),
- 17.33: Otkrivanje spomen obilježja,
- 17.38: Poziv na fatihu ili odavanje počasti na drugi način,
- 17.38: Solo-gitara (Elvis)
- 17.40: Poziv zvaničnim delegacijama da polože cvijeće (čita se redoslijed zvaničnih delegacija (dodatak b),
- 17.41 – 18.00: zvanične delegacije polažu cvijeće,
- 18.00: Poziv ostalim da pristupe polaganju cvijeća: (dok se polaže cvijeće čitaju se imena poginulih, muški i ženski glas, uz odgovarajuću muzičku podlogu, s tim što se ubacuje recitacija „Poruka“ nakon pročitane spiska poginulih boraca/šehida, a prije početka čitanja imena civilnih žrtava rata),
- 18.25: Završetak i odjava manifestacije.

Spisak

lica koja otkrivaju spomen obilježje (po protokolu)

Dodatak a

A. Ploče sa imenima poginulih boraca/šehida

1. Nusret Helić, općinski načelnik,

2. Zikreta Karić, predsjednica Opštinske organizacije porodica šehida/poginulih boraca,
3. Bajro Fazlić, otac dva sina borca – poginula u istom danu za BiH,
4. Fatima Mešić, majka dva poginula sina, borca za BiH, te kćerke i unuke koje su ubijene kao civili,
5. Osman Puškar, komandant Operativne grupe 2 A BiH (OG-2, Gračanica),

B. Ploča sa imenima ubijenih civila

1. Sead Begović - Džuna, predsjednik Općinske organizacije civilnih žrtava rata,
2. Emina Hamzić, majka ubijenog sina Edina, maturanta Gimnazije,
3. Mustafa Šiljić, sin ubijene kćerke Sedije iz Lukavice,
4. Razija Bečić, kćerka Adema Mustajbašića, zvanično prve civilne žrtve rata u Gračanici.

Protokol

polaganja cvijeća službenih delegacija (sa spiskom članova)

Dodatak b

1. Općina Gračanica, (načelnik općine Gračanica Nusret Helić, predsjedavajući Općinskog vijeća Muharem Musić i Mirsada Čolić, radnica općine, majka ubijene kćerke, civilne žrtve rata),
2. Ratno predsjedništvo Općine Gračanica (inženjer Hazim Vikalo, inženjer Reuf Sokolović i inženjer Faruk Širbegović),
3. Vlada Tuzlanskog kantona (Ministar za boračka pitanja Bahrija Mehurić, Ministar unutrašnjih poslova Sead Omerbegović, direktor kantonalne direkcije inspekcija Besim Duraković),
4. Udruženje porodica šehida/poginulih boraca općine Gračanica (predsjednica Zikreta Karić, Abid Ćosić, otac poginulog borca šehida i Jasim Ahmetović, otac poginulog borca šehida),
5. Savez udruženja porodica šehida/poginulih boraca Federacije BiH i TK (Bahrija Kituša, predsjednica Federalnog saveza udruženja porodica poginulih boraca/šehida)
6. Udruženje civilnih žrtava rata općine Gračanica (Sead Begović, predsjednik Udruženja, Emina Hamzić, Mustafa Šiljić, Razija Bečić),
7. Drugi korpus Armije R BiH (gen. Hazim Šadić, gen. Ramiz Šuvalić, gen. Sead Deliće),
8. Teritorijalna odbrana općine Gračanica, (pukovnik Galib Ahmetašević, major Bahrija Bričić, kapetan Ibrahim Bajraktarević i major Asim Mehić),

9. Operativna grupa 2 Armije R BiH Gračanica, (brigadir Osman Puškar, pukovnik Ibrahim Nurkić, pukovnik Rasim Sakić, kapetan Tarik Rešidbegović, kapetan Amir Karić)
10. 22. divizija KoV Armije BiH (pukovnik Hasan Mostarlić, pukovnik Džemal Jukan, major Faruk Smajlović, pukovnik Ševko Tihić),
11. 111. gračanička brdska brigada, (pukovnik Smajl Mešić, major Tarik Nuhanović, brigadir Smajl Oštraković, kapetan Bilal Begović i major Amir Zejnilagić),
12. 212. oslobodilačka brigada (pukovnik Bahrija Džananović, kapetan Zajim Okić, major Šefik Čamdžić, borac Muhibija Aljić),
13. Manevarska jedinica MUP-a Gračanica (Faruk Huskanović, Muhamed Pašalić, Asim Čajić,)
14. Delegacija „Zlatnih ljljana“ Gračanica (Almir Džafro i Fikret Okanović)
15. Boračke organizacije općine Gračanica:
 - Unija veterana: Fikret Šuvalić, Sadeta Gopo, Hajrudin Beganović,
 - Udruženje antifašista: Mehmed Kruškić, Husein Devedžević, Ahmet Bajrić,
 - Savez ratnih vojnih invalida Gračanica: Admir Gazibegović, Mirsad Mujakić, Mersudin Zahirović,
 - Patriotska liga: Husein Serhatlić,

Mr. sc. Edna KLIMENTIĆ

MIKROTOPONIMIJA TUZLE

Abstract:

The main task of this study was to collect as many microtoponyms located on the right side of the river Jala from Brčanska Malta to the Mine "Kreka" Head Quarter. We approached them from the linguistic point of view while analyzing etymology of the names, the phonetic composition and methods of formation. The paper also presents classification of microtoponyms according to etymology, semantics and structural organization.

Key words: *microtoponyms, etymology, formational modes, classification, Tuzla*

Tuzla se nalazi u sjeveroistočnoj Bosni, u zoni sprečko-majevičkog kraja. Općina Tuzla prostire se na 307 kvadratnih km i u svom sastavu ima oko 66 naselja. Ovo područje bilo je naseljeno još u prahistorijsko doba, što su utvrdila arheološka ispitivanja. Kroz Tuzlu protiče rijeka Jala koja izvire na planini Majevidi. Od izvora Jala teče na jug kroz Gornju Tuzlu, Simin Han, kroz grad Tuzlu, a svoj tok završava kod Lukavca ulijevanjem u rijeku Spreču.

Prvi pisani trag o Tuzli potječe još iz 950. godine. Te godine je car Konstantin Porfirogenit, vizantijski pisac i historičar u svom geografsko-historijskom djelu spomenuo Tuzlu pod imenom Salines (Castron de Salenes). Budući da je naziv latinskoga porijekla, pretpostavlja se da su ga dali Rimljani jer su znali za slane izvore koje su po svoj prilici i koristili. U srednjem vijeku spominje se naziv Soli odnosno Gornje i Donje Soli, što se prevodi kao "mjesto gdje se nalazi so". Kada su Turci osvojili ove krajeve, tu konstrukciju doslovno su preveli na arapski jezik kao Memlehatejn, odnosno Memleha-zir i Memleha-bala, a onda i na turski Tuzlai-zir i Tuzlai-bala. Ovakav naziv zadržan je i u vrijeme austro-ugarske vlasti, s tim da je naziv skraćen na Tuzla, ali je ostala podjela na Gornju i Donju Tuzlu. Tek u prošlom stoljeću Donja Tuzla je preimenovana u naziv Tuzla, a Gornja Tuzla zadržala je stari naziv (Baum 1957: 7-32).

I naziv rijeke Jale dovodi se u vezu sa prirodnim bogatstvom kojim raspolaže ova regija. Hidronim Jala po svome postanku je stariji od toponima Tuzla. Ovaj naziv Slaveni su zatekli na ovom području, a pretpostavlja se da je nastao "zahvaljujući rimsko-grčkim kontaktima s prastanovnicima

Balkana...” (Kasumović 1990: 26). Uz ovu rijeku, Tuzla ima još jednu manju rijeku sa nazivom Solina. I ovaj hidronim u sebi sadrži odrednicu so. Ovdje je riječ o slavenskom porijeklu naziva, a uz ovu rječicu formirano je i naselje sa istim imenom. Mineral soli je, dakle, izvršio presudan utjecaj na formiranje i razvoj naselja na ovom prostoru.

O mikrotoponimiji Tuzle ne može se govoriti u onome smislu u kojem se govori kada je riječ o seoskim sredinama. U užem jezgru grada nekadašnje njive, oranice, vinogradi, pašnjaci, odavno su pretvoreni u saobraćajnice, parkove, stambene zone i sl. U prostornome smislu Tuzla se sve vrijeme svoga postojanja širila, te su danas sastavni dijelovi Tuzle nekadašnja sela oko Tuzle (npr., Dragodol u vrijeme turske vlasti). I oronimi poput Borića, Trnovca, Kicelja, danas su gotovo u potpunosti naselja. Sve to odražava se i na stanje u pogledu imenovanja manjih lokalnih čestica koje su u svrhu širenja grada postale javno dobro i, u većini slučajeva, naselja.

KLASIFIKACIJA I JEZIČKE ODLIKE

Općenito se o toponimima može reći da su sačinjeni iz dva dijela. Uvijek se tu radi o osnovnom dijelu ili morfemu koji direktno upućuje na objekt i o drugom dijelu kojim se jedan toponim razlikuje od drugih sa istom osnovom. U jednočlanom toponimu osnova je nositelj te obavijesti, a afiks (prefiks ili sufiks) stvara razliku u odnosu na drugi toponim. U dvočlanome toponimu imenica nosi osnovno značenje, a atribut stvara navedenu razliku. Tako su mikrotoponimi Trnovac i Trnovača potekli iz istoga korijena, ali je razlika među njima uspostavljena sufiksima. Iz navedenoga primjera jasno je zašto tvorbeni modeli ne daju iste rezultate u apelativima i u toponimima. Naime, kada se u gramatici jednoj osnovi dodaju različiti sufiksi onda se modificira značenje te osnove. U tvorbi toponima to značenje se ne modificira nego se novim morfemom označava novi sadržaj (Šimunović 2004:9-14). To znači da Trnovača nema modificirano značenje u odnosu na Trnovac već je to drugi, novi toponim sa drugačijim sadržajem.

U *semantičkoj klasifikaciji* toponima polazi se od pojma kojim su motivirani toponimi. S obzirom na taj kriterij, sve toponime moguće je podijeliti na dvije velike skupine. U prvu, koja je uvijek brojnija, spadaju oni koji su nastali po prirodnim svojstvima regije, a u drugoj su oni koji izražavaju čovjekovu djelatnost.

U prvu grupu mikrotoponima mogli bismo svrstati slijedeće: *Rovine, Šljivice, Vodice, Borić, Batva, Krečevac, Trnovac, Tušanj, Brdo, Bašča, Solina, Kozlovac, Podgradina*. Među ovim imenima, iako pripadaju istoj većoj grupi, postoje razlike u odnosu na pojam kojim su motivirane. Pod pojmom *nomina topographica* prepoznaju se oni toponimi koji su nastali od

toponimske terminologije, a među navedenim primjerima takvi su Brdo i Bašča. Mikrotoponimi mogu da odražavaju i položaj, oblik i izgled tla pa se nazivaju *nomina metaphorica* i takav je naziv Rovine. Mikrotoponimi Solina i Slatina upućuju na sastav tla na tom području, a Vodice, Šljivice upućuju na površinska svojstva tla. Neka od imena iz ovog korpusa motivirana su fitonimima: Borić, Trnovac, Batva, Tušanj, a ime Kozlovac motivirano je zoonimom. Ponekad mikrotoponimi nastaju u relaciji sa drugim objektima. Tako je mikrotoponim Podgradina motiviran mikrotoponimom Gradina.

U drugu grupu mikrotoponima spadaju oni koji ukazuju na neko ljudsko djelovanje. Takvi su Gradina, Završaj, Pašabunar, Kojšino, Djedak, Čovinac, Dumani, Kapija, Hendek i sl.

U pogledu *etimologije* osnova od kojih su nastajali ovi mikrotoponimi mogla je biti trojaka:

1. Staroslavenska: *Borić, Dragodol, Gradina, Djedak, Slani bunar, Čovinac*
2. Orientalna: *Karaula, Meraja, Čair, Pašabunar, Bašča, Hendek, Kapija, Pazar, Slani bunar*
3. Germanska: *Bukovčić, Dumani, Brčanska malta, Gradski park, Skver.*

Da u pogledu određivanja porijekla nije sve tako jednostavno pokazuju primjeri u kojim je jedan dio riječ slavenskoga porijekla, a drugi dio je neka od riječi stranoga porijekla. Takvi su primjeri: Brčanska malta, Gradski park, Slani bunar. U sva tri primjera pridjevi su tvoreni od slavenskih apelativa a drugi dio je riječ germanskoga porijekla (Brčanska malta, Gradski park) i turskoga porijekla (Slani bunar).

Budući da je ovdje riječ o prostorno ograničenom korpusu u klasifikaciji mikrotoponima, najpodesnijom se čini *strukturalna klasifikacija*. Ova klasifikacija tiče se tvorbenih modela koji se koriste pri stvaranju toponima općenito. Prema tom osnovu, mikrotoponime ćemo podijeliti na tri skupine:

Prvu skupinu čine mikrotoponimi nastali od apelativa, tj. općih imenica bez ikakvih dodataka. Takvi su: Bašča, Brdo, Čair, Gradina, Hendek, Kapija, Meraja, Pazar.

Drugu grupu čine imena koja nastaju dodavanjem atributa: Brčanska malta, Slani bunar, Partizansko groblje, Dragodol, Pašabunar³³⁴.

U trećoj su skupini imena koja nastaju dodavanjem afiksa (prefiksa i sufiksa) raznim osnovama. Ovakvih je najviše: Borić, Bukovčić, Djedak, Gradina, Krečevac, Kojšino, Kozlovac, Lješevica, Šljivice, Vodice, Piskavica, Pavkuša, Podgradina, Rovine, Završaj, Solina, Trnovac, Trnovača, Žunuša. U primjerima se mogu utvrditi i često korišteni sufiksi. Nabrojat ćemo ih prema frekventnosti upotrebe: *-ina/o/e, -ica/e, -ac, -uša, -ić, -čić, -ak*.

³³⁴ Nap.: Posljednja dva primjera nastala su slaganjem. U imenu Dragodol dvije osnove spojene su interfiksom pa je riječ o slaganju. Pašabunar je ime nastalo srastanjem jer su dvije osnove srasle jedna sa drugom što se očituje i u prozodijskome smislu.

REGISTAR MIKROTOPONIMA SA ANALIZOM

Bätva – Ime ovog naselja je fitonimskoga porijekla. Postoje različita tumačenja. Prema jednome, ovo ime nastalo je od naziva za zimsku krušku, a drugo tumačenje izraza vezuje se za pojam stabljika, struk biljke.

Bäšča – Naziv je perzijskoga porijekla sa značenjima "vrt, voćnjak"; bağçe > bāğče – deminutiv od bāğ: voćnjak (Škaljić 1989:123). Mikrotoponim je nastao onimizacijom poljoprivrednoga termina.

Bòrić – naziv fitonimskoga porijekla (bor: naziv vrste drveta). Osnova riječi je indoevropska sa značenjem stršiti, oštrica, šiljak. U praslavenskome jeziku *bhor* > *bor* (Kasumović 1991:110). Oronim Borić tvoren je dodavanjem sufiksa *-ić* koji najčešće značenjski transponira imenicu u "neko/nešto malo" ili konkretnije, "mladunče". U našem slučaju naziv oronima vjerovatno se odnosi na "mali bor". Ovako tvoren naziv pripada imenicama vrste A i u padežnoj paradigmi ne mijenja akcent. Budući da je to danas i naseljeno područje zanimljivi su ktetici i etnici vezani za ovaj lokalitet: Borićan, Borička, Borićani, Boričke, borički.

Brdo - Apelativ je dobio službu vlastitoga imena.

Brčanskā mālta – Ovo ime sastoji se iz dva dijela. U prvome dijelu stoji prisvojni pridjev od vlastite imenice Brčko što upućuje na značenje da je nešto povezano sa ovim toponimom. To je, po svemu sudeći, stari put koji je iz Brčkog vodio do Tuzle i tu se završavao. U drugom dijelu stoji imenica koju Petar Skok dovodi u vezu sa njemačkom riječju Maut < lat. Mūta i sa značenjem "mjesto gdje se ubire gradska daća, carina". To je prema historijskim izvorima bilo mjesto gdje se vršila kontrola ljudi i stoke pri ulasku u grad. U jezičkome smislu to je jedan složeni naziv u kojem se inicijalni pridjev ponaša kao kogruentni atribut uz imenicu uz koju stoji što se može potvrditi deklinacijom.

Bükōvčič – U osnovi imena nalazi se osnova buk za koju se pretpostavlja da je u staroslavenski posuđena iz germanskih jezika /buk<germ.*bokaz, bukva<germ. *bōkō/. Izrazu se pridružuje sadržaj za vrstu drveta. Ista osnova česta je u toponimima: Bukovlje, Bučje. Konkretni mikrotoponim nastao je preko pridjeva /buk+ov>bukov+čič/, a na kraju je evidentna deminucija.

Čair - Naziv je turskoga porijekla sa značenjem livada, sjenokos, pašnjak (Škaljić :159). Toponimski termin dobio je ovdje ulogu vlastitog imena.

Čovinac - Osnova imena je u izrazu *čovik* sa ikavskim refleksom glasa jat, na koju je dodan sufiks *-nac*.

Djēdāk – Osnovu imena čini prsl. naziv za očevog ili majčinog oca. Na ovu osnovu dodan je sufiks *-ak*.

Drūgodōl – Etimologija ove riječi upućuje na praslavensku osnovu nastalu od korijenja *dr̥g* > *drag*. U drugome dijelu imena stoji toponimski termin *dol* što

je skraćenica od dolje ili doli. U tvorbenome smislu ovo je, dakle složenica spojena interfiksom –o–.

Dümāni – Mikrotoponim je antroponimskoga porijekla. Riječ je o prezimenu Duman koje je ovdje upotrijebljeno u pluralu. Stara posuđenica iz germanskog: *doms – dumati sa značenjem govoriti, razgovarati, razmišljati (Skok 1971:1/456).

Grādina – Oronim Gradina nastao je od stcslav. riječi grad. Zapravo se u riječi dogodila metateza likvida što je moguće utvrditi poređenjem sa ruskim primjerom gorod:grad (Skok 1971:1/603). U tvorbenome smislu tu se pojavljuje i sufiks –ina čiji je zadatak da osnovi da značenje augmentacije - veliki grad. Mnogo je ovakvih lokaliteta po cijeloj Bosni i Hercegovini.

(Gràdskī pārķ) – Ime je tvoreno od dvije osnove. Prva riječ imena je pridjev nastao sufiksacijom praslavenske imenice grad, a drugi dio je po porijeklu internacionalizam sa značenjem "šuma pretvorena u šetališe ili gradski vrt zasaden cvijećem" /eng. park, franc. parc, tal. parco/.

(Hèndek)³³⁵ – Lokalitet u blizini Gradske pijace. Riječ turskoga porijekla sa značenjem opkop, jarak.

(Kàpija) – U osnovi imena je turska riječ sa značenjem vrata /kapi>kapija/. Lokalitet je još iz turskog vremena poznat pod tim imenom što je vjerovatno posljedica postojanja četiriju kapija u gradu Tuzli.

Karàula – Ova riječ je turskoga porijekla sa značenjem stražarnica, policijska stanica. Ono što je interesantno spomenuti je akcent ove imenice. Naime, pri izgovoru se očituje kratkosilazni akcent u unutrašnjem slogu /Karàula/ iako standardni jezik ne dozvoljava ovakvu distribuciju silaznih akcenata. Tako u rječnicima nalazimo kratkouzlazni akcent na istome mjestu /Karàula/, ali u govoru na terenu to se ne primjenjuje.

Kicelj – Oronim kicelj je riječ mađarskoga porijekla. Na to upućuje finalni morfem –elj. Značenje se dovodi u vezu sa imenima brdašce, glava, uzvisina, brdeljak.

Kòjšino – U Dalmaciji postoji selo sa istim imenom. U našem slučaju riječ je o oronimu koji je već odavno naselje. Sufiks u drugome dijelu upućuje na pridjevsko porijeklo ovog imena.

Krèčevac – naziv ovog lokaliteta nastao je od turske osnovne riječi kireç. Pored toga u literaturi se navode i bugarska riječ kireč te arbanaska qereç. Značenje riječi dovodi se u vezu sa vapnom iz građevinarske terminologije. Na tvorbenu osnovu dodan je sufiks –ev za tvorbu prisvojnih pridjeva, a onda i sufiks –ac.

Kòzlovac – Jedno selo u Dalmaciji nosi isto ime, a poznato je i prezime. Moguća su dva različita tumačenja ovog imena. U prvom slučaju riječ je o imenu fitonimskoga porijekla jer postoji biljka sa imenom kozlova brada. U

³³⁵ Toponimi u zagradama nisu ekscerpirani iz karte već su preuzeti iz razgovirnoga jezika.

drugom slučaju riječ se može dovesti u vezu sa zoonimom. Budući da je i sam naziv za biljku animonimskoga porijekla reći ćemo da je presudno značenje riječi koza, kozle, kozlić-mladi jarić. U padežnoj paradigmi uočava se pojava nepostojanoga A /N Kozlovac, G Kozlovca, D Kozlovcu.../. Tvorbeni model je čest na ovom prostoru. Od osnovne riječi koza najprije smo dobili pridjevsku izvedenicu *kozlov*, a zatim pomoću sufiksa *-ac* ponovno imenicu.

Ljševica – porijeklo ovog toponima vjerovatno je od lijeska preko ljesa. Nema usporednicu u indoevropskim jezicima. Moguća su dva značenja: 1. vrata od plota sačinjena od tanjeg pruća prevučenog preko debelih pritaka 2. pletter koji služi za sušenje voća, kukuruza i sl. (Skok 1972:336). Tvorbeni koraci mogu se predstaviti ovako: lijeska>ljesa>ljes+ev+ic+a, s tim da je lj=l+j<ě.

Merája – Toponimski termin preuzeo ulogu vlastitoga imena. Riječ je arapskoga porijekla sa značenjem ledina, pašnjak.

Pāšabunār³³⁶ – naziv naselja u užem dijelu grada Tuzle. Prvi dio ovoga složenog naziva može da se odnosi na glagol pasti (travu)- pāša. Prema tumačenju Petra Skoka riječ je o praslavenskom poljoprivrednom terminu. U drugom tumačenju riječ pāša može da se odnosi na titulu turskoga porijekla sa akcentom pāša. Budući da je lokalitet dobio ime prema imenu nekadašnjeg izvora može se reći da su moguća dva značenja:

1. bunar nekog pāše
2. bunar na kome se stoka napajala nakon ispaše.

Dilema u pogledu ovog imena rezultat je nepostojanja pridjeva. Naime, u većini drugih toponima koji u svojoj osnovi imaju imenicu pāša, ta je imenica poslužila kao osnov za stvaranje prisvojnog pridjeva: Pašin potok, Pašinbrdo i sl. Analogno tome u našem bi primjeru bilo Pašin bunar ili Pašimbunar. To se nije dogodilo već je imenica ostala okamenjena što se vidi i u padežnoj paradigmi. Naime, u deklinaciji ovog imena prvi dio ostaje neizmijenjen, a drugi dio dobija nastavke /Pašabunar, Pašabunara, Pašabunaru, Pašabunar, Pašabunaru, Pašabunarom, Pašabunaru/. S druge strane, akcenatsko obilježje navodi nas na stav da je ipak u pitanju naziv za titulu preuzet iz turskog jezika /pāša/.

Drugi dio ovog imena riječ je turskoga porijekla sa značenjem "vještački iskopana duboka jama" (Škaljić 1989:154).

³³⁶ Nap.: U radu se u vezi sa ovim imenom pojavila i ortografska dilema. Naime, u kartama koje su poslužile kao izvor za ekscerpiranje toponima ovaj naziv piše se rastavljeno (Pāša bunar). To bi značilo da su to dvije riječi sa dva akcenta – Pāša bünār. Međutim, slika na terenu je drukčija jer se ove sastavnice izgovaraju kao jedna prozodijska cjelina. U ovom smo se radu opredijelili za tu varijantu slijedeći stav da ovakva imena treba čuvati u onome obliku u kojem ih izgovaraju mještani.

Pàvkuša – U osnovi se nalazi riječ papak (životinjski nožni završetak). Danas je ta riječ izgubila svoje prvobitno značenje tako što je najprije poremećen izraz: Papkuša > Pavkuša. Interesantno je i to da je imenica papak muškoga roda, a ime je preoblikovano u ženski rod.

(Pàzār) – Porijeklo ovog imena vodi od perzijskog *bazar* preko turskog *pazar*. Koristi se sa dva značenja: 1. novac stečen trgovinom, 2. pijaca, mjesto na kojem se prodaje (Škaljić 1989:512). U našem slučaju riječ je o mjestu gdje se prodaje pa je lokalitet dobio ime upravo po tome. U padežnoj paradigmi očituju se akcenatske alternacije /Pàzār, Pazára, Pazáru, Pàzār, Pazáru, Pazárom, Pazáru/.

Piskavica – Postanak ovog apelativa izvodi se iz indoevropskog korijena *pisq-. U praslavenskom se značenje svodi na vrištati, vikati, cičati-pištati (Skok 1972:2/663). Može se dovesti u vezu sa oponašanjem zvuka što znači da je osnova imena onomatopejskog porijekla. Tvorbena uzorak tvoren je sufiksima *-av* i *-ica*.

Partizānskō grōblje – Lokalitet nastao nakon Drugog svjetskog rata. Riječ je o dvočlanome nazivu u kojem je prvi dio pridjev a drugi dio toponimski termin. U padežnoj paradigmi pridjev se ponaša kao kongruentni atribut pa se mijenja zajedno sa imenicom groblje.

(Panònika) – Ovaj mikrotoponim ne nalazi se na katastarskim kartama, ali je u komunikaciji evidentan. Područje koje pokriva ovaj naziv odnosi se na prostor nekadašnje Pinge. Danas je tu vještačko jezero koje se puni vodom slanicom. Ovdje je postojanje limnonima Panonsko jezero uvjetovalo i nastanak mikrotoponima posredstvom preduzeća koje vodi brigu o ovoj turističkoj lokaciji u samom središtu Tuzle.

Pòdgradina – Mikrotoponim je nastao po uzoru na mikrotoponim Gradina predmetanjem prefiksa *pod-*. Ovaj naziv motiviran je položajem u odnosu na lokalitet Gradina.

Ròvine – Ovaj mikrotoponim nastao je od osnove rov- sa značenjem prerovljene zemlje. Na tu osnovu dodan je sufiks za tvorbu augmentativa u obliku plurala koji ukazuje na to da je riječ o mikrotoponimu a ne o apelativu.

(Skvêr) – Noviji mikrotoponim po porijeklu anglizam square > skver. Apelativ je poprimio značenje vlastitoga imena. Termin je iz toponimije sa značenjem mali javni park.

Slānī būnār – Lokalitet na kojem se nalazi stari slani bunar. Ponovo jedan naziv koji se vezuje za ime minerala koji je obilježio ovaj prostor. Ime je složeno od riječi slavenskoga porijekla /slan/ i turcizma /bunar/. Pridjev slan dat je u određenome vidu /Slani/ i u paradigmi kongruira sa imenicom.

Slàtina i Slătina – Značenje ove riječi riječi može se dovesti u vezu sa praslavenskim korijenom *sal* (Skok 1973:3/303). Danas je to čest naziv za mnoge geografske pojmove. Ukoliko uzmemo u obzir ovo tumačenje onda je uočljiva metateza likvide pa smo tako od *sal* dobili *sla*.

Sölina – Ovaj lokalitet nalazi se neposredno uz rijeku Solinu koja se ulijeva u Jalu. Podrazumijeva se da je najprije nastao hidronim, a tek onda mikrotoponim. U osnovi riječi nalazi se staroslavenska riječ *sol* na koju je dodan sufiks -ina. Ovim sufiksom tvore se augmentativi.

Šljivice – prostor njiva i obradivih površina. Naziv je fitonimskog porijekla: šljiva - vrsta voća. Sama leksema *šljiva* je sekundarni štokavski oblik prema primarnome *sliva*. U slovenskome jeziku *sliv* ima značenje "plavkast". Riječ je nastala po plavoj boji ploda (Skok 1973: 405). Mikrotoponim Šljivice zapravo je izvedenica nastala od tvorbenne osnove *šljiv-* i nastavka koji se koristi za tvorbu deminutivnih oblika *-ica*. Ovako tvorena imenica pripada vrsti E, što znači da se deklinira kao i druge imenice takve vrste. U konkretnom slučaju naziv lokaliteta obilježen je oblikom množine - Šljivice. Kako se kao toponim koristi samo u množini reći ćemo da pripada pluralia tantum imenicama. Padežna paradigma u pluralu pokazuje da je naziv u svim oblicima zadržao isti akcent /N Šljivice, G Šljivīcā, D Šljivicama, A Šljivice, V Šljivice, I Šljivicama, L Šljivicama/.

Tušanj – naziv naselja u užem području Tuzle. U značenjskome smislu tumači se kao naziv fitonimskoga porijekla jer u osnovi ima riječ tušac: trava koja je puna ulja i kiselasta, a može imati vezu i sa riječju tušak: "slabo žito što kod vijanja izlazi zajedno sa pljevom" (JAZU 1967:1). Tušanj je imenica muškoga roda i prema nastavku u genitivu singulara pripada vrsti A. U padežnoj paradigmi može se uočiti i nepostojano A³³⁷/N Tušanj, G Tušnja, D Tušnju, A Tušanj, V Tušnju, I Tušnjem, L Tušnju/.

Trnovac – U etimološkome smislu naziv potječe od imenice *trn*, *trnje*. To znači da je ovaj naziv fitonimskoga porijekla. Danas se na ovoj lokaciji nalazi lokalno groblje. U tvorbenome smislu osnovu čini upravo imenica *trn* na koju se dodaje najprije sufiks za tvorbu prisvojnoga pridjeva *-ov*, a zatim sufiks *-ac* koji je vratio ovom nazivu status imenice u gramatičkome smislu. U deklinaciji je moguće uočiti pojavu nepostojanoga A /N Trnovac, G Trnovca, D Trnovcu.../

Trnovača – U etimološkome smislu ovaj naziv objašnjava se na isti način kao i Trnovac. Razlike su među njima u gramatičkome smislu u rodu što je vjerovatno posljedica uspostavljanja razlika u zvučanju među ovim lokalitetima. Tako je jedan muškoga (što po etimologiji i odgovara), a drugi je transponiran u ženski rod. U Rječniku JAZU ovaj pojam vezuje se za vrstu šljive ili kruške. U svakom slučaju mikrotoponim je fitonimskoga porijekla.

Vino – vrlo čest toponimski naziv, npr. Vina, Vinogora, Vinodolski... U osnovi se nalazi staroslavenska riječ kojim se imenuje vrsta alkoholnoga pića. Zapravo je riječ o praslavenskoj posuđenici kojoj je nesigurno stvarno

³³⁷ U paradigmi ne iznosimo oblik množine jer nije uobičajeno da se vlastita imena koriste u množini, osim u slučajevima kada su sama svojim oblikom data u množini, npr. Šljivice.

porijeklo (gotski, latinski ili trački jezik). U svim padežnim oblicima ima istu akcentuaciju.

Vòdice – Apelativ koji se nalazi u osnovi ovog imena sveslavenskoga je porijekla. Konkretni toponim je nastao izvođenjem, tj. dodavanjem sufiksa –ica na osnovu riječi. Neobičnim ga čini i oblik plurala u kojem se koristi kako bi se napravila distinkcija između običnog deminutiva i toponima.

Zāvvršāj – U osnovi ovog imena stoji praslavenski poljoprivredni termin /vrijeći, vrći, vršem/. U prošlosti je ovdje izvršena metateza likvide R /**verhti>vrʔhQ>vrhe>vrše*/.

Konačan oblik za ovo ime je vršaj, a onda je izvođenjem nastala prefiksalna tvorenica-završaj /vrh+aj>vršaj>za+vršaj>završaj/. U primjeru je izvršena prva palatalizacija /h+a=h>š/.

Žūnuša – Porijeklo ovog mikrotoponima vezuje se za prezime Žunić. Antroponim je nastao od prsl. *žblna* > žuna sa temeljnim značenjem žute boje, zlata. Samo prezime tvoreno je deminutivnim sufiksom –ić, a naziv lokaliteta sa sufiksom –uša ima prije pejorativno značenje.

ZAKLJUČAK

Općenito uzevši onomastička istraživanja su sa stanovišta lingvistike jedan od najvažnijih segmenata izučavanja u pokušaju da se rekonstruira i „oživi“ vrijeme koje na jednom prostoru neumitno teče i za sobom ostavlja tragove. Toponimija odražava reljef, povijest i utjecaj čovjeka na svoje okruženje.

Mikrotoponimi predmetnoga područja ukazuju na karakteristike područja na kojem su nastali pa je česta njihova izrazna i sadržajna veza sa riječju so. U toponimima nastalima iz apelativa imenski oblik upozorava na postojanje neke važne prirodne odlike, a plural služi kao obavijest da je riječ o toponimu. Deminutiv određenih mikrotoponima upućuje na nedostatak one osobine koja se izrazom ističe.

Ta je toponimija uglavnom nastajala od slavenskih osnova. Odmah iza njih su turske, tj. orijentalne osnove, a ostale su rijetke. Iz toponimije se mogu iščitati kontakti kultura i povijest područja. Viševijekovna prisutnost turske vlasti na ovim prostorima naročito se osjeća u toponimima. Ovdje su uočene dvije pojave. Jedna se odnosi na uzimanje cijeloga apelativa i pretvaranje u onomastički repertoar: Meraja, Hendek, Karaula, Pašabunar i sl. Druga pojava u vezi je sa kombiniranjem usljed kojeg nastaju mikrotoponimi tipa Slani bunar i sl. gdje je jedan dio imena slavenska riječ, a drugi dio riječ orijentalnog porijekla.

Proces nastanka mikrotoponima višestruko je motiviran. Imena nastaju od fitonima, zoonima, toponimskih termina, na osnovu blizine nekome objektu i sl. Toponimija predstavlja sloj jezika koji je najmanje podložan

promjenama. Međutim, i pored toga ne može se reći da su toponimi okamenjeni izrazi. Svaka promjena životnih uvjeta stvara nove toponime ili mijenja i prilagođava postojeće. Tako je, na primjer, cijelo jedno područje svojevremeno nosilo ime Srpska varoš. Na mjestu koje se nekada tako imenovalo dogodile su se brojne promjene koje su potpuno desemantizirale toponim i učinile ga nespojivim sa ambijentom na koji se odnosio. Novi uvjeti življenja stvorili su novi toponim (Panonika) motiviran prastarim pelagonimom (Panonsko more).

IZVORI

Karte grada – Zavod za geodetska istraživanja, Tuzla

- 1. Katastarska karta - Tuzla 106*
- 2. Katastarska karta - Tuzla 110*

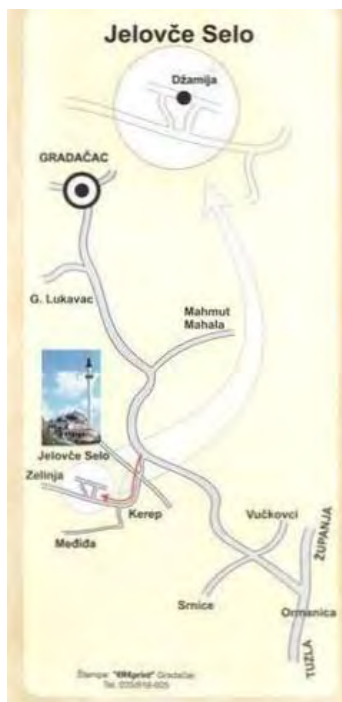
LITERATURA

- 1. Baum Milica (1957). Župa Soli (Prilog za poznavanje prošlosti tuzlanskog kraja). Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne. Knj. I, Tuzla, Muzej istočne Bosne u Tuzli. (7-32).*
- 2. Handžić Adem (1975). Tuzla i njena okolina u XVI vijeku. Sarajevo, Svjetlost (15-26).*
- 3. Halilović Senahid (1995). Pravopis bosanskoga jezika. Sarajevo, KDB Preporod.*
- 4. Jahić Dževad, Halilović Senahid, Palić Ismail (2000). Gramatika bosanskoga jezika. Zenica, Dom štampe.*
- 5. Kasumović Ahmet (1991). Toponimi, etnici i ktetici Tuzle i okoline. Tuzla, DP Grafičar.*
- 6. Kasumović Ahmet (1990). Jezik i folklor. Tuzla, Univerzal*
- 7. Kreševljaković Hamdija (1953). Stari bosanski gradovi. Naše starine. Godišnjak zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Knj. I (7-47).*
- 8. Skok Petar (1971-1973). Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-III Zagreb, JAZU.*
- 9. Škaljić Abdulah (1989). Turcizmi u srpskohrvatskome jeziku. Sarajevo, Svjetlost*
- 10. Šimunović Petar (2004). Bračka toponimija. Zagreb, Golden marketing-Tehnička Knjiga (9-14).*
- 11. Tanović Ilijas (2009). Oznake materijalne i duhovne kulture u govoru Sarajeva: Lingvokulturološki aspekt. Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik. Sarajevo. Slavistički komitet. (67-111).*

Osman KAVAZOVIĆ

BOSANSKI GRB NA NIŠANU U JELOVČE SELU

U zemlji Bosni ima mjesta koja nisu baš naruku putniku namjerniku, a posebno hroničaru i novinaru, te u njih rijetko navrate. Kad vas put od Ormanice prema Gradačcu na drugom skretanju odvede lijevo, pa između Kerepa i Zelinje Donje naidete na putokaz gdje piše Jelovče Selo. Sela ne vidite – sve dok se uz Haviće ili Herićku ne popnete na obronke Trebave, gdje se između Gajeva i Brezika smjestilo ovo lijepo i pitomo bosansko selo. Ipak, ne trudite se da selo pogledom obuhvatite sve dok sa Humke ne dođete na Eski greblje /tur. eski=staro, op.a/ gdje leže šehidi iz mnogobrojnih ratova za odbranu đina i zemlje Bosne. Sa Eski greblja pogled se stere na Gornju i Donju Mahalu sa prelijepom džamijom u sredini sela, koja je podjednako daleko i blizu Golaćima i Sinanovićima, Mahmutovićima i Djedovićima kao i onima s Humke i Brezika, Čanda i Kostreča.

Nema pouzdanih podataka o imenu i vremenu nastanka Jelovče Sela, ali kad s mještanima povedete razgovor, mnogi će reći da su ovdje nekada davno živjeli Huni, misleći pri tom na Mađare, te da je pomen na njih ostao u nazivu puta Hundekače.

U Gornjoj Mahali kažu da su Golaći starosjedioci, te da su se Kavazovići i Selimovići doselili iz Hercegovine, dok u Donjoj Mahali Udvinčići kažu da su oni nekada davno došli s Udbine, iz ljute Like.

Mapa ulaza u Jelovče Selo

Isto tako, o svom porijeklu s ponosom će pričati Tokići i Čandići, koji su se ovdje nastanili odmah poslije pada Budima i Boja kod Sente 1686. godine i kako im je porijeklo iz Tokaja, odnosno Čanada u Mađarskoj.

Stara džamija u Jelovče Selu - izgrađena 1922. godine

Bilo kako bilo, austro-ugarska administracija je prilikom popisa stanovništva 1895. godine zabilježila da Jelovče Selo ima: mekteb, 95 kuća i 501 stanovnika, te da su sastavni dijelovi mjesta: Čandići, Golaći, Tokići i Udvinška. U listu "Gajret" broj 6, koji je izašao u oktobru 1922. godine zabilježeno je da je u Jelovče Selu otvorena novoizgrađena džamija.

BOSANSKI GRB NA NIŠANU

Uz pomenuto Eski greblje je kaburistan Kavazovića u kojem je mezar neznanom šehidu na čijem nišanu nema tariha, ali ima srednjovjekovni grb Bosne s ljljanima koji vam govori o gazijama i šehidima ovog mjesta koji su stoljećima stajali na braniku svoje jedne i jedine domovine.

Nišan obiluje veoma zanimljivim dekoracijama na turbanu, ali i pletenicama na rubovima nišana. Želja mi je da našoj javnosti, a prije svega ljudima od struke, ukažem na, kako reče profesor dr. Enver Imamović, vjerovatno jedinstven nišan u našoj zemlji. Naime, radi se o nišanu u porodičnom mezarju Kavazovića u Jelovče Selu kod Gradačca. Koliko se sjećam kazivanja starijih ljudi, radi se o nišanu Hasana Kavazovića, sina Husejna.

Kada je profesor dr. Enver Imamović bio u Tuzli, na promociji Porodičnog stabla dinastije Kotromanića, pisac ovih redaka obratio se uvaženom profesoru i zamolio ga da pogleda fotografiju nišana i dâ svoje mišljenje. Nakon nekoliko dana profesor se javio i u prvom elektronskom pismu kazao: „... Pogledao sam ovaj snimak sa nišanom. Vrlo je zanimljiv, jer je nepoznato da se oznaka grba ovakvog izgleda javlja na nišanima

Nažalost, snimak nije jasan ...” Nakon što sam 9. juna 2008. godine nasnimio i poslao nekoliko kvalitetnijih snimaka, u drugom pismu prof. dr. Imamović je napisao: “Zahvaljujem na trudu da se sazna više o ovom nišanu. Moj je utisak da je riječ o nišanu iz starijeg razdoblja. Zanimljiv je zbog svog oblika i načina ukrasa što je neuobičajeno za nišane sa našeg prostora. (...) Što se tiče grba i to je neobično za nišane. Koliko mi je poznato, to je prvi takav slučaj kod nas. Zbog istrošenosti teško je razabrati njegov sadržaj, ali je svakako interesantan jer je rijedak u bosanskohercegovačkoj umjetnosti nišana.”

Nošen željom da nešto više saznam o pomenutom nišanu, obratio sam se i poslao nekoliko fotografija uvaženom umjetniku Damiru Nikšiću, koji između ostalog kaže: "...na prvi pogled kada sam vidio nišan, podsjetio me je na nišane koje sam vidio u Istanbulu. Izgleda kao kopija tih elaboriranih "rokoko" nišana u Istanbulu.

Meni se nekako učinilo da bi mogao biti kraj osamnaestog, početak devetnaestog vijeka, ali nisam siguran, možda i kasnije, jer tada Osmanlijska imperija prolazi kroz period modernizacije i uvodi evropske grbove sa oružjem i zastavama po ugledu na engleske itd ... Imat ću ih u vidu kada budem imao susrete sa grbovima ubuduće."

Dokoni svijet, koji se godinama okuplja na raskršću ispod Humke da u predahu promuhabeti o ljudima i događajima, te otrgne od zaborava kazivanja s koljena na koljeno, s ponosom će vam reći da se nalazite u selu – sela. Zatim, kako u blizini Eski greblja ima negdje zakopan zlatni stan i da ga samo Mađari mogu i znaju naći, zatim da je sedamdesetih godina, sada već prošlog vijeka, Hasan Kavazović na Ceriku nedaleko od Eski greblja, izorao srebreni novčić s ljiljanima iz 1699. godine, koji je pripadao Luju XIV – Kralju Sunca.

Edhem OMEROVIĆ

TURBE VEIS DEDE U TEOČAKU

Polazeći od potrebe objašnjenja značenja kod nas upotrijebljenog pojma “turbe”, za naše razumijevanje u kratkim crtama: “pojam označava naziv za mauzolej ili natkrivenu grobnicu.”³³⁸ Naime “turbe (tulbe), turbetun je arapska riječ koja znači grob, grobnica, groblje, mauzolej.”³³⁹ Bosanska upotreba arapske riječi “turbe” i očuvana u nekim krajevima Bosne njegova varijanta “tulbe”, označava građevinu nad grobnim mjestom umrloga, a koja se gradila od različitog materijala i izvedbenih oblika. Turbeta su podizana hrabrim gazijama, palim šehidima, darežljivim vakifima, učenim šejhovima, odnosno Bogu predanim i odanim ljudima, kroz dugi historijski slijed, počev od druge polovine 15. pa sve do početka 20. vijeka, oko bosanskih džamija i tekija, u mezaristanima, na slobodnim površinama zelenog pejzaža, gdje je u posljednji čas klonulo životno tijelo i na mjestu ostalo zauvijek nepomično i tu sahranjeno. Na ovim mjestima turbeta danas predstavljaju “raznovrsna, arhitektonski vrijedna, a za pogled zanimljiva ostvarenja islamske sepulkralne arhitekture.” U Bosni i Hercegovini se mogu u gradnji turbeta primjetiti tri osnovna tipa: “Prvi čine zatvorena turbeta, koja su po svom prostornom rješenju slična potkupolnim džamijama, ali nemaju kvadratni tlocrt već oktogonalnu osnovicu. Zidana su, kao i džamije, od kamenih klesanaca i pokrivena olovnom kupolom. Drugi tip čine otvorena turbeta kod kojih su stubovi spojeni zidanim lukovima koji nose nizak osmostrani tambur s kupolom pokrivenom olovom ili bakrom. Treći tip čine sasvim jednostavne građevine kvadratne osnove, zidane od drveta i ćerpića sa krovom od šindre ili ćeremide, čija je strana prema ulici od razmaknutih letvica, da se mogu vidjeti kaburi u turbetu prilikom učenja fatihe.”³⁴⁰

U neposrednoj blizini stijene na kojoj je sagrađen stari grad Teočak, na uzvišenijem brijegu na sjeveroistočnoj strani, nalazi se mikrotoponim “Šehid”, na kojem se uočava nekoliko grobnih mjesta sa obilježjima nišana iz nedavne prošlosti, a nekoliko metara niže od ove grupe grobova, vide se tragovi sa skromnim nišanom kojim je obilježena mnogo starija grobnica. Po sredini ove grobnice iznikao je i odrastao veliki cer, čija krošnja seže pod

³³⁸ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, str. 624.

³³⁹ Dr. Ismet Bušatlić, *Sarajevska turbeta*, str. 1.

³⁴⁰ Ibidem.

oblake, a njegova starost neodređene životne dobi primorala ga je da popusti na pravljenu debele hladovine nad grobnim mjestom Veis Dede. Tako danas nezaštićeni na istome mjesu čekaju svoju daljnu sudbinsku opstojnost, odnosno cerovom drvetu je dotrajala životna dob i odredila njegov konačni kraj. Sa krhkim odolijevanjem na vjetrometini čeka dobročinitelje, da obnove grobno mjesto, kojeg je pod skutima svoje krošnje od nemara i zaborava brižno očuvao.

Predanja kod ljudi u ovome selu kažu da je cer iznikao tačno iz pupčanice sahranjenog dobrog čovjeka, te da je time postakao želju za očuvanjem zanemarenog grobnog mjesta, a koje je nekada bilo obilježeno u vidu turbeta. Nekadašnje postojanje turbeta unutar kojeg je bilo grobno mjesto Veis Dede danas je zaboravljeno, ali u ovome kraju postoje indicije o pokretanju inicijative za izgradnju jednog turbeta, ali na dugoj lokaciji, mimo ovog u naše doba za nas neznanog starog turbeta, a koje je nekada u davno vrijeme baš na ovome mjestu postojalo. Prema tome, nije li grobno mjesto tu dobru ljudsku namjeru već odavna osujetilo i zauzvrat njihovoj želji prekinulo napajanje životne snage ostarjelom svome zaštitniku, kako bi upravo ugodilo inicijativi da se bez dvoumljenja sprovede u djelo. U namjeri, prema provejaloj inicijativi mještana, ovaj članak o turbetu Veis Dede želi dati svoj skromni doprinos na identifikaciji mjesta za novu gradnju i podržati bronamjernike na izgradnji turbeta na ovome mjestu, sa kojeg će prestati njegov diskontinuitet i otpočeti kontinuitet obnovljene kulturne baštine.

U vezi ovoga "šehid groba" i napisanom svjedočenju o nekada davnošnjem postojanju turbeta, zabilježeno je 8. jula 1932. godine slijedeće: "U selu Teočaku u Srezu Zvorničkom, nalazi se jedno turbe za koje se priča da je u njemu sahranjen pravednik Veis Dede. Bio je to tako pobožan čovjek da je još od petnaeste godine počeo da redovno posti i postio je sve do svoje smrti. Poginuo je kada je sultan Mehmed II Fatih osvojio grad Teočak. Tom prilikom bitka je bila tako velika da je rijeka Tavana protekla krvava. Veis Dede, pošto je poginuo, donio je u rukama svoju glavu na vrh jednoga brda, pa je tu pao i tu mu je načinjeno turbe. Kod ovog turbeta muslimani čine dovu za kišu. Sem toga turbetu dolaze bolesnici i drugi nevoljnici te se mole Bogu za oprost umrlome. Na turbetu nema nikakve zgrade."³⁴¹

Tim kratkim opisom zabilježeno je da je nekada u davna vremena postojalo turbe, na danas znanom šehid grobu, odnosno kako u Teočaku narod kaže "šehidu". Ovaj šehidski mezar i danas posjećuju očajni ljudi zapali u zdravstvene i druge teškoće, kako bi svojim ličnim dolaskom poklonili Fatihu dobrome Veis Dedi, a zauzvrat zamolili da njegova duša posvjedoči kod Uzvišenog Svemogućeg Dobročinitelja o njihovom jadu, moleći da se u svojstvu šehida u ime njih, založi za što brže prevazilaženje.

³⁴¹ Tihomir R. Đorđević, *Naš narodni život*, knjiga osma, Beograd 1933. str. 52.

Priča se da ljudi donose vodu na mezar i ostavljaju da prenoći, a nakon svanuća odnose posudu sa vodom nemoćnom čovjeku da je pije, jer, kako kažu: “bolesnik kada se napije vode ili brzo ozdravi ili ga brzo snađe hajirli smrt”. Ovdje ljudi pričaju da “znaju mnoge nevoljnike koji su ozdravili i kojima su njihove nevolje otklonjene”. Učenjem dova za umrle na ovome mjestu, kako kažu predanja, “najefikasnije se liječe ranjene duše mnogih traumom i strahom zahvaćenih ljudi.” Oni ljudi koji su zapali u tešku nesreću, a da bi se je riješili, klanjem kurbana u ime Allaha, namijenog da kurban i kurbansko meso, koje se dijeli prvenstveno sirotinji, kao “poklon od šehida Veis Dede”, a nakon toga po kazivanjima “postaju srećni zajedno sa svojom porodicom.”³⁴²

U posmatranju ovoga grobnoga mjesta i njegove neposredne okoline, može se ustanoviti na osnovu razmetanih kamenih pločastih fragmenata, da je ovo turbe bilo ograđeno sa tvrdim sedrenim kamenom koji je vađen na objektu Točila, a iz čijeg majdana je nekada vađen kamen za izradu mlinskog kola, koje je u vodenicama mljelo neophodne žitarice.

U razmatranju prethodno pomenutog citata primjeti se, da i tada, 1932. godine, ovo turbe nije bilo ograđeno, što znači da je prije te godine izvršeno rušenje ovoga turbeta, jer ovi razbacani kameni fragmenti i jesu trag od nekada ozidane građevine. S obzirom da ne postoje podaci kada je srušeno turbe Veis Dede i nije očuvano neko predanje, ovo turbe je moglo biti porušeno još za vrijeme osmanskoga perioda, kada su vođene mnoge bitke na ovim prostorima protiv austro-ugarskih prodiranja u Bosnu najkasnije u toku 18. vijeka. Inače u vezi gradnje i podizanja turbeta, postoje razna narodna predanja kao što su da “umrli nije želio, da mu turbe bude potpuno zatvoreno i kada se zida da ima otvoren stranski ulaz”, a neki opet da “turbe ne smije biti pokriveno” itd. Međutim, kako je gore navedeno turbeta u Bosni su poluograđivana, ograđivana, pokrivena i imaju svoja ulazna vrata koja se i zatvaraju.

Na kakav način je bilo sagrađeno turbe Veis Dede ne može se ni približno dokučiti, ali se može dobiti uvjerljiva potvrda da je ono postojalo na njegovom grobnom mjestu koje se nalazi na “brdu šehid”, bilo ono otvorenog u vidu šadrvana ili zatvorenog tipa. Na ovome šehidskom grobnom mjestu, umjesto turbetom, danas je označeno biljegom suhoga cera, a grob zarastao u trnju iz kojeg viri dotrajala skromna drvena ogradica. Nju je uradio neki dobročinitelj koji danas vjerovatno nije među živima, jer da jeste sigurno ne bi dozvolio da njegova pažnja ostane zapuštena u zaraslom trnju. Tako bi se moglo reći i za ovaj skromni nadgrobni biljeg kojeg je vjerovatno opet

³⁴² Preuzeta kazivanja 21.11.2006., od više mještana Starog Teočaka, u čijem selu se nalazi ovaj šehidski mezar.

postavio jedan od brižnih ljudi, a prema priči mještana, taj brižnik bio je Zarkić Abdulah, imam u mjesnom džematu u džamiji Teočak.

Naime, za njegova života on se trudio, u skladu sa svojim skromnim mogućnostima, da čuva narodnu tradiciju posjećivanja i održavanja biljega grobnog mjesta, koje svjedoči o dobročinstvu Veis Dede, za kojega ne znaju ni njegovi potomci, da njihov predak ovdje nad starom tvrđavom Teočak još uvijek stanuje i drži vječitu stražu bez zahtjeva, da ga neko zamijeni.

Dakle, očuvano ime Veis Dede i njegov hrabri poduhvat, čuvan obilježenom humkom preko 500 godina, i pronađeni zabilježeni trag o postojanju turbeta na toj humci, zaslužuje pažnju da se obnovi to kulturno bošnjačko naslijeđe podignuto u vidu turbeta, na ovome grobnom mjestu, ovdje na "šehid brdu" u Teočaku, gdje ga je ličnom rukom sultan Fatih u vječnom mjestu čuvarem postavio i turbe mu načinio. Neka je vječiti rahmet Veis Dedi i svima znanim i neznanim šehidima Bosne ponosne.

I za kraj ovoga članka, a držeći još na umu provejalu inicijativu mještana Teočaka, ovaj pisani rad je samo jedan od pokušaja za pomoć na ubicaciji nekadašnjeg turbeta, njegovog predočavanja o nekadašnjem mogućem izgledu, današnjem stanju i upoznavanju naroda ovoga kraja da je tu mezar šehida Veis Dede, te da se staro turbe nalazilo na brdu iznad starog grada Teočak, danas narodu poznatom "šehid mezar." Neka ovo bude prilog za jedan mali, ali važan djelić naše historije, kako zbog spoznaje tako i radi aktualnog nam vremena.

Mjesto gdje je bilo turbe Veis Dede

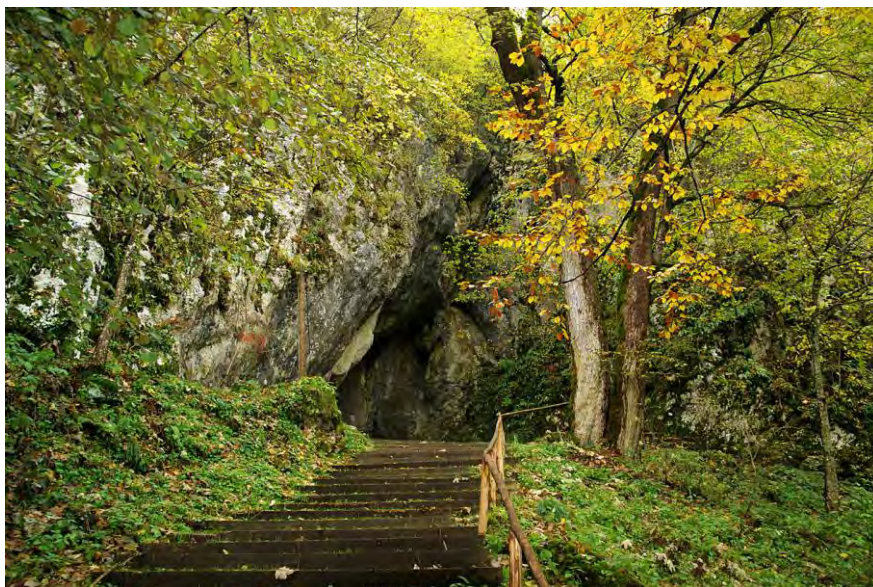
Munisa KOVAČEVIĆ, prof.

***BRATELJEVIĆKA ILI DJEVOJAČKA PEĆINA
(ZAŠTITA KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG DOBRA)***

UVODNI HISTORIJSKI OSVRT

Brateljevićka pećina ili kako je u narodu još zovu i Djevojačka pećina se nalazi u selu Brateljevići, općina Kladanj, visoko iznad desne obale rječice Bukovica, pritoke rijeke Drinjače. Pećina je od Kladnja udaljena 6 kilometara sa veoma zanimljivim ulaznim dijelom visine 10 m, a širine 8 m.

Djevojačka pećina je jedna od bosanskohercegovačkih najinteresantnijih pećina. Ova pećina nema pećinskih ukrasa, osim manjih saliva koji prikazuju manje oblike stuba ili gljive međutim, crteži-gravure koje su pronađene na bočnoj strani na ulaznom dijelu u pećinu upućuju na epohu starijeg kamenog doba – paleolitika, starosti od preko 10.000 godina.

Sl. 1. Djevojačka ili Brateljevićka pećina, prilazni dio

Pronađeni crteži-gravure na lijevom dijelu stijene na ulazu u pećinu, zauzimaju prostor od oko 15 m dužine. Tu su smještene razne scene sa jahačima na kojima je jedna scena lova.

Sl. 2. Crtež-gravura na bočnoj strani na ulaznom dijelu u pećinu

Dalje prema unutrašnjosti nižu se ostale teme - jeleni, ljudske figure, površine sa tačkicama. Lijevo od ove skupine simboličnih predstava, leže pravougaona polja ispunjena tačkicama, sematizovana predstava čovjeka, falusi, strelice, krugovi i drugi nedefinirani oblici.

Sl. 3. Crtež-gravura, lik žene

U svakom slučaju, među likovnim predstavama izdvajaju se tri tipa: konjanici, stojeće muške i ženske figure, kao i prikazi životinja kao što su jeleni i konji. Jedan od najzanimljivijih prikaza je svakako i lik žene, koji je prikazan sa dugom kosom ili ogrtačem preko glave koji seže do zemlje.

Na ovom prikazu najizraženije je to što je pored ogrtača prikazano i lice žene gdje vidimo oči i nos. Pored lika žene zanimljiva je i predstava čovjeka kako ga zovu i „čovjek sa krilima“.

Sl. 4. Crteži na ulazu u pećinu

Crteži na stijeni u Djevojačkoj pećini izazivaju opravdano zanimanje arheologa i historičara, a također i ostalih zaljubljenika u kulturno-historijsko naslijeđe.

Do danas je u Bosni i Hercegovini poznato sedam lokaliteta s pećinskim crtežima, odnosno crtežima na stijeni. To su: Badanj kod Stoca,

Pećina pod lipom kod Sokoca, Ledenjača kod Miljevine, Djevojačka pećina kod Kladnja, Vjetrenica u Popovu polju, Kozlogradske stijene kod Foče, Stijena pod pismom kod Višegrada.

Pored zanimljivih i neprocjenjivih crteža-gravura koji su oslikani na bočnoj strani stijene na ulazu u pećinu, posebno je zanimljiva još i tradicija okupljanja vjernika u i oko pećine. Brateljevičko dovište je specifično i po tome što je vezano za pećinu, a islam ne prihvata kult pećine, pa ga s razlogom svrstavamo u predislamski period. Poznato je da su se u ovoj pećini okupljali derviši radi ibadeta i zikra, a kasnije se poštivanje ovog mjesta nastavlja u ulozi dovišta bosanskih muslimana.

O tome da je život u pećini bio neprekidan od prahistorije pa do današnjih dana, svjedoči upravo i današnje tradicionalno okupljanje vjernika poznatije kao Dovište kod Djevojačke pećine.³⁴³ Nakon okupljanja vjernika u Kladnju, u jutarnjim satima, ispred Hadži Bali-begove Kuršumlja džamije, prema Dovištu se ispraćaju konjanici u narodnoj nošnji, koji do Brateljevića imaju oko dva sata jahanja.

Sl. 5. Prema Dovištu ispraćaju se konjanici u narodnoj nošnji

Običaj okupljanja vjernika, učenja dove i klanjanje namaza kod pećine spada u red najstarijih dovišta na ovim prostorima, koja u posljednjim godinama okuplja i po 20.000 hiljada vjernika.

Dani Djevojačke pećine održavaju se tradicionalno zadnje sedmice u avgustu mjesecu, budući da je centralna vjerska manifestacija – dova, zadnje nedjelje u avgustu.

³⁴³ Dova znači (tur. dua, arapski du'a) = molitva, blagoslov, a mjesta na kojima se obavlja molitva, nazivaju se dovišta, koja često kao toponim nose isto ime.

Dovište kod Djevojačke pećine je uz Ajvatovicu najveće dovište u BiH. Za Djevojačku pećinu vezana je i legenda o djevojci čiji se mezar nalazi na uzvišenju na kraju pećine. Pored mezara se nalazi izvor, kako kažu, koji nikad ne presuše. Po narodnom kazivanju legenda datira i unazad i čak do 400 godina, gdje se ona prenosi s koljena na koljeno da današnjih dana.

Legenda kaže (a lokalitet, kult i mezar dokazuju) da su se jedne večeri na seoskom prelu, momci opkladili, kako bi dokazali svoju hrabrost, da sa izvora u pećini donesu vrč hladne vode. Kako niko od prisutnih momaka nije pokazao hrabrost, da donese vode iz pećine, javila se jedna od djevojaka. Kako bi uvjerila prisutne da će uistinu izvršiti opkladu i donijeti vodu iz pećine kao dokaz je ponijela i vreteno, koje će zabosti neposredno pored izvora u pećini.

Kako je vani bio mrak a u pećini još i veći vreteno je zabola u dio svoje odjeće. Zahvatila je hladne vode sa izvora te u trenutku kad je htjela ustati osjetila da je "nešto" u tome sprečava. Od velikog straha djevojka je umrla. Na tom mjestu je sahranjena o čemu svjedoči mezar i nišan.

Sl. 6. Nišan u pećini

Upravo je na ovom mjestu veliki broj vjernika prije učenja kišne dove, klanja namaz i pomoli se za dušu djevojke po kojoj je pećina i dobila ime. Vjernici koji dolaze vjeruju da će molitvom na mezaru prizvati sreću i otjerati zlu sudbinu.

Sl. 7. Klanjanje namaza kod Djevojačke pećine

Sl. 8. Okupljanje vjernika

U narodu ovoga kraja važi i uvjerenje da umivanjem vodom koja curi niz zidove pećine donosi zdravlje.

Održavanje dove u mjesecu avgustu svake godine prati i sedmodnevna manifestacija. Cilj manifestacije je afirmisanje cjelokupne vjerske i kulturne baštine stvorene na ovom području sa težnjom da se što bolje prezentuje tradicija i kultura ovog područja.

I pored svega gore navedenog, počev od same ljepote pećine sa impozantnim ulazom, njenim crtežima-gravurama koji nam dokazuju našu postojanost od davnina na ovim prostorima i također tradicije koja se ukorijenila u društvu Bošnjaka, ipak postoji nekolicina onih ljudi kojima to ništa ne znači. Tako danas možemo naći oštećenja ulaznog dijela u pećinu. Ta oštećenja odnose se na određene crteže napravljene raznim bojama i sprejevima, a koje narušavaju sam ambijent i uništavaju i crteže-gravure koji se nalaze na stijenama.

Sl. 9. i 10. Oštećenja ulaznog dijela u pećinu

Isto tako imamo i onih koji vole da urezuju svoja imena na stijeni tik uz same crteže-gravure po kojima je i ova pećina i značajna i prepoznatljiva, a koji, kako smo i rekli, upućuju na epohu iz starijeg kamenog doba. Međutim, postoji i nekolicina onih koji se bore da zaštite ovo blago što smo naslijedili od naših predaka koje bismo mi mogli kasnije dati našoj djeci. Tako u Kladnju postoji Udruženje građana pod nazivim „Djevojačka pećina“ Kladanj-Brateljevići, koji se u okviru svojih mogućnosti bore da zaštite Djevojačku pećinu od daljeg propadanja. Svakako treba pomenuti i lokalno stanovništvo iz sela Brateljevići.

Neki crteži-gravure su odavno poznati u narodu sela Brateljevići, a i šire i na njih se gleda drugim očima ili tačnije, tek ih se danas konačno prepoznaje kao značajno kulturno-historijsko dobro. Isto je dobilo i na važnosti jer je svijest o potrebi očuvanja i razumijevanja kulturne baštine, ali i njezinog mogućeg turističkog i drugog vrednovanja ipak porasla, makar samo u dijela domaćeg stanovništva.

Crteži i simboli urezani na stijene pećina ili brda u Bosni i Hercegovini i okolnom prostoru svjedoče o drevnom stanovništvu koje se ni izbliza nije bavilo (samo) "lovom i sakupljanjem plodova".

ZAŠTITA KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG DOBRA

Sagledavši opću sliku same očuvanosti pećine kao kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa koja je od neprocjenjivog značaja, može se zaključiti da je opće stanje pećine loše, neodržavano i djelomično devastirano.

Na osnovu Protokola o saradnji u realizaciji projekata iz oblasti kulturno-historijskog naslijeđa, kulture i sporta kojeg su 31.3.2005. godine potpisali Fondacija za održivi razvoj „OdRaz“ Sarajevo i Federalno ministarstvo kulture i sporta, zaključen je Ugovor o realizaciji projekata kulturno-historijskog naslijeđa između, sa jedne strane, Federalnog ministarstva kulture i sporta i Zavoda za zaštitu spomenika i, sa druge strane, Fondacije za održivi razvoj „Odraz“ Sarajevo. U projekte iz oblasti kulturno-historijskog naslijeđa predviđena su i sredstva za zaštitu Djevojačke pećine u općini Kladanj u ukupnom iznosu od 65.000,000 KM.³⁴⁴

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, uvidjevši opću sliku očuvanosti pećine, pokrenuo je inicijativu za zaštitu pećine kao kulturno-historijskog i prirodnog dobra. Zavod je uputio Elaborat sanacije Djevojačke pećine sa predmjerom radova Federalnom ministarstvu kulture i sporta – Zavod za zaštitu spomenika Sarajevo.

U okviru ukupnih mjera zaštite koje bi obezbijedile potpunu funkcionalnost i egzistenciju lokaliteta, imajući u vidu značaj i mogućnosti upotrebe i višenamjenske prezentacije lokaliteta, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je u saradnji sa Federalnim Zavodom za zaštitu spomenika obezbijedio sredstva za realizaciju Projekta zaštite.

Na osnovu pomenutog Elaborata dostavljen je Nalog br. 07-40-4-2327-1/10 od 8.7.2010. g. Fondaciji za održivi razvoj „OdRaz“ da izvrši uplatu sredstava namjenjenih za Djevojačku pećinu u Kladnju u iznosu 65.000,00 KM na račun Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona u svrhu sanacije objekta. Po prijemu sredstava Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je donio Odluku br. 133/10 o pokretanju postupka Javne nabavke za izbor najpovoljnijeg ponuđača za vršenje radova „Sanacija prilaznog i ulaznog dijela Djevojačke pećine kao i zaštita prastarih pećinskih gravura“. Po izboru najpovoljnijeg ponuđača krenulo se ka

³⁴⁴ U skladu sa Protokolom o saradnji u realizaciji projekata iz oblasti kulturno-historijskog naslijeđa, kulture i sporta br. 06-14-871/05 od 31.3.2005. i Ugovorom o realizaciji projekata zaštite kulturno-historijskog naslijeđa br. 01-14-1300/05 od 5.5.2010., zaključenog i potpisanog između Fondacije za održiv razvoj „OdRaz“ i Federalnog ministarstva kulture i sporta.

realizaciji sanacije Djevojačke pećine.

Pošto je sam ulazni i silazni dio u pećinu bio dosta oštećen, dio sa stepenicama i ogradom, da li pod uticajem vandala ili zuba vremena, urađen je novi stepenišni dio na ulazu u pećinu sa adekvatnom ogradom. Uređen je prilazni plato sa prilaznim stepeništem i prilaznim podestom kod ulaza u pećinu, kao i silazna površina - ulaz u pećinu. U okviru radova urađena je i fizička zaštita gravura na zidu pećine.

Površine sa crtežima-gravurama koji se nalaze na lijevoj bočnoj strani stijene ulaza u pećinu, zaštićene su tako što je iskopan kanal između stubišnog dijela i stijene. Također je površina sa crtežima fizički ogradena željeznom mrežom.

Slika 11. i 12. Uređen je prilazni plato i fizička zaštita gravura na zidu pećine

Doprinos za zaštitu ove naše ljepotice koji su dale institucije kulture, ali i građani sela Brateljevići i općine Kladanj jesu mali, u skladu sa svojim mogućnostima, međutim, nadati se ipak da ovo predstavlja mali korak koji bi možda mogao pokrenuti širu zajednicu koja bi mogla da pomogne kompletnoj obnovi i zaštiti ove, ali i ostalih pećina i kulturnih dobara u našoj Bosni i Hercegovini.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Djevojačka pećina u Brateljevićima predstavlja značajno, prije svega prirodno a tako i kulturno-historijsko dobro. Pećina sa svojom ljepotom, prije svega ulaznim dijelom, zanimljiva je i po svojim pećinskim crtežima koji su stari i preko 10.000 godina. Tu možemo naći razne likovne prikaze, od ljudskih figura do prestave lova ili slike životinja. Također je Djevojačka pećina zanimljiva po svojoj tradiciji okupljanja vjernika, poznatije kao Dovište kod Djevojačke pećine.

Manifestacija „Dani Djevojačke pećine“, koja se tradicionalno

održava svake godine u periodu od 25. do 31. avgusta, predstavlja tradiciju masovnih okupljanja, te je time udarila i temelj razvoja vjersko-kulturnog turizma kako za općinu Kladanj tako i šire.

Djevojačka pećina tokom cijele godine privlači veliki broj turista, novinara, TV ekipa i drugih znatiželjnika. Danas Djevojačku pećinu obilaze posjetioци iz zemlje i regije, bez obzira na vjeru.

Razvijanje svijesti građana, djece i omladine o značaju dobara kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i neophodnosti njihove zaštite, trajan je zadatak vaspitno-obrazovnih, kulturnih i drugih organizacija i zajednica.

LITERATURA

- *Elaborat Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđe Tuzla, Tuzla, januar 1990.*
- *Elaborat „Sanacija Djevojačke pećine sa predmjerom radova“, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđe Tuzlanskog kantona, Tuzla, oktobar 2010.*
- *Hifzija Suljić, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini, Sabrani tekstovi, knjiga II, BMG, Tuzla, 2007.*
- *Jasminko Mulaomerović, Bosanske svete pećine, Speleo'zin, br. 16, Karlovac, 2003.*
- *Rusmir Djedović, Dovišta i kulturna mjesta općine Banovići, Zbornik radova Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK, Općina Banovići, Tuzla, Banovići, 2010.*
- *Rusmir Djedović, Muris Hajdarević, Amir Ahmetović, Sakralni objekti Kladnja, Pogledi, BZK „Preporod“ BiH. Općinsko društvo Tuzla, 2010., broj 13-14.*

Ljubica BEĆIROVIĆ, prof.

ETIMOLOŠKA I SEMANTIČKA INTERPRETACIJA HIDRONIMA NA PODRUČJU OPĆINE SREBRENİK

Sažetak:

Hidronim je ime rijeke ili druge vode. Hidronomastika je disciplina koja proučava hidronime i načine na koji vode dobivaju svoje ime, kao i na koje se načine ti nazivi mijenjaju ili opstaju kroz historiju. Hidronim kao lingvistički element predstavlja najstariji sloj među toponimima – narodi koji se doseljavaju na određeno područje često zadržavaju imena koja su dana vodama. Hidronomastika (tj. onomastika općenito) je dugo smatrana pomoćnom historijskom (ili geografskom) naukom, prije nego što se u dvadesetom vijeku oblikovala kao lingvistička disciplina.

Ovaj rad pokušava objasniti porijeklo hidronima koji se nalaze na području općine Srebrenik i okolice. Pokušava odrediti jesu li ti hidronimi pretežno slavenskog porijekla, kao što bi se moglo pretpostaviti. Koriste se metode komparativne lingvistike pri uspoređivanju riječi od kojih bi mogla potjecati imena hidronima, a kako bi se ustanovila historijska povezanost tih riječi. Općenito je široko prihvaćeno stajalište da su hidronimi ovoga područja indoeuropskog porijekla.

Ključne riječi: *onomastika, toponimi, hidronimi, etimološka i semantička interpretacija.*

UVOD

U 20. stoljeću javlja se niz novih nauka i naučnih disciplina u okvirima ranijih, te se i lingvistika u tom periodu, razvijajući svoje metode i produbljujući predmet i polje svojih istraživanja, preobrazila od metode za opisivanje jezika u pravu nauku o jeziku.

U razdoblju pozitivizma onomastika je tretirana kao pomoćna historijska disciplina. Nedostatak lingvističke analize i interpretacije, doveo je do mnogih pogrešaka u tumačenju naziva. (Vujičić, 1982: 14).

Poimanje onomastike³⁴⁵ kao jezičke discipline razradio je Poljak Taszycky koji iznosi argument da je onomastički materijal samo dio jezičkog, leksičkog materijala, da se pri nastanku toponima iskorištavaju sva jezička sredstva i svi jezički elementi, da se u analizama onomastičkog materijala uzimaju i upotrebljavaju lingvističke, prije svega historijskojezične metode.

Onomastički nazivi su jezični znaci; oni su tvorevina jezika, podliježu njegovim promjenama, njegovom razvoju, zakonitostima i sl. Oni moraju pripadati sistemu kakav je jezik. U svakom jeziku onomastički nazivi čine podsistem vezan za sistem apelativa³⁴⁶ jer je riječ o specifičnoj (onomastičkoj) upotrebi leksema, a ne o nekoj drugoj funkciji. Ti jezični znaci se ne mogu promatrati samo na sinhronijskoj ravni, za njihovu identifikaciju su potrebna dodatna znanja, osim lingvističkih. Tako metodologija postaje složenija, nije samo historijsko-jezična ili samo dijalektološka ili usporednojezična, već je potrebno koristiti sve te metodologije.

Vujičić (1982) predstavlja onomastiku kao široku oblast – tim terminom i pojmom se obuhvaća nekoliko po mnogo čemu specifičnih oblasti, koje se u vidu više ili manje specifičnih ili čak i izdiferenciranih grana ili podсистema uključuju u onomastiku kao opći pojam. Kad ovo kažemo, onda imamo u vidu činjenicu da se onomastika grana i raščlanjuje na dvije oblasti: toponomastiku³⁴⁷ i antroponomastiku³⁴⁸, od kojih se opet svaka dalje grana i raščlanjuje na uže oblasti i podсистeme. Toponimija obuhvaća sveukupnost geografskih naziva, gdje su, naravno, uključena i imena voda. Svi ti nazivi od osobite su važnosti za proučavanja u različitim pravcima, i, kako je primijetio Šimunović, “s pravom tvrdimo da su spomenici ljudskog pamćenja, jezične i historijske okamine koje u sebi sabijaju bitne spoznaje o prošlosti krajeva i naroda” (Šimunović, prema Vujičić, 1982: 26).

Svakako, hidronimi na tom planu imaju osobito značenje, iako ne svi; ovdje mislimo na one najstarije slojeve, na slojeve u dijahronim perspektivama. Mnogi od tih naziva čuvali su ključ za objašnjenja prehistorijskih jezičnih veza, za objašnjavanje etničkih grupa na pojedinim područjima i sl.

Brozović-Rončević (1995) smatra da je polazište svih rasprava o imenima voda u stručnoj literaturi toliko ponavljana konstatacija da

³⁴⁵ Onomastika je naučna oblast koja se bavi proučavanjem geografskih naziva i vlastitih imena. U prvom se redu shvaća kao jezična naučna oblast, odnosno kao lingvistička disciplina (Vujičić, 1982: 21).

³⁴⁶ Apelativ – zajednička, opća imenica, označava sve predmete iste vrste nasuprot vlastitom imenu.

³⁴⁷ Toponomastika je grana lingvistike, bavi se proučavanjem geografskih imena, imena mjesta (toponima). Od grč. *tópos*: mjesto, kraj, područje + *onomastikós*: koji pripada imenu.

³⁴⁸ Antroponomastika je grana onomastike, bavi se proučavanjem antroponima (vlastitih imena). Od grč. *ánthrōpos*: čovjek + *onomastikós*: koji pripada imenu.

hidronimi predstavljaju najstariji onomastički sloj. Naj snažniji je poticaj proučavanju vodnih imena na europskom prostoru dao Hans Krahe pretpostavivši staroeuropski hidronimski stratum, koji je nazvao „Alteuropäische Hydronymie“.

Kraheovo je jezično viđenje „Stare Europe“ danas uglavnom odbačeno od većine indoeuropeista. Schmid, koji je nakon Krahea najviše pisao o zajedničkim karakteristikama europskih imena voda, smatra da se pod pojmom „staroeuropski“ ne radi o jezičkom već o onomastičkom pojmu, o klasi vodnih imena, te da se niz indoeuropski → staroeuropski → pojedinačni jezik nikako ne smije shvatiti kao vremenski slijed jezičnoga razvoja (Brozović-Rončević, 1995: 81 – 82). „Klasifikacije hidronima mogu biti etimološke i semantičke. Ipak, teško je povući jasnu granicu jer etimološka klasifikacija podrazumijeva, pored ostalog, i valjano identificiranje osnovnih značenja leksema, odnosno naziva (etimom=osnovno značenje riječi), a bez tog elementa ne može se praviti nikakva semantička klasifikacija” (Vujičić, 1982: 191).

Skokova je klasifikacija čisto lingvistička i sadrži sljedeće kategorije naziva: pridjevi, supstantivizirani pridjevi, toponimski apelativi i prijedložki, prefiksalni, složeni nazivi.

Taszycki je izrazio mišljenje da je Skokova klasifikacija nepotpuna i da ne može udovoljiti ciljevima kojima treba služiti. On dijeli nazive u četiri kategorije: nazivi koji su uvijek bili nazivi naseljenih mjesta; nazivi koji su nekad imenovali ljude pa kasnije postali toponimi; dvosmisleni nazivi (postoji mogućnost dvojakog tumačenja) i nejasni nazivi.

Vujičić (1982) komentira da velike razlike između klasifikacija Skoka i Taszyckog odražavaju pravo stanje stvari u onomastici u sredinama u kojima su ti naučnici živjeli i radili. Skok je pribjegavao lingvističkim analizama bez preciznijih dijahronijskih omeđavanja jer je pred sobom imao nazive bez objelodanjene bogatije dokumentacije ili historijskih izvora kakve je imao na raspolaganju Taszycki.

HIDRONIMI NA PODRUČJU SREBRENICA I OKOLICE

Hidronimi razmatrani u ovome radu bit će klasificirani prema Vujičićevoj podjeli, a to je da se po porijeklu mogu razdijeliti u dvije velike grupe:

A) Hidronimi apelativnog i terminološkog porijekla – hidronimi koji nastaju od općih imenica, tj. imenica koje označuju sve predmete iste vrste; hidronimski nazivi dati po mjestu, položaju, geografskim osobinama terena kroz koje vode protiču; hidronimi dati po boji ili nekoj drugoj osobini vode;

hidronimi fitonimskog porijekla; hidronimi zoonimskog porijekla (Vujičić, 1982: 8).

Među nazivima apelativnog porijekla u srebreničkom kraju (*Vodopad, Vrelo*) interesantan je hidronim *Siga voda*. Skok (1971) tumači da se semantički leksem *sig* vezuje sa *sedra, sadra*, ali izgleda nije etimologijski ista riječ. Čini se da etimologija leksema *sig* nije sasvim jasna i identificirana, ali bi se moglo pretpostaviti prvotno značenje “nanos, naplavina”. *Siga* dolazi u značenju “1. sidra, sedra, kapnica, stalactites; 2. tanki dugi uokolo rubovi u vodi kad se odbija od obale prema matici (Posavina); 3. sitna pržina; 4. toponim.” *Siga* se također javlja u značenju “inje na gvožđu ili na suknenim stvarima”. Pridjev na *-av*: *sigav* “siv, boje kad vuna osijedi”, s umetnutim *n* *singav* “mrk, siv”. Prema Elezoviću turcizam arapskog podrijetla (ar. *sibga* “bija za mašćenje platna, bojenje”).

Voda je imenica indoeuropskog porijekla, odakle dolazi u praslavenski i sveslavenski jezik; ima grč. korijen “ὕδωρ, gen. ὑδάτος”, a u prasrodstvu je s riječima Wasser i internacionalnom riječi *hidrant*. Za nju nema usporednice u baltičkim jezicima. Pridjevi se tvore nastavkom *-bn>-an* (*vodan*).

Ie. je korijen prijevoj perfektuma **uod-* od **ued-*: **uodó*, zastupljeno u got. *watō*, praslav. *vody*, što je osjećano kao genitiv sing. *ženy*, odatle novi nominativ *voda*, zacijelo zbog vodnih božanstava (Skok, 1971: 611).

Nazivi dati po mjestu, položaju i geografskim osobinama terena kroz koje vode protječu, a koje susrećemo na srebreničkom području su sljedeći: *Jasenička rijeka, Lušnička rijeka, Čojlučka rijeka, Huremska rijeka, Kugička rijeka, Seonski potok*.

Razmotrimo analizu interpretacije hidronima *Jasenička rijeka*. Brojni su toponimi i hidronimi s fitonimskom općeslavenskom i praslavenskom bazom **asenъ*. *Jasenička rijeka* protiče kroz selo *Jasenica* (često se ovaj toponim u lokalnom govoru naziva *Jesenica*, a prema tome i *Jesenička rijeka*), čiji je nastanak jednostavno objasniti: *jasen* + *-ica*. Od toponima je izveden pridjevski dio vodnog imena: *Jasenic* + *skā* > *Jasenička (rijeka)* (Skok, 1971: 173).

Skok (1971) konstatira da apelativ *rijeka* vodi porijeklo od *rēka* = *rēka* = *rika*, sveslav. i praslav. riječi *rēka*, bez baltičkih i ostalih ie. usporednica. Često ima značenje toponima. Pridjevi na *-bn* određeno *riječni*, na *-bski riječki* = *kapitan riški* (od ktetika toponima *Rijeka*). Deminutiv *rjèčica*, toponim u sg. i pl. *Ričica, Rečica*. Upor.i češ. kolektiv *poríci* = porječje i isti prefiks u bugarskom *porój*.

Jat se u prasl. *rēka* tumači nastankom iz ie. diftonga *oi*, što znači da bi ishodni oblik bio **roi-qa*. Što se tiče ie. pretpostavke **roi-qa* za praslav. *rēka*, treba ipak istaknuti značajne izvanindoeuropske usporednice iz kojih izlazi da bi praslav. *rēka* mogla pripadati predindoeuropskom supstratu.

Nazivi dati po boji ili nekoj drugoj osobini vode, po obliku, veličini i slično su *Bistrica*, *Bjelivoda*, *Crni potok*, *Dubokovac*, *Kiseljak*, *Skakavac*, *Donja voda*, *Mala voda*.

Hidronim *Kiseljak* raširen je naziv za sve vode koje posjeduju osobinu kiselosti. U osnovi je pridjevska izvedenica (od korijena **kys-*) na *-el*, *-ьl*: *kiselъ*, *kisъlъ* (ti oblici se često miješaju). Od pridjevske izvedenice *kiselъ* (*i* < *y*) i nastavka *-jak* dobija se *kisel-jak*. Isto tako, od praslavenskog korijena *kys-* pomoću nastavka *-ia* izvedeno je *kiša*. Prevojni oblik *kvasъ-* dolazi i u brojnim našim leksemima i u leksici drugih slavenskih jezika pa nema sumnje da se radi o praslavenskoj riječi. Indoeuropski korijen je **qut-* (na sanskrtu *kuthita* znači *smrdeći*) Glagol *kisjeti* ima više značenja: "1. biti pomalo kisela okusa, 2. (o kiši) pomalo i tiho padati". Potječe od praslavenskog **kys-* prema *kisnuti*, *kisnem* u značenju *postati kiseo*, *skisnuti se* i *skisnuti*. Od značenja *kiselina* izvedenice su na *-ica*: *kiselica*, naziv različitih *kiselih stvari*, odatle na *-jak*: *kiseljak* (Skok, 1971: 84).

Nazivi fitonimskog porijekla na ovome području su *Bukovik* i *Jasenička rijeka*.

Bazu hidronima *Bukovik* Skok (1971) nalazi u fitonimskom apelativu *bukva*, koji je, pretpostavlja se, germanska posuđenica **boko*, got. *boka*. Nominativ *buky* dobio je *-va* prema genitivu *-ьve*. Prema tome, *Bukovik* < *buk-ov-ik*, kao što je inače uobičajena tvorba od fitonimskih baza. Radi se, dakle, o izvedenici na *-ik* od pridjeva *bukov*. Korijen hidronima je riječ *buk* (lat. *fagus*) koja se nalazi u gotovo svim slavenskim jezicima. Odatle pridjev *bukov* i izvedenice u kojima se poimeničuje sufiksima *-ьc*: *bukovac*, gen. *-vca*; *-ača*: *bukovača*; *-ina*: *bukovina*. Po rodu odgovara drugim općeslavenskim nazivima za drveće muškog roda kao *grab*, *dub*, *drijen*, *klen*.

U metaforičkom značenju *bukva* i *bukvan* označavaju glupana. Raširen je kao toponim, odatle kol. *Bukóvlje*.

Najraširenije je tumačenje postanja iz germanskoga, i to *buk* < germ. **bōkaz*, *bukva* < germ. **bōkō*, nvnjem. *Buche* istog značenja. Koje su kulturne potrebe prisilile Slavene već u praslavensko doba da posude ovu riječ od susjednih Germana, ne zna se. Značajno je da se ovaj germanizam ne nalazi u baltičkim jezicima. (Skok, 1971: 230-231).

B) Hidronimi antroponimskog, patronimičkog i toponimskog (nepatronimičkog) porijekla - hidronimi izvedeni iz vlastitih imena i hidronimi koji su nastali prema drugom, starijem toponimu (po nekom mjestu kroz koje voda protiče, po kraju, planini).

Hidronimi antroponimskog i patronimičkog porijekla na teritoriji općine Srebrenik su *Ajšina voda*, *Fačkin potok*, *Fazlička voda*, *Kasimovac*, *Marica potok*, *Milanac*, *Mrkina voda*, *Omeragina voda*, *Pašina voda*, *Ragibova voda*, *Sarajlićeva voda*, *Šabićka voda*.

Hidronim *Omeragina voda* je nastao spajanjem possessivuma i apelativa. Possessivum je po tvorbi složenica ličnog imena *Omer* čija je etimologija nejasna (pretpostavlja se da je arap. *Umār* prešlo u turski jezik) i riječi *aga*.

“*Aga* se javlja u različitim značenjima: a) gospodar zemlje (Bosna, Kosmet), sinonim *čitluk-sahibija* (Bosna) = *čiflik saibija* (Kosmet); b) zapovjednik janjičara; odatle bosanska prezimena kao *Donlagić*, *Bešlagić*; c) najstarije tursko značenje srodstva “stariji brat” očuvano je i kod Vuka “djever, muževljev brat”, ali tada postaje hipokoristik po akcentu i dočetu: *ágo* = *ága*.” Ovaj oblik očuvan je u Bosni u prezimenu *Agačić*, u toponimu *Agačića Majdan*. Posvojni je pridjev *agin*. Osnovno *aga* veže se kao drugi element s ličnim muslimanskim imenima, a odatle dolaze brojni muslimanski patronimici tipa *Smailagić*” (Skok, 1971: 12).

Hidronimi toponimskog nepatronimičkog porijekla koje nalazimo na teritoriji srebreničke općine su *Osište*, *Slanska rijeka*, *Sovinjak*, *Tinja*, *Zmajevac*.

Hidronim *Osište* vjerojatno ima porijeklo od riječi *osa* = *os*; indoeuropskog, baltoslavenskog, sveslavenskog i praslavenskog je porijekla. “Kao *os* “osovina”, tako je i *osa* došla u homonimijski sukob s *os* u različitim značenjima. Homonimija se uklanja i ovdje sufiksima; deminutivom na *-ica* ili augmentativom na *-ina*. Na *-nac* (složeno od pridjevskog *-bn* + *-bc*): *osnac*, gen. *-aca* “žalac u ose”. Praslavenska je inovacija gubitak početnog *v*: *osa* mjesto **vosa*. Taj je gubitak nastao unakrštanjem sa praslav. osnovom *os-* u *oštar*. Riječ *os*, gen. *-osi* nalazimo u značenju “bodljika na klasu, arista”, steslav. *osъ*; rus. *osъ* “pljeva, palea”. Razlikovanjem u rodu stvorena je semantička varijacija: *ôs* “na govečetu rijetka dugačka dlaka”. S pomoću sufiksa *-ътъ* odatle je praslav. naziv *osътъ* > *osat* “1. bodljika na klasu, 2. toponim (*Osat*, *Osatica*, *Osatno*).” Nalazi se u steslav. *osътъ*, češ. polj. i rus. Riječ *os* javlja se i u drugoj varijanti, gen. *-a* pored *ôs*, gen. *ôsi*, indoeuropski, baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski po deklinaciji na *i*. Riječ je došla u homonimijske sukobe: kao *os(a)* “insekt” s *os* “bodljika od klasja”, i sa *ôs* “rijetka dugačka dlaka na govečetu”. Zbog toga je raširena sufiksom *-ovina*: *osòvina*, da bi se bolje razlikovala. Homonimija se uklanja i deminutivnim sufiksom *-ica*: *osica*. Po deklinaciji *i* nalazi se u baltičkoj grupi kao i u drugim ie. jezicima.” (Skok, 1971: 568).

Moguće je da je na vodu s ovim nazivom dovođena stoka na pojilo pa je po tome dobila ime, a druga je mogućnost da je hidronim nastao prema osobinama vode koje su se mogle i promijeniti.

Rijeka *Tinja* je, kako tumači Skok (1971), dobila ime po mineralu tinjcu, mineralu iz skupine silikata, nazvanog po praslav. **tinjъ*, što znači mulj (pridjev *tinjav* znači *mutan*). U Rječniku JAZU navodi se da u staroslav. *tyna* i *tyne*, a u ruskom *tina* znače *blato*. Vjerojatno je rijeka dobila naziv po

karakteristici svoje vode koja je mutna, kakve i jesu vode ravničarskih krajeva. Riječ *tinja* označava *mulj*. Nalazi se još u steslav., rus. *tina*, ukr. *tyna*, brus. *tynь* pored *tvanь* "močvara". Pridjev *tinjav* (~*a voda*) "mutan". Rumunji posudiše iz dalmato-slav. *tinā* "blato na ulici, isto što: *noroiu*".

Tako izvršena klasifikacija potvrđuje da se u osnovi velikog broja hidronima nalaze geografski apelativi i termini, što nameće osnovni metodološki pristup pri proučavanju hidronimske leksike – potrebno je krenuti od savremenog dijalekatskog geografskog termina i apelativa prema historijskom, od geografskog termina i apelativa prema toponimu i hidronimu, a ne obrnuto (Vujičić, 1982: 8 – 9).

Mnogim hidronimima je teško odrediti značenje jer ustvari čine sintagme sastavljene od vlastitih imena uz vodni apelativ. Za tumačenje takvih sintagmatskih hidronima koristi se narodna onomastika koja obuhvaća narodna objašnjenja nastanka pojedinih imena, a time dakle i toponima i hidronima.

Takvih je naziva mnogo, po postanku su vrlo stari i po sastavu su labavi spojevi.

Kada su izvjesne stare pridjevske forme, odnosno neki njihovi nastavci počeli u jezičnom osjećanju gubiti derivacionu funkciju, sama po sebi se nametala potreba dometanja apelativa uz possessivum pa susrećemo konstrukcije *Ivanpotok* (= *Ivanov potok*). Svakako da će i ove forme kasnije biti potiskivane i potisnute kao tvorbeni modeli od strane novih pridjevskih formi na *-ov*, *-ev*, *-in* i slično, tako da forme *Ivanpotok*, *Ivan-sedlo* ostaju kao manje-više okamenjeni modeli. Bošković (citirano prema Vujičić, 1982: 61) ima pravo kad konstatira da se u kasnijoj upotrebi pridjevski dio nekih od tih naziva toponimizira i gubi pridjevski karakter, tako da je ostao, ukoliko se nije stopio sa sljedećom riječi u složenicu, sa statusom *substantivum indeclinabile masculini*. Toga ima i kod kasnijih pridjevskih tvorbi koje su se našle u sintagmatskim toponimima.

Jedan od frekventnijih modela u imenovanju hidronima je forma s posesivnom funkcijom uz toponimske apelative, kao što vidimo u primjeru *Omeragina voda*. U srebreničkom kraju ima još hidronima tvorenih na sličan način, što znači da se za njihovo tumačenje koristi narodna onomastika: *Ajšina voda*, *Admirova voda*, *Brakićka voda*, *Carica*,³⁴⁹ *Fačkin potok*, *Fazlićka voda*, *Hajr voda*, *Katino jezero*, *Marica potok*, *Mrkina voda*, *Omičevićka voda*, *Pašina voda*, *Smajićka voda*, *Šabićka voda*...

Dio hidronimske baštine stanovnici na prostoru srebreničkog kraja donijeli su iz praslavenske domovine što je vidljivo u načinu motiviranja hidronima i načinu njihove tvorbe. Kako su hidronimi najpostojaniji sloj

³⁴⁹ O ovom hidronimu postoji legenda da je grijeh ne napiti se vode s tog izvora i da povremeno noću „izbacuje“ zlatnike.

toponimske građe, često im je porijeklo potrebno tražiti u dalekoj i nejasnoj prošlosti. Stanovništvo nekog prostora nasljeđuje i prilagođava već zatečene nazive voda, a kad se seli iz jednog kraja u drugi, sa sobom nosi svoje riječi, apelative, svoje nazive za slične konfiguracije. U korijenu apelativa su dokazi da su imena iz staroeuropske hidronimije zadržana u nacionalnim hidronimijama.

Hidronimske imenice stranoga porijekla su pretežno turskoga (koji je opet mnoge riječi preuzeo iz arapskoga jezika), što je posljedica dugog jezičnog kontakta, a motivirane su svojstvima objekta ili ljudskim djelovanjem. Hidronimi turskoga porijekla analizirani u ovom radu su *Čojlučka rijeka*, *Hajr voda*, *Huremska rijeka*, *Omeragina voda*, *Sarajlićeva voda* i *Urvenica*, a moguće ih je svrstati u narodnu onomastiku.

Raznolikost značenja skrivenih u hidronimima i prisutna u hidronimskim apelativima najviše je uvjetovana ulogom vodnih objekata u životu jezične zajednice.

S aspekta onomastičkog znaka, dihotomija apelativa i hidronima svodi se uglavnom na to da hidronimijska imenica svojim obilježjima obuhvaća skupinu istovrsnih predmeta (*potok* je svaka kratka tekućica), dok hidronim (*Fačkin potok*) imenuje određene objekte, svaki posebno. Veza s predodžbom mu je nevažna, a značajno je direktno pridruživanje objektu. Zato su česte metonimije (*Rijeka* može biti grad, a *Oko* vrelo). Hidronimski apelativi metaforičkog postanja motivirani su predmetima ljudske upotrebe ili anatomskim dijelovima ljudskog tijela.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Razmatranja iznesena u ovom radu objasnila su porijeklo hidronima koji se nalaze na području općine Srebrenik i okolice. Koristeći se metodama komparativne lingvistike ustanovljena je historijska povezanost riječi u imenima hidronima.

Potvrđeno je općeprihvaćeno stajalište da su hidronimi ovog područja indoeuropskog porijekla, što se očituje u sljedećim razmatranim hidronimima: Bistrica, Bjelivoda, Crni potok, Kiseljak, Osište voda, Siga, Slanska rijeka, Sovinjak, Vodopad i Zmajevac. Mnogobrojni pridjevi indoeuropskog porijekla postali su vremenom općeslavenska jezična baština često zastupljena u hidronimiji (bijel, brz, crn i drugi).

Osim toga, analizom porijekla imena uočeno je i da su brojni hidronimi kojima je moguće utvrditi isključivo praslavensko i općeslavensko porijeklo, kao što su Brka, Bukovik, Dubokovac, Lušnička rijeka, Milanac, Moštanica, Rašljanska rijeka, Tinja i Vrelo.

Rad je pokazao da su hidronimi dobivali imena po apelativima, po patronimicima, po naseljima kroz koja protiču ili po nekoj izraženoj karakteristici vode, a to semantičko značenje teže je odrediti od etimološkog porijekla hidronima.

LITERATURA

1. Brozović-Rončević, D. (1995). *Staroeuropska hidronimija*. *Filologija* 24–25, str. 81–86.
2. Jahić, Dž. (1999). *Bošnjački narod i njegov jezik*. Sarajevo: Ljiljan.
3. Jahić, Dž. (1999). *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan.
4. Jahić, Dž. Halilović, S. Palić, I. (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
5. Kasumović, A. (1987). *Etimologija hidronima Jala u narodnom predanju i lingvistici*. *Zbornik radova XXXIV Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*. str. 263 – 267.
6. Kasumović, A. (1991). *Toponimi, etnici i ktetici Tuzle i okoline*. Tuzla: DP Grafčar.
7. Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-III*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
8. Šimunović, P. (2009). *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
9. Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Svjetlost“.
10. Vujičić, D. (1982). *Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

*AKTIVNOSTI
ZAVODA*

Benjamin BAJREKTAREVIĆ, prof.

**NAUČNI SKUP
„KULTURNO-HISTORIJSKO I PRIRODNO NASLIJEĐE
OPĆINE BANOVIĆI“**

I AKTUALNA PROBLEMATIKA

Suvremeni društveni i ekonomski procesi su značajno devastirali i ugrozili kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe u svim segmentima.

Općina Banovići nema dovoljno istraženo i valorizovano kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe (nepostoji elaborat, nije kategorisano naslijeđe, neuređena lista evidentiranih i potencijalnih dobara i naslijeđa...).

Trenutno je niz dobara i lokaliteta jako ugroženo.

Početak dugoročnog procesa istraživanja, evidentiranja, kategorisanja, zaštite, korištenja i obnove kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići je započeo istraživanjem potencijalnih kulturno-historijskih i prirodnih dobara općine Banovići, a zatim i održavanjem kvalitetnog naučnog skupa u Banovićima. Naučni skup održan je u proljeće 2010. godine na okvirnu temu „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

Nosilac svih ovih aktivnosti je JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona u saradnji sa općinom Banovići.

Za naučni skup Zavod je obezbijedio učešće istaknutih naučnih i stručnih radnika sa odgovarajućim temama.

II RADNI ELABORAT

Tokom 2009. godine Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je uz pomoć Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona izvršio preliminarno istraživanje potencijalnih kulturno-historijskih i prirodnih dobara općine Banovići.

Stručni tim Zavoda za ovo istraživanje su činili: dr. sc. Edin Mutapčić; Benjamin Bajrektarević, prof.; mr. sc. Rusmir Djedović; Munisa Kovačević, prof.

Nakon istraživanja (terenskog i kabinetskog), sačinjen je radni elaborat „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

III NAUČNI SKUP „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“

Obrazloženje:

Pored toga što je problematika zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa na području Tuzlanskog kantona nedovoljno istražena i valorizovana, činjenica je i da su pojedini dijelovi Kantona vrlo neujednačeno istraženi i valorizovani. Takav primjer je i općina Banovići, koja je sa aspekta naslijeđa vrlo slabo istražena i nema urađen Elaborat o kulturno-historijskom i prirodnom naslijeđu. Navedena je nepremostiva prepreka u bilo kakvoj kvalitetnoj zaštiti, korištenju i obnovi naslijeđa, kako ukupno, tako i u pojedinačnim slučajevima.

Naučni skup na temu „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“, znatno je doprinio kvalitetnom poznavanju i rekognosciranju terena općine u pogledu dobara naslijeđa. Istraživački rezultati i zaključci navedenog naučnog skupa su poslužili kao osnova za izradu Zbornika radova sa naučnog skupa „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

Okvirni sadržaji problematike koja se razmatrala na skupu su:

1. Kulturno-historijski razvoj područja Banovića
2. Prahistorijski i antički arheološki lokaliteti i gradine
3. Srednjovjekovni arheološki lokaliteti, nekropole, crkvine...
4. Vjerski objekti: džamije, mektebi, crkve, mezarja, groblja....
5. Industrijsko, geološko i rudarsko naslijeđe
6. Stara željeznica („Ćiro“) kao naslijeđe
7. Spomenici iz ratova 1941-1945. i 1992-1995. godine
8. Ostalo: graditeljsko, umjetničko, pisano, duhovno naslijeđe, jezik, toponimi, genealogija (rodoslovlja)...
9. Prirodno naslijeđe (pećine, vrhovi, izvori, reljefni oblici, šume, stabla, flora, geološko...)
10. Zaštićeni pejzaž Konjuh
11. Etnološko naslijeđe (običaji, predanja, nošnje, tradicionalna arhitektura, stari zanati...).

Učesnici

Na naučnom skupu učestvovao je veliki broj istaknutih naučnih, stručnih i kulturnih radnika i istraživača. Navodimo slijedeće: Benjamin

Bajrektarević, prof. orijentalistike, direktor Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla; dr. sc. Bego Omerčević, docent, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla; Edin Šaković, prof., magistrant iliologije-arheologije, Filozofski fakultet, Sarajevo; dr. sc. Edin Mutapčić, docent, Pravni fakultet, Tuzla; dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić, docent, Odsjek za bosanski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Tuzla; Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, postdiplomac komunikologije, Filozofski fakultet, Tuzla; mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla; dr. sc. Edin Ramić, Gimnazija, Brčko distrikt; dr. sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, Tuzla; Mina Kujović, arhivist, viši stručni savjetnik, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo; prof. dr. Azem Kožar, profesor na Odsjeku za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla; Dževad Hodžić, dipl. ing. mašinstva, tehnički rukovodilac željezničkog transporta RMU Banovići; Anita Petrović, dipl. pravnik, asistent, Pravni fakultet, Tuzla; dr. sc. Ibrahim Bušatlija, profesor-emeritus, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Sarajevo; dr. sc. Salih Kulenović, redovni profesor, odsjek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, Tuzla; dr. sc. Refik Bulić, docent, odsjek za bosanski jezik, Filozofski fakultet, Tuzla; Edin Hadžimustafić, prof., asistent, odsjek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, Tuzla; mr. sc. Semir Ahmetbegović, viši asistent, odsjek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, Tuzla; mr. sc. Fadila Kudumović, viši asistent, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla; dr. sc. Adnan Jahić, docent, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla; dr. sc. Omer Hamzić, Redakcija Gračaničkog glasnika, Gračanica; mr. sc. Safer Mušanovići, RMU Banovići; Idriz Alihodžić, prof., pomoćnik načelnika Općine Zavidovići; mr. sc. Nihad Žunić, RMU Banovići; Munisa Kovačević, prof., stručni saradnik za historijsko naslijeđe, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla.

Također, na ovaj skup su bili pozvani da učestvuju svi oni koji se bave proučavanjem baštine, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići. Naprimjer: predstavnici Ministarstava za prostorno uređenje i zaštitu okolice; poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva; obrazovanja nauke, kulture i sporta. Zatim, predstavnici srodnih institucija kao što su: Državna komisija za nacionalne spomenike BiH; Federalni i kantonalni Zavodi za zaštitu naslijeđa; Univerzitet Tuzla; Muzej istočne Bosne Tuzla; Arhiv TK. Zatim: predstavnici Općine Banovića, Rudnika Banovići...

Organizatori ovog naučnog skupa su bili Općina Banovići i Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, a organizacioni odbor su činili: doc. dr. Edin Mutapčić (predsjednik), mr. sc. Rusmir Djedović, direktor Zavoda Benjamin

Bajrektarević, načelnik Općine Banovići mr. sc. Bego Birparić; pomoćnik načelnika za društvene djelatnosti Fuad Brigić.

PROGRAM SKUPA

Program naučnog skupa „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“, koji se održavao, 15. aprila 2010. godine u prostorijama Radničkog doma u Banovićima je bio sljedeći:

Otvaranje skupa je u 12 sati obraćanjem organizatora i gostiju, a zatim je prva sesija (moderator Anita Petrović, Univerzitet Tuzla), sa slijedećim učesnicima i temama: direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević, „Aktivnosti Zavoda na zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa područja Banovića“; doc. dr. Bego Omerčević, „Gradina Tulovići kao kulturno-historijski spomenik“; Edin Šaković, prof., „Arheološka slika šire okoline Banovića.“; doc. dr. Edin Mutapčić, „Banovići i okolina u srednjem vijeku“; doc. dr. Amira Hadžagić-Turbić, Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, „Natpis Božićka Banovića kao medij i njegove jezične osobitosti“; mr. sc. Rusmir Djedović, „Dovišta i kulna mjesta na području Banovića“; dr. sc. Edin Ramić, „Nahija Dramešin u osmanskome periodu“; dr. sc. Izet Šabotić, „Historijski izvori za proučavanje prošlosti Banovića“; dr. sc. Omer Hamzić, „Političke prilike na opštini Banovići sreza Tuzle dvadesetih godina 20. stoljeća“; Mina Kujović, „Prilog historiji izgradnje Banovića (1947-

1951)“; prof. dr. Azem Kožar „Problematika valorizacije kulturnog naslijeđa“; Dževad Hodžić, dipl. ing. mašinstva, „Banovički Čiro“.

Druga sesija (moderator Benjamin Bajrektarević, dir. Zavoda): prof. dr. emeritus Ibrahim Bušatlija, „Značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa“; prof. dr. Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, prof. „Stećci Banovića i okoline kao kulturno-historijsko naslijeđe“; doc. dr. Refik Bulić, „Zamjena dugog jata u govoru naselja Repnik“; Munisa Kovačević, prof., „Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja kulturno-historijskog naslijeđa općine Banovića“; mr. sc. Semir Ahmedbegović, „Neke karakteristike prirodno-geografskog naslijeđa područja Banovića“; mr. sc. Nikola Čiča, „Djelovanje HKD Napredak na području Tuzlanskog kraja s posebnim osvrtom na šire područje Banovića“; mr. sc. Fadila Kudumović, „Toponimi na prostoru općine Banovići“; doc. dr. Adnan Jahić, „Stanje u općinskom komitetu KP Banovići uoči Rezolucije Informbiroa 1949. godine“; dr. sc. Omer Hamzić, „Izgradnja pruge Brčko-Banovići 1947. godine“; mr. sc. Safer Mušanović, „Starine naselja Seone“; Idriz Alihodžić, prof. „Historijska baština područja Krivaje“; mr. sc. Nihad Žunić, „Geološko i rudarsko naslijeđe područja Banovića“; mr. sc. Rusmir Djedović, „Problematika istraživanja i evidentiranja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići“, nakon čega je uslijedila diskusija i zaključenje skupa.

Nakon prikupljanja završenih priloga sa naučnog skupa u organizaciji Zavoda, izdata je posebna publikacija - Zbornik radova sa naučnog skupa pod nazivom „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

Zbornik radova sadrži oko trideset stručnih i naučnih radova sa odgovarajućim pratećim prilogima.

Istraživački rezultati i zaključci sa navedenog naučnog skupa kao i stručno-naučni tekstovi koji su objavljeni u Zborniku radova, danas mogu poslužiti kao jedna od osnova izrade cjelovitog elaborata pod nazivom „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

Senad BEGOVIĆ, prof.

***HISTORIJAT ZIDNE DEKORACIJE
U HOTELU BRISTOL U TUZLI,
AKADEMSKOG SLIKARA ISMETA MUJEZINOVIĆA***

**AKTIVNOSTI NA ZAŠTITI ZIDNE DEKORACIJE U HOTELU
BRISTOL**

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je inicirao zaštitu zidne dekoracije koja se nalazila u tuzlanskom hotelu Bristol. Prema podacima Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika iz 2006. godine³⁵⁰ umjetnička djela Ismeta Mujezinovića koja se nalaze u Domu Vojske Federacije BiH, Domu Armije u Sarajevu, zajedno sa zgradom Oficirske kasarne, proglašena su nacionalnim spomenikom. Djela se nalaze u Svečanoj dvorani Doma Armije. Slike su tematski vezane za NOB.

Radi se o platnima sa sljedećim nazivima:

1. Ustanak 1941.
2. Prelaz preko Neretve
3. U slavu boraca Sutjeske
4. Oslobođenje Jajca 1943.

Na inicijativu Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: Zavod) započet je proces zaštite zidne dekoracije u hotelu Bristol, akademskog slikara Ismeta Mujezinovića. Već u aprilu mjesecu 2010. godine novi vlasnik hotela je počeo sa rušenjem postojećeg objekta, u cilju izgradnje novog na istoj lokaciji. Zavod je uputio dopise svim nadležnim institucijama, kako bi se što kvalitetnije napravio plan zaštite slike od uništenja prilikom izvođenja građevinskih radova. Osim upućivanja dopisa općinskim i kantonalnim vlastima, Zavod je kontaktirao i Komisiju za očuvanje nacionalnih spomenika (dalje: Komisija), sa sjedištem u Sarajevu, kako bi što stručnije, a na osnovu stečenog iskustva prilikom zaštite gore pomenutih slika u Domu Armije, pristupilo zaštiti zidne dekoracije u hotelu Bristol. Komisija je za razliku od svih drugih institucija (Međunarodna galerija portreta, Muzej

³⁵⁰ Odluka o proglašenju nacionalnog spomenika objavljena u Službenom glasniku BiH, br. 97/07.

istočne Bosne, općinskih službi) jedina odgovorila na poziv i poslala suradnika za historiju umjetnosti Aleksandru Bunčić koja je izašla na teren i utvrdila postojeće stanje, te se predstavnicima Zavoda dogovorila daljnje pravce kretanja u cilju zaštite dekoracije. Komisija je predložila da se angažuje stručni tim za izmještanje zidnih slika, ali vrijeme ostavljeno za spašavanje slike nije bilo dovoljno, jer je u međuvremenu rušenje hotela već počelo.

DEKORATIVNO SLIKARSTVO 60-TIH I 70-TIH GODINA XX STOLJEĆA

U Bosni i Hercegovni dekorativno slikarstvo ima dugu tradiciju. Predosmansko i osmansko doba, kao i austrougarski period karakteristični su uglavnom po oslikavanju sakralnih objekata.

U vremenu poslije Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini javio se trend oslikavanja enterijera javnih objekata poput hotela, radničkih domova, vojnih kasarni, kino zgrada itd. Početkom šezdesetih godina XX stoljeća, počinje period tzv. dekorativnog slikarstva.³⁵¹

U Tuzli su likovni umjetnici poput Ismeta Mujezinovića, Mensura Derviševića i Mevludina Ekmečića radili na ukrašavanju prostora javnih objekata. Tako je Ismet Mujezinović u *Zdravljaku* oslikao zid, zatim unutrašnjost novosagrađenog hotela Bristol, kao i hol Radničkog doma u Banovićima.

Mujezinović je, osim što potpisuje zidnu dekoraciju nastalu u hotelu Bristol, i pokretač inicijative da se novosagrađeni objekti u Tuzli “obogate” dekoracijom, slikom ili skulpturom.³⁵²

Ismet Mujezinović je jedan od najznačajnijih umjetnika u Bosni i Hercegovini XX stoljeća.³⁵³ Njegov stvaralački rad može se podijeliti u tri faze:

- prva faza je trajala od 1926. do 1941. godine,
- druga faza od 1941. do 1945. godine,
- treća faza je poslijeratna od 1945. do kraja slikarske karijere³⁵⁴

Period dekorativnog slikarstva Ismeta Mujezinovića može se datirati u šestu deceniju XX stoljeća. Sin Ismeta Mujezinovića, Ismar, u jednom

³⁵¹ Autor prvog murala u Tuzli, koji je krasio enterijer Zdravstvene čekaonice, nekadašnjeg Doma zdravlja (srušen), bio je Franjo Leder, poznati tuzlanski vajar. Prema tome, Franjo Leder je bio prvi tuzlanski likovni dekorater. Više o tome: Vitomir Pavlović, *Loza živopisca Georgija*, Međunarodna galerija Tuzla, Tuzla, 2004. str. 184 -186.

³⁵² Ibrahim Krzović, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985. str. 268.

³⁵³ Detaljnu biografiju u djelu, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985. i u: Ismar Mujezinović, *Portret sa spomenicom*.

³⁵⁴ I. Krzović, *Ismet Mujezinović*, str. 17.

dijelu svoje knjige tvrdi kako je to bilo vrijeme dekorativnog slikarstva, misleći na izvedbu dekoracije u hotelu Bristol. On piše dalje: “*Nešto slično je radio i u Banovićima*”.³⁵⁵

Novosagrađeni objekat u Tuzli koji je predstavljao mjesto okupljanja tuzlanske intelektualne i političke elite bio je Hotel Bristol. On je sagrađen 1960. godine kao zamjenski objekat za istoimeni hotel koji je postojao još u vrijeme Austro-Ugarske. Ismet je bio i lično vezan za Bristol, jer je mnoge večeri provodio u njemu okružen poznanicima i prijateljima. U Bristolu je poslije liječenja zbog problema sa plućima nakon povratka iz Gorskog kotara, imao izložbu slika. Njegova inicijativa za dekoracijom objekata imala je velikog odjeka među tuzlanskim umjetnicima. Tako je Mensur Dervišević 1960. godine izradio mozaik pod nazivom “Donju Tuzlu opasala guja”³⁵⁶, a 1968. godine zidnu dekoraciju “Mujo dođu po megdanu voda”³⁵⁷, kao i dekoraciju u restoranu Expres u Tuzli. Prilikom svečanog otvaranja kina Mladost u Tuzli uradio je zidnu dekoraciju “Kamena s ramena” u foajeu pomenutog objekta. U hotelu Bristol Ismetu je prilikom izvedbe dekoracije pomogao Mevludin Ekmečić. Sam Mevludin je oslikao nekoliko zidova scenama iz prirode. U Sarajevu je Vojo Dimitrijević naslikao u *Park kafani* zidnu dekoraciju, koja je kasnije prefarbana od strane novog vlasnika.³⁵⁸ Ismet je još 1952. oslikao jedan zid u bivšem hotelu Beograd, a dekoracija je kasnije od strane novog vlasnika prefarbana, bez odobrenja i konsultacija sa autorom ili nadležne ustanove, u ovom slučaju Zavoda za zaštitu prirodnog i kulturnog naslijeđa.³⁵⁹

Unutrašnjost hotela Bristol bila je ukrašena prema “inicijativi” Mujezinovića (Dervišević, Ekmečić, Mujezinović), dok se na ulazu u hotel nalazila skulptura Sama, vajara Dragiše Trifkovića.³⁶⁰

Slika koju je naslikao Ismet Mujezinović, a koja se nalazila u hotelu Bristol, tematski se nije odnosila na NOB i revoluciju, kao što je to bio slučaj sa onom u Radničkom domu u Banovićima.

Bez ambicije da vršim detaljnu analizu slikarskog umijeća i tehničke izvedbe navodim nekoliko osnovnih podataka o predmetnoj dekoraciji. Slika

³⁵⁵ I. Mujezinović, nav. djelo, str. 123.

³⁵⁶ Mensur Dervišević, *Retrospektiva 1955-1981*, Galerija jugoslovenskog portreta, 1981, str. 30.

³⁵⁷ Isto, str. 32.

³⁵⁸ Ismar Mujezinović, *Ismet Mujezinović, Portret sa spomenicom*, Zenica-Tuzla, 2008, str. 110-111.

³⁵⁹ Nezavisni magazin Dani, 12. maj 2000. br. 154.

³⁶⁰ Trifkovićeva skulptura Sama, je na inicijativu sestrične vajara D. Trifkovića, Danice Jovičić, a uz pomoć i saradnju Međunarodne galerije portreta Tuzla, Muzeja istočne Bosne, Općine Tuzla i vlasnika hotela Bristol, prebačena u park u blizini Muzeja istočne Bosne; više o tome: www.tip.ba Premještena skulptura „Sama“ umjetnika Dragiše Trifkovića, 5. april 2010. g.

je rađena u dimenzijama 17m/2 m, na zidu. Dimenzijama i tehnikom se često upoređuje sa slikom u Radničkom domu u Banovićima. Iako slična njoj postoje i neke razlike. Slika u Radničkom domu, nastala 1967. godine, sa dimenzijama 12m/3 m, za razliku od one u hotelu Bristol, podijeljena je na četiri medaljona, ili četiri zasebne cjeline, koje sukcesivno prikazuju revoluciju naroda Bosne i Hercegovine. “*Riječ je o velikoj kompoziciji istorijske vokacije*”.³⁶¹ Četiri medaljona prikazuju; *Husinsku bunu, odlazak Husinjana u NOB, Oslobođenje zemlje i poslijeratnu izgradnju*.³⁶² Slika ima izraženiji kolorit i kompleksniju kompoziciju i perspektivu u odnosu na sliku u Bristolu.³⁶³ Pomoć Ismetu prilikom izrade dekoracije u Bristolu i Radničkom domu pružili su Mevludin Ekmečić i Pajo Garčev.³⁶⁴

Na zidnoj dekoraciji u hotelu Bristol predstavljeno je nekoliko ljudskih likova, muških i ženskih u vremenu dokolice, djece u trenucima igre, te neizbježna predstava konja, kojeg se Ismet sjeća sa sjetom iz vremena najranijeg djetinjstva.³⁶⁵

Za ovu vrstu slikarstva Mujezinović kaže: “*Rad na većim kompozicijama je dugotrajan i zamoran i mali broj slikara se time bavi... Neke od tih studija i crteža imaju umjetničku vrijednost, a neke nemaju.*”³⁶⁶ Azra Begić tvrdi kako se Ismet u cilju prikazivanja akcije i kretanja velikog broja figura “*mogao osloniti na dekoracije kratkog vijeka koje je izveo po barovima*”.³⁶⁷ Sam Ismet je jednom prilikom izjavio kako slikanje prizora seljanki na pijaci, kola i drugih detalja dođu kao osvježjenje, u odnosu na studije i skice koje predstavljaju pripremu za velike kompozicije.³⁶⁸ Autor monografije o Ismetu Mujezinoviću i veliki poznavatelj njegovog lika i djela, Ibrahim Krzović nije posvetio neku veću pažnju u svom kapitalnom djelu o Ismetovom djelu. Ipak, nedavno je potvrdio da sliku “*treba zaštititi i sačuvati koliko god je moguće i biće mi drago ako se dekoracija spasi. Ovako sa vremenske distance rečeno, ona vrijedi utoliko jer govori o poetici jednog*

³⁶¹ Ćazim Sarajlić, *40 godina Međunarodne galerije portreta u Tuzli*, 1964-2004. str. 9.

³⁶² I. Krzović, *Ismet Mujezinović*, str. 271.

³⁶³ Više o tome: Senad Begović, *Zidna dekoracija u Radničkom domu u Banovićima*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“, Tuzla-Banovići, 2010. str. 241-244.

³⁶⁴ Vitimir Pavlović, *Loza živopisca Georgija*, Pripovijesti o slikarima, Tuzla, 2004. str. 208.

³⁶⁵ Isto, str. 201.

³⁶⁶ Nijaz Alispahić, *Iz kazivanja Ismeta Mujezinovića*, Front slobode, Tuzla, 4. februar 1983.

³⁶⁷ Azra Begić, Uvodna riječ u knjizi I. Krzovića, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985., str. 12.

³⁶⁸ U dnevnom listu “Front slobode” od kraja decembra 1982. do početka februara 1983. godine, u feljtonu je objavljivana rubrika pod naslovom “Iz kazivanja Ismeta Mujezinovića” koju je priređivao Nijaz Alispahić.

*vremena, želji umjetnika, a i ondašnjih vlasti da oplemeni prostore koje su posjećivali rudari i građani Tuzle i Banovića.*³⁶⁹

RESTAURACIJA I KONZERVACIJA IZ 1991.

U prilog naporima na očuvanju zidne dekoracije u Bristolu govori proces njene restauracije i konzervacije početkom 1991. godine.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzla, je tražio stručno mišljenje o potrebi čišćenja zidne slike u Hotelu Bristol u Tuzli. Ljiljana Tešić se, u svojstvu stručnog saradnika za istoriju umjetnosti, obratila Ismaru Mujezinoviću, sinu Ismeta Mujezinovića, kao zakonskom nasljedniku djela i kao saradniku prilikom izrade slike, te mu ponudila da izvrši manje restauratorske zahvate, ukoliko se za to ukaže prilika, nakon čišćenja slike.³⁷⁰ U arhivi Zavoda nije sačuvan odgovor na molbu o restauraciji slike. Tako je Zavod, kao što je u istom dokumentu navedeno, u slučaju nemogućnosti saradnje sa Ismarom, našao adekvatnu zamjenu.

Konzervatorski poslovi na dekoraciji su započeti na inicijativu "Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzla" a u saradnji sa "Udruženjem likovnih umjetnika Srbije Beograd" u periodu februar-mart 1991. godine. Konzervatorske i restauratorske poslove su izveli mr. Jovan Pantić, viši restaurator i Slobodan Kajtez, restaurator, a nakon konsultacija sa prof. Miloradom Medićem, restauratorom savjetnikom. Zbog oštećenja slike koja je rađena na kredno-gipsanoj podlozi na zidu kao nosiocu, javila se potreba za njenom restauracijom i konzervacijom. Kao moguće uzroke propadanja i oštećenja slike navedeni su spoljnja vlaga, sumporna jedinjenja (zbog blizine banjskog lječilišta), kao i neodgovarajući mikroklimatski uslovi. Konzervacija i restauracija zidne dekoracije je okončana 20. marta 1991. godine.³⁷¹ U slučaju da dekoracija nije imala ni umjetnički i estetski kvalitet sigurno ne bi bila podvrgnuta procesu restauracije i konzervacije.

Nakon završetka restauratorsko-konzervatorskih poslova imenovana je Komisija za prijem zidne slike Ismeta Mujezinovića u lječilištu Slana Banja u Tuzli, u sastavu Began Turbić, akademski umjetnik, Zdravko Mićanović, akademski slikar, Čazim Sarajlić, likovni kritičar, predstavnik

³⁶⁹ Iz korespondencije autora teksta sa prof. Ibrahimom Krzovićem, od 8. jula 2010.

³⁷⁰ Dokument u arhivi Zavoda br. br. 89/90, datiran 5. juli 1990. godine.

³⁷¹ Podaci preuzeti iz: „Izveštaj o izvršenim konzervatorskim i restauratorskim radovima na zidnoj slici Ismeta Mujezinovića koja se nalazi u restoranu hotela Bristol“. Izveštaj se nalazi u arhivi Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

Zavoda bila je Ljiljana Tešić dipl. ist. umjetnosti. Na osnovu uvida u restauratorske i konzervatorske radove komisija je konstatovala:

- *da su radovi obavljeni stručno, vodeći računa o autentičnosti originalnog djela Ismeta Mujezinovića,*
- *zadržana je tamna umbra za pozadinu jer je zlatna bronza vremenom patinirala*
- *da se prilikom projekta enterijera kafane posveti pažnja integritetu djela: da ispod slike bude zid bez detalja,*
- *da se podesi diskretno, stropno osvjetljenje sa veće distance, istog intenziteta,*
- *da se čitav enterijer podredi umjetničkom djelu,*
- *da se prilikom adaptacije kafane djelo fizički zaštiti od mogućih oštećenja.*³⁷²

*Mujezinoviće*va želja bila je da napravi sliku dugu četiri stotine metara i visoku pet, na kojoj bi predstavio šest hiljada likova, a na kojoj bi predstavio “našu revoluciju od prvih dana pa do danas”.³⁷³ Cjelokupan Mujezinoviće

rad na slikama sa tematikom iz NOB-a je imao za cilj izradu jedne takve slike. Da li je izrada dekoracija u Banovićima i Tuzli imala za cilj pripremanje za tu sliku. Koliko se zidna dekoracija u Tuzli razlikuje od one u Banovićima, po pitanju tehnike izrade slike; da li su ideološki imale identičan sadržaj; da li dekoracije smještene u kontekst kretanja likovne umjetnosti u regionalnim i europskih okvirima zaslužuju veću pažnju? Sve su to pitanja koja zaslužuju detaljnije proučavanje i evaluaciju od strane stručnjaka iz oblasti likovne kritike i historije umjetnosti.

ZAKLJUČAK

Zidna dekoracija je sačuvana uprkos velikom broju problema zahvaljujući novim vlasnicima hotela i nastojanjima Zavoda da aktualizira pitanje zaštite ne samo Mujezinovićeve slike, već i svih drugih likovnih ostvarenja, kao i historijskih spomenika, kojima je potrebna zaštita, a ne nalaze se na spisku nacionalnih spomenika Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine.

Pohvalno je to što je novi vlasnik odlučio konsultovati nadležne ustanove kako bi se slika zaštitila, ali se mora naglasiti da je slika trebala biti dislocirana, nikako samoinicijativno bez konsultacija i pomoći stručnih lica. Slika I. Mujezinovića je sačuvana u fragmentima. Trenutno se nalazi u

³⁷² Broj. 17-1/91, Tuzla, marta 1991. Rješenje o imenovanju komisije za prijem zidne slike Ismeta Mujezinovića u lječilištu Slana Banja u Tuzli, Dokument se nalazi u arhivi Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

³⁷³ Isto.

privatnom posjedu, a nakon izgradnje novog hotela predviđeno je da se vrati u prostor hotela, gdje bi eventualno mogla uljepšati neki restoran koji će se tematski urediti prema liku i djelu Ismeta Mujezinovića. Proces zaštite zidne dekoracije je pokazao probleme u nadležnosti općinskih, kantonalnih, federalnih i državnih ustanova iz oblasti kulture.

Posebno pitanje je proces tranzicije u kojem se nalazi bosanskohercegovačko društvo i pitanje prava vlasništva. U tom smislu, ovaj primjer je pokazao kako je potrebno prilikom prelaska državne u privatnu imovinu, zaštititi ugovornim tačkama kulturno-historijske spomenike.

Problem zaštite zidne dekoracije Ismeta Mujezinovića, otvorio je mnoga pitanja u oblasti zaštite kulturno-historijskih spomenika.

Fragment zidne dekoracije - april 2010. neposredno prije početka građevinskih radova

Privremena zaštita slike nakon početka građevinskih radova

Fragmenti zidne dekoracije zaštićeni i pripremljeni za transport

BIBLIOGRAFIJA

1. *Ibrahim Krzović, Ismet Mujezinović, likovna monografija, Ljubljana 1985.*
2. *Izveštaj o izvršenim konzervatorskim i restauratorskim radovima na zidnoj slici Ismeta Mujezinovića koja se nalazi u restoranu hotela Bristol. Izveštaj se nalazi u arhivi Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.*
3. *Službeni glasnik BiH, br. 97/07.*
4. *Ismar Mujezinović, Ismet Mujezinović, Portret sa spomenicom, Zenica-Tuzla, 2008.*
5. *Mensur Dervišević, Retrospektiva 1955-1981, Galerija jugoslovenskog portreta, 1981.*
6. *Nezavisni magazin Dani, 12. maj 2000., br. 154.*
7. *Ćazim Sarajlić, 40 godina Međunarodne galerije portreta u Tuzli , 1964-2004.*
8. *Vitomir Pavlović, Loza živopisca Georgija, Pripovijesti o slikarima, Tuzla, 2004.*
9. *Nijaz Alispahić, Iz kazivanja Ismeta Mujezinovića, Front slobode, Tuzla, 4. februar 1983.*
10. *Senad Begović, Zidna dekoracija u Radničkom domu u Banovićima, Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Tuzla-Banovići, 2010.*
11. www.tip.ba *Premještena skulptura „Sama“ umjetnika Dragiše Trifkovića, 5. april 2010. g.*

Munisa KOVAČEVIĆ, prof.
Senad BEGOVIĆ, prof.

OSNIVANJE MUZEJA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE U GRADAČCU

***(Elaborat o opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u
Gradačcu)***

UVODNI DIO

JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je u saradnji sa Općinom Gradačac i Koordinacionim tijelom boračkih organizacija općine Gradačac izradio Elaborat o opravdanosti osnivanja muzeja, prema kojem bi se u Gradačcu kao simbolu odbrane Bosne i Hercegovine kroz historiju, uskoro osnovao Muzej odbrane Bosne i Hercegovine.

Muzej odbrane u Gradačcu bi sa već postojećim sadržajima (utvrda sa kulom Husein kapetana, Spomen obilježje šehidima, palim borcima i civilnim žrtvama rata 1992-1995., Spomenik iz Drugog svjetskog rata, Sahat kula, Oklopni voz i mnogi drugi sadržaji) predstavljao jednu zaokruženu cjelinu u oblasti zaštite i prezentacije kulturno-historijskog naslijeđa.

AKTIVNOSTI OKO OSNIVANJA MUZEJA

Glavne aktivnosti koje su vođene oko izrade elaborata koji je ujedno bio i prvi korak ka osnivanju muzeja su: definisanje inicijative, podrška Općinskog vijeća, lokalne uprave i boračkih organizacija, dogovor i ugovor sa Zavodom za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, istraživanje, prikupljanje i analiza dokumentacije, nekoliko javnih rasprava, sistematizacija dokumentacije i izrada Elaborata o osnivanju muzeja, usvajanje Elaborata o osnivanju muzeja, stručna podrška u izradi glavnog projekta i procesu zaživljavanja muzeja...

U programu rada za 2010. godinu Općinske službe za boračko-invalidsku zaštitu Gradačac, jedna od predviđenih aktivnosti je podrška Općine i boračkih organizacija u izradi elaborata „Muzej odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“. Općinskim sredstvima je predviđena i podrška za izradu elaborata „Muzej odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“.

Tokom 2009. godine predstavnici koordinacionog tijela boračkih organizacija Općine Gradačac kontaktirali su sa predstavnicima Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona u vezi sa potrebom ozbiljnijeg pristupa sagledavanju problematike zaštite naslijeđa iz odbrambeno-oslobodilačkog rata, koje se nalazi na području općine Gradačac. Prije svega, tu se misli na ozbiljno ugrožene vrijednosti oklopnog voza i njegovu stalnu devastaciju. Pokrenute su neke aktivnosti oko mogućnosti njegovog zbrinjavanja kroz formu muzeja.

Kroz stalne kontakte i radne sastanke boračkih organizacija i Zavoda postepeno se kristalisala ideja i potreba zbrinjavanja ukupnog naslijeđa Gradačca i okoline, koje govori o višestoljetnoj borbi za opstojnost i odbrani Bosne i Hercegovine kroz specijaliziranu ustanovu, odnosno muzej. Sagledavanjem stanja naslijeđa i drugih mogućnosti infrastrukture Gradačca, a posebno utvrde Gradačac, iskristalisala se ideja da postoje realni osnovi da se priđe stručnom i naučnom istraživanju eventualnog osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu.

Predstavnici Zavoda ovakvu ideju već kulturnoj i drugoj javnosti Gradačca prezentuju u avgustu mjesecu 2009. na tribini BZK Preporod Gradačac.

Tokom ljeta 2009. godine, predstavnici koordinacionog tijela boračkih organizacija Gradačac, predstavnici Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona i predstavnici Općinske službe za boračko-invalidsku zaštitu Gradačac, dogovorili su da se krene u aktivnosti oko stručne podrške u pripremama osnivanja Muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu.

Na osnovu ove inicijative, Općinsko vijeće Gradačac je na svojoj sjednici održanoj 29.12.2009. godine donijelo Odluku o davanju saglasnosti općinskom načelniku za potpisivanje protokola o saradnji za Zavodom za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona. Njime se predviđa izrada elaborata o osnivanju muzeja, kao i da se sredstva za njega obezbijede u budžetu Općine Gradačac za 2010. godinu.

Na osnovu navedenog, 25.5.2010. godine je u Gradačcu potpisan „Protokol o saradnji između općine Gradačac i Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona“.

Ovim protokolom definisana je saradnja između Općine i Zavoda na izradi „Elaborata o opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“. Zavod je bio dužan da pristupi izradi elaborata o tom muzeju u saradnji sa Koordinacionim tijelom boračkih organizacija Gradačac.

Nakon tog protokola je 03. 06. 2010. godine između Koordinacionog tijela boračkih organizacija općine Gradačac i Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona potpisan ugovor o izradi

Elaborata o opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu.

Zavod je odmah izvršio kraću prezentaciju nacrtu i sadržaja Elaborata o opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu, pred predstavnicima Koordinacionog tijela boračkih organizacija općine Gradačac.

Naredne mjesecе stručna ekipa Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona u sastavu: direktor Zavoda, Benjamin Bajrektarević, prof. orijentalistike, dr. sc. Edin Mutapčić, doc. Prodekan Pravni fakultet Tuzla, Dražen Kosec, dipl. ing arh., Zavod, mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod, Munisa Kovačević prof. hist., Zavod, Senad Begović, prof. hist., Zavod, je provela obimno istraživanje elemenata naslijeđa i mogućnosti njegove prezentacije kroz specijaliziranu ustanovu muzeja u Gradačcu.

Krajem septembra 2010. godine (24.09.), Zavod je u okviru obilježavanja dana II Korpusa AR BiH u Gradačcu, izvršio širu prezentaciju Elaborata o opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu.

Na prezentaciji su bili prisutni predstavnici: Skupštine Tuzlanskog kantona, načelnik Općine Gradačac, ratnih jedinica iz Gradačca, udruženja

proizašlih iz zadnjeg rata i drugih kulturnih, političkih i javnih radnika iz Gradačca.

Stručni tim Zavoda tokom istraživanja za potrebe ovog Elaborata izvršio je obimno istraživanje izvora, terena i literature na tu temu, prikupio značajnu dokumentaciju i izvršio analizu i sintezu prikupljenih podataka. Ostvarena je saradnja sa brojnim subjektima koji su dali odgovarajuće podatke (općinske

službe, institucije kulture iz Gradačca, jedinice oružanih snaga Bosne i Hercegovine...)

Posebno ističemo saradnju sa 2. pješadijskim rendžerskim pukom oružanih snaga BiH koji baštini tradiciju Armije BiH i II korpusa ARBiH.

Takođe, ostvarena je saradnja i konsultacije sa brojnim naučnim i stručnim radnicima iz oblasti kulture i historije Gradačca i okoline. Kulturni i naučni radnici koji su dali podršku osnivanju muzeja: dr. sc. Esad Karić, direktor Biblioteke; mr. sc. Kemal Nurkić; istraživač Bego Gradašević; mr.sc. Esad Sarajlić, istraživač; mr. sc. Nusret ef. Kujraković, glavni imam; Mirsad Djedović prof.; direktor Gimnazije; mr. sc. Rajmon Imširović Filozofski fakultet Tuzla; Adnan Begović, dipl. ing. arh.; Elmir Tukić prof, Ministarstvo obrazovanja nauke, kulture i sporta TK; Mirsad Omerčić prof, muzejski kustos.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona 28. 02. 2011. godine prezentirao je sadržaj Elaborata o opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu, na redovnoj 22. sjednici Općinskog vijeća Gradačac.

Cilj ove prezentacije bio je upoznati općinske vijećnike o aktivnosti Zavoda na izradi navedenog Elaborata. Na pomenutoj sjednici Općinskog vijeća usvojena je Odluka o prihvatanju Elaborata o opravdanosti osnivanja Muzeja odbrane BiH u Gradačcu. U Odluci je predloženo da se nadležnosti vezane za aktivnosti i realizaciju projekta Muzeja odbrane BiH u Gradačcu prenose na JU Centar za kulturu „Ahmed Muradbegović“.

Nakon provedbe predviđenih aktivnosti, na jednoj od narednih sjednica Općinskog vijeća predložit će se donošenje zaključka o podnošenju zahtjeva Skupštini Tuzlanskog kantona.

ELABORAT „O OPRAVDANOSTI OSNIVANJA MUZEJA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE U GRADAČCU“

Stručna ekipa Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona u sastavu: direktor Zavoda, Benjamin Bajrektarević, prof. orijentalistike, dr. sc. Edin Mutapčić, doc. prodekan, Pravni fakultet Tuzla, Dražen Kosec, dipl. ing. arh., Zavod, mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod, Munisa Kovačević prof. hist., Zavod, Senad Begović prof. hist., Zavod, izradila je elaborat „O opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“. Naučni konsultanti su prof. dr. Salih Kulenović i prof. dr. Bego Omerčević.

Elaborat se sastoji od 58 strana sa pratećim fotografijama i priložima.

U sadržaju elaborata „O opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“, obrađene su razne teme kroz poglavlja:

U uvodnom dijelu govori se o muzejima i njihovom značaju. Muzej je ustanova koja čuva i brine se o kolekcijama artefakata i drugih predmeta i objekata koji imaju naučnu, umjetničku i historijsku važnost. Muzej omogućava javno predstavljanje navedenih predmeta (muzejskih eksponata) kroz organizovanje izložbi, koje se dijele na stalne i privremene. Veliki broj muzeja je lociran u glavne gradove pojedinih država, ali postoje i muzeji koji su smješteni u manje administrativne centre.

Sam naziv muzeja „Muzej odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“ adekvatno je prestavljen tako što govori o višestoljetnoj borbi za opstojnost i odbranu Bosne i Hercegovine sa posebnim osvrtom na ulogu Gradačca i značaj zadnjeg odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995.

Drugo poglavlje Elaborata govori o zaštiti naslijeđa kroz muzeje u Tuzlanskom kantonu i sjeveroistočnoj Bosni. Zaštita kulturno-historijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini predstavlja poseban problem. Kulturno-historijsko naslijeđe ima presudnu ulogu u očuvanju identiteta naroda i države. U Bosni i Hercegovini se još uvijek osjećaju posljedice rata 1992-1995. godine. Osim ljudskih i materijalnih gubitaka, veliku štetu u toku ratnih aktivnosti pretrpjeli su objekti od kulturno-historijskog značaja. Zbog toga je primarni cilj zaštititi postojeće kulturno-historijske spomenike, pošto je u svim društvima najznačajnija komponenta jednog društva, a time i države, upravo kulturno-historijsko naslijeđe.

Od postojećih muzeja na području Tuzlanskog kantona ubrajaju se se: Muzej Istočne Bosne, Muzej solarstva, Zavičajne zbirke, Dom književnosti, Muzeji u okolini Tuzlanskog kantona, Muzej genocida u Srebrenici (u sastavu Memorijalnog centra Potočari), Muzej u utvrđi Kastel u Banja Luci, Historijski muzej Bosne i Hercegovine, Muzej Tešanj, Muzej grada Zenice, Regionalni muzej Bijeljina, Regionalni muzej Doboj, Zavičajna zbirka Zvornik, Muzej slijeganja. Također treba pomenuti i planirane muzeje i to:

Muzej Orašje, Muzej rudarstva i željeznice Banovići, Muzej Panonskog mora Tuzla, Muzej Brčko.

Treće poglavlje obuhvata sadržaje koji govore o odbrani Bosne i Hercegovine. Gradačac predstavlja simbol odbrane Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas. Gradačac je još u srednjem vijeku bio utvrđeni grad koji je pripadao župi Nenavište. Gradačac krajem XVII stoljeća dobija na značaju nakon poraza Osmanlija u ratu koji je okončan Karlovačkim mirom 1699. godine, u vrijeme kada se granica Osmanskog carstva povlači na Savu, kao prirodnu granicu između Austrije i Osmanskog carstva.

Gradačac je i u toku tridesetih godina 19. stoljeća bio u centru zbivanja na evropskom dijelu Osmanskog carstva, zbog Pokreta za autonomiju na čelu sa Husein kapetanom Gradašćevićem.

Sa austro-ugarskom okupacijom Bosne i Hercegovine, Gradačac nije bio na pravcu kretanja vojnih snaga Austro-Ugarske, ali su njegovi borci bili na linijama odbrane u Gračanici, Tuzli i Brčkom.

U toku Drugog svjetskog rata, Gradačac je dao veliki broj boraca koji su izgubili živote u borbi za slobodu. Njima u čast je podignuto nekoliko spomenika u užem centru grada.

Odbambeno oslobodilački rat 1992-1995. je naglasio ulogu Gradačca kao izrazito bitne strateške pozicije za cijelo područje sjeveroistočne Bosne.

Peto poglavlje daje podatke o značaju i funkciji budućeg Muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu kroz njegove naučne, memorijalne, edukativne i turističke funkcije.

U šestom poglavlju obrađene su teme vezane za pravne i društvene funkcije koje su potrebne za osnivanje muzeja. Treba pomenuti Internacionalno udruženje muzeja (ICOM), koje je ujedno i nevladina organizacija osnovana na međunarodnom nivou, a sa ciljem uvođenja standardizacije u rad muzeja.

Pored državnih (nacionalnih) zakona i zakonskih odredbi u oblasti kulture i kulturnog naslijeđa (u slučaju Bosne i Hercegovine), republičkih, federalnih i kantonalnih, na međunarodnom nivou postoji nekoliko konvencija i preporuka koje tretiraju pitanja iz ove oblasti. Također i Haška konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (prvi protokol iz 1954. i drugi iz 1999.), zatim Konvencija o sredstvima zabrane i zaštite od nedozvoljenog izvoza, uvoza i prenosa vlasništva kulturnih dobara (UNESCO, 1970.) i Konvencija o ukradenim i nezakonito izvezenim kulturnim dobrima (1995).

Svakako za izradu elaborata konsultovani su: Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa. Ovaj Zakon detaljno obrađuje problematiku istraživanja, evidentiranja, kategorizacije, zaštite, obnove, korištenja i prezentacije ukupnog naslijeđa kao i pojedinih dobara naslijeđa.

Ovu problematiku u dijelu prezentacije naslijeđa kroz specijalizirane kulturne ustanove tipa muzeja dalje razrađuju drugi zakoni i akti.

Zakon o kulturi iz 1998. godine reguliše pitanja iz oblasti kulture na nivou kantona. U članu 3. ovog Zakona, predviđeno je obezbjeđivanje uslova za stvaranje, prenošenje i dostupnost kulturnih vrijednosti, očuvanje kulturno-historijskog naslijeđa, afirmisanje kulturnih vrijednosti kantona u zemlji i svijetu, u okviru ukupnih kulturnih vrijednosti Bosne i Hercegovine, kulturni odgoj u obrazovanju i obrazovanje kadrova za pozive u oblasti kulture i kulturološka istraživanja.

Zakon o muzejskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona koji je donesen 2002. godine, detaljnije utvrđuje uslove osnivanja i rada muzeja na nivou Tuzlanskog kantona.

Sedmo poglavlje govori o samom sadržaju budućeg kompleksa koji će pokrivati muzej. Tu se ubraja: Kula Husein kapetana, Kompleks utvrde Gradačac, Spomenik iz Drugog svjetskog rata, Spomen-obilježje šehidima, palim borcima i civilnim žrtvama rata 1992-1995., Oklopni voz, Turbe Husein kapetana, Centralna zgrada Muzeja, muzejska građa iz Drugog svjetskog rata, muzejska građa II korpusa ARBiH i pojedinih brigada u okviru Vojnog parka.

Od ostalih sadržaja se izdvaja: Arheološki park Ič-kala, Sahat kula, zgrada Biblioteke i radio stanice, Husejnija džamija, Biblioteka Fadil-paše Šerifovića, medresa Muradija, stara bosanska kuća Gradašćevića, park sa bistama, spomenik iz Drugog svjetskog rata u utvrđi, Spomen obilježje djeci

žrtava rata Gradačca, džamija Fethija, Budući kulturni centar u Gradačcu, Hadžiefendijin mezar, te drugi sadržaji koji kroz razne forme i medije govore o odbrani BiH.

Kroz ostala poglavlja govori se o aktivnostima oko osnivanja muzeja, razvojnim fazama, finansijskim sredstvima i slično.

ZAKLJUČAK

Sveobuhvatna istraživanje i analiza ukupnog naslijeđa grada Gradačca i okoline nedvosmisleno ukazuje na izvanredno bogatstvo i raznovrsnost brojnih elemenata naslijeđa, a koji govore o višestoljetnoj borbi za opstojnost ne samo Gradačca i sjeveroistočne Bosne, već i države Bosne i Hercegovine.

Utvrđeno je i da na području grada Gradačca, a osobito u utvrdi Gradačac, postoji neophodna infrastruktura koja pruža zadovoljavajući osnov za zaštitu i prezentovanje navedenog naslijeđa kroz specijaliziranu ustanovu – Muzej.

Također, postoji zadovoljavajuća pravna i društvena osnova za osnivanje i zaživljavanje Muzeja u Gradačcu.

Na osnovu svega navedenog u Elaboratu, sasvim je utemeljena akcija za osnivanje Muzeja u Gradačcu, u utvrdi i oko nje, koji bi govorio o višestoljetnoj borbi za opstojnost Bosne i Hercegovine, a koji bi se najadekvatnije nazvao „Muzej odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“.

IZVORI

- *Elaborat „O opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2010.*
- *Zakon o muzejskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona, Službene novine Tuzlanskog kantona, 10/02.*
- *Zakon o kulturi, Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona, br. 7/97.*
- *Pravilnik za osnivanje i rad muzeja, Službene novine Tuzlanskog kantona, 31.12.2009.*
- *Stari grad Gradačac sa Gradašćevića kulom, historijsko područje, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Odluka o proglašenju nacionalnog spomenika, Službeni glasnik br.85/05.*
- *Husejnija džamija, graditeljska cjelina, Husejnija (Husein-kapetana Gradašćevića džamija) u Gradačcu, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Odluka o proglašenju nacionalnog spomenika, Službeni glasnik br.84/05.*

- *Urbanistički plan Gradačac, izmjene i dopune plana, 2020. godina*
- *Regulacioni plan "Centar", Zavod za urbanizam i prostorno planiranje Zeničko-Dobojskog kantona*
- *Urbanistički projekat Trga Alije Izetbegovića, Arhitektonski fakultet Sarajevo, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje 2009.*
- *Haris Bradić i Adnan Begović, Obrazloženje ideje i idejni projekat spomen obilježja šehidima, palim borcima i civilnim žrtvama rata 1992. – 1995. godine općine Gradačac*
- *Jedinstvena organizacija boraca unija veterana općine Gradačac, Dopis br. 27-06-01/10 od 27.06.2010.g. Zavodu za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona*
- *Razni planovi i karte*
- *Dokumentacija Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona*
- *Terenska istraživanja Gradačca i okoline, intervjui i konsultacije sa kulturnim i društvenim radnicima Gradačca*
- *Google earth, satelitski snimci Gradačca*

Benjamin BAJREKTAREVIĆ, prof.

IZVJEŠTAJ O RADU ZAVODA ZA ZAŠTITU I KORIŠTENJE KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG NASLIJEĐA TUZLANSKOG KANTONA ZA 2010. GODINU

Izvještaj o radu JU Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona za 2010. godinu je sačinjen na osnovu zakonskih ovlaštenja Zavoda, planova rada Zavoda, zaključaka stručnog kolegija i intencija Upravnog odbora Zavoda. U 2010. godini izvršeni su slijedeći projekti i aktivnosti:

Tokom cijele 2010. godine permanentno smo radili na institucionalnom i stručnom jačanju Zavoda, prije svega, na:

1. pravnom i administrativnom uređenju rada Zavoda
2. jačanju materijalno-tehničke osnove Zavoda
3. stručnom usavršavanju radnika Zavoda
4. nastojanju da se barem za jedan poveća broj stručnih radnika Zavoda
5. doregistracija djelatnosti Zavoda, u smislu naučno – istraživačke djelatnosti, projektovanja, izvođenja radova, nadzora
6. uključenje Zavoda u aktivnosti oko donošenja Zakona o zaštiti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona

ISTRAŽIVAČKI PROJEKTI

Zavod je nastavio započete i pokrenuo nove istraživačke projekte na nivou Tuzlanskog kantona iz oblasti istraživanja, evidentiranja, kategorisanja, zaštite, obnove, korištenja i prezentacije kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa. Navodimo samo neke od projekata:

- Istraživanje naslijeđa Tuzlanskog kantona za potrebe monografije pod radnim nazivom „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Tuzlanskog kantona (kulturno-historijsko, graditeljsko i prirodno – izbor), koja na stručan i estetski način kvalitetno prezentuje stotinjak najvažnijih lokaliteta i objekata iz svih trinaest općina Kantona.

Nosilac projekta (koncept, istraživanje, prikupljanje dokumentacije, analiza i sinteza) je bio Zavod.

Autorske tekstove o općim karakteristikama pojedinih kulturnih perioda i konkretnih lokaliteta i spomenika su uradili stručni radnici i suradnici Zavoda. Stručno-naučni odabir lokaliteta i spomenika Zavod. Fotografski, kartografski i drugi materijal obezbjedio je također, Zavod.

- Zavod je pripremio detaljniju reviziju Elaborata „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Tuzla“.

- Izrađen je Elaborat „O opravdanosti osnivanja muzeja odbrane Bosne i Hercegovine u Gradačcu“. Zavod je u suradnji sa općinom Gradačac i udruženjem boračkih organizacija izvršio sve poslove oko priprema i izrade navedenog elaborata.

- Urađen je Elaborat „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“. On obuhvata rezultate istraživanja na terenu, prikupljanja dokumentacije, analize i kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđe općine Banovići“

- Tokom godine je u više terenskih istraživanja obavljeno multidisciplinarno istraživanje šireg područja Tuholja. Prikupljena je značajna građa i dokumentacija

- Preliminarna istraživanja Konaka Mahmut paše Tuzlića u kojem je Husein kapetan Gradašćević izabran za vođu autonomnog pokreta 1831. godine.

ZAVRŠETAK KONKRETNIH PROJEKATA ZAŠTITE I OBNOVE

Tokom 2010. godine Zavod je uložio maksimum napora da neke pripremljene i aplicirane projekte zaštite i obnove pojedinih lokaliteta kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, kao i neke projekte čiji su radovi u toku, uspješno privede kraju. Na taj način je Zavod na najkvalitetniji način odigrao svoj zadatak i svoju ulogu. Zavod je svojim aktivnostima na tom planu konačno privedo kraju slijedeće projekte zaštite i obnove pojedinih lokaliteta:

- Zvanično predat u upotrebu obnovljeni Rusov mlin na rijeci Oskovi kod Živinica. Navedeni mlin u tradicionalnoj narodnoj arhitekturi obnovljen uz nadzor Zavoda
- Zvanično stavljene u funkciju tri nekropole stećaka u okolini Kalesije. Te tri nekropole je uz nadzor Zavoda uredila U.G. Ornamenti.
- Završeno je uređenje prilaza Djevojačkoj pećini kod Kladnja i zaštićeni crteži po zidovima pećine.

STRUČNO-NAUČNI SKUPOVI

Tokom 2010. godine Zavod je organizovao ili bio suorganizator nekoliko stručno-naučnih skupova na teme koje istražuju i afirmišu kulturno-historijsko naslijeđe u najširem smislu sa područja Tuzlanskog kantona. Neki od skupova su slijedeći:

- Zavod i uposlenici Zavoda su organizovali veliki naučni skup „Zaštita i korištenje kulturno-historijsko i prirodnog naslijeđa općine Banovići“. Ovaj naučni skup znatno je doprinio kvalitetnom poznavanju i rekognosciranju terena općine u pogledu dobara naslijeđa. Istraživački rezultati i zaključci navedenog naučnog skupa će poslužiti kao osnova cjelovitog elaborata o naslijeđu općine Banovići i izradi posebne monografije općine Banovići. Skup je održan 15.4.2010. godine u Banovićima. Također, navedeno će poslužiti i kao jedna od osnova planiranja razvoja lokalne zajednice i dokumentacija pri aplikaciji radi dobivanja sredstava pojedinih kulturno-historijskih i prirodnih dobara u projektima zaštite, korištenja i obnove. Nosilac svih ovih aktivnosti je JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona u saradnji sa općinom Banovići.

Za naučni skup Zavod je obezbijedio učešće istaknutih naučnih i stručnih učesnika sa odgovarajućim temama:

- Zavod je u saradnji sa Pravnim fakultetom Univerziteta u Tuzli organizovao naučni skup o srednjovjekovnoj Bosni i Povelji Kulina bana, a povodom „820 godina povelje Kulina bana“. Povelja bosanskog bana Kulina je napisana 29. augusta 1189. godine. Ovaj dokument je ne samo najstariji dosad pronađeni očuvani bosanski državni dokument, nego je Povelja bosanskog bana Kulina i najstariji državni dokument kod svih južnoslovenskih naroda i država. Povelja Kulina bana je prvi diplomatski dokument pisan na domaćem jeziku, i kao takav zaslužuje pažnju kako jezikoslovaca, tako i historičara.

IZDAVAŠTVO

Tokom 2010. godine Zavod je po prvi put u svojoj 25-ogodišnjoj historiji uradio intenzivniju izdavačku djelatnost kako bi nadoknadio duži vremenski period bez njegovog vlastitog izdavaštva.

Radi se o:

- Kao prvo izdanje Zavoda je urađen i izdat časopis pod nazivom „Baština sjeveroistočne Bosne“. Prvi broj Baštine je izašao 2010. godine. Časopis će izlaziti jednom godišnje u pet stotina primjeraka. Štampat će se u formatu B-5 sa polutvrđim koricama. Pored tekstova ima razne priloge: fotografije (crno-bijele ili u boji), planove i karte, faksimile dokumenata, itd. Prvi broj časopisa ima 200 stranica. Prilozi u časopisu su stručni i naučni. Naučni prilozi imaju naučnu metodologiju i aparaturu.
- Monografija „Kulturo-historijsko i prirodno naslijeđe Tuzlanskog kantona – izbor“ je u pripremi i po obezbjeđivanju preostalih sredstava ide u štampu. Zavod je nosilac projekta uz saradnju sa nadležnim ministarstvom MONKS. Kompletnu uredničku i tehničku pripremu Monografije je uradio Zavod. Izdavač Monografije je Zavod (uz svaku suradnju sa Ministarstvom). Promociju i medijsku prezentaciju Monografije će izvesti Zavod. Tiraž Monografije je 1000 primjeraka, format B-4 ili sličan, tvrde korice, kvalitetan papir, prilozi u boji.
- Zbornik radova sa naučnog skupa u Banovićima: „Zaštita i korištenje kulturno-historijsko i prirodnog naslijeđa općine Banovići“. Ovaj zbornik Zavod je izdao u 2010. godini, poslije održanog istoimenog naučnog skupa, a koji obuhvata tridesetak radova na tu temu. Zbornik ima 260 strana.
- Tokom 2010. godine Zavod je skupio novih dvadesetak priloga iz oblasti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i izvršio pripremu drugog broja časopisa „Baština sjeveroistočne Bosne“.

OSTALE AKTIVNOSTI

Tokom 2010. godine Zavod je kontinuirano obavljao i druge redovne i povremene aktivnost

- Redovne aktivnosti: stalni terenski rad, saradnja sa sredstvima informisanja, saradnja sa sličnim organizacijama i javnosti, održavanje javnih tribina, okruglih stolova, press konferencija na teme iz oblasti kojim se Zavod bavi, prigodno obilježavanje značajnih datuma i događaja iz oblasti baštine, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i šire, revizija postojećih elaborata kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa pojedinih općina Tuzlanskog kantona.

*PRIKAZI -
RECENZIJE -
OSVRTI*

Dr. sc. Edin JAHIĆ

**TUZLA – SJEĆANJE NA BISERE STARE GRADSKE
JEZGRE**

(Suad i Nihad Buljugić, Geografsko društvo TK, JU Arhiv TK, Tuzla, 2010.)

Svaki pokušaj da se zabilježe urbane vrijednosti nekadašnje Tuzle predstavlja čin koji treba biti prihvaćen i pomognut. Oslikavanje upamćenih ulica, zgrada i drvoreda, riječju, fotografijom ili crtežom, označava iskreni trud dvojice Tuzlaka koji nastoje da iskažu izgubljene ljepote ovog grada.

Slike koje su ostale upamćene trebaju biti dostupne i mlađim generacijama kako bi znale cijeniti ono što je izgubljeno, a još više šta treba sačuvati.

Ilustrovana monografija „Tuzla, sjećanje na bisere stare gradske jezgre“, autora Tuzlaka Suada i Nihada Buljugića, sačinjena je iz 48 crteža i pratećeg teksta koji ilustruju graditeljske vrijednosti Tuzle u četiri historijska perioda od 16. do 20. stoljeća (osmanski, austrougarski, između dva svjetska rata, od Drugog svjetskog rata do kraja prošlog stoljeća).

Period nakon Drugog svjetskog rata pa do kraja prošlog stoljeća je period izrazitih i naglih promjena potaknutih privrednim razvitkom grada i regije.

Međutim, to je period intenzivnog iskorištavanja prirodnih bogastava, što je uvjetovalo iznimno velike štete u fizičkoj strukturi grada. Slijeganje terena dovelo je do rušenja mnogih zgrada koje su autori naveli. Grad je izgubio zaokruženu fizionomiju i poprimio obličje loše planirane i ishitrene gradnje.

U Monografiji su zastupljeni većim dijelom izgubljeni objekti i ulice ali i oni koji su odoljeli „prisilnim urbanim promjenama“, te ostali izolirani i izdvojeni iz nekadašnjeg urbanog konteksta. Crteži rađeni tušem veoma vjerno dočaravaju „tuzlanske slike“.

Tekstualni opis koji prate ilustracije daju korisne činjenice o ulicama i objektima. Oni su sažeti i jezgroviti, te u cijelosti predstavljaju jednu malu historijsku retrospekciju urbanog života Tuzle.

Nestale i pomalo zaboravljene fasade teško se mogu vratiti, ali one koje još uvijek krase uže jezgro grada potrebno je hitno spašavati.

Suad i Nihad BULJUGIĆ

TUZLA

sjećanja na bisere stare gradske jezgre

Mr. Nedim RABIĆ

NAUČNI SKUP U GRAČANICI O LOKALNOJ HISTORIJI

*Istraživanje lokalne historije u Bosni i Hercegovini, Gračanica,
10. decembar 2010.*

*“Historija nije samo nešto što se desilo nekada davno i daleko.
Historija se dešava svima nama u svako doba. Lokalna historija unosi
historiju u dom, dodiruje tvoj život, život tvoje porodice, tvoga
susjedstva, tvoje zajednice.”*

Thomas J. Noel

Povodom petnaeste godišnjice od izlaska časopisa Gračanički glasnik i njegovog tridesetog broja, u Gračanici je 10. decembra 2010. godine održan naučni skup pod nazivom *Istraživanje lokalne historije u Bosni i Hercegovini*. Pored domaćina, redakcije Gračaničkog glasnika, organizaciji naučnog skupa veliki doprinos je dao Institut za istoriju u Sarajevu ispred kojeg dolazi najviše izlagača.

Tokom proteklih petnaest godina Gračanički glasnik je postao respektabilan i cijenjen stručni časopis, prepoznatljiv u cijeloj Bosni i Hercegovini. Otkako se na internetu kontinuirano pojavljuje u elektronskoj formi, postao je lahko dostupan, što mu je omogućilo da stigne do čitatelja širom svijeta. Već sada okuplja preko 250 saradnika iz zemlje i inostranstva. Pored autora koji su dali svoj doprinos afirmaciji ovog časopisa, posebno se izdvaja njegov uređivački dvojac: Omer Hamzić i Rusmir Djedović bez čijih, uistinu predanih angažmana, Gračanički glasnik ne bi imao ugled kakav danas uživa. Teme koje se u njemu mogu naći veoma su raznolike.

Pored historijskih i kulturnih tema, zastupljeni su radovi iz književnosti, umjetnosti, ekonomije, pravnih nauka, sociologije i dr., u međuvremenu, raspoređenih na preko četiri hiljade stranica.

Naglašavamo da se upuštao i u teme o kojima se spore naučni krugovi. Kao valorizator kulturne prošlosti gračaničkog kraja, on nije ostao zatvoren, začahurivši se u vlastitoj sredini, nego je od samih početaka bio otvoren prema drugima. Stoga je iz godine u godinu širio krug saradnika i tema koje obrađuje. Tako je u njemu moguće naći vrijedne i korisne podatke iz prošlosti Gradačca, Srebrenika i drugih gradova regije.

Kada prelistamo samo jedan broj Gračaničkog glasnika, steknemo dojam kao da smo prošli gore i vode naših predjela, izučili historiju, prisno

upoznali vladare i junake, upoznali čitav jedan svijet, saznali na čemu stojimo, ko smo i kakvi smo.

Naučni skup su svečano otvorili: glavni i odgovorni urednik časopisa Gračanički glasnik, Omer Hamzić i direktor Instituta za istoriju u Sarajevu Husnija Kamberović, koji je u svom izlaganju istakao ulogu lokalne historije u globalnoj slici historiografije. Prema njegovim riječima "Gračanički glasnik je, unatoč lokalnim temama koje obrađuje, postao globalan i nije se sveo na ponavljanje opće historije." Pri kraju svog izlaganja Kamberović apelira da i druge nauke, kao što su primjerice antropologija i etnologija, učestvuju zajedno sa historijom u osvjetljavanju prošlosti ne samo Gračanice i njene okoline, već i drugih sredina.

Skup je podijeljen u tri tematske cjeline: Opći pristup temi, Gračanički glasnik i lokalna historiografija i Teme iz lokalne historije. U prvoj sesiji izlaganja svoja istraživanja su saopćili **Husnija Kamberović** (Institut za istoriju, Sarajevo), *Historiografija u BiH i istraživanja lokalne historije*, **Salih Jalimam** (Pravni fakultet, Zenica), *Mikrohistorija*, **Adnan Jahić** (Filozofski fakultet, Tuzla), *Značaj lokalne historije za razumijevanje historijskih procesa u Bosni i Hercegovini 20. stoljeća*, **Bego Omerčević** (Filozofski fakultet, Tuzla), *Pristup problemu proučavanja antičke historije u lokalnim okvirima*, **Edin Šaković** (Gračanica), *Arheološka istraživanja u lokalnoj sredini: mogućnosti i perspektive*, **Mina Kujović** (Arhiv BiH, Sarajevo), *Mogućnosti istraživanja podataka o lokalnoj historiji u arhivskim fondovima pohranjenim u Arhivu Bosne i Hercegovine*, **Rusmir Djedović** (Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK, Tuzla), *Multidisciplinarnost u istraživanju lokalne sredine* i **Azem Kožar** (Filozofski fakultet, Tuzla), *Metodološki aspekti istraživanja lokalne historije*.

Historiografsku analizu tema iz Gračaničkog glasnika izvršili su: **Omer Hamzić** (Gračanica), *"Gračanički glasnik" u funkciji razvoja lokalne historiografije – pristup, rezultati, iskustva*, **Izet Šabotić** (Arhiv TK, Tuzla), *Historijski izvori arhivskih fondova i zbirke Arhiva TK na stranicama "Gračaničkog glasnika"*, **Elmedina Kapidžija** (Institut za istoriju, Sarajevo), *Srednjovjekovna Bosna na stranicama "Gračaničkog glasnika"*, **Sedad Bešlija** (Institut za istoriju, Sarajevo), *Doprinos "Gračaničkog glasnika" izučavanju historije Bosne pod osmanskom vlašću do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na historiju Gračanice)*, **Enes Omerović** (Institut za istoriju, Sarajevo), *Period između dva svjetska rata na stranicama "Gračaničkog glasnika"*, **Aida Ličina** (Institut za istoriju, Sarajevo), *Socijalistički period na stranicama "Gračaničkog glasnika"*, i **Idriz Duranović** (Institut za istoriju, Sarajevo), *1992. – 1995. u "Gračaničkom glasniku"*.

Posljednja sesija (Teme iz lokalne historije) dala je i nekoliko vrijednih radova utemeljenih na izvornoj građi: **Esad Kurtović** (Filozofski fakultet, Sarajevo) i **Emir O. Filipović** (Filozofski fakultet, Sarajevo), *Četiri bosanska Sokola*, **Amir Duranović** (Filozofski fakultet, Sarajevo), *Odjeci Brionskog plenuma 1966. godine u BiH: Prilog poznavanju lokalne historije*, te **Adnan Velagić** (Fakultet humanističkih nauka, Mostar), *Djelatnost Akcionog odbora u Mostaru 1942. godine*. Ostali radovi iz ove sesije su: **Edin Mutapčić** (Pravni fakultet, Tuzla), *Gračanica i Srebrnik – sredine sa razvijenom lokalnom historiografijom*, **Mirko Babić** (Muzej Semberije, Bijeljina), *Monografije naselja Semberije i Podrinja i lokalna istorija*, **Edin Omerčić** (Institut za istoriju, Sarajevo), *Grad i historičar: Zavidovići i Jusuf H. Mujkić* i **Esaf Lević** (Arhiv TK, Tuzla), *Značaj fonda "Kotarski šerijatski sud Tuzla", kao primarnog historijskog izvora, za rekonstrukciju prošlosti*.

Na samom kraju skupa zapažen nastup je imao i **Nihad Halilbegović** koji je van programske šeme u kratkim crtama iznio rezultate svojih istraživanja o partizanskim zločinima 1945. godine.

Izlaganja sa naučnog skupa bit će objavljena u posebnoj publikaciji ili u narednim brojevima Gračaničkog glasnika.

Istraživanje lokalne historije u Bosni i Hercegovini predstavlja temu koja se zbog aktualnosti skoro sama od sebe nametnula. Izlagači sa naučnog skupa su u svojim radovima detektirali širok spektar problema, vezanih prvenstveno za metodologiju dosadašnje historiografske produkcije koja tretira teme lokalnog karaktera. Neizostavne su bile i primjedbe zbog učestalijeg zanemarivanja pružanja finansijske podrške ovakvim istraživačkim projektima. Posebna je pažnja poklonjena iznalaženju rješenja na koji način organizirati lokalne arhivske fondove i kako ih sačuvati od propadanja. Isto tako su istaknuti pozitivni trendovi koji prate razvoj lokalne historiografije, a ogledaju se prvenstveno u doprinosu ovih "malih" tema velikoj i općoj historiji, kao i očuvanju kulturne baštine manjih sredina. Sumirajući zaključke svih izlagača, ako je to moguće, dolazimo do univerzalne teze koja najsigurniji put do historijske istine vidi u izučavanju lokalnih tema kao temelja za nastanak općih koje će sintetizirati dotadašnja istraživanja.

Smatramo da historiografiji u Bosni Hercegovini tek predstoji iznalaženje jedne teoretske i praktične sistematizacije metodologije lokalne historiografije kao i njeno precizno definiranje. U tom smislu nezaobilazni su dometi svjetske historiografije koja je kod nas još uvijek velika nepoznanica. Ova historiografija je već uočila probleme koje prate savremenog lokalnog historičara - istraživača i ustanovila razliku prilikom pisanja tradicionalnih historijskih tema, odnosno velikih događaja i lokalnih tema koje se znatno drugačije razvijaju i oblikuju otežavajući istraživaču da tu prošlost olahko uokviri u sintezu.

Iz gore navedenih razloga, ostaje da se nadamo da će objavljivanje zbornika radova temeljno pretresti dosadašnju metodologiju istraživanja i pisanja lokalne historije u Bosni Hercegovini što je, već ranije, postepeno, tokom trideset brojeva, činio Gračanički glasnik.

Munisa KOVAČEVIĆ, prof.

ZBORNİK RADOVA O BANOVİĆIMA
(Prikaz)

Sagledavajući opću historiografsku istraženost, naročito kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa uočljiva je činjenica da su na području Tuzlanskog kantona Banovići i njegova okolina najmanje istraženi i u naučnoj javnosti poznato područje. Suvremeni društveni i ekonomski procesi su značajno devastirali i ugrozili kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe u svim segmentima.

Općina Banovići nema dovoljno istraženo i valorizovano kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe (nepostoji elaborat, nije kategorisano naslijeđe, neuređena je lista evidentiranih i potencijalnih dobara i naslijeđa...). Trenutno je niz dobara i lokaliteta jako ugroženo.

Grad i općina Banovići se često u javnosti doživljavaju kao rudarski kraj i područje izražene novije historije. Ali, naravno da nije tako - općina Banovići i ljudi u njoj imaju dugu i raznovrsnu historiju, a samim tim i bogato naslijeđe.

Vjerovatno je ovakvoj percepciji Banovića kod šire javnosti, doprinijelo i nedovoljno stručno i naučno poznavanje kulturne historije, baštine, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa ovog područja.

Početak dugoročnog procesa istraživanja, evidentiranja, kategorisanje, zaštite, korištenja i obnove kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići je započet istraživanjem potencijalnih kulturno-historijskih i prirodnih dobara općine Banovići. Tako je tokom 2009. godine Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, uz pomoć Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona, izvršio preliminarno istraživanje potencijalnih kulturno-historijskih i prirodnih dobara općine Banovići.

Izvršena su detaljna istraživanja na terenu, prikupljena dokumentacija, analiza i sinteza kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići. Istraživački rezultati su ukazali na nesumnjivo bogatstvo i raznovrsnost kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići.

Općina Banovići prva je općina na području Tuzlanskog kantona koja je pristupila temeljnim univerzitetskim i naučnim istraživanjima prostora svoje općine.

U saradnji Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona i Općine Banovići u aprilu mjesecu 2010.

godine, u Banovićima je održan naučni skup pod nazivom *Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*. Naučni skup je održan u sali Radničkog doma u Banovićima.

Za naučni skup, Zavod je obezbijedio učešće 25 istaknutih naučnih, stručnih i kulturnih radnika i istraživača sa odgovarajućim temama, koji su dali veliki doprinos promociji Banovića. Također, na naučnom skupu su prisustvovali svi oni koji se bave proučavanjem baštine, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići, zatim predstavnici ministarstava TK, srodnih institucija kao i predstavnici općine Banovići i RMU Banovići.

Učesnici na naučnom skupu predstavili su rezultate svojih istraživanja iz raznih oblasti, između ostalog i

- Kulturno-historijski razvoj područja Banovića
- Prahistorijski i antički arheološki lokaliteti i gradine
- Srednjovjekovni arheološki lokaliteti, nekropole, crkvine...
- Vjerski objekti: džamije, mektebi, crkve, mezarja, groblja....
- Industrijsko i rudarsko naslijeđe
- Stara željeznica („Ćiro“) kao naslijeđe
- Spomenici iz ratova 1941-1945. i 1992-1995. godine
- Ostalo: graditeljsko, umjetničko, pisano, duhovno naslijeđe
- Prirodno naslijeđe (pećine, vrhovi, izvori, reljefni oblici, šume, stabla, flora, geološko...)
- Zaštićeni pejzaž Konjuh
- Etnološko naslijeđe (običaji, predanja, nošnje, tradicionalna arhitektura, stari zanati...).

Naučni skup na temu „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“ znatno je doprinio kvalitetnijem poznavanju i rekognosciranju terena općine u pogledu dobara naslijeđa.

Svi naučno-istraživački radovi koji su prezentirani na ovom skupu su objavljeni u Zborniku radova sa naučnog skupa „*Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*“, u izdanju Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK i Općine Banovići.

U Zborniku je objavljeno 30 naučno-istraživačkih radova, objavljenih na 249 stranica, u tiražu od 500 primjeraka.

Direktor Zavoda, Benjamin Bajrektarević, sumirao je aktivnosti Zavoda na zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa područja Banovića 2009. - 2010. godine.

Doc. dr. Bego Omerčević, u radu „Gradina Tulovići kao kulturno-historijski spomenik“ dao je određene podatke o položaju i fizičkom opisu lokaliteta kao i razvoju Gradine kroz prahistorijski, srednjovjekovni i osmanski period. Također, imajući u vidu važnost ovog višeslojnog lokaliteta za kulturnu historiju Banovića, šire okoline, odnosno Tuzlanskog kantona

uopće, te uzevši u obzir ugroženost koja nije zanemarljiva – nameće se zaključak da je lokalitetu potreban određen stepen zakonske zaštite

Edin Šaković, prof., „Prahistorija šire okoline Banovića: arheološka slika i etnokulturni kontekst“. U ovom prilogu se prezentira arheološka slika šire okoline Banovića, s naglaskom na prahistorijske lokalitete, te se razmatraju pitanja vezana za njihovo hronološko i kulturno određenje. Na užem području Banovića otkriveno je i djelomično istraženo svega jedno prahistorijsko nalazište (gradina u Tulovićima), ali je na širem području ustanovljen veći broj ostalih lokaliteta, čije poznavanje omogućava djelomičnu rekonstrukciju etničkog i kulturnog razvoja na ovome prostoru u prahistoriji.

Doc. dr. Edin Mutapčić, „Župa Dramešin u srednjem vijeku“. U ovom radu daje se kratak prikaz organizovanja područja današnjih općina Banovići i Živinice u srednjem vijeku. Ovo područje je bilo objedinjeno pod prostranom župom Dramešin, o kojoj je jedini trag iz perioda samostalne bosanske države sačuvan na stećku Božićka Banovića, iako se na periferiji političkih događanja na ovom području razvio značajan vjerski centar Crkve bosanske, što dokazuje bogata toponomastika i simbolika na stećcima. Poslije zauzimanja Bosne od strane Osmanlija, područje župe Drametin transformisano je u istoimenu nahiju koja je najprije pripadala Smederevskom, a poslije formiranja Zvorničkog, Zvorničkom sandžaku. Navedeni prostor je krajem XV i početkom XVI stoljeća bio zahvaćen izrazitom vlaškom kolonizacijom koja poslije sloma Srebreničke banovine dobija jednu novu dimenziju, kada raniji kolonizatori kreću ka sjeveru i sjeverozapadu.

Doc. dr. Amira Hadžagić-Turbić, Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, u koautorstvu u prilogu „Natpis Božićka Banovića kao medij i njegove jezične osobitosti“. Stećak kao medij nudi komunikaciju sa našom prošlošću, s ciljem oblikovanja naše sadašnjosti, a radi komuniciranja nas sa našom budućnošću. Natpis Božićka Banovića pisan je u 14. stoljeću na kamenu ustavnom bosančicom; transliteriran je prvi put u historiji bosanskoga književnog jezika latiničnim pismom i započinje, kao i većina bosansko-humskih natpisa, formulacijom *a se leži*. Jezične osobitosti pokazuju supostojanje staroslovenske norme.

Mr. sc. Rusmir Djedović, „Dovišta i kulturna mjesta na području Banovića“. Područje Banovića u stručnoj i drugoj javnosti se smatra sredinom samo sa izraženijom novijom historijom i naslijeđem. Međutim ovim radom je potvrđeno da okolina Banovića ipak ima dugu i bogatu kulturnu historiju i da se na ovom području i sada mogu uočiti živi tragovi ranovrsnog duhovnog naslijeđa. Prije svega drevnih kulturnih mjesta, dovišta i nekropola.

Doc. dr. Edin Ramić, „Upravni status nahije Drametin (Dramešin) u osmanskome periodu“. Pitanja formiranja, uređenja i administrativno-upravne

podjele pojedinih provincija Osmanskog carstva, kao i pitanja uređenja i administrativne organizacije Carstva uopće, imaju višestruku važnost za historijsku nauku. Rasvjetljavanje ovih pitanja važno je sa stanovišta historije svih onih zemalja i naroda koji su duže ili kraće vrijeme živjeli u sklopu Osmanskog carstva. Ovaj rad daje podatke o upravnom statusu nahije Dramešin u vrijeme osmanske uprave.

Doc. dr. Izet Šabotić, „Izvori za historiju Banovića u Arhivu Tuzlanskog kantona“. Rad sadrži okvirni pregled, opis i vrednovanje historijskih izvora koji se nalaze u Arhivu Tuzlanskog kantona, a mogu biti od značaja za rekonstrukciju prošlosti Banovića. Izvori su po strukturi i sadržaju raznovrsni, a datiraju od sredine 17. stoljeća pa sve do današnjih dana.

Dr. sc. Omer Hamzić, „O političkim prilikama na području Banovića u periodu između dva svjetska rata“. Težište teme ovog rada je politička situacija na prostoru koji danas, najvećim dijelom, zauzima općina Banovići u periodu između dva svjetska rata. Slika političkog života na tom prostoru u periodu između dva svjetska rata data je uglavnom na osnovu rezultata izbora, kako općih, tako i lokalnih, i pomoću tih podataka date su određene činjenice o političkim prilikama na području općine Banovići između dva svjetska rata.

Mina Kujović, savjetnik arhivist, „Prilog historiji izgradnje Banovića (1947-1951)“. Rad se odnosi na period izgradnje Banovića (1947-1951) nakon što je 1946. godine izgrađena željeznička pruga Brčko-Banovići i otvoren rudnik „Tito“ Banovići u Staroj Litvi. Napisan je na originalnim arhivskim izvorima koji još nisu korišteni za istraživanje historije razvoja izgradnje Banovića.

Dževad Hodžić, dipl. ing. mašinstva, u radu „Banovički Ćiro“ daje podatke iz vremena nastanka rudnika u Banovićima, i razvoj uzanog kolosijeka banovičkog rudnika. Također, autor iznosi spisak parnih lokomotiva banovičkog rudnika, koje se danas nalaze u arhivu željeznica u Beogradu, te trenutno stanje banovičkih parnih lokomotiva.

Prof. dr. Ibrahim Bušatlija, „Značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa“. Rad govori o značaju istraživanja, kao i zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa na jednom području, u ovom slučaju općine Banovići. Također, autor iznosi zanimljive podatke o nekadašnjem prostoru, „o ledini“ na kojem je danas izgrađen grad Banovići.

Prof. dr. Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, „Stećci na prostoru općine Banovići kao kulturno-historijsko naslijeđe“. Cilj ovog rada je da se utvrdi geografski razmještaj nekropola stećaka na ovom prostoru, stanje njihove očuvanosti, te njihove važnosti i značaja. Također, ovim radom se

pokušava potaknuti šira bosanskohercegovačka javnost na jačanje svijesti o ovom segmentu naše kulturno-historijske baštine.

Prof. dr. Refik Bulić, „Zamjena dugog jata u govoru naselja Repnik“. Pitanje zamjene dugog jata jedno je od nasloženijih pitanja u bosnistici, pa često i onda kada se odnosi na ijekavske govore koji pripadaju jednom dijalektu. Cilje je ovoga rada pokazati kakva je zamjena dugog jata u govoru Bošnjaka Repnika, kako bi se tako opisano stanje moglo usporediti sa stanjem u pogledu zamjene dugog jata u drugim ijekavskošćakavskim govorima.

Munisa Kovačević, prof., „Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja kulturno-historijskog naslijeđa općine Banovića“. Sagledavajući opću historiografsku istraženost, naročito kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, uočljiva je činjenica da Banovići i okolina ulaze u red najmanje istraženih i u naučnoj javnosti poznatih područja Tuzlanskog kantona. U ovom radu dat je kraći pregled historiografskog istraživanja koja se odnose na naslijeđe banovičkog kraja.

Mr. sc. Semir Ahmedbegović, „Neke karakteristike prirodno-geografskog naslijeđa općine Banovići“. Cilj ovog rada jeste da se bolje upoznamo sa svim prirodnim ljepotama i raznolikošću koje nam pružaju neki dijelovi prostora općine Banovići.

Mr. sc. Fadila Kudumović, „Toponimi na prostoru općine Banovići“. Ovim radom autor pomoću dostupne literature, terenskog istraživanja, geografskih karata i drugih metoda, pokušava razjasniti barem dio etimologije toponima na prostoru općine Banovići, koja je sa geografskog aspekta skoro u potpunosti neistražena. Svrha rada jeste dati prilog proučavanju geografskih imena Bosne i Hercegovine kao i naglasiti potrebu da se toponimi izučavaju, ujednačavaju i očuvaju, a što je, pored ostalih, zadatak i geografske nauke.

Doc. dr. Adnan Jahić, „Stanje KPJ na području Banovića u prvim poslijeratnim godinama (1945-1949.)“. Ovaj rad govori o prilikama u KPJ na području Banovića nakon Drugog svjetskog rata, u vremenu kada se partija borila da izvuče zemlju iz naslijeđene bijede i zaostalosti, ali i da se etablira kao jedina rukovodeća političko-društvena snaga u Jugoslaviji. Na osnovu izvora prvog reda, autor otvara zanimljiva pitanja poslijeratnih težnji partije da odgovori na izazove u privredi i društvu i izgradi imidž stvarne avangarde radničke klase i narodnih masa u maloj lokalnoj zajednici, koja usljed važnosti za jugoslavensku industriju stiče važno mjesto u poslijeratnom poretku.

Dr. sc. Omer Hamzić, „Neke naznake o ekonomskom i političkom značaju izgradnje pruge Brčko-Banovići“. U ovom prilogu date su neke naznake o ekonomskom i političkom značaju izgradnje pruge Brčko - Banovići kao jedinstvenog poduhvata, u to vrijeme mlade države i njene omladine koja će po tom obrascu i nadalje rješavati krupna pitanja industrijalizacije i kapitalne izgradnje svoje privrede.

Mr. sc. Safer Mušanović, u prilogu „Starine naselja Seone“ daje neke kulturno-historijske vrijednosti Seone koje su uglavnom vezane za vjerske objekte koji su dugo vremena bili pokretači duhovnog i svjetovnog razvoja stanovništva Seone. U ovom radu je također dato i porodično stablo porodice Mušanovića.

Mr. sc. Rusmir Djedović, Munisa Kovačević, prof., „Softići iz Podgorja“. Cilj ovog rada je da na stručni način u osnovnim crtama prikaže razvoj familije Softić iz Podgorja.

Idriz Alihodžić, prof., „Općina Banovići i dolina Krivaje – neke činjenice o vezama u prošlosti“. Cilj autora u ovom radu je da dovede teritorijalno-upravne i kulturno-historijske veze prostora općine Banovići i dijela srednjeg toka rijeke Krivaje kroz srednji vijek i osmanski period.

Mr. sc. Nihad Žunić, „O geološkom i rudarskom naslijeđu područja Banovića“. Težište teme ovog rada jesu u geološkim karakteristikama ležišta, geološkoj građi terena i podacima o ugljenom sloju bazena na području općine Banovići.

Mr. sc. Rusmir Djedović, Munisa Kovačević, prof., „Etno lokalitet u Mačkovcu“. Formiranje etno lokaliteta u privatnom vlasništvu od strane zaljubljenika u etno naslijeđe i kulturnu historiju, postaje u zadnje vrijeme sve izraženija pojava. Etno lokaliteti i sami postaju jedna vrsta kulturnog dobra, sa manje ili više izraženim vrijednostima. Cilj ovog rada je da se ukaže na potrebu znatno ozbiljnijeg pristupa nauke i stručnih ustanova na očuvanju i promociji raznovrsnog i bogatog etno naslijeđa.

Almira Džanić, prof., „Orientalizmi Banovića i okoline“. U ovome radu je istražen utjecaj orijentalizama na bosanski jezik sa posebnim osvrtom na orijentalizme u Banovićima i okolini. Svim orijentalizmima u govorima Banovića pokušano je prići sa više aspekata: semantičkoga, sociolingvističkoga, lingvostilističkoga itd.

Munisa Kovačević, prof., „Dva arheološka predmeta pronađena kod Banovića“. Ovaj rad daje podatke o dva arheološka predmeta pronađena kod Banovića. Odnose se na arheološki predmet pronađen na lokalitetu Zelenika, a riječ je metalnom predmetu u obliku blage kuke koji je pronađen prilikom premještanja stećaka. Drugi predmet su rimski novčići pronađeni u rijeci Litvi i naselju Banovići Selo.

Nuraga Softić, u svom radu „Crtice iz kulturnog naslijeđa Banovića i okoline“, daje nam podatke o prvim džamijama u općini Banovići, njihovom nastanku a i nestanku, Tulov gradu i svom rodnom mjestu Podgorje.

Senad Begović, prof., u svom radu „Zidna dekoracija u Radničkom domu u Banovićima“, osvrnuo se na historijat i problematiku zaštite zidne dekoracije u Radničkom domu u Banovićima, djelo akademskog slikara Ismeta Mujezinovića.

Mina Kujović, savjetnik arhivist, „Škola učenika u privredi - Rudnik Banovići (Prilog istoriji školstva u Banovićima 1947-1957)“. Prilog se odnosi na školovanje učenika u privredi u Banovićima u školi koja je prvo djelovala u sastavu preduzeća „Litva-Banovići“ (1948-1950), a onda kao samostalna škola u prostorijama osmogodišnje škole u Banovićima (1950-1957).

Zbornik radova „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“ u izdanju Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i Općine Banovići, sadrži veliki broj radova eminentnih stručnjaka sa prostora Federacije Bosne i Hercegovine. Bogatstvo sadržaja radova u ovom Zborniku radova predstavlja veliki doprinos i poticaj u daljem proučavanju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići a i šire.